

Мўғул татар қиссаси

1-қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: *Шамсиддин Дарғомий*

2012 - 1433

IslamHouse.com

﴿ قصة التتار [المغول] ﴾

الحلقة الأولى

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Барча мақтовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиффорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

«Эй мўминлар, Оллоҳдан ҳақ-рост кўрқиш билан кўрқинглар ва фақат мусулмон бўлган ҳолларингда дунёдан ўтинглар!»¹

«Эй инсонлар! Сизларни бир жондан (Одамдан) яратган ва ундан жуфтини (Ҳаввони) вужудга келтирган ҳамда у икковидан кўп эркак ва аёлларни таркатган Роббингиздан кўрқингиз! Яна ораларингиздаги савол-жавобларда ўртага номи солинадиган Оллоҳдан кўрқингиз ва қариндош-уруғларингиз (билан ажралиб кетишдан сақланингиз)! Албатта Оллоҳ устингизда кузатувчи бўлган зотдир»²

«Эй мўминлар, Оллоҳдан кўрқинглар, тўғри сўзни сўзланглар! (Шунда Оллоҳ) ишларингизни

¹ Оли Имрон: 102

² Нисо: 1

ислоҳ қилади ва гуноҳларингизни кечиради. Ким Оллоҳга ва Унинг пайғамбарига итоат этса, бас у улуғ бахтга эришибди»³

Ислом тарихини ўрганиш ва тарихда ўтган воқеа ва ҳодисалардан ибрат олиш мақсадида суҳбат куриб, суҳбатимизни доктор Роғиб Сиржонийнинг дарсларидан фойдаланган ҳолда олиб борамиз. Хижрий VII-аср, мелодий XIII-асрларда ислом оламида содир бўлган воқеалар, "Мўғуллар тарихи бошланишидан, тор-мор қилингунигача бўлган ҳодисалар", суҳбатимиз мавзусидир.

Тарих ибратларга бой бўлиб, Оллоҳ таолонинг халқлар устида жорий қилган қонунларини ўрганишда муҳим аҳамиятга эгадир. Ислом уммати тарихда кўп ҳодисалар гувоҳи бўлди, унинг энг аянчлиларидан бири мўғулларнинг ислом умматига бало бўлиб келгани, Ислом диёрларини вайрон қилганидир.

Тарихни ўрганишнинг аҳамияти

Оллоҳ таолонинг ер юзида ўзгармас қонунларни жорий қилганлиги, инсонларга бўлган раҳматидандир. Мана шу қонунлар сабабидан инсонларнинг ҳаёти давом этиб, сақланиб келади ва халқлар ҳаёт мобайнида шу қонунларга таянади. Агар ҳар бир замон ва маконда

³ Аҳзоб: 70-71

Ўзига хос қонунлар бўлмаганида, инсонларнинг ҳаёти мураккаблашиб кетган ва барча ҳосил бўлган тажрибалар йўқолган бўлар эди. Лекин Оллоҳнинг фазли марҳамати билан ҳосил бўлган тажрибалар йўқолмайди, ҳаётимизда кеча содир бўлган ҳодиса бугун такрорланади, бугун содир бўлгани эса эртага қайтарилади ва мана шундай қиёматгача давом этади. Шу ўринда ислом тарихи ва ундан бошқа тарихларни ўрганишнинг аҳамиятини англашимиз мумкин бўлади. Содир бўлган воқеава ҳодисалар доим такрорланиши билан бирга, бир-бирига айнан ўхшаш суратда юзага келади. Зотан, ер куррасида янги содир бўлган нарсанинг ўзи йўқ. Тарихни ўрганар эканмиз, олдин бўлиб ўтган бирон ҳодисани ҳозирги кунимиздаги ҳодиса билан бир хиллигини билсак, биз унинг оқибати нима билан якун топишини осонгина хулоса қилишимиз мумкин бўлади. Агар бу ҳодиса ғалаба ва мувофақият билан тугаган бўлса, биз ҳам шу йўлдан давом этиб нусратга эришишимиз, аксинча мағлубият ва мувофақиятсизлик билан якун топган бўлса, ўтганларнинг хатосини такрорламаслик учун, бу йўлдан узоқ бўлмоғимиз лозим бўлади. Шу тариқа тарихни ўрганиш, тарихни тартибга солади ва уни тирилтиради. Тарихни овуниш учун ёки университетлардагина ўрганиш ярамайди, балки воқеъликда амал қилиш учун ўрганишимиз лозим бўлади. Бу суратда тарихни ўрганиш, аниқ мақсадга қаратилган бўлиб, бу мақсад, ундаги ибратни баҳс этишдан иборатдир. Оллоҳ таоло китобида шундай марҳамат қилади:

"Дарҳақиқат, уларнинг қиссаларида ақл эгалари учун ибрат бордир"⁴

Оллоҳ таоло қуръоннинг учдан бир қисмини қиссалардан иборат қилдики, бу билан мусулмонлар, ўтган умматлардаги Оллоҳнинг қонунларини ўрганишлари ва бу қонунларнинг собит, барқарор эканини билишлари, воқеа содир бўлишидан олдин унга таёргарлик кўра билишлари ва ундан фойда олишлари учундир. Бунга ҳар бир қиссани чуқур ва атрофлича тафаккур қилганимизда эришамиз. Асосий кўзланган мақсад ҳам шудир,

"Улар тафаккур қилсинлар учун бу қиссаларни сўйланг"⁵

Мўғул ҳодисаси ва ҳозирги кунимиз

Тарихдан сўз борар экан, тарихий саналар аҳамияти ва шу билан бирга эътибордан четда қолаётган ҳижрий сана ҳақида бироз тўхталиб ўтишни мақсадга мувофиқ деб билдик. Исломий тақвим ёки ҳижрий сана, мелодий 638 йилда ҳазрати Умар разиаллоҳу анҳу томонидан жорий этилгандир. Ушбу тақвим қамарий тақвим бўлиб, ойнанинг ҳаракатига асосланган. Умар разиаллоҳу анҳу ўша даврда амалда бўлган тақвимлар ўртасида юзага

⁴ Юсуф: 111

⁵ Аъроф: 176

келган зиддиятларни бартараф қилиш мақсадида бу тақвимни жорий қилган эди. Тақвимнинг бошланиш нуқтаси сифатида, пайғамбаримиз саллолоҳу алайҳи васаллам Маккадан Мадинага ҳижрат қилган йилнинг боши, Мухаррам ойининг биринчи куни танланган. Биринчи ҳижрий сананинг биринчи куни мелодий, яъни григорян тақвими ҳисобида 622 йил 16 июлга тўғри келади. Пайғамбаримиз саллолоҳу алайҳи васалламнинг ҳижратлари эса, григорян тақвимининг 622 йили сентябр ойига, яъни ҳижрий робийул аввал ойига тўғри келган эди. 12 камарий ой, 1 кун фарқ бўлиши эҳтимоли билан тахминан 354 кунни ташкил қилади, шамсий санадан бир йилда 10 ёки 11 кунга камдир. Ҳижрий сана мелодий сананинг қайси кунларига мувофиқлигини ёки бунинг аксини кўрсатиб берадиган компютер программалари етарлича ишлаб чиқилган.

Биз имкон қадар баъзилар учун янада тушунарли бўлсин, деган мақсадда ҳижрий саналарни тахминан мелодий қайси санага мувофиқлигини айтиб кетишни лозим деб топдик.

Ҳижрий VII-аср, мелодий сана ҳисобида XIII-асрда мусулмонлар тарихида, балки ер курраси тарихида ўта муҳим ҳодисалар рўй берди. Яъни ер юзида янги, даҳшатли ва мудҳиш бир куч юзага келди ва бу куч таъсирида умумий тарзда дунёда ва хос тарзда ислом ерларида катта ўзгаришлар содир бўлди, бу куч мўғул давлатининг кучи эди. Мўғуллар қиссаси барча

ўлчовларда ҳайратомуздир. Қиссада арзимаган сондаги мўғул халқининг заиф ҳолдан кучли ва кучли ҳолдан заиф ҳолга ўтишига жуда оз вақт кетганлиги, бунинг барчаси ҳаёл, бўлиши мумкин эмас, дейишимизга сабаб бўлиши мумкин. Лекин, Оллоҳ таоло бир давлатни азиз ва қудратли, бошқасини эса, хор қилади.Тарихда, инсонлар ва тарих назарида жуда оз саналган халқлар яшаб ўтди, биринчи гал Оллоҳ таоло уларни хор қилган бўлса, бошқа сафар азиз ва қудратли қилди. Мана шундай, Оллоҳ таоло хоҳлаганини азиз ва хоҳлаганини хор қилади. Мулк ёлғиз унинг қўлидадир. Албатта у барча нарсага қодир зотдир.

Қиссадаги воқеалар, ундаги кўрсаткичлар, қатл қилинган қурбонларнинг, аскарларнинг ва хиёнатларнинг сони муболага даражада ҳайратланарлидир. Қиссанинг яна ажабланарли ери, ундаги воқеа ва ҳодисалар, бугунги кунимизда содир бўлаётган воқеа ва ҳодисаларга айнан ўхшашлигидадир. Гўёки, Оллоҳ таоло бизга ўзининг ер юзида жорий қилган қонунларининг собитлиги ва тарихнинг такрорланишидаги ҳақиқатни баён қилишни хоҳлагандек.Тарихни баҳс этар эканмиз, мозийдаги бир қанча ҳодисаларнинг, ҳозирда уммат дуч келаётган ҳодисаларга ўхшашлигини топамиз. Уни кўриб чиқмоқчи бўлган қиссамиз, яъни "мўғуллар қиссаси"нинг мисолида кўришимиз мумкин, ҳозирги кунимизда ҳам уммат учун ўта муҳим бўлган ҳодисалар, "мўғуллар қиссаси" юз берган айни минтақаларда ва

айни шаклда содир бўлмоқда. Оллоҳ таоло ҳижрий VII-аср, яъни мелодий XIII-асрда уммат ўз бошидан кечирган воқеа ва ҳодисаларни, бугунги кун ҳижрий XV-аср, яъни мелодий XXI-асрда дуч келаётган воқеаларнинг айнан такрори қилди. Орадан VIII аср ўтса ҳам, ҳодисалар бир хилдир. Бугун ўша ҳодисалар Афғонистонда, Ўзбекистонда, Ироқда, Фаластинда, Эронда ва бошқа ислом диёрларида такрорланмоқда... Мўғуллар воқеасини ўрганувчи киши, ҳозирги кун билан тарих орасини боғлай олади ва шунингдек, Оллоҳ азза ва жалланинг халқлар устида ва ер юзида жорий қилган қонунларини фаҳмлай олади. Бу дарсларимизда ҳар бир воқеага атрофлича, муфасссал киришни мақсад қилмадик, агар ҳар бир воқеани муфасссал баҳс қилсак, жуда чўзилиб кетиши эътибори билан, воқеалардаги ибрат ўринларини ва уларни замонамизда содир бўлаётган ҳодисаларга ўхшаш жиҳатларини баҳс қиламиз, қисқача мағлубият ва ғалаба сабабларини таҳлил қиламиз, иншааллоҳ. Янада кенгроқ маълумот олишни истаганлар исломий кутубхоналарга мурожат қилишлари мумкин. Оллоҳ субҳанаҳу ва таолодан тавфиқ сўраймиз ва бу ажиб қиссадаги ҳар бир калима ва ҳарфларидан барчамизни фойдалантиришини илтижо қилиб қиламиз....

Олам Мўғуллар дунё сахнасига чиққанда

Мўғуллар ҳижрий VII-асрнинг бошларида кучайиб, оёққа тура бошлади. Буни фаҳмлаш учун ўша замонда ва

ўша пайтда ер юзида ўз таъсирини ўтказа оладиган қандай кучлар борлигига назар солишимиз керак бўлади. Ўша замонда ер куррасида иккита асосий ҳукмрон кучлар бор эди. Унинг биринчиси: ислом уммати бўлса, иккинчиси: салибчилар эди.

Ислом Мўғуллар дунё саҳнасига чиққанда

Буларнинг ҳар бирига алоҳида тўхталиб ўтсак, ўша вақтда ислом умматининг ҳудуди, тақрибан дунёнинг ярмига тенг келар эди. Ислом мамлакатларининг чегараси шарқдан Хитойдан бошланиб, Осиёдан ўтиб Африканинг бир қанча ўлкаларига, ғарбдан Европа ва Андалусгача етган эди. Худуд ниҳоят катта, лекин афсуслар бўлсинки, ўша даврда ислом оламнинг аҳволи майдонининг кенглиги, нуфусининг кўплиги, молиявий, қурул-аслаҳа, илм-маърифат жиҳатдан бўлган имкониятлари кенг бўлишига қарамай, ўта аянчли бир ҳолатда эди. Чунки ислом уммати ичида авжга чиққан фитналар, бўлинишлар юзага келган, катта ислом шаҳарларининг сиёсий аҳволи кескин ёмонлашган эди. Ажабланарлиси, ҳижрий VI-асрнинг охирларида қувватли, ғолиб, бир бутун ва бош бўлган ислом уммати арзимаган 20-30 йил ичида шундай ачинарли ҳолатга тушишидир. Оллоҳ таолонинг қонуни жорийдир,

"Бу кунларни одамлар орасида айлантриб турализ"⁶

Ўша пайтда ислом олами бир неча бўлакларга бўлиниб кетган бўлиб, улар орасида биринчиси ва энг каттаси Аббосийлар халифалиги эди, лекин минг афсуслар бўлсинки, хижрий VII-асрнинг бошларига келиб жуда заиф ҳолатга тушди. Аббосийлар халифалиги анчагина қадимги халифалик бўлиб, хижрий 132 йил, яъни тахминан мелодий 750 йилда Умавийлар давлати ағдарилгандан кейин хилофатни қўлга олган, хижрий VII-аср, яъни мелодий XIII-аср бошларида тақрибан 500 йиллик умри бўлган ва Боғдодни ўзига пойтахт қилиб олган халифалик эди. Сўнгра хижрий VII-аср бошларида Аббосийлар халифалиги анча заифлашди, ҳатто ҳақиқий суратда ҳукмронлик қила олмай қолди, фақатгина Ироқнинг ўртаси ва атрофигагина ҳукми ўтарди. Ироқнинг атрофида мустақиллигини эълон қилмасда, воқеъликда халифаликдан мустақил бўлган ўнлаб амрликлар бор эди. Ўша замонда Аббосийлар халифалигининг фақат номи қолган эди. Ҳозирги кундаги Британия қироллиги каби, Аббосийлар халифалигининг ҳам фақат тарихий рамзигина қолган эди. Аббосийлар ислом оламида 500 йил ҳукм қилиб келган бўлсада, айна даврда Ироқнинг ўртаси ва жанубий қисмигагина ҳукмронлик қилаётган эди. Ироқда, Аббосийлар халифалигида бани Аббосдан

⁶ Оли-Имрон: 140

бўлган халифалар биринма-кетин алмашиб, халифа деган буюк исмга эга бўлиб келар, лекин ўша пайтда хоҳласалар ҳам бу буюк исмга ҳечам лойиқ эмасдилар. Чунки уларнинг бутун дарди хаёли дунё тўплаш, ўзининг чегараланган ҳудудида султонлигини мустаҳкамлашдан иборат эди. Ўзларининг вазифаларига ҳоким сифатида саҳиҳ назар билан қарамадилар, ҳокимнинг масъулиятларидан бўлган давлатнинг тинчлигини, омонлигини сақлаш, аскарларини қувватлаш, халқнинг маиший ҳаётини яхшилаш, мазлумларга ҳақларини бериб, золимлардан ўч олиш, Оллоҳнинг бандаларидаги ҳукмини қоим қилиш, маъруфга буюриб, мункардан қайтариш, исломга таалуқли бўлган барча нарсаларни ҳимоя қилиш, қалблар ва сафларни бирлаштиришни ҳаёлларига ҳам келтирмадилар. Бутун хоҳишлари мумкин қадар узоқ вақтлар халифа бўлиб турса, бас, ундан сўнг тахтни фарзандларига мерос қилиб қолдирса.... Шунингдек, мол-дунё жамғаришга, тонггача чўзиладиган базму-жамшид, тантаналар қилишга, куй, мусиқа, чалғу асбобларини тинглашга ҳирс қўйган эдилар. Ўша кундаги ҳокимларнинг аҳволи, ислом умматининг ҳокимига ярашадиган ҳаёт у ёқда турсин, авомдан бўлган оддий кишиларнинг соғлом ҳаёт тарзига ҳам тўғри келмасди. Халифанинг на ҳайбати ва на иззати қолганди.... Бу ҳижрий VII-аср, яъни мелодий XIII-аср бошларидаги Аббосийлар халифалигининг аҳволи эди.

Ислом оламидаги иккинчи бўлакни Миср, Шом, Ҳижоз ва Яман, деб тасаввур қилиш мумкин. Бу иқлимлар ҳижрий VII-аср, яъни мелодий XIII-аср бошларида Салоҳиддин Айюбийнинг неваралари бўлмиш Айюбийлар кўл остида эди. Бу ерлар "Ҳиттийн" ва "Ал-арок ал-холида" жангларида Салибчилар устидан ғалаба қозонилиб, мусулмонлар кўлига кирган эди. Лекин минг афсус, бу минтақадаги ҳокимлар, бу буюк инсон каби бўлмадилар, тахт талашишди ва бир бутун Айюбийлар давлатини кичик подшоликларга бўлиб олишди. Шом Мисрдан, Ҳижоз Ямандан ажралди, мустақил бўлди. Балки Шомнинг ўзи, бир неча амирликларга бўлиниб кетди. Ҳимс, Ҳалаб ва Дамашқдан, Фаластин Урдундан ажралиб чиқди. Салоҳиддин Айюбий раҳимахуллоҳ Салибчилар кўлидан оғир машаққат, қаттиқ жадаллар ва кўп қонлар тўкилиши эвазига озод қилган бу ерлар, мусулмонлар ўртасидаги бундай хунук тафриқаланишдан кейин, яна янгидан Салибчилар кўлига ўтади. Ва лаа ҳавла валаа қуввата иллаа биллаҳил алиййил азийм.

Ислом оламидаги учинчи бўлак, Мағриб ва Андалус ўлкаларидир. Бу ўлкалар ўша вақтларда мувахҳидлар давлати амирининг кўл остида бўлиб, жуда кучли ва қудратли давлат эди. Шарқдан Ливиядан бошланиб ғарбдан Мағрибгача, шимолдан Андалусдан бошланиб жанубдан Африканинг ўртасигача ҳукм юргизар эди. Ҳижрий VII-аср бошларига келиб, секин-аста кучсизланиб, сўна бошлади. Ҳижрий 609, яъни мелодий

1212 йилда бўлиб ўтган "ал-Иқоб аш-Шаҳиро" жанги, муваҳхидлар давлатига ҳал қилувчи зарбани берди, натижада бу улкан давлат кулади ва Андалус, Африка ва Мағрибга бўлиниб кетди.

Ислом оламидаги тўртинчи бўлак, бошқа давлатларга нисбатан жуда катта бўлиб, тақрибан ислом оламининг бутун шарқий қисмига ҳукмронлик қилган Хоразм давлати эди. Хоразм давлатининг майдони бепоён бўлиб, Осиёнинг катта ўлкаларини ўз ичига олган эди. Унинг ҳудуди, шарқдан Хитойнинг ғарбидан бошланиб, ғарбдан Эроннинг катта қисмларигача давом этган эди. Аббосийлар халифалиги билан узоқ ва чуқур келишмовчиликларга борган, улар ўртасида ҳисобсиз даражадаги фитна, игволар юзага келган эди. Аббосийлар халифалиги билан, Салжуқийлар, Ғурийлар, Турклар ва бошқа мусулмонлар билан мунтазам жанглар олиб борар эди. Хоразм давлатининг нафақат атрофидагилар билан, ҳатто ўзининг ичидагилар билан ҳам муаммоси етарли эди.

Ислом оламидаги бешинчи бўлак, Ҳиндистон давлати эди. Ҳиндистон агарчи, ҳозирда ҳиндусларнинг ҳукмда бўлса-да, қадимдан ислом ҳукмида эди. У ерда узун асрлар давомида ислом ҳукм сурди, ўша пайтда Ғурийлар кўл остида эди. Сал олдин айтганимиздек, Хоразм давлати билан кўп ва такрор-такрор жанг қилиб турарди. Бу минтақа ҳақиқатан жуда беқарор ва бетартиб минтақа эди.

Ислом оламидаги олтинчи бўлак, Форс минтақасининг ғарбий қисми, Осиёнинг ўртасида жойлашган кенг минтақа, ҳозирги кундаги Эрон бўлиб, Аббосийлар халифалигига ёнма-ён жойлашган эди. У шия тоифасининг энг ҳабисларидан бўлган Исмоилия тоифасининг қўл остида эди. Бу тоифа ақидада жуда кўп ихтилофларга борганидан, кўпчилик уламолар уларни исломдан тамоман чиқанлигига ҳукм қилишган, динни фалсафага аралаштириб юборган, асли мажусийларнинг авлодлари бўлган, зоҳирида исломни даъво қилиб, ботини мажусий бўлган, куръон оятларини нафс-ҳаволарига биноан таъвил қиладиган, исломдаги кўпгина фарзларни ҳамда пайғамбар ва шариатни инкор қиладиган тоифадир. Улар салтанат ва мулк ортидан қувганлари сабаб, асосий эътиборларини курул-аслаҳа, жанг ишларига, қалъа ва қўрғонлар бино қилишга, ҳамда армия ишларига қаратган эдилар. Улар энг хатарли ботиний тоифалар жумласидан ҳисобланади. Улар исломий шахсиятлар: халифалар, амирлар ва уламоларга жиноят ва тажовузлар содир этишар эдилар. Бу тоифа Ироқнинг шарқий қисмида ва Хоразм давлатининг ғарбий қисмида мавжуд бўлиб, бу икки давлатдан мустақил эди.

Ислом оламидаги еттинчи бўлак, Анадол минтақаси бўлиб, ҳозирги Туркиядир. Бу минтақада Салжукийлар ҳукмрон эди. Уларнинг асли турклар бўлиб, мозийда буюк тарих ва катта жиҳодлар соҳибларидир. Ал-фазз Алп-Арслон раҳимахуллоҳ қўмандон бўлган даврларда

анча қувватли ҳисобланган. Бу минтақа Византия императорлиги билан ёнма-ён жойлашгани сабаб, жуда хатарли ва жуда таъсирчан бўлиб, Ал-фазз Алп-Арслон раҳимахуллоҳнинг неваралари ҳукм юрғизган даврга келиб ўта заиф ва хор ҳолатга тушди.

Юқорида санаб ўтилган давлатларнинг ўша вақтда мавжудлиги, ислом олами Аббосийлар хилофати ҳукмига исмдагина кирганини англатади. Мулоҳаза қилсак, ўша замонда мусулмонлар ўртасида фитна-фасод жуда кенг тарқалган, жангу-жадал авжига чиққан, гуноҳ ва маъсиятлар кўпайган ва мусулмонлар дунёга шўнғиган эдилар. Инсонларнинг қалбларига кабиралар ўрнашиб кетган, ҳатто "палончи пистончига зулм қилибди, палончи пистончини ўлдирибди, палончи пистончини қонини тўкибди", каби гап-сўзлар ҳар томонда қулоққа чалиниб турарди, инсонларнинг кадр-қиймати қолмаган эди. Ким ёки қайси қавм шу ҳолатга тушар экан, бу ҳолат алмаштирилиши аниқ ва турган гапдир. Ислом олами бу шаҳарлардаги анави заиф кимсалар устига бир фожиа келишини кутарди, ҳатто улардан кейин бошқа мусулмон авлодлар келиб, Оллоҳнинг изни билан бу ҳолатни ўзгартириб, исломга ҳайбатни, хилофатга қувват ва ютуқни қайтаришини кутарди.

Бу ўша даврда ер куррасидаги биринчи куч, ислом умматининг кучи эди. Лекин афсуслар бўлсинки, узун тарих давомида ислом уммати эга бўлиб келган бу куч,

Ўша даврга келиб емирилиш, парчаланиш ва тарқалишга юз тутган эди.

Салибчилар Мўғуллар дунё саҳнасига чиққанда

Ўша вақтда ер юзидаги иккинчи куч, салибчилар кучи эди. Шу пайтлар уларнинг маркази ғарбий Европада бўлиб, у ерларда уларга тегишли кўплаб қалъа ва кўрғонлари бор эди. Ўша даврда Европалик салибчилар мусулмонлар билан тинимсиз жанглар олиб боришарди, Англия, Франция, Германия ва Италия насронийлари Миср ва Шомга қарши машҳур салиб юришини қилар, Испания, Португалия ва Франция насронийлари Андалусдаги мусулмонларга қарши кўплаб жанглар уюштиришар эди.

Европанинг ғарбидаги салибчилар гуруҳига қўшимча, оламда ундан бошқа салибчи гуруҳлар ҳам бор бўлиб, бу гуруҳларнинг адоватлари ислом умматига нисбатан ҳаддан зиёд даражада эди. Улар билан ислом уммати орасида жанглар ҳеч тўхтамасди. Салибчи гуруҳларининг машҳурларидан Британия императорлиги, шарқий Рум давлати, бошқача қилиб айтганда Византия, яъни Константинополь давлати бўлиб, шарқий Европага ҳукмрон эди, мусулмон Анадолнинг ғарб томонида жойлашган давлат ҳисобланарди. Византия давлати Ислом давлати билан тарихлар оша аччиқ урушлар қилиб келган, лекин айни вақтда заиф

ҳолатга тушганлиги сабаб, ислом уммати ерларига киришга тоқати йўқ эди.

Салиб гуруҳларидан яна бири, Арманистон давлати бўлиб, Форснинг шимолида ва Анадолнинг ғарбида жойлашган эди. Туркиядаги Анадол минтақасидаги Салжуқийлар билан тинимсиз жанглар олиб боришарди.

Салиб гуруҳларидан яна бири, Курж мамлакати, ҳозирги Грузия давлати бўлиб, у ерда баъзи маҳаллий васанийлар, яъни бутпарастлар бўлса ҳам, ҳукумат насронийлар қўлида эди. Ислом уммати ва Хоразм давлатига қарши мунтазам равишда уруш олиб борарди.

Салибчилар ичида ўзлари оз бўлишига қарамасдан жуда хатарли саналган гуруҳлар бор эди, бунга сабаб, улар ислом оламининг Туркия, Фаластин ва Шом давлатларининг ичида жойлашганлиги эди. Ҳижрий V-аср 491йил, яъни мелодий 1098 йилдан бери Ислом олами ичида бош кўтариб келаётган бу салиб амирликларининг машҳурлари Антиохия, Акко, Тарабулус (Триполи), Байрут, Сайда ва бошқа минтақаларда бор эди.

Ҳижрий VI-аср, яъни мелодий XII-асрнинг охирлари ислом олами учун анча мувофақиятли, Салибчилар учун эса, анчагина ҳалокатли-мувофақиятсиз келди. Ҳижрий VI-асрнинг охирлари 583 йилда, яъни мелодий 1187 йилда Шомдаги "Ҳиттийн"

жангида Салоҳиддин Айюбий роҳимаҳуллоҳ салибчилар устидан ғалаба қозонди, бундан 8 йилдан кейин, ҳижрий 591, яъни мелодий 1195 йилда "ал-арок ал-ҳолида" жангида Муваҳҳидлар давлати бошлиғи ал-Мансур ал-Муваҳҳидий Андалус насоролари устидан ғалабага эришди. Бу икки буюк ғалабадан ҳеч қанча вақт ўтмасдан ҳижрий VII-аср бошларига келиб, мусулмонлар қаттиқ заифлашди. Қувватли дарви билан заиф даври орасида атиги 20 йил фарқ бор эди.

Бугунги суҳбатимизга шу ерда якун ясаймиз, кейинги суҳбатимизда мўғулларнинг Ислом уммати ерларига бошлаган ҳужумлари, ислом давлатининг қайси ҳудудларига биринчи бўлиб кирганлиги, ислом уммати мўғулларни қандай қаршилаб олгани ва шу кабиларни мулоҳаза қиламиз, иншааллоҳ.

Оллоҳ субҳанаҳу ва таолодан унинг ер юзида жорий қилган қонунларини билдиришини, манфаатли бўлган илмни таълим беришини, таълим бергани билан фойдалантиришини ва тарихни бизларга ибрат қилишини сўраймиз, албатта у Оллоҳнинг қўлида ва у бунга қодир зотдир.

"Ҳали мен сизларга айтаётган сўзларни эслайсизлар. Мен ўз ишимни Оллоҳга топширурман. Зеро, Оллоҳ бандаларини кўриб тургувчидир"⁷

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ.

⁷ Ғофир: 44

Мўғул татар қиссаси

2- қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: *Шамсиддин Дарғомий*

2012 - 1433

IslamHouse.com

﴿ قصة التتار [المغول] ﴾

الحلقة الثانية

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Барча мактовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиффорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

Ўтган дарсимизда:

- Тарихни ўрганишнинг аҳамияти;
- Мўғуллар дунё саҳнасига чиққан вақтда оламнинг аҳволи;
- Мўғуллар чиққан вақтда ислом умматининг ҳолати;
- Мўғуллар чиққан вақтда салибчиларнинг ҳолати, каби мавзулар ҳақида зикр қилиб ўтган эдик. Бугун иншааллоҳ суҳбатимизни тўхтаган жойимиздан давом эттирамиз.

Мўғулларнинг келиб чиқиши

Ер юзидаги ўлчовни буткул ўзгартириб юборган янги, учинчи куч дунёга келди. Дунё харитасини тамоман ўзгартирди, ер куррасида учинчи куч деган номни, балки ҳижрий VII-аср бошларида оламда

биринчи куч деган номни сўзсиз қозонган бу куч, Татар ёки Мўғул давлати эди. Мўғул давлати ҳижрий VII-аср бошларида 602 йил ражаб ойида/мелодий 1206 йил феврал ойида пайдо бўлди¹. Улар Чингизхон бошчилигида Мўғулистондан келиб чиқди. Чингизхон – енгилмас, шоҳоншоҳ, паҳлавон деган маъноларга далолат қилиб, унинг асл исми Тимучин (Тимужин) эди. Саркарда қонхўр, золим ва қаҳри қаттиқ бўлиб, унда зўр бошқарувчилик хусусияти мавжуд эди. Дастлаб Мўғулистонни қўлга олди, сўнг аста-секин атрофдаги ерларни ҳам эгаллаб борди. Қисқа вақт ичида мамлакати кенгайиб кетди, ҳатто унинг ҳудуди шарқдан Кореядан бошланиб, ғарбдан Хоразм давлатигача, шимолдан Сибир соҳилларидан бошланиб, жанубдан Хитой денгизигача етди. Оз йиллар ичида Хитойни тўлиқ эгаллади. Хитойни, Мўғулистонни, Вьетнамни, Кореяни, Камбоджани, Тайландни ва Сибирнинг атрофларини қўшиб олди. Хитой ер майдонинг ўзгинаси, тақрибан тўққиз миллион км² тенг.

Татар ва мўғул номлари Мўғулистоннинг Гоби саҳроларида яшаган қавмларга нисбатланади². Ислмоил Холидийнинг "Ислом олами ва мўғул юриши" номли китобида мўғул қабилалари ғарбдан Осиёнинг ўртасида жойлашган Сайхун ва Жайхун, ҳозирги кундаги Сирдарё

¹ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (60-бет)

² Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (28-бет)

ва Амударё атрофидан то шарқдан Хитой тоғлари ҳудудигача ва Осиёнинг шимоли-шарқий томонининг юқорисигача бўлган минтақаларда яшагани баён қилинади³. Мўғуллар шу минтақадаги қабилаларнинг аслларидир. Доктор(профессор) Сиржоний фикрига кўра, улардан мўғул, турк, салжук ва бошқа кўп қабилалар келиб чиққан... Чингизхон бу минтақаларни эгаллагандан сўнг, у ердаги қабилаларнинг ҳаммасига мутлоқ мўғул исмини берган. Доктор(профессор) Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" китобида келтиришича, машҳур европалик тарихчи шарқшунос олимлардан Россиялик Бретшнейдер ва Бартольд, Алманиялик Сюлар, Англиялик Бойл ва бошқалар, татар ва мўғул орасида фарқ борлигини билдиришган, мусулмон тарихчиси Рошидудин "Жомиъут-таварих" китобида бунга ишора қилган, шунингдек бир неча европа тиллариға: русча, немисча, французча ва инглизчаға таржима қилинган, хитой тарихчиси ёзган "Мўғуллар тарихининг сири" китобида ҳам шу баён қилинган⁴. Муҳаммад Саллабий фикрига кўра мўғул бошқа, татар бошқадир. Лекин улар орасидаги боғлиқликни топиш мумкин. Қисқача қилиб айтганда, татарлар мўғулдир, аммо мўғуллар татар эмас. Татарлар мўғуллардан келиб чиққан, лекин мўғуллар татарлардан келиб чиқмаган. Миллатнинг асллари татар эмас, мўғулдир. Чингизхон мўғулларга бошлиқ бўлган

³ Исмоил Холидий "Ислом олами ва мўғул юриши" (19-бет)

⁴ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (27-бет)

кезларда, у татарлар устидан ғалиб келиб, эркакларини қириб ташлаган, аёлларини таҳқирлаган ва болаларини қул қилган эди, шунинг учун татарларни мўғулларга аралашиб кетганини кўрамиз. Салтанат мўғуллар қўлида эди, улар ўзлари учун императорлик тузди, тарихда бу императорлик татар эмас, мўғул императорлиги, деб танилди⁵, – деб ёзади доктор Али Муҳаммад Саллабий. Мўғуллар мустақил динга тобе бўлмай, бир қанча динлардан уюшган динга эргаشار эдилар. Чингизхон ислом, оташпарастлик, бутпарастлик ва бошқа ўзига маъқул келган қонунларни бир китоб шаклида йиғди, сўнгра уни мўғулларга дастур қилди. Бу китобнинг номи манбаларда: "Ёзиқ", "Йасик", "Йаса" деб келтирилади....

Ибн Касир раҳимаҳуллоҳ "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" китобида, мўғулларнинг дастури бўлган "Йаса" китобидаги баъзи ҳукмларни Жавайнийдан шундай нақл қилади: "зино қилган кимса, хоҳ уйланган хоҳ уйланмаган бўлсин, ўлдирилади, ким бачабозлик қилса, сеҳр билан шуғулланса, оқмас сувга сийса ёки оқмас сувга шўнғиб чўмилса, асирга таом берса ёки асирга ейдиган нарса ташласа, ўзи еб ёнидагини таомлантормаса ўлимга жазосига тортилади. Таом берган киши аввал ўзи еб кўрсатиши лозим"⁶, каби ҳукмларни ўз ичига олган- лигини баён қилади.

⁵ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (28-бет)

⁶ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/162)

Мўғулларнинг ўзига хос белгилари

Мўғуллар жангда куйидаги ўзиларига хос сифатлар ажралиб турарди:

Биринчидан: Даҳшатли тарзда тез тарқалиши;

Иккинчидан: Қўшин сонининг жуда кўплиги, миллионларча аскарлари бор эди;

Учинчидан: Лол қолдирувчи тартиб ва интизом;

Тўртинчидан: Қаттиқ ва оғир шарт-шароитларга бардошли, иссиқ, совуқ, сахро, чангалзор, тоғу-тошни менсимас эдилар, ҳар қандай ҳолатда ва ҳар турли жойда ҳам жанг қилаверардилар;

Бешинчидан: Чингизхоннинг ўзи ва унинг барча сардорлари ўзига хос, аъло даражадаги етакчилик қобилятига эга эди;

Олтинчидан: Шафқатсизликлари. Мўғуллар юриши ғайритабiiй суратдаги хонавайрон қилишдан иборат эди. Буни уларнинг тарихига шунчаки назар солган киши ҳам кўриши мумкин, мўғуллар кирган шаҳарни хонавайрон қилибгина қолмасдан, йиртқич ҳайвонларни ҳам ортда қолдирадиган даҳшатли кўринишда бутун шаҳар халқини оммавий қиргин қиларди. Улар эркагу-аёлни, гўдагу-ўсмирни, ёшу-

қарини, золиму-мазлумни, жангчи-ю оддий фуқарони орасини ажратмас, ҳаммани баробар қатл қилишарди. Уларнинг мақсадлари мол, мулк ёки дунё зийнатлари эмасди. Улар гўё одамзотда ўзларидан ўзгасини тамоман йўқ қилиш пайига тушдилар.

Етгинчидан: Ўзларидан ўзга ҳар қандай фикрни кескин рад қилишлари. Ажабланарлиси, улар ҳар қачон бирон давлатга бостириб борсалар, у ерда динни қоим қилмоқчи, адолатни ёймоқчи ва юртни золимлардан халос қилмоқчи бўлган кишилар қиёфасини кўрсатар эдилар.

Саккизинчидан: Келишув ва аҳду-паймонга мутлақо амал қилмасликлари, бирон мўмин хусусида на аҳдга ва на бурчга риоя қилишар эдилар. Мўғул давлатининг қайси даври бўлмасин, бу улардан ажралмайдиган аслий сифат эди.

Самовий қонунларга ва Оллоҳнинг шариатига асосланмаган, куч-қувватга эга ва диндан бебаҳра бўлган ҳар қандай ҳарбий қўшинда бу сифатлар кўп такрорланади. Ва шундай бўлиши ҳам лозим. Уларнинг жиноятлари ва ваҳшийликлари бир-биридан фарқ қилсада, ниҳояси битта, улар мужримлардир. Муртадлар жанги, Форс, Рум жанглари, шунингдек, Шом, Миср ва Андалусдаги Салибчилар жанги бунга мисол бўла олади. Сўнгра издошлари бўлмиш Испания, Португалия, Англия, Франция, Италия, Яҳудлар ва Америка

империалистлари уларнинг йўлларидан юрдилар. Уларнинг ташқи кўринишида, юзлари ва рангларида фарқ бўлсада, қалблари биттадир. Қалблари мусулмонга, балки ҳар бир тараққий этган ва маданиятли бўлганга нисбатан гина-кудурат, нафрат, кўролмаслик, буғзу-адоватга тўладир.

"Улар ўша (сўз)ни бир-бирларига васият қилиб қолдирганмилар? Йўқ, (зотан улар бир-бирларидан йироқ замонларда ва маконларда яшаб ўтганлари сабабли ўзаро васият қилиш имконига эга эмаслар, лекин фақат бир нарса уларнинг барчаларини юқоридаги каби сўзларни айтишга мажбур этар) — **улар туғёнга тушган қавмдирлар!"⁷**

Хуллас, хижрий VII-аср, яъни мелодий XIII-аср бошларида ер куррасида учта ҳукмрон куч бор эди:

Биринчиси: Ислом умматининг куч-қуввати бўлиб, бу куч буюк тарих ва донги чиққан ютуқ ва ғалабалар соҳиби эди, бироқ айни вақтда заифлик кунларини бошидан кечираётган эди. Бу заифлик жиддий тус олсада, умматнинг ҳайбатини тамоман йўққа чиқармаган эди. Ислом душманлари нусратнинг сабаблари ва куч-қувватнинг омиллари бу умматга хослигини яхши билшарди. Мусулмонлар эса нусрат

⁷ Зориёт сураси: 53

сабабларини юзага чиқарувчи омиллардан бироз узок эдилар.

Иккинчиси: Салибчилар куч-қуввати бўлиб, улар ҳам заифлик босқичида эди. Ислом умматига нисбатан илм-фан ва тараққиётда анча орқада эди. Шундай бўлсада, уларнинг ададини ва мусулмонларга қарши қалбларида сақлаган буғзу-адоватлари чексизлигидан огоҳ бўлишдан ўзга чора йўқ эди.

"Улар қўлларидан келса то динингиздан қайтаргунларича сизлар билан уришаверадилар"⁸

Қадимий кучлар -ислом уммати ва салибчилар куч-қуввати рақобатлашиб келган майдонда учунчи, янги қувват дунёга келди, у мўғуллар куч-қуввати эди. Бу қувват ваҳший куч бўлиб, на тарихга ва на маданиятга эга эди, у тўсатдан ўртага чиқди. Унинг бошқалардан устун бўлишига сабаб бўладиган бирор илмий, маданий ва диний асоси йўқ эди. Шунинг учун, шафқатсиз уруш, беаёв зарбага таянишдан бошқа чораси йўқ эди.

Исломга қарши бирлик

Ер юзидаги турли кучлар ўртасида урушлар юзага келиши, ҳар хил фирқалар орасида бир-бирига босим ўтказилиши, шунингдек диндан бебаҳра, куч-қувватга

⁸ Бакара: 217

молик бўлганларнинг ўз атрофларида кучсизлар бор бўлишини ҳаргиз истамасликлари ва уларга мутлақо раҳм-шафқат қилмасликлари, Оллоҳ таолонинг халқлар устида жорий қилган қонунидир. Яна, ботилнинг бир талай кўринишлари бўлиб, уларнинг мафкура, йўналиш ва дунёқарашлари бир-биридан фарқ қилсада, ҳаққа қарши жанг қилишда жамланиши шартлиги, шунингдек, ҳақ билан ботил ўртасидаги жангнинг қиёматгача давом этиши, Оллоҳ азза ва жалланинг қонунидир.

Бу қонунлар зехнимизда турар экан, мўғуллар билан салибчиларнинг йўналишлари, сиёсатлари ва дунёқарашлари турлича бўлса ҳам, мусулмонларга қарши жангда улар ўртасидаги ўзаро ҳамкорлик юзага келишини тасаввур қила оламиз. Салибчилар Европадан Мўғулистонга мусулмон давлатларига уруш очиш учун, Аббосийлар хилофатини -ўша вақтдаги забардаст Боғдодни- ағдаришга ундаб, элчилар юборди. Ваҳоланки, Европа билан Мўғулистон орасидаги масофа 12 минг км.дан ортиқроқ эди.

Салибчиларнинг ислом оламига юриш қилишга ҳадди сиғмасди, "Ҳиттийн" ва "ал-Арок" жангларида қаттиқ зарбалар еган эди. Улар Ислом умматини қириб ташлашни орзу қилганлари боис, янги вужудга келган кучга кўл чўздилар. Ислом диёрларига ҳужум қилинса уларга кўмак беришларини билдирдилар. Мўғуллар ғурурланиб янада мустаҳкам оёққа турди, салибчилар режа қилган натижа ҳосил бўлди.

Аббосий халифалигининг бисотидаги мол-мулкка мўғулларнинг сўлагига оқди. Бойликларга ва саховатга тўла бу кенг диёрга юриш қилишга қарор қилдилар. Мўғуллар салибчилар билан жуда кўп ишларда келишмасида, исломга ва мусулмонларга қарши жанг қилишда, сафларини бирлаштирдилар. Бу жанглардан кейин, мўғуллар оламнинг турли ерларида салибчиларга қарши уруш қилди ва уларни ҳам қирғин қилди. Бунинг ажабланарли ери йўқ, балки бу ботил аҳлининг мусулмонларга қарши жанг қилишдаги ўзгармас суннатиدير. Яхудлар эътиқоди билан мушриклар эътиқоди ўртасида катта фарқ бўлишига қарамай, бундан илгари яхудлар, Расулulloҳ саллоллоҳу алайҳи васалламга қарши мушриклар билан ҳамкорлик қилгани ҳеч кимга сир эмас.

Форс ва Рум давлатлари ўртасидаги адоват чексиз бўлишига, қадимдан мунтазам урушлар қилиб келганига қарамасдан, мусулмонларга қарши ўзаро ҳамкорлик қилишди. Шунингдек, инглизлар ва яхудлар ўртасида мислсиз душманлик бўлатуриб, Усманийлар хилофатини тўнтаришда ва Фаластинни мустамлака қилишда ва Исроил бу муборак ерларга ўрнашиб олишида ўзаро ҳамкорлик қилишди. Бугун эса, Россия билан Америка бир-бирларига қарама-қарши бўлсалар ҳам, мусулмонлар зиддига кўз олдиларида "исломий терроризм" деган ғойиб душман ясаб, унга қарши бир ёқадан бош чиқардилар. Улар ўз душманларини кўнгиллари тусаган ердан топдилар ва топиб

келмоқдалар.

Ботил аҳлининг мусулмонлар зиддига бирлашиши, доимий конундир. Шунинг учун, мусулмонлар "душманимнинг дўсти, душманимдир", қабилидаги гапларга таяниб иш қилиши тўғри бўлмайди. Балки мусулмонлар, душманининг дўстларидан ташқари, унинг душманларини ҳам билиши керак, чунки душманининг душмани ҳам ўзининг душмани бўлиш эҳтимоли бор. Мусулмонлар баъзан душманлари билан ўзига хос мақсадлар юзасидан ва муайян муддатга келишув тузиши мумкин. Лекин бунда динда чуқур кетиш ёки ҳуқуқларни енгил санаш тўғри бўлмайди, балки ўта огоҳликни тутган ҳолда, маълум муддатгагина бўлиб, иш дўстлашув, садоқат ва ҳақ-ҳуқуқларни унутишга бориши ярамайди,

"Яҳудий ва насронийлар уларнинг динига кирмагунингизча ҳаргиз сиздан рози бўлмайдилар"⁹

Мўғуллар ислом оламига юриш қилишда янгитдан фикр юрита бошлади, беш асрдан буён ислом хилофатининг пойтахти бўлган Боғдодга кириш ва уни ағдариш иштиёқи билан режа туза бошлади. Афғонистон ва Ўзбекистон минтакаларида жойлашишни, ўрнашишни фикр қилдилар. Бугун бу ходисалар батамом такрорланмоқда. Бу билан Оллоҳ субҳаноҳу ва

⁹ Бақара: 120

таоло ўзининг қонунларини ўзгармайдиган ва алмаштирилмайдиган барқарор эканини, миямизга мустаҳкам жо қилишни хоҳлади.

Хоразм давлатига ҳужум

Мусулмонларнинг мағлубияти сабаблари

Мусулмонларнинг енгилиши ва фожиасининг сабаби, мўғулларнинг кучлилиги ва уларнинг ададининг кўплигида эмас, балки енгилишининг сабаби, мусулмон мамлакатлар ўртасидаги бўлиниш, тарқоқлик ва гуруҳларга ажралиб кетишлари эди,

"Ва (ўзаро) талашиб-тортишмангизки, у ҳолда сустлашиб, куч-қувватингиз кетур. Сабр-тоқат қилингиз! Албатта, Оллоҳ сабр қилгувчилар билан биргадир"¹⁰

Оллоҳ таоло сустлашиш ва кучсизланишнинг сабабини талашиб-тортишишда қилди. Ўша пайтларда мусулмонлар мунтазам талашиб-тортишишда ва доимий ихтилофда эдилар. Мўғуллар билан вақтинчалик сулҳда бўлган вақтларида, мусулмонлар бир-бирларига ҳужумлар уюштиришар, бир-бирларини асирга олишар ва бир-бирларини ўлдиришар эдилар. Уларга бу ҳолатда нусратнинг келмаслиги маълум нарсა эди.

¹⁰ Анфол: 46

Имом Муслим Савбон разияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда, Расулуллоҳ саллоллоҳу алайҳи ва саллам шундай марҳамат қилдилар: *"Ва мен Раббимдан умматим учун уларни қаҳатчилик йили билан ҳалок қилмаслигини, душманлари уларнинг жамоасини йўқ қилишга ихтиёр бермаслигини сўрадим. Шунда Раббим деди: эй Муҳаммад! Агар мен қарор қилсам, у ҳеч қайтарилмайди. Сенинг умматинг учун қаҳатчилик йили билан уларни ҳалок этмаслигимни ва душманлари, агарчи дунёнинг томонлари жамлансалар ҳам, (яъни бутун ер аҳли ислом умматига қарши жангга чиқсалар ҳам), уларнинг асосини қуриштиришга, уларни тағ-туби билан йўқотиб ташлашларига йўл қўймаслигимни бердим, (бу оламлар Раббиси субҳанаҳу ва таолодан бўлган ваъдадир), тоинки, (мусулмонлар) бир-бирларини ҳалок қилмагунларича ва баъзиси баъзисини асирга олмагунларича"*¹¹

Лекин афсуслар бўлсинки, ўша вақтда мусулмонлар бир-бирини қатл қилар ва баъзиси баъзисини асир олар эди, мўғул қўшини ёки бошқалар уларни мағлуб қилишлари ҳеч ажабланарли иш эмасди. Бунга қўшимча, Алоуддин Муҳаммад Хоразмшоҳ таёргарликда катта хато қилди, бутун эътиборини ўзининг пойтахти Урганч ёки Гурганчни мудофа қилишга қаратиб, давлатининг шарқий қисмини ҳимоясиз ташлаб қўйди. Хоразм

¹¹ Муслим ривояти (2889, 4 / 2215)

давлатидек катта мамлакатнинг бошлиғи бўлишига қарамай, мана шундай содда хатога йўл қўйди. Аслини олганда, бу хато тактик хато эмас, балки қалбий, ахлоқий хато эди. Алоуддин Муҳаммад Хоразмшоҳ Хоразм давлатининг, мусулмонларнинг бошлиғи ўз нафсини, оиласини, яқинларини, ўзининг ва ота-боболарининг хазиналарини омонлигига эътиборини қаратиб, халқининг ва уларнинг мол-мулкларини омонлиги хаёлига ҳам келмади.

Хоразм давлатига ҳужум сабаблари

Чингизхон Ироққа ҳужум қилишдан олдин, Афғонистон ва Ўзбекистонга юриш қилишни қасд қилди, чунки Ироқ билан Хитой орасидаги масофа анчагина узоқ эди. Ироқ билан Хитой орасидаги минтақаларда мўғул қўшини учун мустаҳкам, барқарор таянч, асос бўлиши керак эди. Бу минтақалар ўша кунларда "Қўқоз" деб номланар, иқтисоди ва қишлоқ хўжалиги анча бой эди. Мана ҳозирги кунимизда, ҳижрий XV аср/мелодий XXI-асрга келиб, у ерлардан нефт чиқди ва дунёнинг нефтга энг бой минтақасига айланди. Унинг нефт захиралари Кўрфазнинг нефт захираларидан олийроқдир. Бу минтақалар исломнинг машҳур марказий жойларидан бўлиб, қазилма бойликлари кўп, мол-мулки мўл минтақа эди. Бунга қўшимча, Чингизхон Ироққа юриш қилаётганда ортидан унга қарши жанг қилиши ва унинг режасини барбод қилиши мумкин бўлган халқларни қолдириши мумкин

эмасди. Мана шулар сабабли, Чингизхон ислом оламининг шарқий минтақаси, Хоразм давлатига ҳужум уюштиришни мақсад қилди. Уларнинг олдида аҳдни ва илгариги иттифоқчиликни бузишларига монеълик қиладиган нарсa йўқ эди, зеро, аҳдга вафо қилмаслик ботил аҳлининг суннатиدير,

"Ҳар қачон бирон аҳдга аҳдлашсалар улардан бир гуруҳи бузаверадими? Ҳақиқатан уларнинг кўпи иймонсизлардир"¹²

Айни вақтда ўзарo келишувда бўлганлиги учун уруш чиқаришга сабаб керак эди. Бўлди иттифоқчилик тугади, – дейдиган нарсани Чингизхон излаб топа олмади. Шунда тўсатдан фожиали бир ҳодиса юз берди, уруш очишга сабаб бўла оладиган ва аҳдни бузишга қаноатлантирадиган ҳодиса юз берди. Бу ҳодиса Чингизхоннинг режаси эмасди, лекин унинг режаси бўлиши эҳтимоли ҳам йўқ эмас, чунки у ҳеч қачон аҳдга вафо қилмаган. Аммо мусулмонлар, мўғуллар ва бутун олам олдида ўринли бўла оладиган мантикий сабаб керак. Ҳодиса шундай бўлганди: бир гуруҳ мўғул тижоратчилар Хоразмшоҳ давлатининг шарқий қисмида жойлашган Ўтрор шаҳрига боришади, шаҳарнинг ҳокими уларни тутиб келиб, ўлдиради. Тарихчилар бу тижоратчиларнинг қатл қилиниши сабаби борасида ихтилоф қилишади:

¹² Бақара: 100

Улардан баъзилари: "Бу тижоратчилар, Чингизхоннинг ислом давлати ичида провокация, яъни ифво, фитна чиқариш учун юборган жосуслари эди", дейишса;

Баъзилари эса: "Ўтрор шаҳри ҳокими мўғулларнинг Мавроуннахр ерларида талон-тарож ва босқинчилик қилганларига раддия сифатида қасддан қатл қилган", дейишади.

Бошқалар: "Чингизхон атай Хоразм давлатига уруш қилишга баҳона бўлиши учун, ўша тижоратчиларни ўлдириб қилишга одам жўнатган", дейишса;

Ва яна бошқалари: "Ўтрор шаҳри ҳокими тижоратчиларнинг мол-мулкига тамаъ қилиб ўлдирган"¹³, дейдилар.

Бу эҳтимолларнинг барчаси тарих саҳифа-ларида келган, қандай бўлганда ҳам оқибатта тижоратчилар ёки жосуслар ўлдирилди. Бу хабар Чингизхонга етиб келганда, у Хоразмшоҳга "қотилларни топширишини ва уларни ўзи ҳукм қилишини" аёнлашган мактуб йўллади. Лекин Алоуддин Хоразмшоҳ буни ислом давлати бошлиғига нисбатан ҳақорат, ҳаддан ошиш, деб санади

¹³ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (108-бет)

ва жинойт содир этган мусулмонни бошқа давлатга ва бошқа шариъатда ҳукм қилиниши учун топширмади. Ва Чингизхонга: "агар мусулмонлардан биронтасининг мўғул тижоратчиларни ўлдирганлиги исбот этилса, ўз юртида ва шариъати исломияга кўра ҳукм қилишини", айтди. Унинг бу гапи мантиқан тўғри ва бутун ер юзида мақбул ҳам эди. Қайси давлатда бирор жинойт содир этилса, жинойтчи ўша давлатнинг қонунига кўра жазо олади, бошқа давлатда ва бошқа давлатнинг қонунига кўра эмас, албатта. Чунки бир давлатда жинойт саналган ишлар, бошқа давлатда жинойт саналмаслиги ёки жинойт саналсада жаримаси, яъни жазоси фарқ қилиши турган гап. Бошқача қилиб айтганда, сомсанинг пулини сомса еган жойда ўталилади. Чингизхон Хоразмшоҳнинг жавоби қанчалик ҳақиқат, мантиқан тўғри эканини билсада, унинг мақсади ислом диёрларига бостириб кириш, ислом ўлкаларини эгаллаб олишга йўл қидириш эди ва тижоратчиларнинг ўлдирилиши бунга баҳона бўлди.

Кўрқинчли мўғул бўрони ислом диёрларига қараб эса бошлади, Чингизхон ўзининг катта қўшини билан Хоразмшоҳ давлатига биринчи мўғул юришини қилди. Хоразмшоҳ ҳам уни қаршилаб олишга чикди, бу воқеа ҳижрий 616 йил/мелодий 1219 санага тўғри келди. Яъни мўғул давлати вужудга келганидан 13 йил ўтгандан кейин содир бўлди. Маълумингизки, мўғул давлати ҳижрий 603 йил/мелодий 1206 санада ташкил топган эди, лекин шу қисқа вақт ичида тақрибан бутун шарқий

Осиёни эгаллаб бўлган, фақат Хоразм давлатигина қолган эди. Алоуддин Муҳаммад Хоразмшоҳ кўшини билан мўғул кўшини Хоразм давлатининг шарқида ёки Хитойнинг ғарбида, Сирдарё дарёсининг шарқида тўқнашди, жанг тўрт кун давомида шиддатли тусда давом этди. Иккала томондан ҳам кўп халқ ўлди, мусулмонлар 20 минг шаҳид берди, мўғуллардан ўлдирилганлар сони бундан-да кўпроқ эди¹⁴. Сўнгра жанг тўхтаб, томонлар иккига айрилди. Иккига ажралгандан кейин, Алоуддин Муҳаммад Хоразмшоҳ мўғулларнинг сони жуда катта экан деб ҳисоблаб, давлатининг маркази Урганчга(Гурганч) қайтди ва Урганчнинг(Гурганч) кўрғонини мустаҳкамлашга киришди. Мамлакатининг атрофидан кўшин тўплаш билан машғул бўлди, айти пайтда Ироқдаги Аббосийлар халифалигидан ажралиб олган ва унга бўйсунмасдан, унга бош кўтарган эди. Шунингдек, бошқа ислом мамлакатлари билан ҳам иттифоқчилиги йўқ, турклар, салжукийлар ва Ҳиндистондаги ғурийлар билан алоқаси ёмон эди. Бир сўз билан айтганда, бошқа ислом давлатларидан ажралиб қолган эди. Энди мўғулларга қарши ёлғиз ўзи жанг қилиши керак, Хоразм давлати агарчи кучли, катта ва биринчи ҳамлада собит турган бўлсада, яқка ўзи мўғулларнинг тўхтовсиз ҳужумларига бардош беролмаслигида шак-шубҳа йўқ эди.

¹⁴ Ибнул Асир "ал-Камил фит-тарих" (12/365), Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (112-бет)

Бундан сўнг Чингизхон қандай йўлни танлади? Хоразм давлатига ҳужумни қайси томондан бошлади? Бухоро ва Самарқанд шаҳарларида қандай қирғинлар ва ваҳшийликлар содир этди? Бухоро ва Самарқанд аҳли мўғулларни қандай қаршилади? Бу ва шу кабиларни келаси дарсимизда ўрганамиз, иншааллоҳ.

Оллоҳ субҳанаҳу ва таолодан унинг ер юзида жорий қилган қонунларини билдиришини, манфаатли бўлган илмни таълим беришини, таълим бергани билан фойдалантиришини ва тарихни бизларга ибрат қилишини сўраймиз, албатта бу Оллоҳнинг қўлида ва у бунга кодир зотдир.

"Ҳали (бошларингизга азоб тушганида албатта ҳозир) мен сизларга айтаётган сўзларни эслайсизлар. Мен ўз ишимни Оллоҳга топширурман. Зеро, Оллоҳ бандаларини кўриб тургувчидир"¹⁵

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ.

¹⁵ Ғофир сураси: 44

Мўғул татар қиссаси

3- қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: *Шамсиддин Дарғомий*

2012 - 1433

IslamHouse.com

﴿ قصة التتار [المغول] ﴾

الحلقة الثالثة

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Барча мақтовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиффорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

Ўтган дарсимизда:

- Мўғулларнинг келиб чиқиши;
- Мўғулларнинг ўзига хос белгилари;
- Кофирлар Ислом зиддига бирлашиши табиий ҳол;
- Мўғулларнинг Хоразм давлатига ҳужуми;
- Мусулмонларнинг мўғуллар қаршисида мағлуб бўлиши сабаблари;
- Мўғулларнинг Хоразм давлатига ҳужум қилиш сабаблари, шунингдек, мўғул давлатининг пайдо бўлиши, ислом уммати ўртасида юзага келган тақоқлик, бўлиниш, дунёга ҳирс қўйиш ва мол-давлат жамғаришга берилиб кетиши ҳақида суҳбатлашган эдик.

Қозоғистон ва Бухорога мўғуллар ҳужуми

Бухорони қирғин қилиниши

Чингизхон қўшинини янгиттан шайлади, жиҳозлади. Қозоғистонни бирон-бир айтарлик қаршиликсиз босиб ўтди. Эслатиб ўтамыз, Қозоғистоннинг ер майдони тахминан уч миллион км² тенг бўлиб, Миср давлатининг ер майдонидан уч баробар каттадир. Буюк олим, муҳаддис, "Саҳиҳул Бухорий" китобининг муаллифи имом Бухорий – раҳимахуллоҳ–нинг юрти Бухоро шахрига ҳижрий 616 йилнинг охирлари/мелодий 1220 йилнинг бошларида етиб келди ва уни уч кун давомида қамал қилди. Хоразмшоҳ шахарнинг ҳимояси учун 20 минг аскар тайин қилган эди¹. Уч кун давом этган қамал ва жангда Хоразмшоҳ жангчилари кучсизлик қила бошлади², атрофдан ёрдам сўраш имконсиз эди. Маълумингизки, Бухоро шахри Хоразмшоҳ давлатига қарашли жой эди, лекин Хоразмшоҳ ўғли Муҳаммад ўша вақтда Бухородан анча узоқда, ўзи истиқомат қилаётган ва давлатининг пойтахти бўлган Урганчда(Гурганч) эди. Сўнгра мўғуллар Бухоро халқидан таслим бўлишни талаб қилди ва таслим бўлишса, омонлик беришини

¹ Ибнул Асир "ал-Камил фит-тарих" (12/365, 366), Муҳаммад Солиҳ Муҳиддин "Удатур-руҳ лил-хилафатил Аббасия" (195-бет), Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (112, 114-бет),

² Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/80)

ваъда қилди. Бухоро халқи нима қилишга хайрон бўлиб қолишди ва иккита фикр юзага келди, биринчи фикр эгалари айтишдики: Мўғулларга қарши жанг қилиб, шаҳримизни мудофаа қиламиз. Иккинчи фикр эгалари эса: қатлдан сақланамиз, омонлик оламиз ва мўғулларга шаҳар дарвозасини очиб берамиз, дейишди. Бу бечоралар, мўғулларнинг бирон мўмин хусусида аҳд ва бурчга риоя қилмасликларни қаердан билсинлар. Хуллас, шаҳар халқи икки қисмга бўлинди:

Биринчи қисм: Жанг қилишни ёқлаб чиққан ва шаҳар қалъасини мудофаасига ўтган мужоҳидлар жамоаси эди, уларга шаҳарнинг фақиҳ ва олимлари қўшилди.

Иккинчи қисм эса: Таслим бўлиш, шаҳар дарвозасини очиб беришни ёқлаганлар ва мўғуллар омонлигига суянганлар жамоаси бўлиб, буларга шаҳар аҳолисининг аксари қўшилди. Оқибатта ҳижрий 616 йилнинг охирлари зулҳижжа ойининг 4-куни/мелодий 1220 йилнинг бошларида, шаҳар дарвозаси мўғуллар учун очиб берилди³.

Чингизхон буюк шаҳарга кирди ва дастлаб унинг аҳлига ваъда қилганидек, омонлик берди, буни катта қалъани қўрғон қилган мужоҳидларни яксон қилгунча,

³ Ибнул Асир "ал-Камил фит-тарих" (12/366), Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (115-бет)

уларни ишонтириш учун қилган эди. Чингизхон қалъани қуршаб олди ва уни осонлик билан ишғол қилиш мақсадида, шаҳар халқига қалъа атрофида хандакни шох-шабба, тупроқ ва бошқалар билан тўлдиришларига амр қилди, ҳатто бу кофирлар минбарлару, қуръоннинг тахтакачларини ҳам чуқурларга улоқтиришди. Иннаа лиллаҳи ва иннаа илайҳи рожибун⁴. Шаҳар аҳли иккиланмай унга итоат қилди! Ҳозирги кунимизда ҳам, қанча-қанча мусулмон армияни ўз душманлари билан биргаликда биродарлари мусулмонларга қарши жанг қилаётганини кўрамиз!

Мужоҳидлар беркинган қалъа дарвозалари ўн кун (12 кун⁵) камал қилингандан сўнг, очилди. Чингизхон – лаънатуллоҳи алайҳи– қалъага кириб, битта ҳам мужоҳидни қолдирмай барчасини қатл қилди⁶. Шу ерда Чингизхон хиёнатни бошлади, шаҳар халқидан хазиналар, мол-дунё, олтин ва қумушларнинг жойларини ўрганди ва унинг ҳаммасини ўзиники қилди, сўнгра аскарларини халқнинг устига солди, мўғул қўшинлари халққа ақл бовар қилмайдиган даражадаги ишларни қилди. Ибн Касир –раҳимахуллоҳ– "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" китобида, мўғулларнинг Бухорода қилган ишларини тасвишлаб, шундай дейди: "Шаҳар аҳлидан

⁴ Ибнул Асир "ал-Камил фит-тарих" (12/366)

⁵ Ибнул Асир "ал-Камил фит-тарих" (12/366)

⁶ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/80), Ибнул Асир "ал-Камил фит-тарих" (12/366)

Оллоҳнинг ўзигагина аён бўлган даражадаги халқни ўлдиришди. Гўдаклар ва аёлларни асир қилишди, аёлларни оила аъзолари кўз ўнгида зўрлашди, қизни отасининг, хотинни эрининг кўз ўнгида номусини топташди. Хотини йўқ мусулмонлар ўлгунича жанг қилди, қолганларини асир қилиб, ҳар турли азоблар билан қийноқларга солишди, шаҳар эркак, аёл ва гўдакларнинг йиғи-сиғисига тўлиб кетди. Сўнгра мўғуллар Бухоро кўчалари, масжид ва мадрасаларга ўт қўйишди, шаҳар батамом ёниб кул бўлди, томлари йиқилиб ҳуввиллаб қолди"⁷. Иқтибос тугади, ва лаа ҳавла валаа қуввата иллаа биллаҳ.....

Имом Бухорий ва Муслим ўзларининг саҳиҳларида, мўминлар онаси Зайнаб бинти Жаҳш разияллоҳу анҳодан ривоят қилади, Зайнаб бинти Жаҳш разияллоҳу анҳо Расулуллоҳ –саллоллоҳу алайҳи ва саллам–дан: ***"Ё Расулуллоҳ, ичимизда солиҳ кишилар бўлгани ҳолда ҳам ҳалок бўламизми?!" - деб сўрадилар. "Ҳа, агар нопоклик (чиркинликлар) кўпайса!" – деб жавоб бердилар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам"***⁸.

Хобас, яъни нопоклик, чиркинлик бу шаҳарда жуда кўпайган эди. Мусулмонлар динлари, ерлари ва номусларини ҳимоя қилиш учун, қўлларига қилич

⁷ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/80), Ибнул Асир "ал-Камил фит-тарих" (12/366)

⁸ Бухорий (3346) ва Муслим (2880) ривоятлари

олмасликлари нопокликдир. Кофирларнинг аҳдларига ишониб қолишлари нопокликдир. Душманларига қарши ислом байроғини кўтариб жанг қилмоқчи бўлганларни таслим қилиб беришлари нопокликдир. Тафриқаланиб, ўзаро жанг қилишлари нопокликдир. Оллоҳнинг китоби ва Расулининг суннати билан ҳукм қилмасликлари нопокликдир, буларнинг барчаси ҳабис нарсалардир. Агар "ҳабас", яъни чиркинликлар кўпаядиган бўлса, ҳалокат ва қирғин юз бериши шарт бўлади. Расулу ҳаким саллоллоҳу алайҳи васаллам нақадар рост сўзладилар. Мана шундай, Бухоро шаҳри ҳижрий 616 йил охирлари/мелодий 1220 йилнинг бошларида ҳалокатга учради⁹.

Бу, қиссанинг дастлабки саҳифалари, тўфоннинг, бўроннинг бошланишидир. Қиссанинг давоми бундан-да даҳшатлироқ, бундан-да қаттиқроқ ва қўрқинчлироқ давом этади ва унда мусулмонлар Расулуллоҳ – саллоллоҳу алайҳи ва саллам– этиб жўнатилгандан то бугунги кунимизгача бўлган тарихда, мисли кўрилмаган зулм, қатағон ва даҳшатли йилларни бошидан кечиради.

Бу ҳодисалар, ислом уммати ўртасида юзага келган тарқоқлик, бўлиниш ва дунёга ҳирс қўйиш, мол-давлат жамғаришга берилиб кетиш сабабидан вужудга келган қаттиқ заифлик ҳолати натижаси эди. Бунинг оқибатида

⁹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/91)

мўғуллар Хоразм давлатининг шарқий қисми Бухоро шаҳрини батамом йўқ қилди, эркаклар ўлдирилди, аёллар зўрланди, таҳқирланди, болалар асир қилинди, шаҳар ва масжидлар ёндирилди. Буларнинг барчаси ҳижрий 616 сананинг охирлари/мелодий 1220 сананинг бошларида содир бўлган эди. Бу ҳодисалар, бундан кейин рўй берадиган даҳшатли ва аламли ҳодисаларнинг дебочасидир.

Мўғуллар буюк Хоразм давлатини ва унинг аҳлини йўқ қилади, улар бунга мусулмонлар ўртасидаги бўлиниш, уларнинг кучсизланиши ва бир-бирларига нисбатан қалбларида гина-кудуратнинг тўлиб-тошганлиги сабаб эришадилар, бу эса, Оллоҳ таолонинг жорий бўлувчи қонунидир. Мусулмонлар мағлубиятга гирифтор бўлади ва улардан подшолик тахти олиб қўйилади.

Мўғул ҳодисасига Ибнул Асир муқаддимаси

Ҳижрий 616 йил, Қозоғистон диёри ва Бухоро шаҳри ер билан яксон қилиниши билан тамомланди, ҳижрий 617 йил/мелодий 1220 сана даҳшатли ҳодисалар билан бошланди. Бу йилда ислом уммати Расулulloҳ – саллоллоҳу алайҳи ва саллам– пайғамбар этиб юборилгандан то ҳозирги кунимизгача содир бўлган воқеаларнинг ғоят ёмони ва аянчлисини бошидан кечирди. Бу йилда мўғуллар анча кучайди, ислом

диёрларида мисли кўрилмаган вайронагарчиликлар, қулоқ эшитмаган, кўз кўрмаган ва хаёлга келмаган қирғин-баротлар, мункар ишларни амалга оширдилар. Бу воқеаларга ислом тарихшуноси аллома Ибнул Асир – раҳимахуллоҳ–нинг "ал-Камил фит-тарих" китобида келтирган сўзларини муқаддима қилишни хуш кўрдик. У кишининг сўзи, бу ўринда бошқа тарихчиларнинг сўзларидан кўра ўринлироқдир, чунки у киши – раҳимахуллоҳ– ўша воқеалар содир бўлган замонда яшаган ва бу ҳодисаларни ўз кўзлари билан кўриб, ўз қулоқлари билан эшитган эди. Юз марта эшитгандан бир марта кўрган яхши, дейдилар. Ибнул Асир – раҳимахуллоҳ– мусулмонлар диёридаги мўғуллар қиссаси шарҳига қуйидагича муқаддима қилади: "Узоқ йиллар бу ҳодиса ҳақда сўзлашга юрагим бетламади, бир оёғимни олдинга боссам, иккинчисини олиб қочардим. Ким ҳам ислом ва мусулмонларнинг ҳалокати эълонини ёза оларди?"¹⁰

"Ким ҳам ислом ва мусулмонларнинг қирғини эълонини бита оларди? Қайси инсонга ўшал воқеаларни гапириш енгил бўларди? Эҳ қани, онам мени туғмаганида эди, қошки бундан илгари ўлсам-у, бутунлай унутилиб кетсам эди! Мен ёзишга ботина олмай турганимда, дўстларимдан бир гуруҳи бу воқеаларни ёзишимга ундашди, сўнгра фикрладим, бун

¹⁰ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/359)

ёзишни тарк қилмоғимнинг фойдаси йўқ экан. Яъни қиссанинг ёзилишию ёзилмаслиги, ўлимни ёки қиёматни олдин ҳам, кейин ҳам қила олмас экан. Шундай экан, бундан сўнг мусулмонлар ундан фойдаланишлари учун ёзилмасинми?"¹¹

Сўнгра қиссага муқаддима қилиб, айтади: "Ушбу амал буюк бир ҳодиса ва улкан мусибат тарзида тарих хотираларига битилди, бу мусибат бутун халойиққа, айниқса мусулмонларга мисл кўрилмаган бир фожиа эди. Бир киши Оллоҳ субҳанаҳу ва таоло Одам алайҳиссаломни яратгандан ҳозирги кунгача, олам бунингдек азоб-уқубат чекмаган, деса рост сўзлабди, чунки тарихлар бунга тенг келадиган ва унга яқин бўлган ҳодисаларни бошидан кечирмади. Ўтмишда содир бўлган ҳодисаларнинг энг катталаридан: Бобилнинг машҳур подшоси Бухтунасро (Бухтунассар) бани исроилни қирғин қилгани ва байтул Макдисни вайрон қилгани деб, айтишади. Байтул Макдиснинг хонавайрон қилингани, анави лаънати мўғуллар ислом диёрларидаги бир неча байтул Макдисга баробар бўлган шаҳарларни вайрон қилгани олдида нима бўлибди? Шунингдек, бани исроилдан қатл қилинганлар, мусулмонлардан қатл қилинганларга қараганда ҳеч нарса эмас. Мусулмонларнинг битта шаҳарида қатл қилинганлар сони, ўша воқеадаги бани исроилдан

¹¹ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/359)

ўлдирилганлардан кўпроқ эди. Халқлар олам яратилгандан буён бу ҳодисанинг мислича нарсани кўрмаган бўлса керак"¹², субҳаноллоҳ!!!

"Халқлар олам яратилгандан буён бу ҳодисанинг каби ҳодисани кўрмаган ва дунё тугагунича ҳам кўрмаса керак. Фақат Яъжуж ва Маъжужларнинг чиқиши бундан мустасно. Дажжол ҳам ўзига итоат қилганларни тек қўйиб, хилоф қилганларни ўлдиради, мўғуллар эса, биронтани қолдирмай ўлдиради"¹³, субҳаноллоҳ!!!

Ибнул Асир –раҳимахуллоҳ–нинг назарида мўғуллар фитнаси, ваҳшийликлари ва қувватлари Дажжолнинг фитнасидан-да қаттиқроқ бўлди, лекин Дажжолнинг фитнаси қаттиқроқ ва аччиқроқдир. Аммо бошидан кечирган даҳшат, фожианинг қаттиқлиги, уни бу сўзларни айтвориш даражасига олиб келди.

Ибнул Асир сўзида давом этади: "Мўғуллар аёлларни, эркаларни ва гўдакларни ўлдирди, ҳатто ҳомиладорлар қорнини ёриб, оналар қорнидаги ҳомиаларни-да ўлдиришди, иннаа лиллаҳи ва иннаа илайҳи рожиъун, ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаҳил алиййил аъзийм"¹⁴.

¹² Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/359)

¹³ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/360)

¹⁴ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/360)

Бу, Ибнул Асир –рахимахуллоҳ–нинг узундан-узок қилиб ёзган, дарду-аламга, ғаму-ғуссага ботирадиган ва ўйга толдирадиган муқаддимаси эди. Ислом оламига етган бу мусибат барча ўлчовларда, ўтмиш, ҳозир ва келажакдаги ўлчовларда ҳам катта фожиа бўлиб қолди. Асрлар оша мусулмонларга тушаётган мусибатларнинг кўплигидан, бу мусибат секин-аста кичиклашиб бормоқда....

Самарқандни босиб олиниши

Мўғуллар буюк Бухоро шахрини хонавайрон, унинг халқини қирғин қилиб, масжид ва мадрасаларини ёқиб, сўнгра кўшни жойлашган Самарқанд шахрига йўл олишди. Йўлга чиқаркан, Бухоро шахридан асир қилиб олган мусулмонларнинг катта жамоасини ўзлари билан олишган эди. Ибнул Асир айтадики: "Энг хунук, энг разил суратда асирларни олиб кетишар, йўлда хушидан кетган ва йўл юришдан ожизлик қилганларни ўлдиришар эди"¹⁵. Шундай экан, нима учун Бухородан Самарқандгача бу асирларни ўзлари билан олиб кетишар эди? Асирларни Бухородан Самарқандгача олиб кетилишида, бир қанча мақсад кўзланган бўлиб, бу мўғулларнинг одатларидан эди. Улар ҳар бир жангдан кейин, асирларни ўзлари билан олиб кетар ва бунинг бир неча сабаблари бор эди:

¹⁵ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/367)

Биринчидан: Ҳар ўнта асирдан биттасига мўғул байроғини кўтартириб қўйишарди, ҳатто узокдан кўрганлар буларнинг барчаси мўғул қўшини деб ўйлашлари ва жангчиларнинг саноғи ададсиз, қўрқинчли бўлиб кўриниши, дилларни қўрқув чулғаб, уларга қарши чиқиш амри-маҳол экан, деб урушсиз таслим бўлиш учун эди¹⁶.

Иккинчидан: Асирларни ўзлари билан бирга ўз душманига қарши жанг қилишга мажбур этардилар, бирга жанг қилишдан бўйин товлаганни ва куч билан қаршилиқ қилганни ўлдиришар эди. Мусулмон асирлар мусулмон биродарларига қарши мўғуллар сафида мажбуран жанг қилишар эди.

Учинчидан: Асирлар қалқон вазифасини бажариб берарди, уларни сафнинг олдига қўйишар, ўзлари уларнинг ортига беркинишарди. Агар мусулмонлар мўғулларга ўқ отадиган бўлса, мусулмон асирларга тегарди.

Тўртинчидан: Асирларни бостириб келган шаҳар дарвозаси олдида қатл қилишарди, бу билан душманининг қалбига қўрқув солиш ва мўғулларга қарши чиқишнинг оқибати, мана шундай бўлишини эълон қилар эдилар.

¹⁶ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/367)

Бешинчидан: Жангларда душманлар кўлига тушиб қолган мўғул асирларига бу асирларни алмаштирар эдилар. Бундай ҳолат нодир бўлган, чунки мўғуллар жуда оз енгилган.

Самарқанд ислом жуда тараққий этган ва ўша пайтлар энг бой бўлган буюк мусулмон шаҳарларидан бири эди. Самарқандда кўплаб кўрғонли қалъалар бор бўлиб, шаҳар атрофи баланд деворлар билан ўралган эди. Шунинг учун, Хоразм давлатининг бошлиғи Алоуддин Муҳаммад Хоразмшоҳ шаҳар аҳлининг ҳимоясига 50 минг Хоразм аскарларини қолдирган эди¹⁷. Самарқанд шаҳрида юз мингларча аҳоли истикомат қиларди. Чингизхон Самарқанд шаҳрига етиб келди ва шаҳарни ҳар томонини қамал қилди, аммо шаҳар ҳимояси учун Хоразм кўшинлари кўзғалмайди. Қалбларини кўркув чулғаб олган, шармандаларча ҳаёт-дунё илинжида бўлган эдилар, яъни дунё ҳаётини афзал кўрган эдилар. Шаҳар аҳли бир жойга жамландилар ва кучсиз кўшиннинг мўғулларга қарши жангга чиқиш оқибати мағлуб бўлиш ва мағлубиятдан кейин нималар содир бўлиши ҳақида баҳс қилишди. Омма инсонлар ичида қалбларида ҳамиййати, ғурури бор етмиш минг самарқандликлар, мўғулларга қарши жангга чиқишга

¹⁷ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/365, 367), Муҳаммад Солиҳ Муҳиддин "Уудатур-рух лил-хилафатил Аббасия" (201-бет), Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/91), Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (112, 117-бет)

қарор қилишди, фақиҳлар ва уламолар ҳам уларга келиб қўшилди. Улар душманга қарши отлик-уловсиз, аскарлик қалқонлари ва совутларсиз пиёда ҳолатда жангга чиқишди. Лекин ҳали ҳам уйқудан уйғонмаган масъулиятсиз, совуққон армия қилиши керак бўлган вожибни, булар қоим қилишди. Самарқанд аҳлини жангга чиқиб келаётганини кўрган мўғуллар, хатарли хийла ишлатишди, шаҳар атрофини ўраб турган деворлардан пастга чекинишди, бу билан мусулмон мужоҳидларни шаҳардан узоқлаштиришни мақсад қилдилар. Бирин-кетин Самарқанддан узоқлашиб борар ва ортларига пистирмалар қўйиб кетардилар. Мўғуллар режаси натижа берган, жанг сирларидан беҳабар мусулмонлар, уларни таъқиб қилиб, шаҳардан анча узоқ жойга бориб қолишган эди. Шунда мўғуллар уларни ҳар томондан ўраб, қуршаб олишди ва Самарқанднинг фақиҳлари, олимлари ва мужоҳидларидан иборат энг афзал риждолларини даҳшатли суратда қирғин-барот қила бошлади, шаҳардан чиққан 70 минг кишидан биттаси ҳам қолмай барчаси шаҳид бўлди¹⁸. Самарқанд бир лаҳзада энг афзал риждолларидан айрилди, субҳаналлоҳ.

Ҳижрий 3-йил шаввол ойида юз берган "уҳуд жанги"да шаҳид бўлган 70 саҳоба, шунингдек, шу йилнинг сафар ойида "бийру маъуна"да шаҳид бўлган 70

¹⁸ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/367-368)

саҳобанинг фожиаси, мусулмонлар учун улкан мусибат бўлган эди. Расулуллоҳ —саллоллоҳу алайҳи ва саллам— бу саҳобаларнинг қотилларини бир ой мобайнида дуои баъд қилган эдилар. Бу ерда эса, бир неча лаҳзалар ичида 70 минг мусулмон ўлдирилди, улар Самарқанд халқининг энг афзаллари эди. Бироқ, бу 70 минг кишини мўғуллар қўлида ўлдирилиши табиий ҳол эди, чунки мусулмонлар молларини жангга тайёргарлик учун сарфламади, фарзандларининг аскарӣ тарбиясига эътибор бермади, давлатини ўраб турган катта куч, мўғуллар кучи борлиги хаёлларига ҳам келмади. Мўғул давлати 14 йилдан буён оёққа туриб, секин-аста ҳудуди кенгайиб, уларнинг давлатларига ҳам яқинлашиб келгани аниқ эди, шундай экан, бу кун учун тайёргарлик қаерда қолди?

Мўғуллар мусулмон мужоҳидларни кириб ташлагандан сўнг, Самарқандга қайтди ва уни камал қилди. Хоразмнинг мунтазам армияси паст, шарманда бир қарорга келдилар, шаҳар дарвозасини мўғулларга очиб бериш эвазига, улардан омонлик сўради. Ваҳоланки, улар мўғуллар аҳду-паймонга риоя қилмасликларини, иттифоқчилик қилмасликларини яхши билишарди, "Бухоро ҳодисаси" юз берганига ҳам кўп бўлмаган эди. Лекин улар энг тубан ҳаётга рози бўлдилар. Мўғуллар омонлик беришга аҳдлашди ва келишувни бузишга ва унга хилоф қилишга азму-қарор қилди. Оддий халқ ва омма инсонлар армияга қарши

чиқа олмасдилар, чунки Хоразм армияси ўз халқига шер каби, душманига эса, кўркқанда бошини ерга тикиб оладиган туякуш каби эдилар. Хуллас, мўғулларга шаҳар дарвозаларини очиб беришди ва таслим бўлган ҳолатда чиқишди. Мўғуллар уларга: курулларингни, мол-давлатларингни ва от-уловларингни бизга топширасизлар, эвазига омонлик берамиз, деди. Қаттиқ камситилган, хорланган ҳолатда айтганларини қилишди. Вақтики, мўғуллар уларнинг курулларини, от-уловларини олиб бўлганида, ўзларидан кутилган ишни қилдилар, қиличлар ялонғочланди, ҳавога кўтарилди, бир неча лаҳзада Хоразмнинг мунтазам армиясини охригача, битта қолдирмай қириб ташлади¹⁹. Хоразмнинг мунтазам армияси ўзларига хорликни сотиб олган ва бу учун эваз беришган эдилар. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаах.

Сўнгра мўғуллар кўҳна Самарқандга киришди ва илгари Бухорода қилган ишларини такрорлади. Саноксиз даражада эркак, аёл ва болаларни ўлдиришди, юртнинг мол-мулкини талон-тарож қилишди, аёллар ҳурматини тўкишди ва мисли кўрилмаган хунук азобларни беришди, катта сондаги аёллар ва болаларни асир, кул қилишди. Қулликка ярамайдиган заифларини ва кексаларини ўлдиришди, катта масжидларга ўт қўйишди, шаҳарни буткул хонавайрон ҳолатда тарк

¹⁹ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/368-369)

қилишди. Бу ҳодиса ҳижрий 617/мелодий 1220 сананинг муҳаррам ойида содир бўлди²⁰. Ўша вақтда мусулмонлар наҳот бу ҳодисаларни эшитиб, жим қараб турдилар? Мусулмонларнинг ҳурмати, обрўси топталаётганини билатуриб, нимага мўғулларга қарши жамланишмади? Мақосиду шаръиялар: дин, нафс, обрў ва молга тажовуз бўлаётганини кўратуриб, мусулмонлар қандай яна тарқоқ ҳолда юрдилар? Мусулмон ҳокимлар кичик бир жойга, ана айтайлик бир давлатга ҳокимлик қиларди, ўша ҳокимга-да бу ҳодисанинг хабари келганди, лекин чегараланган мамлакатим тинч, омон, уруш бўлмаяптими, демак омондамиз деган эътиқодда эди. Бу нисбий омонлик билан ўзларини-ўзлари овунтирар, билмаган ҳолда ўзларини-ўзлари алдар эдилар. Агарчи, уруш уларнинг юртларидан анча узоқ масофаларда бўлаётган бўлсада, тез кунларда ўзларининг бошига ҳам бу мусибатлар келишини бу ҳокимлар ўйламасдилар. Бугунги кунимиздаги мусулмон ҳокимлар ҳам худди шундай қилишяпти. Фаллуджадаги ёки Фаластиндаги мусулмонларга ёрдам бериш, қўллаб-қувватлаш учун қанча мусулмон армия ҳаракатга келди? Бу айтиш ҳикоя ва айтиш маҳсулотдир. Самарқанд ва Бухорода бўлган воқеалар қолган мусулмон давлатларидаги қонли ва аламли кунларнинг

²⁰ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/369), Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/91), Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (119-бет)

кириш қисмидир, унда на яқиндаги ва на узоқдагилар омон қолади. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллааҳ.

Муҳаммад ибн Хоразмшоҳни қочиши

Мўғуллар ҳамласидан Хоразмшоҳ давлатининг кўп қисмлари, шаҳар ва қалълари босиб олинди, улардан Ўтрор, Хўжанд, Бамён, Бухоро ва бошқалар бор эди. Бу ҳодисалар Бухородан Самарқандга етиб олган Хоразм давлатининг бошлиғи Алоуддин Муҳаммад Хоразмшоҳга қаттиқ таъсир қилган эди. Самарқандда катта мажлис қилди, мажлисга вазирлари, катта қўмандон аскарларини жамлади. Мажлисда мўғулларга қарши нима чора кўриш мумкинлиги масаласи кўрилди, мажлисда иккита фикр ўртага ташланди.

Биринчи фикр: Мавроуннахр ерларини мўғуллардан ғимоя қилиб бўлмаслиги ва бутун эътиборни Жайхун дарёсини ғарбий томони ғимоясига қаратиш таклифи бўлса;

Иккинчи фикр: Жанубга Ғазнага чекиниш таклифи бўлди.

Хоразмшоҳ иккинчи фикрни қўллаб, Ғазнага йўл олди. У йўлда кетаётиб, Балх шаҳрига етиб келганида, вазирининг ўғли Рукниддин етиб келди ва унга Ироққа қараб юришини, у ерда мол-мулк, одам ва мўғуллардан

сақлайдиган ҳақиқий қолқонни топиши мумкинлигини маслаҳат берди. Хоразмшоҳ бу маслаҳатни қабул қилиб, Хуросоннинг Нишопур шаҳрига йўл олди, лекин у ерда кўп қололмади, чунки 20 минг мўғул изкуварлари Жайхун дарёсини кесиб ўтиб, Нишопурга яқинлашиб қолганини эшитиши билан, у жойни тарк қилади²¹.

Бу воқеани доктор Сиржоний шундай тасвирлайди, лаънати Чингизхон Самарқанддек гўзал, кўҳна шарҳарни илгари кўрмаганлиги сабаб, унга маҳлиё бўлди ва Самарқандни ўзига қароргоҳ қилди. Сўнгра хаёлига келган илк фикр, Хоразм давлати бошлиғини йўқ қилиш бўлди, чунки давлат бошлиғи ўлдирилса, унга қарши кўшин тўплай оладиган кимса қолмасдан, ўлкани хотиржам, осонгина эгаллай оларди. Шу мақсадда, 20 минг отлиқ изкуварларини Хоразм давлати бошлиғи Хоразмшоҳни тутиб келиш учун жўнатди. Ва уларга: Хоразмшоҳни қаердан бўлса ҳам, агарчи осмонга чиқиб кетган бўлса ҳам топасизлар, деди²². Шундай муҳим ва катта бир вазифага 20 минггина кўшинни жўнатиши, Хоразмшоҳ ва ислом умматининг устидан очиқчасига кулганлигига, мазаҳ қилганлигига ишора эди. Чунки миллионларча мусулмонларнинг ичига

²¹ Ибнүл Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/370-371), Муҳаммад Солих Муҳиддин "Уудатур-руҳ лил-хилафатил Аббасия" (205-бет), Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/91), Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (120-бет)

²² Ибнүл Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/371), Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/91)

кирмоқчи бўлган бу арзимаган сондаги 20 минг мўғул армияси, мусулмонлар сонига нисбатан ҳеч қанча эмасди. 20 минг мўғул суворийлари тўғри пойтахт Урганч(Гурганч) шаҳрига йўл олишди. Хоразмшоҳ Жайхун дарёси, ҳозирги кундаги Амударёнинг ғарбий соҳилида эди, мўғуллар дарёнинг шарқий соҳили томондан келишди, дарё бу икки гуруҳни иккига ажратиб турарди. Мусулмонлар ўзлари билан мўғуллар орасини дарё ажратиб турганлигига ва мўғулларнинг кемалари йўқлигига ишониб, ўзини дадил тутарди. Мўғуллар ёғочдан бочкалар тайёрлашди, ўзлари сув ўтказмайдиган қилиб, сигир териларини устларига кийишди, сўнгра бочкаларга қурол-аслаҳаларини, керак-яроқларини ва бошқа нарсаларини солишди. Сўнгра отларни сувга туширдилар, думларига бочкаларни боғладилар, —маълумингизки, отлар сувда яхши сузиш қобилиятига эга— отлар сузиб кетар, орқасига боғланган, ичига қуроллар ва бошқа нарсалар солинган бочкаларни олиб ўтар эди. Шу тарика мўғуллар улкан дарёни кесиб ўтдилар²³. Муҳаммад ибн Хоразмшоҳ ҳамроҳлари бўлмиш Хоразм армиясининг кўзи қаерда эди? Мўғул аскарлари Урганч(Гурганч) шаҳридаги мусулмонларни эсанкиратиб қўйди. Мусулмонларнинг адади жуда кўп бўлиши билан бирга, қалблари мўғуллардан кўрқувга тўла эди. Ўзлари билан мўғуллар орасини катта дарё

²³ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/370), Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/92)

ажратиб турганлигига бўлган ишончларигина ўзларини йўқотмасдан туришини таъминларди. Лекин тонг отганда мўғулларни қаршиларида кўрдилар, мўғуллар етиб келибди, деб улар билан жанг қилишдими? Аксинча, қочишдан бошқа чора топмадилар! Бу ҳодисани Ибнул Асир шундай баён қилади: Хоразмшоҳ ўғли Муҳаммад хос кишиларига ҳам қиё бокмай, қариндошларини, яхши кўрганларини ва оиласини тўплада-да, ҳозирги кундаги Эронда жойлашган Нишопурга қараб йўл олди. У давлатдан, бу давлатга кўчиб юрди, мунтазам армия эса, ҳар томонга тарқалиб кетди²⁴. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаах.

Мўғул изкуварларининг вазифаси маълум ва аниқ, Муҳаммад ибн Хоразмшоҳни ушлаб келиш эди. Шунинг учун, Урганчга(Гурганч) кирмадилар, Нишопурга қараб йўналдилар, 20 мингдан кўп бўлмаган ҳолларида ислом ерларининг тобора ичкарасига кириб борардилар. Чингизхоннинг ўзи эса, Самарқандда ўтирар эди. Бу 20 минг мўғул кўшинни ислом диёрларининг тўрисиغا кириб келганларида, уларни ўртага олиб кириб ташласа бўларди, аммо мусулмонларнинг қалбларига мўғуллардан бўлган кўркув ўрнашиб бўлган эди. Кўриб турганимиздек, давлатдан давлатга, шаҳардан шаҳарга қочиб юрган бошлиқлари Муҳаммад ибн Хоразмшоҳга

²⁴ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/370), Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/93)

эргашган ҳолатда, қочиш йўлини танладилар. Бу қутурган мўғул изкуварлари олдиларидан чиққан шаҳарлар аҳолисини ўлдирмади, талон-тарож қилмади ва уларга қайрилиб қарамадилар, чунки мақсадлари аниқ эди, вақтларини ўлдириш, ғаниматлар жамлашга сарф қилмадилар, фақат мусулмонлар бошлиғини ушлашни қасд қилдилар. Бошқа томондан, инсонлар ҳам мўғулларнинг ғазабини келтириб, ўзларига бало орттириб олмасликлари учун уларга қаршилик қилмади ва барча инсонлар уларга йўл очиб бердилар. Мана шу тариқа жуда осонлик билан, қисқа вақт ичида буюк Нишопур шаҳрига яқин келдилар. Мўғуллар ортидан қувиб келаётгани сабаб, Муҳаммад ибн Хоразмшоҳ атрофига на ансорларни ва на армияни тўплай олди. Мўғуллар яқинлашиб қолганини эшитиши биланоқ, шаҳарни тарк қилди ва ҳозирда Эронда жойлашган Мозандарон шаҳрига йўл олди. Мўғуллар уни шаҳардан чиқиб кетганини эшитганида, улар ҳам унинг изидан Мозандаронга қараб юрдилар. У эса, Мозандарондан чиқиб, Ҳамазон шаҳрига отланди, бу шаҳар ҳам Эронда жойлашган, мўғуллар ҳам унинг пайида... У яна шармандаларча қочиб, яна Мозандаронга қайтди. Ундан сўнг, Хазр денгизи, ҳозирги кундаги Каспий денгизи соҳилида жойлашган Табаристон шаҳрига юзланди²⁵. Доктор Муҳаммад Саллабий ёзишича, соҳилда

²⁵ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/371), Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/93)

қишлоқларнинг биридаги масжидда мусулмонларга имомлик қилиб юрди. Агар Оллоҳ таоло мўғуллардан омонлик бериб, подшолигимни қайтариб берса, адолатни қоим қиламан, деб назр қилди²⁶. Баногоҳ, яшириниб юрган жойи мўғулларга маълум бўлиб қолади ва унинг маконига ҳужум қилади. Шунда у ердан қочиб, денгиз соҳилида кемага минади ва қочиб кетади, мўғуллар етиб келганида Хоразмшоҳ соҳилдан анча узоқлашиб қолган эди, улар кема топмайди, орқасидан камондан ўқ узишади, ўқ ҳам тегмайди. Ўқлар тегмаганини кўриб, жаҳл устида бир-бирларини ғиж-ғижлади, кеманинг ортидан баъзилари ўзини денгизга отди ва денгизга ғарқ бўлди. Мусулмонларнинг буюк бошлиғи Муҳаммад ибн Хоразмшоҳнинг қочоклиги ниҳоясига етган, мўғуллардан "ғоят зўр" кутилган эди. Хоразмшоҳ шармандаларча қочиб Обискун (баъзи манбаларда Ашура) оролида жойлашган Амина қалъасига ҳолдан тойган ва касал ҳолда етиб олади²⁷. Ушбу қалъада, қаттиқ фақирлик ва оғир ҳаёт кечиришга рози бўлади. Бепоеъ давлатнинг подшоси, ҳисобсиз мол-мулкнинг соҳиби эди, лекин ўлимдан қочиб, буларга рози бўлган эди. Ўлимдан ҳеч ким қочиб кутила олмайди. Доктор Муҳаммад Саллабий фикрига кўра,

²⁶ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (121), Насавий "Султон Жалолиддин Мангуберди ҳаёт тарзи" (106)

²⁷ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (121), Насавий "Султон Жалолиддин Мангуберди ҳаёт тарзи" (106)

Алоуддин Муҳаммад Хоразмшоҳ кўп ўтмасдан зотилжам касали оқибатида, ҳижрий 617 йил зулҳижжа ойининг 22-куни/мелодий 1221 сана феврал ойининг 24-куни шу оролда, ўша қалъа ичида ёлғиз, бадарға қилинган, қочоқ ва фақир ҳолатда оламдан кўз юмади²⁸. Ҳатто кафанлик ҳам тополмасдан, ётган тўшагига кафанлайдилар. Субҳаноллоҳ!

"Қаерда бўлсангиз, ҳатто мустаҳкам қалъалар ичида бўлсангиз ҳам ўлим сизларни топиб олур"²⁹

"Ҳар бир жамоат учун ажал бордир. Бас, қачон уларга ажаллари келса, уни бирон соат кетга ҳам, илгарига ҳам сура олмайдилар"³⁰

Мусулмон шоҳни номаълум оролда хор бўлиб ўлгани афзалми ёки қадди рост, мағрур, қадами собит ва қалби хотиржам ҳолатда жанг майдонида ўлгани афзалми? Ортига киё боқмай қочқин ҳолатда ўлган яхшими ёки шаҳид ҳолатда кетган яхшими? Инсон ўлим вақтини белгилай олмайди, лекин ўлим йўлини танлай олади. Шижоъат умрни ҳеч қачон қисқартирмаганидек, жангдан қочиш ва қўрқоқлик ҳам умрни узайтирмайди.

²⁸ Ибнүл Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/371), Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (121), Насабий "Султон Жалолиддин Мангуберди ҳаёт тарзи" (107-108)

²⁹ Нисо: 78

³⁰ Аъроф: 34

Оллоҳнинг йўлида жангда юрган киши, тўшагида ўлса ҳам, Оллоҳнинг йўлида ўлган ҳисобланади. Имом Муслим саҳиҳларида, Саҳл ибн Ҳунайф разияллоҳу анҳудан ривоят қилади, Расулуллоҳ –саллоллоҳу алайҳи ва саллам– шундай дедилар: ***"Ким Оллоҳдан сидқидилдан шаҳидликни сўраса, гарчи тўшагида ўлса ҳам, Оллоҳ уни шаҳидлар мартабасига етказди"***³¹.

Валлоҳу таъала аълам...

Оллоҳ субҳанаҳу ва таолодан унинг ер юзида жорий қилган қонунларини билдиришини, манфаатли бўлган илмни таълим беришини, таълим бергани билан фойдалантиришини ва тарихни бизларга ибрат қилишини сўраймиз, албатта у Оллоҳнинг кўлида ва у бунга кодир зотдир.

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ.

³¹ Муслим ривояти (3/1517) (1909)

Мўғул татар қиссаси

4- қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: *Шамсиддин Дарғомий*

2012 - 1433

IslamHouse.com

﴿ قصة التتار [المغول] ﴾

الحلقة الرابعة

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Барча мактовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиффорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

Ўтган дарсимизда:

- Қозоғистон ва Бухорога мўғуллар ҳужуми;
- Бухорони қирғин қилиниши□
- Мўғул ҳодисасига Ибнул Асир –раҳимахуллоҳ–нинг муқаддимаси□
- Самарқандни босиб олиниши;
- Муҳаммад ибн Хоразмшоҳни мўғул изқуварларидан қочиши ҳақида зикр қилган эдик.

Муҳаммад ибн Хоразмшоҳнинг сийрати ва енгилиш сабаблари

Ибнул Асир –раҳимахуллоҳ–нинг Муҳаммад ибн Хоразмшоҳ таржимаи ҳоли таърифида ажойиб сатрларни топамиз, буюк мусулмон имомларининг бири кўз ўнгингизда гавдаланади, агар бу киши ҳаётининг бошқа томони – хотимаси, жангдан қочганлиги ва

енгилганлигига назар солсангиз, ҳафсалангиз пир бўлади. Ибнул Асир –раҳимаҳуллоҳ– унинг сийратида қуйидагиларни келтиради: "Подшолик даври 21 йилу бир неча ой давом этди, ҳокимияти кенгайди, шон-шухрати ортди, мамлакати Ироқнинг чегарасидан Туркистонгача етди. Афғонистондаги Ғазна, Ҳиндистоннинг баъзи қисми, Покистондаги Сажистон ва Карман, Эрондаги Тобаристон, Журжон, Тоғ мамлакати, Хуросон ва Форснинг баъзи қисмларига ҳукмронлик қилди. Бу ўлкаларнинг барчаси, мўғуллардан қочган мусулмонлар бошлиғининг қўл остида эди"¹. Бу сатрлардан мамлакати жуда катта бўлганлиги ва шу билан бирга узоқ вақтлар буюк давлатни бошқариб келганлигидан, унинг жуда яхши бошқарувчи бўлгани маълум бўлади.

Ибнул Асир бошқа ўринда шундай дейди: "Қийинчилик ва йўл машаққатларига ўта сабрли, роҳат-фароғат, айшу-ишратга ҳирс қўймаган, бутун эътибори мамлакат бошқаруви, юрт ва халқ ҳимояси эди"².

Шахсий ҳаётидан қуйидагиларни айтади: "Фозил инсон бўлиб, фикҳ, ҳадис ва бошқаларнинг олими, уламолар ва дин аҳлини эъзозловчи, уларни яхши кўриб, эҳсон қилувчи эди"³.

¹ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/372)

² Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/372)

³ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/372)

Бу сифатлар Муҳаммад ибн Хоразмшоҳни юқори мақомларга кўтаради, шундай юксак сифатлар соҳиби, бундай аянчли ва хунук мағлубиятга учраши мумкинми? Наҳот, кенг мамлакат ҳокими мўғулларга қарши жангда сабр билан тура оладиган жангчиларни топмасдан, шарманда ва фожиали ниҳояга юз тутди? Доктор Сиржоний айтадики, бу ўриннинг таҳлили диққатимни тортди, сўнгра Ибнул Асирнинг китобида бу инсоннинг ҳаётидаги сир-асрорларнинг кўпини очиб ташлайдиган ўринни топдим. Ибнул Асир –раҳимахуллоҳ– айтади: "Муҳаммад ибн Хоразмшоҳ бир давлатни босиб олар ва унинг подшоларини ўлдирар, ёлғиз ўзи барча ўлкаларга султон бўлар эди. Мўғуллардан енгилганида, юртда мўғулларга қаршилиқ қиладиган ва мамлакатни ҳимоя қиладиган киши қолмаган эди"⁴.

Муҳаммад ибн Хоразмшоҳ мусулмон ва бошқарувчи сифатида ажойиб инсон эди, бироқ ўзи билан атрофидаги ислом шаҳарлари орасидаги барча алоқаларни узиб қўйган ва улар билан ҳамкорлик қилмас эди. Ҳамкорликни тиклаш ўрнига, бу шаҳарлардаги ҳокимларни ўлдириб, уларни ўз мамлакатига қўшиб олган эди. Шак-шубҳа йўқки, бу нарса ўша юртларнинг халқлари қалбида чексиз нафрат, адоватни пайдо қилган ва бу ҳикматсизлик эди. Расулуллоҳ –саллоллоҳу алайҳи ва саллам– ўлкаларни фатҳ қилганларида, у ерларнинг бошлиқларини волий

⁴ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/362)

ҳолида қолдирар, бу билан ҳокимлар ва халқнинг муҳаббатига эришар эдилар. Масалан, Баҳрайннинг подшоши Мунзир ибн Савий –разияллоҳу анҳу– иймон келтирди, уни ўз ўрнида, давлатининг ҳокимлигида қолдирдилар, Уммоннинг подшолари Жайфар ва Аббод исломни қабул қилганларидан сўнг, уларни ҳам волийликларида қолдирдилар, Яманнинг волийси Базон ибн Сасон ал-Форсий имон келтирди, уни юртига волий этиб тайинладилар. Бу сиёсат, ҳикмат ва ўта юксак бошқарув услубидир. Муҳаммад ибн Хоразмшоҳ инсонлар муҳаббати билан эмас, куч-қуввати билан ҳоким бўлди. Инсонларга иши тушиб, уларга муҳтож бўлганда, улардан ҳамкорликни топмади. Хоразм давлатида ички қўзғалонлар тўхтамасди. Шу сабабдан, юртдагилар фикри тарқоқ ва бир ёқадан бош чиқара олмасдилар. Умнатнинг ҳоли бу экан, нусрат келиши амри маҳолдир,

"Албатта Оллоҳ Ўзининг йўлида гўё туташ бинолардек бир сафга тизилган ҳолларида жиҳод қиладиган зотларни севар"⁵

Бу қўмандон, олим, фақиҳнинг ҳаётидаги сирдир, давлати кенгайиб, армияси кўпайди, сўнгра денгизнинг ўртасида ёлғиз, бадарға қилинган, қочоқ ва фақир ҳолатда оламдан ўтди. Насойй ва Абу Довуд Абу Дардо –разияллоҳу анҳу–дан ривоят қилган ҳадисда,

⁵ Соф - 4

Расулуллоҳ –саллоллоҳу алайҳи ва саллам– шундай дедилар: *"Жамоатни лозим тутинглар! Чунки, бўри ҳам (подадан) четда қолган қўйни ейди"*⁶.

20 минг мўғул изкуварлари Хоразмшоҳни ортидан қувиб, тута олмаган ва Хоразмшоҳ кемада қочиб, Каспий денгизидаги оролга етиб олган, мўғул изкуварларидан қутилган эди. Бундан сўнг, бу мўғул армиясининг кичик бўлаги нима қилди? Атиги 20 минг бўлган бу мўғул суворийлари нима қилишга қарор қилди? Ислом давлатлари ич-ичига Хоразмшоҳни ахтариб кирган мўғул изкуварлари турган жой, яъни Каспий денгизи соҳили билан мўғул хони Чингизхон жойлашган жой, яъни Самарқанд шаҳри орасидаги масофа –текис ва тўғри йўл бўлган тақдирда– 650 км.дан ортиқроқ эди. Агар Самарқанд билан Каспий денгизи орасидаги минтақаларда мавжуд бўлган ўта машаққатли табиий ғовлар, тўсиқлар ҳисобланган тоғлар ва анҳорларни эътиборга олсак, мўғул изкуварлари турган жой, мўғул хони Чингизхон ўрнашган ер орасидаги бу масофанинг нечоғлик катталигини тасаввур қила оламиз. Шунингдек, мўғуллар бу минтақа аҳолиси бўлмагани, ундаги ҳаёт тарзи ва йўлларни билмасликлари ҳамда бу ерларда жафо чеккан халқларнинг қалбларидаги мўғулларга нисбатан ашаддий адоватларини эътиборга олсак, бу мўғул

⁶ Насоий (847) ва Абу Довуд (1/150/547) ривоятлари

изкуварларининг Самарқанддан не қадар узоқда эканини фаҳмлаймиз.

Бу минтақалар аҳолиси муболағасиз, бир неча миллион бўлиб, 20 минг мўғул суворийлари уларга бас кела олмаслиги турган гап эди. Чингизхон ҳам 650 км.дан ортиқроқ узоқда эди. Лекин воқеъликда эса, аянчли ва шармандали ишнинг гувоҳи бўлдик, мусулмонларнинг қалбига руҳий тушқунлик, кўркув сингиб кетган, ҳақир дунёга ўралашиб қолган ҳамда ўз масканлари ва шаҳарларида ўша озгина мўғул армияси қўлида ўлишни ўзларига эп кўрган эдилар. Субҳаналлоҳ!

Имом Абу Довуд ва Аҳмад ўзларининг ҳадис тўпламларида, Савбон –разияллоху анҳу–дан ривоят қилган саҳиҳ ҳадисда, Расулуллоҳ –саллоллоху алайҳи ва саллам– шундай дейдилар: ***"Миллатлар хўранлар овқатига йигилганидек, сизнинг устингизга йигилиш арафасида"***. Шунда саҳобалар: Ё Расулуллоҳ! Ўша кунда озлигимиздан (шундай бўламиз)ми? – деб сўрадилар. Расулуллоҳ –саллоллоху алайҳи ва саллам– дедиларки: ***"Йўқ, у кунда сизлар кўпчилик, лекин худди селнинг қуйқаси каби бўласизлар. Душманларингиз қалбидан кўркув олиб қўйилади ва сизларнинг қалбингизга эса, ваҳн солиб қўйилади"***. Шунда саҳобалар: ваҳн нима? – деб сўрадилар. Расулуллоҳ – саллоллоху алайҳи ва саллам–: ***"Ваҳн – бу дунё ҳаётини"***

яхши кўриб, ўлимни ёмон кўришдир", – деб жавоб бердилар⁷.

Дарҳақиқат, мусулмонларнинг қалбларини дунёга бўлган муҳаббат ва ўлимни ёмон кўриш эгаллаб олган, сел оқимиға кўшилиб оқувчи қуйкумлар каби бўлиб қолишган эди. Уларнинг на ўз истаги, на ғояси ва на мақсади бор эди. Оллоҳ азза ва жалла мўғулларнинг қалбидан мусулмонлар ҳайбатини кўтарган, мусулмонларнинг қалбига эса, ваҳнни – дунё ҳаётини яхши кўриб, ўлимни ёмон кўришни, заифликни ва руҳий тушкунликни солган эди. Уларнинг кўплиги фойда бермади. Ҳатто юзлаб мусулмонларнинг қаршисидан битта мўғул чиққанда, оёқларини ердан узишга ва унга қарши чиқишга қуввати етмади. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллааҳ.....

Мозандарон, Рой, Қозвин, Арманистон ва Грузияга мўғуллар босқини

Мўғул изкуварлари нима қилди? 20 минг хос армия Каспий денгизи соҳилидан Мозандаронга қайтди ва мустаҳкам кўрғони, шаҳарга кириш машаққатлиги, мусулмон мамлакатлар ичида энг қувватлиларидан бири бўлишига қарамай, уни қисқа фурсатда забт этди. Умар –разияллоҳу анҳу– халифа бўлган даврларда мусулмонлар Кисронинг давлатларини бошдан охригача фатҳ

⁷ Абу Довуд (4/111) ва Аҳмад (5/278) ривоятлари

қилганларида ҳам, Мозандаронга кира олмаган эдилар, умавийлар халифаси Сулаймон ибн Абдул Малик замонидагина бу шаҳар фатҳ қилинган эди. Лекин мўғуллар жуда қисқа фурсатда унга кирдилар, бинобарин, қувватлари билан эмас, балки ўша вақтдаги Мозандарон аҳлининг руҳан заифлиги сабаб, осонлик билан қўлга олдилар. Шаҳарга киришлари биланоқ, ўзгаларга қилганлари – ўлдириш, азоблаш, асир олиш, вайрон этиш, бандалар ва шаҳарни ёқиш амалиётларини қилишди, сўнгра Ройга қараб йўл олдилар.

Рой ҳам Эроннинг катта шаҳарларидан бири эди. Мўғуллар Мозандарондан Ройга қараб кетиш асносида, йўлда Муҳаммад ибн Хоразмшоҳнинг онаси, хотини ва улар билан бирга мисли кўрилмаган мол-мулк ва захираларга дуч келдилар, уларни барчасини кул ва ғанимат ўлароқ ўзлаштирдилар ва зудлик билан, ўша вақтда Самарқанд шаҳрида ўтирган Чингизхонга жўнатдилар. Гўё Оллоҳ азза ва жалла Муҳаммад ибн Хоразмшоҳга ўлимидан кейин ҳам хорликни тўла-тўқис қилишни ирода қилгандек. Бу воқеани доктор Муҳаммад Саллабий қуйидагича баён қилади: Хоразмшоҳнинг онаси Туркон Хотун ҳижрий 616 йил/мелодий 1219 сананинг охирларида ўзининг оқсочлари, ўғли Алоуддиннинг хотини, болалари ва шунингдек хазинадан ололганларича олтин-кумушларни олиб, Хоразм минтақасини тарк қилди. Кетишидан олдин ваҳшиёна, жирканч бир ишга қўл урди, Хоразмшоҳ босиб олган мамлакатларнинг амирлари Хоразм

камоқхоналарида маҳбус эдилар, уларнинг барчасини қатл қилдирди. Ўлимга ҳукм қилинганлар жумласидан, Ироқдаги Салжуқийлар султониининг фарзандлари, Балх, Термиз, Бамённинг амирлари, Ғурийлар давлати подшосининг авлодлари ва бошқа амирлар бор эди. Сўнгра Ироққа қараб йўлга чиқди, Мозандарон қалъаларидан бирида мўғул саркардаси Субутой томонидан асирга олинади ва Чингизхонга жўнатилади. Чингизхон Хоразмшоҳнинг болаларини ёш бўлишига қарамай ўлдиради, шунингдек, иккита қизини ўғли Чигатойга беради, у эса, биттасига уйланади, иккинчисини яқинларидан бирига беради. Учинчи қизини ходими Донишмандга беради. Шу тариқа Хоразм иқлими Хоразм ҳукмдорларидан айрилади⁸.

Мўғуллар Рой шаҳрига етиб келди ва уни босиб олдилар ҳамда шаҳарни хонавайрон, аёллар ва болаларни қул қилди, тарихда мисли кўрилмаган ишларни амалга оширди. Сўнгра шаҳар атрофидаги шаҳар ва қишлоқларни ҳам шу аҳволга солиб, Қозвин шаҳригача етиб келишди ва у ерда 40 минг муслмонни ўлдиришди⁹. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллааҳ.....

⁸ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (125-126-бет)

⁹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/92), Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/374)

Сўнгра мўғуллар Каспий денгизининг ғарб томонида жойлашган мусулмон Азарбайжон юртига лашкар тортди. Йўл давомида ўша вақтлар Азарбайжонга караган, унинг шарқий томонида жойлашган, ҳозирги кунда Эроннинг шаҳари бўлган Табриз шаҳрининг ёнидан ўтишди. Шаҳар амири Ўзбек ибн Паҳлавон мол-давлат, кийим-кечак ва от-улов эвазига мўғуллар билан сулҳ тузишга қарор қилди, уларга қарши урушишни мутлақо ҳаёлига келтирмади. Эртаю-кеч шароб ичишдан бўшамас эди. Ўша вақтда кўпчилик мусулмон бошлиқлар ҳаром ичимлик ичишдан таб тортмас эди. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаах. Мўғуллар ҳадиялар эвазига, шаҳарни омон қолдирди. Зеро, бу минтақада аччиқ, қаҳратон қиш бошланган эди¹⁰. Сўнгра мўғуллар Каспий денгизнинг ғарбий соҳили томон юришди, Табризни маълум вақтга ўз ҳолига ташлаб қўйишди. Азарбайжоннинг шарқидан шимолий томонига қараб эгаллаб бордилар.

Йўл асносида Арманистон ва Грузияга ҳужум ушюштирди. Арманистон, зикр қилганимиздек, аксар насронийлар истиқомат қиладиган жой эди. Грузияда эса, васаний ва насроний грузин қабилалари бор эди. Мўғуллар бу икки давлат билан жанг қилди, уруш Арманистон ва Грузиянинг мағлубияти, мўғуллар қўлини баланд келиши билан якун топди. Бу юртларда

¹⁰ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/92), Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/374)

ҳисобсиз даражада қирғин-барот, қатағонлар қилишди ва бу давлатларни ўз мамлакатлари доирасига қўшиб олишди¹¹. Мўғуллар мусулмонлар қирғинидан, насронийларга ўтган эди. Бу зикр қилганларимиз қирғинлар, вайронагарчиликлар, қул қилишларнинг барчаси мўғул армиясининг кичик бўлаги, Хоразмшоҳ кетидан тушган 20 минг изқуварларнинг иши эди. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаах....

Фарғона водийси, Термиз шаҳри ва Кулоба қалъасини яқсон қилиниши

Чингизхон Муҳаммад ибн Хоразмшоҳни қочиб кетганлигига ишончи комил бўлгандан сўнг, Самарқанд атрофидаги минтақаларга кўз олайтира бошлади, уларнинг ичида энг ҳашаматли ва кучлилари Хоразм ва Хуросон минтақалари эканлигини билди. Хуросон минтақаси ислом оламининг улкан жойларидан бири бўлиб, унда катта шаҳарлар мавжуд эди, уларнинг машҳурларидан: Балх, Марва, Нишопур, Ҳирот, Ғазна ва бошқалар бор эди. Хуросон минтақаси ҳозирги кунда Эроннинг шарқи ва Афғонистоннинг шимолига тўғри келади. Хоразм минтақаси эса, Хоразм давлатининг негизи, асоси бўлиб, мустаҳкам қалъа ва қўрғонлари, турли-туман бойликлари ва жанг маҳоратлари билан тилларда дoston эди. Хоразм Самарқанднинг шимоли-

¹¹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/92), Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/375-376)

шарқий томонида жойлашган бўлиб, ундан ҳозирги кунда Ўзбекистон ва Туркменистон давлатлари орасидан оқиб ўтувчи Жайхун, яъни Амударё дарёси оқиб ўтар эди. Чингизхон Хоразм ва Хуросон минтақаларига ҳужум қилишдан олдин, маънавий жангни бошлади, бу билан мусулмонларнинг руҳиятига таъсир ўтказишни хоҳлади, бу улкан минтақалардаги мусулмонлар қалбларига қўрқув солиш мақсадида, йўқ қилиш, яқсон этиш амалиётини бошлади. У мўғул армиясини уч гуруҳга ажратди: биринчи гуруҳни Фарғона водийсига, иккинчисини Термиз шаҳрига ва учинчи гуруҳни Кулоба қалъасига, уларни вайрон этиш, йўқ қилишга юборди¹². Фарғона водийси Ўзбекистон да Самарқанднинг шарқий томонида тақрибан 500 км.дан кейин келадиган, Термиз эса, Самарқанднинг жанубида тақрибан 100 км.дан кейин бошланадиган шаҳар эди. Термиз "Сунани Термизий" ҳадис тўплами соҳиби имом Термизийнинг шаҳридир. Кулоба қалъаси, Жайхун, яъни Амударё дарёсининг ёнидаги энг мустаҳкам қалъалардан эди. Бу учала гуруҳ, улардан Чингизхон хоҳлаганидек яқсон қилишга киришди, бу минтақаларни ҳаммасини ишғол қилди ва у ерларда мўғулларнинг одатига кўра қатл, қирғин, вайрон қилиш, таҳқирлаш, қул қилиш, асир олиш ишларини олиб бордилар¹³. Сўнгра ён-атрофдаги халқларга мактуб йўлладилар. Мактуб қуйидагиларни сўзлар эди: "Мўғуллар

¹² Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/95), Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/389)

¹³ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/389)

чанқоғини фақат қон билан қондиради, фақат хонавайрон ва яксон қилиш билан бахтиёр, кўнгли чоғ бўлади, мўғуллар енгилмайди....". Бундан сўнг, бутун халоиқ кўркувга тушди. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллааҳ....

Хуросон ерларига ҳужум

Бу мўғул гуруҳлар ўзларига топширилган қабих вазифаларни аъло даражада бажариб қайтганларидан кейин, Чингизхон бундан-да қабихроқ ишга таёргарлик кўра бошлади. Хоразм ва Хуросон ерларига ҳамла қилиш учун ҳозирлик бошлади, дастлаб Хуросон диёрига ҳужум уюштирди. Чингизхоннинг ўғли Тўлийхон ҳижрий 617/мелодий 1220 сананинг куз фаслида Хуросон ерларига отасининг буйруғини олиб жўнади. Чингизхон ўғли Тўлийхоннинг зиммасига 70 минг қўшинни бериб, ўзи эса, Балх шаҳрига отланди¹⁴, Балх шаҳри Афғонистоннинг шимолида ва мўғуллар хонавайрон қилган Термиз шаҳрининг жанубида жойлашган шаҳар эди. Бу шаҳар Хоразм давлатининг асосий шаҳарларидан бўлиб, Ўрта Осиёдаги катта тижоратлар бўладиган жойлардан бири эди, айтишларича, у ерда кичик масжидлардан ташқари, 1200 та катта масжидлар, тижоратчилар учун кўп қулайликлари бор бўлган шаҳар эди. Балх шаҳрининг

¹⁴ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (130-131)

халқи Термиз шахрида бўлган воқеалардан хабар топгани аниқ эди ва бунинг натижаси ўлароқ, уларнинг қалбларида мўғуллардан жуда қаттиқ қурқув юзага келган эди. Мўғул қўшини бу шаҳарга келганида, шаҳар аҳли мўғулларнинг тарихидаги қора кунлар ва ваҳшийликларни билган ҳолларида, улардан омонлик сўради. Мўғуллар одатига ёт, ҳайратда қолдирувчи ҳодиса содир бўлди, шаҳар аҳлини ўлдирмай, талон-тарож ва қул қилмай, уларга ҳақиқий суратда омонлик берди. Балх шаҳри ҳижрий 618 йил (617 йил)¹⁵/мелодий 1221 йилда таслим бўлган эди¹⁶. Чингизхоннинг бу иши жуда "қизиқ" эди, лекин бу ажабланиш бир неча кундан кейин, унинг Балхга қайтганида тамоман йўққа чиқади.

Мўғулларнинг Насо шахрига лашкар тортиши

Тўлийхоннинг қўшини ҳижрий 617/мелодий 1220 санада Хуросон ерларига юришни бошлади, унинг бир неча ўн минг лашкари Чингизхоннинг куёви Тучагарнинг қўмондонлигида Насо шахрига юриш қилди. Тучагар лашкарининг бир батолъони шаҳарга яқинлашганда, мусулмонлар уларни ўққа тутишди, оқибатта бу батолъоннинг командири Балкуш ва катта сондаги аскарлар ўлди. Тучагар бу ўринга етиб келади ва шаҳар атрофига 20 та манжаник, яъни тош отар мосламаларини ўрнатиб, шаҳарни ўққа тутишга буйруқ

¹⁵ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/390)

¹⁶ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (131)

беради. 15 кундан кейингина шаҳар деворлари дарз кетиб, мўғуллар кечаси шаҳарга кириш имконига эга бўлади. Тонг отганда, батолъон командири Балкушнинг қасосини олишга киришади. Бутун шаҳар аҳолисини ташқарига чиқариб, бир қаторга ёнма-ён саф бўлиб ва қўлларини орқага қилиб турмоқларига буюрди, сўнгра эркаклар, аёллар ва гўдакларни барчасини қатл қилдилар, ҳатто бу шаҳардан ўлдирилганлар сони 70 мингдан ошиб кетди¹⁷. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаах.....

Марва шаҳри қирғини

Бир неча кун ўтгандан кейин, Чингизхон Балхга қайтди ва унинг халқига ўзи билан бирга мусулмон Марва шаҳрини ишғол қилишда кўмакчи бўлишига амр этди. Улар мўғуллар билан бирга Марва шаҳрига уруш қилгани боришди. Балхликларнинг барчаси мусулмон эди, лекин Термиз шаҳрида Чингизхоннинг буйруғи билан содир этилган даҳшатли, ўта ярамас, жирканч амалларнинг натижаси ўлароқ, қалбларидаги рухий тушкунлик оқибатида, ҳатто биродарларига қарши жанг қилишдан ҳам таб тортмадилар. Инсон ўлдирувчи ҳам, тирилтирувчи ҳам, жон бериб, жон олувчи ҳам оламлар Раббиси Оллоҳ субҳанаҳу ва таоло эканлигини унутса, ўлимдан кўрққанидан мана шундай тубанликка, ўз ака-

¹⁷ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (131-132)

укалари мусулмон биродарларини ўлдиришга ҳам тайёр бўлиб қолар экан. Субҳаналлоҳ! Чингизхон шу тариқа бошқа жанглار учун куч йиғар, ҳозирлик кўрар, мусулмонлар эса, бир-бирини қирар эди. Бу ҳодисаларни бугунги кунимизда ҳам кўп такрорини кўрамиз! Ҳодисаларнинг ўта ўхшашлиги ҳайратлидир. Бу оламлар Раббиси субҳанаху ва таолонинг ер юзида жорий қилган қонунларидандир, тарих батамом, бутун кўринишлари билан такрорланади, мана шу сабаб, ибрат олиш учун қиссаларни ҳикоя қиламиз.

Балхлик мусулмонлар мўғул қўшини билан бирга Марва шаҳрини ишғол қилиш учун келди. Ўша вақтлар Марва катта шаҳарлардан бири эди. Ҳозирги кунда Афғонистоннинг Балх шаҳридан 250 км.дан кейин келадиган, Туркменистон давлатида жойлашган шаҳар эди. Чингизхон ўғилларидан баъзиси қўшиннинг бошида бўлиб, қўшиннинг саноғи ривоятларда аниқ зикр қилинмаган. Лекин Балхдан ўзлари билан олган мусулмонлар ва Афғонистоннинг шимолидаги мўғул қўшинларидан ташқари, бир неча 100 мингдан иборат, ниҳоятда катта қўшин эди. Мўғул лашқари Марва шаҳрининг киравериши, шаҳар ташқарисида 200 минг мусулмон рижолларга дуч келди¹⁸. Ўша замон учун, бу жуда катта армия ҳисобланар эди. Икки тараф ўртасида даҳшатли, қўрқинчли жанг содир бўлиб, буюк мусибат юз берди, жанг мусулмонларнинг зарарига ҳал бўлди.

¹⁸ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/391)

Катта сондаги мусулмонлар қатл қилинган, қолганлари асир олинган, жуда оз қисмигина омон қолган, қўшиннинг мол-мулки, қурол-аслаҳаси ва от-улови ғанимат қилинган эди. Ибнул Асир –рахимахуллоҳ– бу жангни шундай тасвирлайди: "Мўғуллар етиб келганида, мусулмонлар билан тўқнашди ва жанг содир бўлди, мусулмонлар сабр қилди, лекин мўғуллар мағлубият нималигини билмас эди"¹⁹. Субҳаналлоҳ! Душман билан жанг қилаётган мусулмонлар, душманини енгиб бўлмайди, деган эътиқодда эди.

Уларнинг руҳияти ва манавияти қашшоқ, тубан даражада эди. Субҳаналлоҳ! Мусулмон армия аччиқ мағлубиятга дучор бўлди. Марва шаҳрига йўл очилди, ўртадаги тўсиқ синдирилган эди. Доктор Роғиб Сиржоний фикрига кўра, шаҳар аҳолиси 700 мингдан зиёдроқ бўлиб, мусулмон эркак, аёл ва болалардан иборат эди²⁰. Доктор Муҳаммад Саллабийнинг ёзишича, ҳижрий 618 йил муҳаррам ойининг боши/мелодий 1221 йил 25 февралда Тўлийхон 500 мўғул суворийлари билан Марва шаҳри қамалига киришди, бир ҳафта ўтар-ўтмас мўғул лашкари етиб келди²¹. Мўғуллар катта шаҳарни кўршаб олди, кўз ўнгларида катта армиянинг қирғинига гувоҳ бўлган халқнинг дилларини кўрқув эгаллаган эди, лекин шунда ҳам осонликча таслим

¹⁹ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/391)

²⁰ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/393)

²¹ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (132)

бўлмади, шаҳар дарвозасини тўрт кун мобайнида очмади. Сўнгра бешинчи кун мўғуллар Марва шаҳрининг ҳокимига мактуб йўллади, мактуб қуйдагиларни сўзлар эди: "Ўзингни ва халқингни ҳалокатга қўйма, олдимизга кел, сени юртингга амир қиламиз ва сизларни тинч қўямиз!"²² Шаҳар ҳокими мўғул бошлиғининг сўзига ишонди ёки ўзини-ўзи ишонтирди ва мўғул қўмондони олдига келди. У тантанали равишда кутиб олинди, унга ҳурмат-эҳтиром кўрсатилди, Тўлийхон уни ўзига яқин олди, сўнгра лаънати мўғул қўмондони шундай деди: бизнинг олдимизга асҳобларинг, яқинларинг ва қавмингнинг катталарини бошлаб кел! Уларни ҳам кўрайлик, хизматимизга ярайдими билайлик, яраса уларга ҳадиялар, мукофат тарзида ерлар бўлиб берайлик, шунда улар ҳам биз билан бирга бўлсин! Бундан сўнг, алданган амир ёрдамчилари, катта вазирлари ва армиясининг олдига қайтди. Уларни Тўлийхоннинг олдига бошлаб келгандан сўнг, ҳаммаси тутилиб, арқонга боғланди ва улардан иккита узун рўйхат ёзишлари талаб қилинди:

Биринчи рўйхат: Шаҳардаги катта тижоратчилар ва мулкдорлар исмлари ёзилган рўйхат;

²² Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/392)

Иккинчиси: Моҳир ишбилармонлар ва хунарманд-косиблар номлари ёзилган рўйхат²³;

Сўнгра Чингизхоннинг ўғли шаҳар аҳолисини ҳаммасини шаҳардан ташқарига чиқишига буюрди, халқдан биттаси ҳам қолмай шаҳарнинг ташқарисига чиқишди. Сўнгра Чингизхоннинг ўғли олтиндан бўлган курсига ўтирган ҳолатда буйруқ бера бошлади²⁴:

Биринчи буйруғи: Шаҳарнинг катталари, амирлари ва катта саркардаларни келтириб, омма халқнинг кўз ўнгида ўлдириш.

Иккинчиси: Моҳир ишбилармон ва хунарманд-косибларни чиқариб, уларнинг малакалари ва иш кучларидан Мўғулистондаги ишлаб чиқариш ва саноатчиликда фойдаланиш масқадида, у ерга жўнатиш.

Учинчиси: Мулк эгалари ва тижоратчиларни чиқариб, бор мол-мулкига далолат қилгунича қийноқ, азоб бериш. Мулкдорлар хазиналарини кўрсатиб беришди, уларнинг ичида ўз жонини қутқариб олишга етарли нарса тополмай калтакнинг зарбидан ҳаётдан кўз юмганлари ҳам бўлди.

²³ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/392- 393)

²⁴ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/392-393)

Тўртинчиси: Шаҳарга кириб, уйларни тафтиш қилиш. Мулк, мато, олтин ва кумуш қидириш. Тафтиш уч кун давом этди. Ҳатто Хоразмнинг қадимги султонларидан бўлган султон Санжарнинг қабрини очиб, тилла ва кумуш қидиришди.

Бешинчиси: Шаҳар аҳолисини битта қолдирмай ўлдириш. Эркак, аёл, гўдакларни ўлдира бошладилар ва бизга осийлик қилдинглар, бизга қарши бош кўтардинглар, ким бизга қарши бош кўтарса, оқибати нама шундай бўлади, дер эдилар. Ибнул Асир – раҳимахуллоҳ– айтади: Чингизхоннинг ўғли, шаҳар аҳолиси ўлдирилиб бўлгандан сўнг, ўликларни санашга буюрди, 700 минг ўлик бор эди²⁵. Жувайнийнинг нақлига кўра, Марва шаҳрида ўлганлар сони 1300000 га етган эди, бу тасаввурга ҳам сиғмайди²⁶. Иннаа лиллаҳи ва иннаа илайҳи рожиъуун.

Ҳақиқатан, инсоният тарихида Одам алайҳис-салом яратилгандан буён, узоқ ўтмишда ва яқин келажакда ҳам мутлақо бунинг сингари катағон, қирғин юз бермаган! Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллааҳ..... Марва шаҳри йўқ бўлди, унинг номи тарих саҳифаларидагина қолди. Бугун дунё харитасига назар солсангиз, ўша кунги Марванинг номидан асар ҳам қолмаган. Субҳаналлоҳ! Ҳозирги кунимизда мусулмонлар устида

²⁵ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (393)

²⁶ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инқисор" (133), Жувайний "Тарихи Жаҳонгушойи"

содир бўлаётган ҳодисаларга бир назар солсак, бугун биз ўша мўғуллар қиссасига нисбатан Оллоҳнинг буюк раҳматида эканлигимизни биламиз. Уч ёки тўрт йил ичида Фаластин аҳлидан уч ёки тўрт минг мусулмон ўлдирилаётган ёки Фаллуджада ўнлаб ёки юзлаб киши ўлдирилаётган ёнки бошқа ислом юртларида юзлаб мусулмонлар ўлдирилаётган бўлса, мўғуллар тарихида бир кунда битта шаҳарнинг ўзидан 700 мингдан ортиқ мусулмон ўлдирилди²⁷, булар бутун шаҳар аҳолиси эди. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаах.....

Валлоҳу таъала аъламу....

Оллоҳ субҳанаҳу ва таолодан унинг ер юзида жорий қилган қонунларини билдиришини, манфаатли бўлган илмни таълим беришини, таълим бергани билан фойдалантиришини ва тарихни бизларга ибрат қилишини сўраймиз, албатта у Оллоҳнинг кўлида ва у бунга қодир зотдир.

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ.

²⁷ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/96)

Мўғул татар қиссаси

5- қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: *Шамсиддин Дарғомий*

2012 - 1433

IslamHouse.com

﴿ قصة التتار [المغول] ﴾

الحلقة الخامسة

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Барча мактовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиффорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

Ўтган дарсимизда:

- Муҳаммад ибн Хоразмшоҳнинг таржимаи ҳоли ва англиш сабаблари;
- Мозандарон, Рой, Қозвин, Арманистон ва Грузияга мўғуллар босқини;
- Мўғулларнинг Фарғона водийси, Термиз шаҳри ва Кулоба қалъасини яқсон қилиши;
- Хуросон ерларига мўғуллар ҳужуми;
- Мўғулларнинг Насо шаҳрига лашкар тортиши;
- Мўғуллар Марва шаҳрига юриши ва унинг аҳлини яқсон қилиши, мавзуларини зикр қилган эдик.

Нишопур шаҳри ва аҳли яксон қилиниши

Сўнгра мўғуллар ҳижрий 617/мелодий 1220 йили Марвадан Нишопурга ўтишди¹, бу шаҳар ҳам Хуросоннинг буюк шаҳарларидан бўлиб, ҳозирги кунда Эроннинг шимоли-ғарбий томонида жойлашгандир. Мўғуллар Тучагар бошчилигида шаҳарни беш кун қамал қилди, лекин қамалнинг учинчи куни Тучагарга ўқ тегди ва ўлди². Шаҳарда мусулмон армиянинг катта қисми бўлсада, Марвада содир бўлган ҳодисалар уларга етиб келган, натижада эса, уларнинг қалбларини қўрқув чулғаб олган, омма мусулмонлар орасида ваҳима, даҳшат ҳукм сурар эди. Шунинг учун, мўғулларга қарши оёққа туришга бардошлари қолмаган эди. 12 кун йўл босиб, Марва аҳлини битириб, Тўлийхон Нишопурга етиб келади. Тўлийхон куёви ёки поччаси Тучагарнинг қасосини олишга ният қилади. Мўғуллар ҳижрий 618 йил сафар ойининг 12-куни/мелодий 1221 йил апрел ойида шаҳарга кирди³ ва унинг барча аҳолисини саҳрога чиқарди, баногоҳ, Чингизхоннинг ўғлига Марва халқидан омон қолганлар хабари келди. Биз қилич билан чопиб, ўлди деб ташлаб кетсак, улар тирик қолишибди, деб фикр қилди-да, Нишопур халқини ўлганига қаноат

¹ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/393), Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/96), Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (133)

² Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (133)

³ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (134)

қилмай, битта-битта бошини танасидан жудо қилиб чиқишга буюрди⁴. Сўнгра аёлларни қул қилишди. 15 кун давомида шаҳарни остин-устин қилиб, мол-мулк, қимматбаҳо нарсаларни изладилар. Ибнул Асир – раҳимахуллоҳ– айтиб ўтганидек, шундан сўнг шаҳарни тарк қилдилар. Бу шаҳар, Хоразм давлати бошлиғи Алоуддин Муҳаммад Хоразмшоҳ ўлимидан 2 ойдан кейин махв этилди⁵. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаах.....

Ҳирот шаҳри вайронаси аҳолиси қирғини

Сўнгра мўғуллар Афғонистоннинг шимоли-ғарбий томонида жойлашган Ҳирот шаҳрига йўналди⁶. Улар Марва ва Нишопур шаҳарлари яксон этилгандан сўнг биронта шаҳарга омонлик бермади, эркакларни ўлдирди, аёлларни қул қилди ва барча шаҳарларни хонавайрон қилиб, ўт қўйди. Лекин бу шаҳарнинг амири Маликхон бир қисм армияси билан жанг бўлаётган жойдан узоқроқдаги, Афғонистоннинг жанубида жойлашган Ғазна шаҳрига қочиб кетди. Мана шундай, ўша пайтдаги амирлар, бошлиқлар халқи мўғулларнинг "вулқони", хавф-хатарига тушган вақтда халқини ташлаб, ўзлари

⁴ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/393), Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (134)

⁵ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (135)

⁶ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/393), Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/96), Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (135)

қочиб кутилар эди. Ибнул Асир –раҳимахуллоҳ–нинг фикрига кўра, Тўлийхон Ҳиротни 10 кун қамал қилди⁷, сўнгра шаҳар халқи ундан омонлик сўради. У ҳар доимгидек, дастлаб омонлик бериб, сўнг аҳдига вафо қилмади. Ҳирот аҳлидан 12 минг киши ҳаётига зомин бўлди ва шаҳарга ўзига итоатдаги мусулмон аскарини волий қилиб қолдирди⁸. Ўзи эса, отаси Чингизхоннинг буйруғи билан Толиқон шаҳрига жўнади. Ҳирот шаҳрининг эгалланиши, бутун Хуросон минтақасининг мўғуллар кўлида ишғоли эди. Хуросонда битта ҳам шаҳар қолмади. Зикр қилинган ҳодисаларнинг барчаси ҳижрий 617/мелодий 1220 йилнинг охирлари, ҳижрий 618/мелодий 1221 сананинг бошларида юз берди⁹. Бу ҳодисалар, мутлоқ ер курраси тарихида содир бўлган воқеаларнинг энг ҳайратли ва ажабланарлиларидан бири бўлган эди. Субҳаноллоҳ!

Хоразм диёрига мўғул босқини

Хоразм шаҳри, Хоразм минтақасидаги шаҳарларнинг энг машҳурларидан эди. Хоразмшоҳнинг аҳли-оиласи шу шаҳарда истиқомат қилгани боис, мусулмонларнинг катта жамоаси бу шаҳарга ерлашган эди. Шаҳарнинг кўрғони анча мустаҳкам эди. Ушбу

⁷ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/393), Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (135)

⁸ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (135)

⁹ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/394)

шаҳар ҳозирда Ўзбекистон ва Туркменистон ўртасидаги Жайхун, яъни Амударё дарёсининг атрофидаги ҳудудларга тўғри келарди. Мусулмонларнинг жуда улкан иқтисодий, стратегик ва сиёсий қиймати мужассамлашган жойи эди. Бундай аҳамиятга эга бўлган шаҳарга Чингизхон энг катта қўшинини жўнатди. Бу қўшин шаҳарни тўлиқ беш ой қамал қилди¹⁰, доктор Муҳаммад Саллабий фикрига кўра, шаҳар 6 ой давомида Чингизхоннинг икки ўғли Жўжи ва Чигатой бошчилигида қамал қилинади¹¹, бироқ уни ишғол қила олмайди ва Чингизхондан ёрдам сўрайди. Чингизхон ўғли Ўқтой бошчилигида катта армияни ёрдамга жўнатди. Ҳар томондан қилинган тинимсиз ҳужумлар оқибатида, шаҳар девори дарз кетиб, мўғуллар шаҳарга киришга муваффақ бўлди. Шаҳарда мусулмонлар билан мўғуллар ўртасида шиддатли, даҳшатли жанг кетди, иккала томондан ҳам саноксиз қурбонлар берилди. Мусулмонлар мағлубиятга учрай бошлади, жанг ғоят шиддатли кечганидан мусулмонлар қочиб, чуқурлар, омборлар ва уйларга беркина бошлади. Мўғуллар Амударё дарёсига қурилган, шаҳарни сув босишидан тўсиб турган улкан тўғонни бузишга киришди. Тўғон бузилди ва улкан сув тошқини тўфон бўлиб шаҳарга оқди, шаҳар тамоман сув остида қолди, сув чуқурлар, омборлар ва уйларгача кириб борган, Хоразмда битта ҳам тирик жонзот қолмаган эди, жангда қатлдан омон

¹⁰ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/394)

¹¹ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (129-бет)

қолганлар ё девор остида, ё сув остида қолди¹². Буюк шаҳар харобага айланди. Мўғуллар шаҳар тўлиқ сув остида қолиб, Жайхун дарёсига қўшилиб кетгунича, у ердан кимирламай кузатиб туришди. Бу улкан шаҳар, унда ҳаётнинг бирор асари топилмайдиган ҳолатга келди. Ибнул Асир –раҳимахуллоҳ– айтадики: "Нух алайҳи саломнинг қавмида юз берган ҳодиса ҳисобга олинмаса, қадимги ва ҳозирги замонда бунинг мислидек ҳодиса эшитилмади"¹³. Оллоҳ субҳанаҳу ва таолодан нусратдан кейинги мағлубиятдан паноҳ сўраймиз. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллааҳ. Доктор Роғиб Сиржоний фикрига кўра, бу ҳодиса ҳижрий 617/мелодий 1220 йилда содир бўлган¹⁴. Мўғуллар буюк Хоразм давлатининг шимолий минтақаси ва маркази, Хоразм ва Хуросон ерларини забт этган, Ироқ ҳудудига яқин жойлашган Хоразм давлатининг ғарбий ноҳиясига келиб қолган эди. Лекин улар Хоразм давлатининг жанубига ҳали яқин бормаган эдилар.

Жалолиддин Хоразмшоҳ сийрати

Жалолиддин Хоразмшоҳ ҳақида турли даврларда битилган ўнлаб асарлар орасида энг ишончли, холис ёзилган тарихий манбалардан бири Шихобуддин

¹² Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/96), Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/394-395), Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (130)

¹³ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/394-395), Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (130)

¹⁴ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/87, 96)

Муҳаммад ан-Насавийнинг "Сийрат ас-султон Жалолуддин Мангуберди", яъни "Султон Жалолиддин Мангубердининг ҳаёт тафсилоти" асаридир. Дарҳақиқат, умри мўғулларнинг муттасил ҳужуми, таъкибу-тазйиқи остида ўтган Жалолиддин Мангуберди, отаси Султон Алоуддин Муҳаммад томонидан бой берилган хоразмшоҳлар салтанатини, мамлакатнинг жанубий ва ғарбий қисмида янгидан тиклади ҳамда ўн бир йил босқинчилар билан жанг қилиб, мислсиз қаҳрамонликлар кўрсатди.

Насавий султон Жалолиддин Хоразмшоҳнинг муншийси, шахсий котиби бўлган, фармонлар, ёзишмалар унинг кўли билан битилган, саройдаги қабуллар, сафарларда у доим султон ёнида бўлган. Муаллиф Жалолиддиннинг тарихида бевосита ўзи иштирок этган, кўрган, билган воқеалар ва ишончли одамларнинг ҳикоялари асосида ҳаққоний ёритган.

Насавийга хос қимматли хусусият шундаки, гарчи воқеа-ҳодисаларни хоразмшоҳлар томонида туриб, ватанпарвар муаллиф нигоҳи билан ёритган бўлса-да, унинг услубида аниқлик ва танқидий нуқтаи назар устунлик қилади. Насавий ўша даврнинг бошқа тарихчилари кўра олмаган тарихий ҳақиқатни теран илғай олган ва ўз асарида уни далиллар асосида ҳолис акс эттиришга эришган. "Султон Жалолиддин Мангубердининг ҳаёт тафсилоти" асарида, Насавий Жалолиддин Мангубердини қуйидагича тасвирлайди:

"Жалолиддин 1198 йил Алоуддин Муҳаммад ва унинг туркман канизаги Ойчечакдан туғилган. У буғдойранг, ўрта бўйли, туркий қиёфали ва туркийча гапирадиган одам эди. Шу билан бирга форсийда ҳам сўзлаша оларди. Унинг мардлиги, жасурлигига келсак, юкорида ҳикоя қилганим жанглардаги фаолиятини эслаб ўтиш кифоя қилади. У шерлар орасида энг зўр арслон эди, кўркмас чавандоз, лашкарлар орасида энг ботири бўлса-да ҳалим, мулойим одам эди. У ниҳоятда жиддий, камгап, кулиш ўрнига, фақат жилмайиб кўярди. У ҳақгўйлик, адолатни улуғлар, қўл остидаги одамларнинг оғир ҳаётини енгиллаштиришни хоҳларди, аммо у яшаган даврдаги ғалаёнлар, алғов-далғовлар, замон қонунлари унинг феъл-атворини ўзгартирди ва уни зулм қилишга мажбур этди"¹⁵.

Шихобиддин Насавийнинг "Султон Жалолиддин Мангубердининг ҳаёт тафсилоти" асарини ўқисак, хоразмшоҳлар давлатининг аҳволи, тараққиёт чўққисига кўтарилиши, таназзули, ўша давр арбобларининг қиёфаси кўз ўнгимизда гавдаланади. Муаллиф бу давлатнинг қулаши билан боғлиқ ташқи ва ички сабабларни ҳолис кўрсатган.

¹⁵ Шихобуддин Насавий "Султон Жалолиддин Мангубердининг ҳаёт тафсилоти"

Балқ жанги

Хоразмшоҳ ўлим тўшагида ётганда уч ўғли Жалолиддин, Ўзлокшоҳ ва Окшоҳларни –олдинги дарсларимизда зикр қилган Абискун (ёки Ашура) оролига– чақиртиради, ўлими олдидан катта ўғли Жалолиддинни тахт вориси валиаҳд этиб тайинлайди. Хоразмшоҳнинг жанозаси ва дафнидан сўнг, Жалолиддин Мангуберди, Ўзлокшоҳ ва Окшоҳлар денгизни кесиб, узоқ вақтлардан бери момолари Туркон хотуннинг шарофати билан бора олмайдиган Хоразмга йўл олдилар¹⁶. Эслатиб ўтамиз, Хоразмшоҳ онаси Туркон хотун билан келишмас, шунингдек, мамлакатда Туркон хотуннинг ўғлидан кўра мавқеи баланд эди. У ва нуфузли сиёсий кучлар Хоразмшоҳ юритган сиёсатга доимий муҳолифатчилик муносабатида бўлиб келар эди. Жалолиддин икки укаси билан Хоразмга етиб келганида, уларни 7 минг Хоразм суворий армияси қаршилаб олди. Бахтга қарши, бу армия Туркон хотунга қарашли турклардан иборат аскарлар бўлиб, Жалолиддинни Хоразмга киришига монёлик қилишди¹⁷. Жалолиддин момоси Туркон хотун ва кипчоқ амирларининг норозилиги сабаб, укаси Қутбиддин Ўзлокшоҳ фойдасига ворисликдан маҳрум этилди. Урганч мудофааси учун етиб келган Жалолиддин, бу ерда

¹⁶ Доктор Али Мухаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (126)

¹⁷ Доктор Али Мухаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (126-127)

Туркон хотуннинг акаси Хумор Тегин бошчилигида ўзига суиқасд уюштирилаётганини сезиб, уч юзта суворийси билан Урганчни тарк этиб, Хуросон томонга қараб йўлга чиқади¹⁸. Жалолиддиндан кейин ака-укалар орасида тахт учун кураш бошланади, бироқ ака-укалар ўртасида тожу-тахт учун кураш узоқ давом этмайди. Мўғуллар томонидан Ўзлокшоҳ ва Оқшоҳнинг ўлдирилиши, масалани Жалолиддиннинг фойдасига ҳал қилади.

Хоразм давлатининг жанубий томони, буюк Хоразм давлатининг бошлиғи Алоуддин Муҳаммад Хоразмшоҳнинг ўғли Жалолиддин Мангубердиннинг қўл остида эди. Унга Афғонистон, шунингдек Покистоннинг жануби ва ўртасидаги минтақалар кирар эди. Бу минтақа Ҳиндистондан Ҳинд дарёси билан ажралиб турарди. Жалолиддин Мангуберди ҳозирда Афғонистонда жойлашган Ғазна шаҳрини ўзига қароргоҳ тутган эди¹⁹. Бу шаҳар Қобилдан 150 км жанубда жойлашган бўлиб, атрофи тоғлар билан ўралган жуда мустаҳкам шаҳар эди. Чингизхон Хоразмшоҳ давлатини даҳшатли кўринишда маҳв этгандан сўнг, Афғонистоннинг маркази ва жанубига юриш қилишни режа қилди. У буюк Хоразм давлатини бутунлай босиб олишни хоҳлади ва Муҳаммад ибн Хоразмшоҳдан сўнг, тахтга ўтирган Жалолиддин Мангуберди ишини тамомламоқчи

¹⁸ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (127)

¹⁹ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/395)

бўлди. Шу юздан, Чингизхон ҳисобсиз, жуда катта мўғул лашкарини Ғазна шахрига йўллади. Хоразм давлатининг ўртаси ва шимолий воҳасида содир бўлган мўғулларнинг даҳшатли қирғини, ваҳшийликларидан Жалолиддин Мангубердининг хабари бор эди.

Жалолиддин Хоразм давлатига шаръий бошлиқ бўлди ва жуда катта масъулиятни ўз зиммасига олди. Мўғулларга қарши жангга таёргарлик кўра бошлади, мамлакатидан катта сондаги кўшин тўплади, турк амирларидан бўлган Сайфиддин Букроқ (Буғроқ) ал-Холижий исмли амир унинг сафига қўшилди. Бу амир ўта шижоатли, ботир, оқил, жанг сирларидан бохабар, уддабурон ва моҳир жангчи бўлиб, 30 минг турк жангарилари бор эди. Яна, кўп ислом шаҳарларидан мўғуллар босқини вақтида қочиш насиб қилган Хоразм армиясининг 60 минг жангчилари келиб қўшилди²⁰. Ҳирот шахрининг амири Маликхон –бу киши, Насавий зикр қилган Жалолиддиннинг тоғаваччаси Амин Малиқдир– ҳам келиб қўшилди, у Ҳиротдан мўғул босқини чоғида бир гуруҳ кўшини билан жуфтакни ростлаб қолган эди. Шунингдек, Қарлуқлар йўлбошчиси Ҳасан Қарлуқ, Музаффар Малик ва Балх ҳукмдори Аъзам Маликлар ҳам Жалолиддинга қўшилдилар²¹. Жалолиддиннинг лашкари жуда катта сонга етди. Кўшиннинг аниқ бир саноғи зикр қилинмаган. Лекин

²⁰ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/395)

²¹ Доктор Али Мухаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (136)

Хиротлик жангчилар ва Жалолиддиннинг Афғонистондаги армиясидан ташқари, Сайфиддин Букроқ ва Хоразм армиясининг сони, 90 минг эди, – дейди доктор Роғиб Сиржоний. Жалолиддин 120 минг кишилиқ кўшин тўплашга муваффақ бўлди, – деб ёзади Насавий. Жалолиддин Мангуберди бу улкан кўшинни олиб, Ғазнанинг ёнида жойлашган Балқ деган минтақага йўлга чиқди²². Бу минтақа улкан тоғлар ўртасида жойлашган ўнқир-чўнқир, паст-баланд жой эди. У мўғул кўшинини шу кўрғонли маконда кутди, тез орада мўғул кўшини ҳам етиб келди. Жалолиддин Мангубердининг бирлашган қуввати билан мўғул қуввати тўқнашди, бу минтақада шафқатсиз ва дахшатли жанг содир бўлди. Бу жангда мусулмонлар жонларини аямай, бор кучлари билан урушди, агар мусулмонлар мағлубиятга учраса, бундан сўнг Хоразм давлати султонлигидан асар ҳам қолмас эди. Бу маърақада мусулмонлар ғоят зўр ғайрат кўрсатди, жанг бўлаётган жой тоғли, қоя-тошли, қаттиқ табиатли макон эди, шунингдек, мусулмонларнинг кўплиги, Сайфиддин Букроқ бошчилигидаги турк жангариларининг ўта шижоатли эканлиги, Жалолиддиннинг жанг майдонидаги бошчилиги, мусулмонларнинг мўғуллар қаршисида собит туришига очик таъсир кўрсатган эди. Дахшатли уруш уч кун давом этгандан сўнг, Оллоҳ таоло мусулмонларга нусратини нозил қилди²³. Оллоҳу акбар! Бу мўғулларнинг мусулмонлар

²² Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/395)

²³ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/395)

юртида илк бор энгилиши эди. Жалолиддин Мангуберди мўғулларнинг энгилмаслиги тўғрисидаги афсонани пучга чиқарди. Улардан кўпчилиги ўлдирилди, қолганлари қочиб қолишди, қочганлари ичида Толиқонга Чингизхоннинг хузурига етиб борганлари ҳам бўлди²⁴.

Ўша вақтда Чингизхон Самаркандни тарк қилиб, жанг бўлаётган жойга яқинроқ туриш мақсадида, Афғонистоннинг шимоли-шаркидаги Толиқон деган минтақага ўрнашган эди. Бу жангдан кейин, мусулмонларнинг руҳияти, маънавияти ғоят кўтарилди. Бундан олдин, кўпчиликнинг қалбида мўғулларни энгиб бўлмайди, деган тушунча бор эди. Лекин ислом лашкарларининг Ғазнада бирлашиши ўз натижасини берган эди. Бу маъракада Жалолиддин Мангуберди отаси Муҳаммад ибн Хоразмшоҳнинг армиясидан қолган қўшин билан, Сайфиддин Букроқ бошлиқ турк армияси, Ҳиротнинг амири Маликхоннинг қўшини, шунингдек, қарлуқлар йўлбошчиси Ҳасан Қарлуқ, Музаффар Малик ва Балх ҳукмдори Аъзам Маликлар билан бирлашган эди. Ҳамда жанг қилиш учун жуда муносиб жой танлаган, қилиш мумкин бўлган сабаблар ушланган эди ҳам, нусрат берилди....

²⁴ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/395)

Қобул жанги

Жалолиддин Мангуберди ўз лашкаридан мамнун ва хотиржам эди. Толиқонда ўтирган Чингизхонни янги жангга чорлаб, унга мактуб йўллади, Чингизхон биринчи маротаба аламини ҳис қилди. Катта қўшин ҳозирлаб, ўғилларидан бирини бош қилиб мусулмонларга қарши урушга жўнатди. Муҳаммад Саллабий фикрига кўра, Тўлийхонни бош қилиб жўнатди²⁵. Мусулмон қўшин ҳам ҳозирлигини кўрди. Икки тараф қўшинлари Афғонистондаги Қобул шаҳрида тўқнаш келди. Жанг Қобил шаҳри ёнидаги Парвон чўлларида содир бўлди. Шунинг учун, кўп манбаларда бу жанг "Парвон жанги", "Парвон ғалабаси" деб номланган²⁶. Қобил табиий кўрғонли шаҳар бўлиб, тақрибан ҳамма томонидан тоғлар билан ўралгандир. Шимол тарафида баланд Ҳиндукуш тоғи, ғарб тарафида Паропамиз тоғи, жануб ва шарқ тарафида Сулаймон тоғи бор. Қобилда буюк жанг содир бўлди, бу жанг Балқ жангидан кўра қаттиқроқ, шафқатсиз ва ашаддий тус олди. Мусулмонлар собит турди, сабр қилдилар, натижада иккинчи бор мўғуллар устидан ғалаба қозондилар. Ва бир неча ўн минг мусулмон асирлар мўғуллар қўлидан озод қилинди²⁷. Мусулмонларнинг

²⁵ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (136)

²⁶ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (137)

²⁷ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/396)

руҳияти, маънавияти ғоят кўтарилди ва чексиз қувондилар, хурсанд бўлдилар. Бу икки жанг мусулмонлар қайғу-аламларининг ниҳояси деймиз, лекин қиссадаги аччиқ ва ҳайратли фожиага келиб қолдик. Баъзилар бу ғалабаларни неъмат дейишади, лекин аслини олганда, катта синов эди. Шундай ҳодиса юз бердики, бунда нусрат мусулмонлардан олиниб, яна мўғулларга қайтариб берилди. Ажабо, бу қандай ҳодиса экан? Бу фожиа нима экан? Жалолиддин ибн Муҳаммад ибн Хоразмшоҳнинг оқибати нима экан? Афғонистоннинг оқибати нима бўлади? Ислом оламидаги буюк Хоразм давлатини ағдарилишига сабаб бўладиган нарса нима экан?

Қобул (Парвон) жанги ғаниматлари устида жанжал

Кўпчилик инсонлар неъмат деб эътибор қилган, аслини олганда синов бўлган нарсага мусулмонлар эга бўлдилар, бу нарса ғанимат, ўлжалар эди. Мол-дунё қанча-қанча мусулмонларни ҳалок қилди!

Имом Бухорий ва Муслим Амр ибн Авф – разияллоҳу анҳу–дан ривоят қилади: Расулуллоҳ – саллоллоҳу алайҳи ва саллам– шундай марҳамат қиладилар: ***"Оллоҳга қасамки, мен сизларга фақирликдан қўрқмайман. Мен дунё сизга сиздан олдингиларга бўлганидек сероб бўлишидан, сиз ҳам улар унинг учун талашганларидек, талашиб***

кейтишингиздан ва у уларни ҳалок қилганидек, сизни ҳам ҳалок қилишидан қўрқаман", - дедилар²⁸.

Ўша даврда мусулмонларнинг қалблари бедаво дард, дунёга ҳирс кўйиш дардига мубтало бўлган эди, — албатта, Оллоҳ таоло раҳм қилганлар бундан мустасно—. Мусулмонларнинг жанглари Оллоҳ йўлидаги жиҳод руҳидан бироз узоқлашган, моддият, қовмият, манфаат ва нафс-ҳаволарига берилиш, дунё ҳаётига муҳаббат, подшоликка рағбат, асирга тушиш ва ўлдирилишдан қўрқишдан иборат эди. Мусулмонлар мўғуллар устидан икки марта ғалаба қозондилар, лекин мол-дунё ва ғаниматлар қаршисида, ўрталарига фитна оралади. Мусулмонлар финтага гирифтор бўлди ва ғаниматлар тақсимотида ихтилофга боришди. Турк амири Сайфиддин Букроқ билан Ҳирот шахрининг амири Маликхон ғаниматлардан ўз улушларини талаб қилдилар ва талашиб қолишди, натижада овозлар баланд кўтарилди, сўнгра овозлар ортидан қиличлар кўтарилди. Катта ислом шаҳарлари мўғуллар исканжасида бўлатуриб, мусулмонлар ғанимат устида бир-бирлари билан уруш қилди. Мусулмонлар дастидан биродарлари жон берди, бу жон берганлар жумласида Сайфиддин Букроқнинг укаси ҳам бор эди. Сайфиддин Букроқ қаттиқ ғазабланган ҳолатда 30 минг аскарини олиб, Жалолиддиннинг кўшинидан чикиб кетди²⁹. Ушбу

²⁸ Бухорий (3739, 5974) ва Муслим (5266) ривоятлари

²⁹ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/396-397)

воқеа, мусулмонлар сафида жуда катта парокандаликни келтириб чиқарди. Бу ҳодисани доктор Муҳаммад Саллабий қуйидагича баён қилади: Сайфиддин Букроқ билан Маликхон (Жалолиддиннинг тоғаваччаси) битта араб айғири устида талашиб қолишди, иккаласи ҳам айна отни ўзиники бўлишини хоҳлади. Натижада жанжал чиқди, Маликхон Сайфиддин Букроқнинг бошига юзи аралаш қамчи тортди³⁰. Сўнг юқорида зикр қилганимиз, бўлиниш юзага келди.

"Парвон жанги"да кўп сонли мўғуллар устидан йирик ғалаба қозонилди. Бироқ Жалолиддин "Парвон ғалабаси" самарасидан фойдалана олмади. Жангда қўлга киритилган ўлжаларни тақсимлаш вақтида чиққан низо туфайли, Сайфиддин Букроқ, Аъзам Малик ва Музаффар Малик султонни ташлаб кетди. "Ушбу иш, улар ниҳоятда зарур ва ёрдами керак бўлган пайтда рўй берди ва бу билан улар юзларига уятсизлик тамғасини босдилар"³¹, деб ёзади Насавий. Жалолиддин Мангуберди муаммони ҳал қилишга ҳаракат қилди. Зудлик билан Сайфиддин Букроқни мусулмонлар сафига қайтаришга киришди³². Чунки мусулмонлар ҳар бир жангчига ва ҳар қандай ёрдамга муҳтож эдилар, устига-устак Сайфиддин Букроқ жангчиларининг ажралиб

³⁰ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (137)

³¹ Шихобуддин Насавий "Султон Жалолиддин Мангубердининг ҳаёт тафсилоти"

³² Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/396-397)

кетиши, қолган мусулмонларнинг маънавиятига ва руҳиятига жиддий таъсир қилар эди. Ажралиб кетган турк жангчилари, қўшиннинг энг қувватли бўлаги эди. Лекин Сайфиддин Букроқ ажралиб кетиш фикридан қайтмади ва буни амалда ҳам кўрсатди. Мусулмонлар қўшини ҳам моддий, ҳам маънавий жиҳатдан синди. Мусулмонлар Ғазна ва Қобилда эришган ғалабада нажот топмади. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаҳ.

Имом Муслим Абу Саъид ал-Худрий –разияллоҳу анҳу–дан ривоят қилган ҳадисда, Расулуллоҳ – саллоллоҳу алайҳи ва саллам– дедилар: ***"Дунё яшнаб турган, ширин нарсадир. Оллоҳ азза ва жалла қандай амал қилишларингизни кўриш учун сизларни унда қолдиражак. Шундай экан, дунёдан ва аёллардан эҳтиёт бўлинглар! Зеро, Бани Исроилнинг илк фитналаниши аёллар хусусида бўлган эди"***³³.

Ўша замонда мусулмонлар дунёнинг ҳақиқатини англаб етмади. Дунё қароргоҳ, омон қолиш ва мангулик диёри эмас, балки вақтинчалик фойдаланиш ва синов диёридир.

Валлоҳу таъала аъламу....

Оллоҳ субҳанаҳу ва таолодан унинг ер юзида жорий қилган қонунларини билдиришини, манфаатли бўлган илмни таълим бериб, таълим бергани билан

³³ Муслим ривояти (4932)

фойдалантиришини ва тарихни бизларга ибрат қилишини сўраймиз, албатта у Оллоҳнинг қўлида ва у бунга қодир зотди.

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ.

Мўғул татар қиссаси

6- қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: *Шамсиддин Дарғомий*

2012 - 1433

IslamHouse.com

﴿ قصة التتار [المغول] ﴾

الحلقة السادسة

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Барча мактовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиффорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

Ўтган дарсимизда:

- Мўғулларнинг Нишопур шаҳри ва унинг халқини яқсон қилиши;
- Ҳирот шаҳри вайрон ва унинг халқини йўқ қилиниши;
- Хоразм диёрига мўғуллар босқини;
- Жалолиддин Хоразмшоҳ сийрати;
- Балқ жанги;
- Қобул жанги;
- Қобул (Парвон) жангидан тушган ғаниматлар устидаги ихтилоф сабабидан мусулмонларнинг бўлиниб кетиши, каби мавзуларни гаплашган эдик.

Мангубердининг қочиши

Ўша кунларда мусулмонлар Раббиларининг синов юборишини унутдилар. Мусулмонлар мана шундай

парокандалик ҳолатида турган вақтда, Чингизхон мусулмонлар устига лашкар тортди, лашкарнинг бошида эса, бу сафар ўзи эди. Ғазна ва Қобилда ғалабага эришган мусулмонлар бунинг гувоҳи бўлишди. Бироз олдин нусрат узра турган бўлсалар, энди эса, сафлари озайган, қўшиннинг қалбига кўркув оралаб, кўнгиллари чўккан ва маънавиятлари чил-парчин бўлган эди. Жалолоддин Мангуберди лашкарининг ўта кучсиз ҳолатга тушганини кўриб, Чингизхон қўшинидан чекина бошлади. Жангни қолдиришга киришиб, маъракадан тисарилди, лекин Чингизхон унга йўл бермади. Жалолоддин Мангуберди илгари отаси қилган иш – давлатдан давлатга, шаҳардан шаҳарга кўчишни– бошлади, ҳатто бора-бора Покистоннинг чегарасига етиб қолди. Покистон чегараси ва Покистонни кесиб ўтиб, Покистон билан Ҳиндистонни ажратиб турувчи Ҳинд дарёсига етиб келди¹. Шу ерда Ҳинд дарёсидан ўтиб, Ҳиндистонга киришни қарор қилди, ҳолбуки, унинг Ҳиндистон билан алоқаси жуда ёмон эди, лекин бу Чингизхонга йўлиқишдан кўра яхшироқ эди. Соҳилда кема йўқ эди, кутишга мажбур бўлди. Шу он тўсатдан Чингизхон лашкари билан етиб келди, қочай деса, ортида дарё, кема эса бир неча кунда келади, урушишдан бошқа чора йўқ. Икки тараф орасида қўрқинчли ва даҳшатли жанг бошланди, бундан олдин содир бўлган жангларнинг барчаси, бу жанг олдида гўё

¹ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (137), Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/397)

ўйин бўлиб қолди. Қонли жанг уч кун тинимсиз давом этди. Иккала гуруҳдан ҳам қурбонлар тўлиб кетди, мусулмонлар сафида ўлганлардан Ҳирот шахрининг амири Маликхон ҳам бор эди². Ёдингизда бўлса, бундан олдинги жангдан кейин Сайфиддин Букроқ билан ғанимат талашиб, хусумат чиқарган ва оқибатта Сайфиддин Букроқ армиясини олиб, Жалолиддиндан ажралиб кетган эди³. Маликхон ўлдирилди, дунёдан бирор нарсага эга бўлмади, ҳатто қўлидаги қиличини ҳам қабрга олиб кета олмади. Тўплаган мол-дунёси ўлимни бир лаҳзага-да кечиктира олмади, лекин мусулмонларга бор кучи билан ёрдам берган ҳолатда ўлиш қаерда-ю, уларнинг ўртасида фитна чиқариб, мағлубиятига сабаб бўлиб ўлиш қаерда?!

Доктор Сиржоний маълум қилишича, жангнинг тўртинчи куни, иккала тараф талофатнинг кўплигидан жангни вақтинчага тўхтатади. Икки гуруҳ ҳам жанг ҳисоботига киришади. Мана шу вақтинчалик тинчлик вақтида, Ҳинд дарёси соҳилига кема келиб қолади, Жалолиддин илгари отаси қилганидек, фурсатдан фойдаланган ҳолда зудлик билан қочиб қолишга қарор қилиб, хос кишилари ва яқинларини олиб кемага минади. Ҳинд дарёсини кесиб ўтиб, Ҳиндистон ўлкасига етиб олади⁴. Дарёнинг ғарбий соҳилида мўғуллар билан бирга мусулмон давлатлар, шаҳар ва қишлоқларни,

² Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/397)

³ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/396-397)

⁴ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/397)

шунингдек, у ердаги фуқароларни аскарий ҳимоясиз ҳолатда тарк қилади. Мўғуллар оддий фуқаро билан ҳарбий аскар орасини ажратмас эди, устига-устак икки мағлубият натижаси ўлароқ, Чингизхоннинг қалбида юзага келган қаттиқ нафрат, адоватни қўшимча қилсак, бундан сўнг, у Жалолиддин ташлаб қочган халқнинг бошига некадар қора кунларни солишини хулоса қилиб оламиз...

Бу воқеани доктор Муҳаммад Саллабий Ибнул Вардийдан нақл қилиб, шундай баён қилади: Бу мувофақиятсиз жангда Жалолиддин мўғуллар сафини ёриб чиқишни ўз олдига мақсад қилиб олди, у ва унинг қўшинидан баъзилар мўғуллар исканжасидан қочишга муваффақ бўлдилар. Лекин у Ҳинд дарёсига юзланиб қолиб, жон ҳолатда оти ила дарёга қараб сакради, 20 зироъ кўтарилиб, дарёнинг асосий қисмидан ўтган, шу тариқа дарёнинг шарқий томонига кесиб ўтишга муваффақ бўлган эди⁵. Армиясидан катта миқдори қатл қилинган, дарёнинг шарқий соҳилига ўтмоқчи бўлганларининг кўпчилиги сувга ғарқ бўлган эди. Хоразм армиясидан 4 минг аскар ўз жонларини дарёнинг шарқий қирғоғига ўтиб қутқарган эди, худди қабрдан кўпорилган нушур аҳлидек, оч ва ялонғоч эдилар⁶, – деб ёзади Насавий. Жалолиддиннинг етти ёш

⁵ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (138)

⁶ Шихобуддин Насавий "Султон Жалолиддин Мангубердининг ҳаёт тафсилоти" (85)

ўғли асирга тушди, Чингизхон болани отасининг кўз ўнгида ўлдирди. Жалолиддин соҳилга яқинлашганда соҳилнинг қарама-қарши томонида онаси, она бир синглиси ва аёлини кўрди, улар: Оллоҳ сени парча-парча қилсин, бизни ўлдир, бизни асирликдан қутқар дер эдилар, шунда у буйруқ қилди, яъни дарёга ўзларини отишга буйруқ қилди, оқибатта улар дарёга ғарқ бўлишди, бу улкан бахтсизлик ва нодир суратдаги офат эди⁷.

Жалолиддин Мангуберди Ҳинд дарёси бўйида ҳижрий 618 йил 30 рамазон/мелодий 1221 йил 24 ноябр куни бўлган жангда мағлубиятга учради⁸.

Афғонистон ишғоли

Чингизхон мусулмонлар диёрига одатдагидан зиёда, қаттиқроқ ва бор ғазабини сочди. Шаҳарлар орасида Чингизхоннинг лашкари мағлуб бўлган Ғазна шаҳри қаттиқроқ жафо чекиб, улкан азоб-укубатга гирифтор бўлди. Шаҳарнинг эркакларини битта қолдирмай ўлдирди, аёлларини асир, қул қилди ва бутун шаҳарга ўт қўйди. Ибнул Асир –раҳимахуллоҳ– айтганидек, "Бу шаҳар гўё куни-кеча обод бўлмагандек, томлари

⁷ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (138)

⁸ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (137)

йиқилиб, хувиллаб қолган вайронага айланган эди"⁹. Айтишлик ўринли бўлган сўзлардан, Чингизхон шаҳар аҳли ичидан Жалолиддин Мангубердининг фарзандларини тутиб олган эди, уларни ҳаммасини сўйишга буюрди. Ёрдамсиз ташлаб кетилган миллионларча халқ тотган аччиқ аламини, Жалолиддиннинг ўзи ҳам тотган эди"¹⁰.

Байхақий мурсал санад билан ривоят қилган ҳадисда, Расулуллоҳ саллоллоҳу алайҳи ва саллам дедилар: *"Истаганинг каби бўл, қандай ёндошсанг, ўшандай ёндашилсан"*¹¹, яъни "ҳукм қилганинг каби жазо оласан".

Чингизхоннинг ўта юксак орзуси ушалган эди. Рўёбга чиқиши осон бўлмаган бу орзу – Афғонистонни маҳв этилиши эди. Афғонистонни истело қилиниши, нафақат Чингизхонни, балки барча босқинчи мустабидларнинг орзуси эди. Афғонистонни босиб олиниши, ислом умматини йиқитиш йўлидаги жиддий аҳамиятга эга бўлган қадам эди. Афғонистоннинг эгалланиши, бир қатор сабабларга кўра, ислом уммати учун ўта хатарли, душманлар учун ўта эътиборли эди, жумладан:

⁹ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/398)

¹⁰ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (138)

¹¹ Байхақий ривояти (6119), Албоний заиф санаган (2369)

Биринчидан: Афғонистоннинг хужумга имкон бермайдиган тоғли худуд эканлиги, бу эса душманга кучли табиий ғов бўлиб, қўшни давлатларга киришни қийинлаштирар эди. Афғонистон бўйсундириладиган бўлса, Покистон, Эрон, ундан сўнг Ироқ каби қўшни давлатларни босиб олиш осонлашар эди.

Иккинчидан: Афғонистоннинг муҳим стратегик мавқеи, у Осиёнинг ўртасида жойлашгандир. Афғонистон қўлга киритилса, бутун минтақаларни 360° бурчак остида, яъни ҳамма томонни бемалол кузатиш имконига эга бўларди. Бу билан Покистон, Эрон, Россия ва Ҳиндистонни назорат қила оларди, шунингдек, у Хитойга ҳам яқин эди. Афғонистон эгалланса, бутун Осиёга ҳукм юргизиш арзимаган иш бўларди.

Учинчидан: Афғонистоннинг тоғли табиати унинг халқига бошқа ўлкалардаги халқларга берилмаган салобат, қатъийлик ва қувватни берган эди.

Тўртинчидан: Халқининг исломга ўта юксак мойиллиги ва бошқалардан фаркли, мислсиз жиҳодий руҳдан баҳрамандлиги. Улар осонлик билан жон бермас, таслим бўлмас эди. Бу уларнинг мўғуллар устидан қозонган ғалабаларида ҳам исбот бўлди. Шу кунгача барча мусулмон жангчилар жангларда мўғуллардан енгилиб келди, илк бор мўғуллар Афғонистонда мағлубиятда гирифтор бўлди. Улар икки марта енгилган

эди. Афғонистоннинг қўлга киритилиши, "анти муслим" қуввати учун улкан мувофақият саналар эди.

Бешинчидан: Бу ҳодиса ислом умматининг маънавиятига даҳшатли тарзда салбий таъсир кўрсатган, мўғулларнинг маънавиятига эса, жуда катта ижобий таъсир этган эди. Афғонистон мўғуллар учун ўта хатарли бекат бўлиб, унинг босиб олиниши, нафақат Афғонистон аҳлига, балки умумий суратда бутун ислом умматига ўта жиддий ва салбий таъсир кўрсатган эди¹².

Шундай қилиб, мўғуллар хижрий 617/мелодий 1220 йилда Хитойдан бошлаб, Қозоғистонга, сўнгра Ўзбекистон, Туркменистон, Афғонистон, Эрон, Азарбайжон, Арменистон, ундан сўнг Грузияга кириб борган эди. Бу аччиқ ҳақиқат барча тарих китобларида собит бўлгандир. Мўғуллар бир йилнинг ичида ислом оламининг улкан шарқий қисмини эгаллаган эди. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаҳ....

Мерага шахри ишғоли

Мўғуллар хижрий 618 сананинг бошларида мусулмон Мерага шахрига лашкар тортди¹³. Бу минтақа Азарбайжоннинг шарқий ҳудудида жойлашган эди.

¹² Шайх доктор Роғиб Сиржоний "Қиссатут-татар"

¹³ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/377), Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/105), Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (123)

Ажабланарли жойи, шаҳарнинг бошлиғи муслима аёл эди¹⁴, нима учун мусулмонлар бундай таҳликали, нозик вақтда давлат бошқарувини аёл кишига топшириб қўйишган экан? Мамлакатда бошқарувга яроқли эркак киши қолмаганмикан? Хуллас, мўғуллар шаҳарни ўраб олишди, унинг атрофига манжаниқларни ўрнатишди ва мусулмон асирлар воситасида жангни бошлади. Мусулмон асирлар Мерагани ишғол қилишга киришди, улар дунёда озгина муддат яшаш илинжида мусулмон биродарларини ўлдира бошладилар¹⁵. Агар бу асирлар Мерагадаги биродарларини ҳимоя қилиб, мўғулларга қарши чиқишганида эди, ҳеч бўлмаганда оз бўлсада баъзи мусулмонлар нажот топган бўлар эди. Лекин саҳиҳ тушунча-ю соғлом дунёқараш йўқлиги кўзларни кўр қилган эди. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаҳ....

Мўғуллар Мерага шаҳрига ҳижрий 618 йил 4 сафар куни/мелодий 1221 йил 6 апрел куни кирдилар ва унинг халқини бошида қилич юрғиздилар¹⁶. Ибнул Асир айтганидек, улардан беадад ва беҳисоб даражада инсонларни қатл қилдилар, ўзларига керакли ва олиб кетишга қодир бўлган нарсаларни талон-тарож қилдилар, олиб кета олмаганларини бир жойга тўлаб, ўт

¹⁴ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/377)

¹⁵ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/377)

¹⁶ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/377), Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (124)

қўйдилар¹⁷. Ҳатто баланд тепалик баробар қимматбаҳо ипакни келтириб, ўт қўйишди. Ибнул Асир – раҳимахуллоҳ– айтади: "Бир мўғул хотин мусулмон хонадонга киради ва ундаги эркак, аёл ва болалардан иборат жамоани ўлдиради, улардан биронтаси унга қаршилиқ қилмайди. Ва Мерага халқининг биридан ўз қулоғи билан эшитганини шундай ҳикоя қилади: Битта мўғул 100 та мусулмон эркак бор сўқмоққа кирди, уларни битта-биттадан ҳаммасини қатл қилди, бирон киши унга қўл кўтармади. Инсонлар шу қадар хорлиққа гирифтор бўлиб, ўзларини на кўпчилик ва на озчиликдан ҳимоя қила олардилар... Оллоҳ азза ва жалладан хорлиқдан паноҳ тилаймиз"¹⁸.

Мўғилларнинг Аббосийларга ҳужум қилишдаги тараддуди

Бундан сўнг, 618 ҳ.с ларда мўғуллар Ироқнинг шимолида жойлашган Арбил шаҳрига юруш қилишни режа қилдилар¹⁹. У Ироқдаги Мосул шаҳри билан чегарадош шаҳардир. Арбил шаҳри ва унинг ғарбида жойлашган Мосул шаҳри аҳолисининг қалбларини қўрқув чулғаб олган эди. Арбил ва Мосул халқининг баъзилари мўғуллар йўлига тўғанок бўлмасликни

¹⁷ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/377-378), Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (124)

¹⁸ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/378)

¹⁹ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/378), Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (124)

ўйлади. Аббосийлар халифаси Носир Лидийниллах мўғуллар Арбил шахридан воз кечиб, Боғдодга қараб юруш қилишидан кўркувга тушиб, сергак бўла бошлади. У Арбил ва Ирокка қарашли бошқа шаҳарлардаги мусулмонларни мўғулларга қарши оёққа туришга чақирди. Аббосийлар армияси тайёргарликка киришди. Халифа Носир Лидийниллах юз минглаб мўғул лашкарига қарши бор-йўғи 800 кишинигина тўплай олди!²⁰

Халифа Носир Лидийниллахда фақат халифанинг ташқи кўринишигина қолган эди. Аббосийлар армиясининг кўмандони Музаффаруддин бу оз сондаги кўшин билан мўғулларга қарши жанг қила олмаслиги аниқ эди. У мўғулларнинг юз мингларча кўшинини кўрган заҳоти ортга чекинишдан ўзга чора топмади. Бироқ жуда ғаройиб ҳодиса юз берди, мўғуллар бу чекинишни хийла деб ўйладилар. Бу арзимаган сондаги армия буюк ислом лашкарининг мукаддимаси бўлиши керак, деб тасаввур қилдилар. Чунки буюк Аббосийлар хилофатининг кўшини 800 аскардан ошмаслиги ақлга сиғмайдиган иш эди. Мўғуллар урушни қолдиришга қарор қилиб, улар ҳам ортга чекиндилар. Аббосийлар хилофатининг донғи бутун оламга етганида шубҳа йўқ эди. Шунинг учун, хилофатининг имкониятлари мўғуллар қалбига кўркув солган эди.

²⁰ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/379)

Аббосийлар хилофати, бошқа умматлар қаршисида жуда узун тарихи ва буюк ютуқлари билан ажралиб турар эди. Мўғул давлати бор-йўғи бир неча ўн йиллардан бери ер юзида пайдо бўлиб, ғолиблик байроғини кўтариб келаётган, Аббосийлар хилофатининг тарихи эса, 500 йилдан зиёдроқ эди. Шунинг учун ҳам, мўғуллар Аббосийларнинг имкониятларини керагидан ортиқча баҳолади ва хилофатга бевосита бостириб киришга ботинолмади. "Қатлиом" деган жангга киришди, муносиб вақтда уруш очиш, Ироқни танг аҳволга солиб қўйувчи шиддатли зарбалар бериш, узоқ вақт қамал қилиб заифлаштириш, Ироқнинг атрофидаги амирликлар билан тил бириктиришга қарор қилдилар. Мана шу сабабларга кўра, мўғуллар Ироқнинг умрини яна бир неча йилларга чўзиш учун ортга чекиндилар...

Табриз мўғул ҳужумидан қутулиши сабаби

Мўғуллар Табризнинг амири Ўзбек ибн Паҳлавон билан тузган келишувини бузишни қасд қилиб, Эрондаги Табризга қараб йўл олишди. Лекин кутилмаганда бу фикрларидан қайтишди. Ўша кунларда шаҳарга Шамсуддин ат-Тоғроий исмли янги бошлиқ волийлик қилаётган эди²¹. Бу киши –раҳимахуллоҳ– динни ва дунёни яхши билувчи мужоҳид инсон эди. У киши –раҳимахуллоҳ– одамларни Оллоҳ йўлидаги

²¹ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/382)

жангга ҳозирлик кўришга чақирди, уларнинг қалбларида зўравонликка қарши туриш туйғусини жонлантирди, фаолиятсизлик ва кучсизликнинг оқибатидан огоҳлантирди, уларга олдиндан назарий жиҳатдан билган, бироқ амалий суратда мутлақо татбиқ қилмаган нарсаларини таълим берди²². Шунингдек, инсон вақти-соати келмагунича ҳаргиз ўлмаслиги, унинг ризқи ва ажали дунёга келишидан илгари битиб қўйилганини ўргатди. Улар мўғулларга қуллуқ қилсалар ва уларнинг олдида тиз чўксалар ҳам мўғуллар уларни тинч қўймаслиги, мусулмонлар фақатгина қўлларига қиличу қалқон олиб ўзларини ҳимоя қилмаса, ер куррасида уларни ҳимоя қилувчи бошқа куч йўқ эканлигини англатди.

Шамсуддин –раҳимахуллоҳ–нинг саъй-ҳаракати натижаси ўлароқ Табриз аҳлининг қалбларида ҳамият, шавқ тўлқинланди, амирлари билан бирга юртнинг кўрғонини тузатиб, мустаҳкамладилар, шаҳар атрофига хандақлар қазидилар, курол-яроқларини ҳозирладилар, баррикидалар ўрнатдилар, сафларни тартибладилар. Қавм Оллоҳ йўлида жангга шайланди. Мўғуллар шаҳардаги ҳолатдан, халқнинг исёнидан, ҳаммани Оллоҳ йўлида жангга отланганидан хабар топганларида нима қилди? Мўғуллар ўзларига исён кўтарганларни эшитиши заҳоти, ғазаб отига миниб, уларни битта қўймай кириб ташлаймиз, деб уларнинг устига лашкар тортдими? Йўқ, азизлар! Мўғуллар ҳайратомуз қарорга

²² Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/382)

келдилар, бу қарор – Табриз шаҳрига кирмаслик, Оллоҳ йўлида жиҳод байроғини кўтарган қавмга қарши жанг қилмаслик эди. Оллоҳ таоло Табриз аҳли оз, мўғуллар сони кўп бўлсада, мўғулларнинг қалбига кўркувни солди. Расулulloҳ –саллоллоҳу алайҳи васаллам– бир ойлик масофадан душманнинг қалбига тушадиган кўркув билан нусратланган эдилар, шунингдек, Расулulloҳ –саллоллоҳу алайҳи васаллам–нинг йўларидан юрадиган ҳар бир жамоа, бир ойлик масофадан душмани қалбига тушадиган кўркув билан нусратланади. Жиҳод ҳали содир бўлмаган, қавм жиҳод босқичига етиб бормаган, фақат содиқ ният қилган, қўлларидан келгунча тайёргарлик кўришган эди ҳам, Раббоний ваъда рўёбга чикди. Мусулмонларнинг тайёргарлик кўришларини ўзиёқ душманнинг қалбига қурқув солган эди. Бу унутилмас дарсдир,

"(Эй мўминлар), улар учун имконингиз борича тайёрлаб қўйингиз"²³

Яъни имконингиз қадар тайёргарлик кўринг. Табриз халқи мўғул лашкарининг олдида қанча эди? Ёки ер билан яксон қилинган ислом давлатлари ва шаҳарларига нисбатан қанча эди?

"(Эй мўминлар), улар учун имконингиз борича куч ва эгарланган отларни тайёрлаб қўйингизки, бу

²³ Анфол – 60

билан Оллоҳнинг ва ўзларингизнинг душманларингизни ҳамда улардан ташқари сизлар билмайдиган — Оллоҳ биладиган бошқа бировларни ҳам қўрқувга солурсизлар. Оллоҳ йўлида нимани сарф қилсангиз, сизларга зулм қилинмаган ҳолда комил қилиб қайтариладур"²⁴

Бу зулмат ичида порлаб турган нур эди. Оллоҳ таоло Шамсуддин ат-Тағройини ўз раҳматига олсин, бу киши мусулмон Табриз шаҳрида динни янгилади.

Кинжа шаҳрида ҳам айна ҳодиса рўй берди, улар Оллоҳ йўлида жиҳодни эълон қилди ва унга тайёргарлик кўрди, Кинжа шаҳрига бирорта мўғул кирмади²⁵. Бу тасодиф эмас, жиҳод байроғини кўтарган, унга тайёргарлик кўрган юртларга мўғуллар киришга журъат қила олмадилар. Такрор айтамиз булар тасодиф эмас, балки бу Оллоҳ таолонинг қонунларидан бўлган бир қонундир. Мусулмон шаҳарларнинг барчаси шундай қилганида эди, мўғуллар ва улардан бошқалар, мусулмонларнинг ерларига нажас оёқларини босмаган бўлар эди, валлоҳу аълам. Мусулмонлар бу шаҳарларни йиллар давомида ҳимоя қилиб келди, ададларининг кўплиги, иттифоқлиги, келишувчанлиги ва бошқалар сабабли эмас, балки содиқ жиҳод, покиза қонлар, мухлис, беғубор қалблар сабабидан сақлаб келди. Оллоҳ

²⁴ Анфол – 60

²⁵ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/383)

таоло ваъдасига хилоф қилмайди, вафо қилмаслик бандалардан содир бўлади. Оллоҳ азза ва жалла инсонларга зулм қилмайди, лекин инсонлар ўзларига-ўзлари зулм қиладилар...

Доғистон, Чеченистон ва Рус диёри жануби-ғарби ишғоли

Мўғуллар Табриз ва Кинжани тарк қилиб, Касбий денгизи соҳилидаги ҳозирги кундаги Азарбайжоннинг шимолий тарафида жойлашган Доғистон ва Чеченистонга (ўша вақтлар бу диёрлар Аллан, деб аталган) қараб юрдилар²⁶. Ҳозирда Россиянинг исканжасида бўлган бу ўлкалардаги мусулмонларга Оллоҳ нусрат ва нажот берсин. Ушбу ўлкаларда ҳам мўғуллар одатларига кўра бузғинчилик ишларига киришди, бутун мамлакатни вайрон қилди. Йўлларида учраган аксарият одамларни қатл қилди. Мўғуллар босқинидан энг ашаддий жафо чеккан шаҳар, Доғистонда жойлашган, ҳозирги кунда уни ҳам Россия эгаллаб олган Шемахи шаҳри эди, – дейди доктор Сиржоний. Агар дунё харитасига назар солсангиз, ҳозирда Шемахи деган жой Азарбайжонда, шунингдек, Челябин вилоятида бор. Доктор Сиржоний балки ўша вақтлар Шемахи шаҳри Доғистонга қараганлигини қасд қилган бўлиши мумкин. Википедияда Абул Муаййада

²⁶ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/105), Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/385-386)

Балхийнинг "Дунё ажойиботлари" номли китобидан нақл қилиб ёзилишича, "Шемахи – Арран (Аран) вилоятининг шаҳри бўлиб, жуда мустаҳкам жойдир. Унинг аҳолиси хайрон қоларли даражада динга мутаассибдирлар". 1222 йилда мўғул-татарларнинг узок вақт қамалидан кейин, босиб олинган ва вайрон қилинган. Арран эса, XIII-асрларда ҳозирги кундаги Ажарбайжоннинг ғарбида жойлашган Кафказ орти мамлакатига қараган бўлиб, Аббосийлар халифатига қарашли минтақа ҳисобланган".

Мўғуллар бу юртлардаги насронийлар билан жанг қилди, мусулмонларга қилган жиноятлари, қирғинларини уларга ҳам қилди. Ҳижрий 618 йил/мелодий 1221 йилнинг қолган ойларида, Россия ерларининг ичкарисигача кирдилар²⁷. Маълумингизки, Россиянинг ерлари жуда кенгдир. Ушбу санада мўғуллар Россиянинг жануби-ғарбий минтақаларини эгаллади. Ҳижрий 619 йил/мелодий 1222 йил мўғуллар мустамлакаларини сақлаб қолишга ҳаракат қилди ва ўша минтақаларда ҳокимиятини мустаҳкамлади. Ўша вақтлар мўғул давлати доирасига кирган мамлакатлар: Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон, Ўзбекистон, Туркменистон, Покистон –унинг жанубий минтақаси Кармандан ташқари, у минтақага мўғуллар етиб бормаган–, бутун Афғонистон, Эроннинг катта қисми – Исмоилийя тоифаси қўл остида бўлган ғарбий қисми

²⁷ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/105)

бундан мустасно—, Азарбайжон, насроний Арманистон, Грузия ва Россиянинг жануби-ғарбий минтақаси эди. Мўғул-татарлар бир йилу бир неча ойлар ичида дунёнинг мана шу минтақаларини эгаллаган эди. Ҳижрий 620 йил/мелодий 1223 йил Чингизхоннинг ҳукмронлиги Хоразм давлати ва унинг атрофига ёйилди ҳамда Россияга ҳужумлари давом этди. Ушбу йил мўғуллар Россияга юриш қилиш билан овора бўлишди²⁸...

Валлоху таъала аъламу....

Оллоҳ субҳанаҳу ва таолодан унинг ер юзида жорий қилган қонунларини билдиришини, манфаатли бўлган илмни таълим бериб, таълим бергани билан фойдалантиришини ва тарихни бизларга ибрат қилишини сўраймиз, албатта у Оллоҳнинг қўлида ва у бунга қодир зотди.

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатух.

²⁸ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/385-387)

Мўғул татар қиссаси

7- қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: *Шамсиддин Дарғомий*

2012 - 1433

IslamHouse.com

﴿ قصة التتار [المغول] ﴾

الحلقة السابعة

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Барча мақтовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиффорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

Ўтган суҳбатимизда:

- Жалолиддин Мангубердининг мўғул қўшинларидан қочиши;
- Мўғулларнинг Афғонистон диёрини босиб олиши;
- Мўғулларнинг Мерага шахрини эгаллаши;
- Ҳижрий 618 йилда мўғулларнинг Аббосийлар хилофатига ҳужум қилишдаги тараддуди;
- Мўғулларнинг Табризга ҳужум қилишдан бош тортишининг сабаби;
- Мўғулларнинг Доғистон, Чеченистон ва Россиянинг жануби-ғарбини эгаллаши, каби мавзулар борасида зикр қилиб ўтган эдик.

Ҳижрий 620-йилнинг энг муҳим воқеалари

Ҳижрий 620/мелодий 1223 йилда содир бўлган воқеаларнинг аҳамият касб этганларидан фақат тўрттасига тўхталиб ўтамир:

Болгарлар қаршисида мўғул мағлубияти

Биринчи воқеа: Мўғуллар Россия ерларига бостириб кириб, саноксиз ғалабаларга эришди, ниҳоят қаршисидан болгар халқи чиқди. Бу минтақа ҳозирги Болгарияда бўлсада, ўша вақтлар Россияга қарашли эди. Мўғуллар билан болгарлар орасида қаттиқ жанг бўлди, мўғуллар мудҳиш мағлубиятга учраб¹, саноксиз аскарлари қирилиши баробарида Россиянинг ғарбий минтақаларида –илгари босиб олган кўп жойларда– ҳукмронликни кўлдан бой берди. Улар Россия минтақасида бир маротаба енгилиши оқибатида Россия, Грузия, Арманистон, Чеченистон, Доғистон, Азарбайжон ва Эроннинг шимолида нуфузини йўқотди.

Мўғуллар мағлубиятга учраб, саросимада туриши мусулмонлар учун сафларини тартибга солиш, таёргарлик кўриб, мўғуллардан ўч олиш учун жуда қулай фурсат эди. Бироқ Ибнул Асир –раҳимахуллоҳ– хабар беришича, шу йилнинг шаъбон ойида мусулмон

¹ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/388-389)

амирларидан бири жангга шай бўлиб, Грузиядаги насроний курж қабиласига ҳужум уюштиради ва бир нечта қишлоқларни ишғол қилиб, бир қанча одамлар баробарида уларнинг бошлиғини ҳам асир олиб қайтади. Ҳолбуки, ҳеч қанча вақт ўтмасдан Курж давлати подшосининг талабига кўра асирга тушган курж амири озод қилинади². Бу ҳайратланарли ҳодисадир. Мусулмонлар билан насронийлар ўртасида урушлар мунтазам давом этиб келган бўлсада, улар айнаи дамда ўзаро расмий бўлмаган вақтинчалик сулҳда эдилар, қолаверса катта душман-мўғуллар мавжуд бўла туриб, уларни йўқотишга киришмасдан, янги ерларни фатҳ қилишга киришиш ҳикматсизлик эмасми!?

Грузинлар ҳам мўғулларни ёқтирмас, уларнинг мўғуллардан чеккан жабрлари мусулмонлар чекканидан оз эмасди. Мусулмонлар сиёсий ҳикмат ва сиёсий фикҳга эга бўлиши ва керак бўлса мўғулларга қарши грузинлар билан иттифоқчилик тузиши керак эди, дейди доктор Сиржоний. Ёки ҳеч бўлмаганда ёнида баҳайбат мўғул қуввати турганда, грузинлар билан жанг қилмаслиги лозим эди, чунки бу мусулмонларнинг ҳам, грузинларнинг ҳам силласини қуритиши аниқ эди.

Ушбу даврда мусулмонлар соғлом дунёқараш, аскарӣй билимлар ва аниқ мақсаддан узоқ эдилар.

² Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/414-415)

Сафлар тарқоқ, амаллари бетартиб бўлиб, ишлари мужмал эди. Хуллас, грузинлар билан мусулмонлар орасида уруш бошланди, иккала гуруҳдан ҳам катта сондаги йўқотиш бўлди. Сўнгра уруш тўхтади. Мўғулларга қарши бирлашиш имконияти чиппакка чиқди, бу жангдан мусулмонлар бирон фойда кўрмади, аксинча, бу жанг уларнинг кучсизланиш сабабларидан бири бўлди. Иккала тарафдан катта йўқотишдан сўнг, мусулмонлар грузинлар билан янгидан сулҳ тузди³.

Аббосийларнинг Эрон минтақалари ҳукмрони Ғиёсиддинга қарши ҳаракати

Иккинчи воқеа: Мўғуллар енгилган минтақаларда Алоуддин Муҳаммад Хоразмшоҳ ўғилларидан бири кўзга ташлана бошлади. Унинг исми Ғиёсиддин бўлиб, у ўша пайтлар Ҳиндистонга қочиб кетган Жалолиддин Мангубердининг укаси эди. У ўз атрофига одам тўплади ва мўғулларнинг нисбий хотимасидан фойдаланиб, ўшал минтақаларни қўлга олди. Жумладан, Эроннинг катта қисми, Рой, Исфаҳон ва бошқа шаҳарларга ҳукмрон бўлди, ҳукмронлиги Покистондаги Карман минтақасигача етди⁴ —бу минтақага мўғуллар етиб бормаган эди—. Унинг султонлиги Эроннинг шимоли, ғарби ва жанубига чўзилди. Лекин Хуросон минтақаси, яъни Эроннинг шарқий қисми ва Афғонистоннинг шимоли-

³ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/415)

⁴ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/415)

ғарбий қисми хануз мўғуллар қўл остида эди. Бошқача қилиб айтганда, мўғуллар Ғиёсиддиндан узоқ эмасди.

Ўшанда ажабланарли ҳодиса юз берди, Аббосийлар халифаси Носир Лидийниллаҳ –номигагина халифа бўлган, ўша вақтлар унинг кадр-қиймати қолмаган халифа– Ғиёсиддин ибн Муҳаммад Хоразмшоҳни қўллаб-қувватламади, ҳолбуки у хилофат билан мўғуллар ўртасидаги тўсиқ эди. Гарчи бу дин, исломий ухувватни сақлаш ва мусулмонларга ёрдам бериш учун бўлмаган тақдирда ҳам, уни қўллаши мантикий эди. Энг камида муҳим стратегик нуктаи-назардан ҳамкорлик қилиши ақл тақозоси эди. Лекин халифа орадаги шу масофани ва узоқни кўра олмади, тарихчилар сифатлаганидек: у золим, мустабид, халқнинг иқтисодий ҳолатига кўра янги-янги солиқларни мажбурий қилган, тантана, байрам, базму-жамшид, маишатлар, овчилик ва ўйинларга ружуъ қўйган, сиёсий маразга гирифтор инсон эди. Унинг даврида фасод авжига чикқан, нарх-наво кўтарилган, хомашёлар камайган эди. Халифа содир бўлаётган ҳодисаларга атрофлича қараш ва тўғри тушунчага эга эмасди. Шунингдек, хилофатнинг Хоразм давлати билан келишмовчиликлари унутилмаган эди. Баъзи ривоятларга кўра, деб сўз очади Ибнул Асир – раҳимахуллоҳ–, халифа Ғиёсиддин ибн Хоразмшоҳ бошчилигида ўсиб келаётган янги давлатни парчалаб ташлашни фикр қилади ва шу мақсад ила Ғиёсиддиннинг тоғаси Иғон Тоисийни унга қарши исён

қилишга қайрайди⁵. У байроқдор, Гиёсиддин армиясининг қўмондони ва ўзига яраша катта киши эди. Халифа унга Гиёсиддинга қарши инқилобида қўмакчи бўлиши ва мамлакатни унинг зиммасига беришини ваъда қилади. Унга қўшин, қурол-яроқ бериб, маслаҳатларини аямайди. Халифа қўшни Эрон ерларида катта фитна юзага келишини мутлақо хаёлига келтирмади. Иғон Тоисий мағрурланиб кетди ва атрофига одам тўплади. Унга яна бир исёнчи Ойбек Шомий исмли амир ҳам қўшилади. Ҳеч қутилмаган ҳодиса рўй берди, Иғон Тоисий Эрон тахти учун опасининг ўғли Гиёсиддин ибн Хоразмшоҳга қарши уруш очди. Шу тариқа жуда катта жанг содир бўлди. Мусулмонлар жамоаси бир-бирлари билан тўқнашди. Улар ўртасида аёвсиз олишув кетди, мусулмонлар қиличидан беҳисоб мусулмонлар қурбон бўлди, уруш Гиёсиддин фойдасига ҳал бўлди. Иғон Тоисий қўшинида катта сондаги йўқотиш юз берган, у билан бирга баъзилар қочиб қолишган эди. Бу ҳодиса хижрий 620 йилнинг жумадус-соний ойи/мелодий 1223 йилнинг июл ойига тўғри келган эди⁶.

Халифа Носирнинг қилган ишга бир назар солинг! Оллоҳ таоло башариятни мана шундай разил қиёфасида яратганми? Афсуски, уммат озми-кўпми бундай

⁵ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/415-416)

⁶ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/415)

қиёфадаги инсонлар касофатига учраб турипти. Бундан кейин ҳам йўлиқиши табиий ҳол. Оллоҳ асрасин! Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллааҳ.

Ўтмишда ислом уммати бошидан кечирган ички урушларга ажаблансак, ҳозирда ҳам мусулмонлар ўртасида айни урушлар ва келишмовчиликларга гувоҳ бўляпмиз. Шу билан бирга, мусулмонлардан жуда озчилиги бу урушларга эътибор қаратиб, мулоҳаза юритмоқда. Ҳалайибдаги (инг. Halaieb We Shalatein) Миср ва Судан ўртасида, Аузу минтақасидаги Ливия ва Тшад (рус. Чад) ўртасида, Ғарбий саҳродаги Жазоир ва Мағриб ўртасида, Синегал дарёси бўйидаги Синегал ва Мавритания ўртасида, Асир минтақасидаги Саудия арабистони ва Яман ўртасида, Абу Мусо оролидаги Бирлашган Араб Амирликлари ва Эрон ўртасида, Искандерундаги Сурия ва Туркия ўртасида ва бундан бошқа мусулмонлар ўртасида юзага келган келишмовчиликларда қанча-қанча мусулмонлар бу ихтилофларга кўр-кўрона эргашиб кетди?! Эрон билан Ироқ орасидаги, сўнгра Ироқ билан Қувайт ўртасидаги уруш оқибатида мусулмонлар не қадар зиён кўрганига барчамиз гувоҳ бўлдик. Бу келишмовчиликларнинг барчаси содир бўлди. Бугун уммат катта ислом минтақаларидаги бундай хунук хуружлардан жафо чекмоқда!

Бугунги кунда дуч келган газетани ўқийман деб варақланса ёки интернет тармоқларида келган хабарларга назар солинса Фаластин, Ироқ, Чеченистон, Кашмир, Судан, Жазоир, Нигерия, Сомали, Сурия ва бошқа ўлкалардаги фожиалар гувоҳи бўламиз. Шунингдек, кўпчилигимиз бу хабарларни совуққонлик билан, безътибор, дард-аламсиз, мусибатни ҳис қилмай ўқиймиз. Худди шундай, мўғул-татарлар вақтида ҳам мусулмонлар ички низолар ва ўзаро урушларни совуққонлик билан, безътибор, дард-аламсиз, мусибатни ҳис қилмасдан фақатгина эшитиб кўяр эдилар. Бу оғир фожиадир. Агар мусулмон киши фақат ўзини ёки фақат оиласи ва яқинларинигина ўйлаб, уларгагина эътибор бериб, бошқа мусулмонларнинг қони тўкилса ёки уйи бузилса ёки ери тортиб олинса ёинки аёли зўрланса ачиниб, қайғу чекмаса, бу нарсa барча ўлчовлар: ислом ўлчови, биродарлик ўлчови, ҳатто инсонийлик ўлчовларида ҳам оғир мусибатдир. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллааҳ.

Зеро, пайғамбаримиз —соллаллоҳу алайҳи ва саллам— шундай марҳамат қилганларлар: *"Мўминларнинг ўзаро дўстлашиш, бир-бирига раҳм-шафқат кўрсатиш ва меҳр-оқибатли бўлишдаги мисоллари битта жасад мисолидирки, жасаднинг*

*бир аъзоси оғриси, бошқа барча аъзолари бедорлик ва иситмада бирга бўлади"*⁷.

Мусулмон Шаҳзода Анадолнинг насронийликни қабул қилиши

Учинчи воқеа: Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" китобида, "Мислсиз ғаройиб ҳодиса" сарлавҳаси остида шуни зикр қилади: Грузиядаги курж қабиласи мусулмонлар билан жанг қилганларидан сўнг, улар билан ўзаро сулҳ тузади. Курж мамлакати эрга тегмаган аёл кишининг қўлида қолади, Грузияга ҳоким бўлиш илинжида вазирлар, амирлардан совчилар келади, лекин у бўлажак эрини подшо ва шарафли хонадондан бўлишини хоҳлайди. Курж қабиласининг ичида бундай сифатга эга одам йўқ эди. Шунда мусулмон шоҳларидан бири Муғисиддин Тўғрулшоҳ ибн Қалж Арслон бу ҳақда хабар топади. У Салжукий шоҳларидан бўлиб, Анадол минтақасига –ҳозирги Туркияга– ҳоким эди. У катта ўғлига Курж маликасининг қўлини сўраб совчи бўлади, шунда малика мамлакатни бошига кўтариб, мусулмон кишига эрга тегмаслиги-ю, Курж мамлакатига мусулмон кишининг бош бўлмаслигини жар солади. Муғисиддин Тўғрулшоҳ ибн Қалж Арслон ўғлининг насронийликни қабул қилиши, ундан сўнг уйланишини айтади, улар ҳам бунга кўнади. Шундай қилиб, ота

⁷ Аҳмад (18000), Бухорий (5581) ва Муслим (4692) ривояти

Ўғлига буюради, мусулмон ўғил насронийликни қабул қилади ва курж маликасига уйланади. У Грузия давлатини бошқариш учун Грузияга келади ва насронийлигида қолади⁸. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаах.

Ўша замонда мусулмонлар диндан қайтиб, муртад бўлиш даражасига етди. Насронийликни қабул қилиб, бир давлатни бошқариш, мусулмон подшо ва унинг ўғлининг ақлига қандай сиғди? Исломдан воз кечиб бутун ер юзини бошқариш ҳам асло ақлга тўғри келмайди. Агар бир заиф кулдан бундай амал содир бўлганда, балки у бечора бунга мажбурлангандир, дер эдик. Лекин бу Анадолни бошқариб турган подшодан содир бўлди, бунга нима ҳам дейишимиз мумкин? Мулк эгаси бўлган подшодан бунинг юзага келиши, ақл бовар қилмайдиган ҳодисадир. Бу подшо, Муғисиддин, яъни диннинг ёрдамчиси деган лақабни қаердан олган экан?! У қайси динга ёрдамчи бўлди?!

"Зеро, кўзлар кўр бўлмас, балки кўкракларидаги калблар кўр бўлур"⁹

Йигит Курж маликасига уйланди ва Курж қамоқхонасида насроний ҳолатда жон берди. Тўйдан кейин бир неча ой подшолик қилди, сўнгра Курж

⁸ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/416-417)

⁹ Ҳаж: 46

маликасига у ёқмай бошлайди ва ундан айб ахтариб, уни қамокқа ташлатади. Ибнул Асир хабар беришича, йигит маликани тўшакда бошқаси билан топиб олгандан сўнг, келишмовчилик юзага келади¹⁰. Хуллас, у "бечора" насронийлигида қолиб, насроний ҳолатда ўлади. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаах.

Мусулмон ўлкаларида чигиртка балоси

Тўртинчи воқеа: Бу ҳодисани кўпчилик тасодиф деб ўйлайди, лекин унинг юзага чиқиши жуда ғаройибдир. Ўша йилда мусулмонларга жуда кўп синовлар келди, кўриб турганимиздек, иқтисодий ҳолат ёмонлашган, сиёсий, ҳарбий ва ахлоқий ҳолатлар ачинарли кўринишга тушган эди. Юқорида зикр қилиб ўтилган мусибатлар устига-устак, аксарият мусулмон ўлкалари катта ҳажмдаги чигирткалар ҳужумига мубтало бўлди. Натижада Ироқ, Жазира, Бакр диёри, Шом, Форс ва бошқа минтақалардаги кўплаб экинзорлар нобут бўлди¹¹. Бу тасодиф эмас, Оллоҳга қасамки тасодиф эмас,

"Агар у қишлоқларнинг (жойнинг) аҳли иймон келтириб, тақводор бўлганларида эди, албатта Биз уларга осмону ердан баракот (дарвозаларини) очиб қўйган бўлур эдик. Лекин улар (пайғамбарларимизни)

¹⁰ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/417)

¹¹ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/418)

**ёлғончи қилдилар, бас, уларни ўзлари қилган
гуноҳлари сабабли ушладик"**¹²

Бу Оллоҳ таолонинг китобида собит бўлган ҳақиқатлардан биридир. Оллоҳ аzza ва жалла ўз китобида чигирткаларни алоҳида зикр қилганлиги, унинг йўлига эргашмаганларга қудратини намоён қилиш василаларидан бири эканига далолатдир,

"устларига тўфон (сел) юбордик"¹³

Бунинг мисоли, Хоразмдаги тўфондир.

"устларига тўфон (сел) ва чигиртка юбордик"¹⁴

Чигирткалар Оллоҳ таолонинг қўшинларидан биридир.

**"Биз сенга ҳаргиз иймон келтиргувчи эмасмиз,
деганларидан кейин устларига тўфон (сел), чигиртка,
бит, бақа ва қон (балоларини) очиқ оят-мўъжизалар
қилиб юбордик. (Лекин) улар кибр-ҳаво қилдилар ва
жиноятчи — осий қавм бўлдилар"**¹⁵

¹² Аъроф: 96

¹³ Аъроф: 133

¹⁴ Аъроф: 133

¹⁵ Аъроф: 133

Кунлаб, хафталаб ислом оламига хужум қилган чигирткаларни кўрганмиз ёки эшитганмиз, бу тасодиф эмас. Бу мусулмонларнинг кўзини очиш, уларга тарихни эслатиш ва уларнинг Оллоҳ азза ва жаллага қайтишларига даъватдир. Қадимдаги чигирткаларнинг келиши шунчаки келиб кетиш бўлмай, у ерларга жойлашиш ва ерларни ўзлаштириш бўлган эди. Оллоҳ таолонинг ғазабидан паноҳ тилаймиз ва ундан тақво, ихлос ва амал беришини ўтинамиз.

Ҳижрий 621 йил воқеалари

Ҳижрий 621 йил/мелодий 1224 йилда содир бўлган воқеалардан фақат учтасига тўхталиб ўтамиз:

Форс минтақасининг тақсимланиши

Биринчи ҳодиса: Форс минтақасига ҳукмронлик қилаётган Ғиёсиддинга қарши айни минтақа амирларидан бири Саъдуддин ибн Дакла бош кўтарди, улар ўртасида узоқ уруш содир бўлди. Охир оқибат, улар мамлакатни иккига бўлиб олишга қарор қилди. Саъдуддин ибн Дакла мамлакатнинг жануб, Ғиёсиддин эса шимол томонига ҳоким бўлди, деб хабар беради доктор Сиржоний. Эроннинг шарқий қисми мўғул қўшинлари қўлида бўлган бир паллада, мусулмонлар

давлатни ўзаро тақсимлаш билан овора бўлди!¹⁶ Ва лаа ҳавла валаа қуввата иллаа биллаҳ...

Эронда мўғул жамоати мусулмонларни қатл қилиши

Иккинчи ҳодиса: Доктор Роғиб Сиржоний баён қилишича, ҳижрий 621 йилда рўй берган воқеалардан, 3 минг мўғул армияси Эронга бостириб киради ва Рой, Саава, Қум, Кашон ва Ҳамазон шаҳарлари аҳолисини қиличдан ўтказди¹⁷. Уларга қарши номига ҳам қилич кўтарилмайди. Ўша кунларда мусулмонларга хорлик туширилган, уларнинг кўзига мўғуллар кўп, мўғулларга эса мусулмонлар оз қилиб кўрсатилган эди. Мўғул-татарларнинг ҳайбати жуда юксалган, мусулмонларнинг ҳайбатидан асар қолмаган эди. Мусулмонлар ўзлари билан ўзлари овора, дўст ким душман ким билмас эдилар. Бу дамда мусулмонлар бирлашиши лозим эди, билакс улар бўлиниб кетдилар. Бу эса фақат қалблардаги иймоннинг заифлиги, уларнинг мол-дунёга берилганлари, исломий тарбиянинг ёмонлигидан ёхуд узоқ замонлар бу тарбиянинг мутлақо йўқлигидан вужудга келган эди.

¹⁶ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/420-421)

¹⁷ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/419-420), Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/126)

Чигиртка ва қурғоқчилик келиши

Учинчи ҳодиса: Мана шундай муҳит оқибатида бу йилда ёмғир камайиб, иккинчи бор чигирткалар чиқди. Чигирткалар қурғоқчилик натижасида униб чиққан озгина экинларни ҳам еб битирди. Ироқ, Мосул ва Жазирада нарх-наво ҳаддан ташқари кўтарилди¹⁸. Бу даврда чигирткаларнинг чиқиши, қаҳатчилик, экин-текиннинг тақчиллиги каби табиий офатларнинг содир бўлиши, илоҳий қонунларга мувофиқ бўлган табиий ҳол эди. Агар қайси даврда нарх-наво кўтарилса, маҳсулотлар озайса, иқтисод қашшоқлашса, яшаш оғирлашса, мусулмонлар ўзларига келиши, ўзларини ҳисоб қилиши ва Оллоҳнинг китобига қайтишлари шарт бўлади. Агар содиқ бўлсалар, ўзларидаги маънавий касалликни англаши ва унинг давосини Оллоҳ таолонинг китобидан топишлари аниқдир,

"Китобда бирон нарсани қўймай (ёзганмиз)"¹⁹

Валлоҳу таъала аълам....

Оллоҳ субҳанаҳу ва таолодан унинг ер юзида жорий қилган қонунларини билдиришини, манфаатли бўлган илмни таълим бериб, таълим бергани билан фойдалантиришини ва тарихни бизларга ибрат

¹⁸ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/424)

¹⁹ Анъом: 38

қилишини сўраймиз, албатта у Оллоҳнинг қўлида ва у бунга қодир зотди.

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ.

Мўғул татар қиссаси

8- қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: *Шамсиддин Дарғомий*

2012 - 1433

IslamHouse.com

﴿ قصة التتار [المغول] ﴾

الحلقة الثامنة

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Барча мақтовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиффорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

Ўтган суҳбатимизда:

- Ҳижрий 620 йилда содир бўлган энг муҳим воқеалар;
- Мўғулларнинг Россияда Болгарлар қаршисида мағлубиятга дучор бўлиши;
- Аксарият мусулмон диёрларидан чигиртка балосининг чиқиши;
- Ибн Ҳоким Анадолнинг Грузия мамлакатига ҳоким бўлиш илинжида насронийликни қабул қилиши;
- Ғиёсиддин ибн Хоразмшоҳнинг Эрон ва унинг атрофидаги ҳудудларга ҳукмрон бўлиши ва Аббосийлар халифаси уни заифлаштиришга ва унинг давлатини парчалашга ҳаракат қилиши;
- Ҳижрий 621 йилда содир бўлган энг муҳим воқеалар;

- Форс минтақасининг Ғиёсиддин билан Саъдуддин ибн Дакла ўртасида тақсимланиши;
- Эронда мўғул-татарлар мусулмонларни қатл қилиши;
- Чигирткаларнинг чиқиши ва қурғоқчилик келиши, кабилар мавзумиз бўлган эди.

Мангубердининг Эронга ҳукмронлиги ва Аббосийлар халифалигини ағдаришга ҳаракати

Мўғуллар қиссаси ҳижрий 616 йил/мелодий 1219 йил бошланган эди, шу онгача зикр қилганларимиз атиги олти йил ичида содир бўлди. Сўнгра ҳижрий 622-623 йилларда, яъни мелодий 1225-1226 йилларда мўғулларнинг ҳаракати сусайди, Хоразм давлатининг ғарби ва Эроннинг шимолига ора-сира ҳужум қилишгагина чекланди. Бутун эътиборларини эгаллаб олган кенг минтақаларда мустаҳкам ўрнашишга қаратди. Лекин бу йилларда янги ҳодиса юз берди, ҳодисалар саҳнасига кутилмаганда Жалолиддин Мангуберди чиқди. Ҳиндистон Жалолиддинга торлик қилиб, у ерлар билан қаноатланмади. Шунингдек, Ҳиндистондаги ғурий шоҳлари билан алоқаси яхшиланмай, Эронга ўтишга қарор қилди.

Ҳижрий 622 йил/мелодий 1225 йил Жалолиддин кўлдан бой берган подшолигини ахтариб Эрондаги Хузистон (рус. Хузестан) ерларига кирди. У подшонинг

ўғли эди ва шу сабаб Хоразмшоҳларга тегишли султонликни қайтариб олишни истади. Жалолиддин ва унинг қўшини ўта заиф бир ҳолатда эди, улар Хузистонни ва унинг халқини талон-тарож қилиб, отулов ва ғаниматлар эвазига зарур бўлган кучни тўплаб олдилар¹. Ўша кунларда Эроннинг шимолига укаси Ғиёсиддин, жанубига эса Саъдуддин ибн Дакла ҳоким эди.

Жалолиддин Мангуберди ота бир укаси Ғиёсиддинга қарши урушиш ниятида Саъдуддин ибн Дакла билан тил бириктирди. Жалолиддин Мангуберди Форс минтақасининг жанубидан шимолига қараб босиб, Эроннинг ғарбигача етиб келди ва уни эгаллади. Жалолиддин Мангуберди Ироқдаги Аббосийлар халифалигига яқин келиб қолганлигини кўрди, хилофат билан ўтмишдаги келишмовчиликларини ёдига олиб, хилофат устига лашкар тортишга қарор қилди.

Ўша вақтлардаги бошлиқлар сиёсатни тўғри баҳолашдан бебаҳра эдилар. Жалолиддин Басра шаҳрини –мусулмон шаҳарни– икки ой давомида қамал қилди, лекин уни ишғол қилиш насиб қилмагандан сўнг, уни ташлаб шимол тарафга қараб йўналди². Боғдодга яқинлашди ва уни қамал қилди. Халифа Носир ўзидан ва шаҳаридан айрилиб қолишдан кўрқиб, шаҳарнинг

¹ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/425-426)

² Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/426)

қўрғонини кучайтирди ва қўшин ҳозирлади³. Лекин у жанг ва аскарӣй билимлардан беҳабар, жанг қилишни ҳам билмайдиган киши эди. Шунда халифа Носир хунук, жирканч, манфур ва ақлга ҳам сиғмайдиган бир ишга қўл урди. Ибнул Асир –рахимахуллоҳ– унинг бу ишини шундай тасвирлайди: "Бир ишга қўл урдики, бу иш улкан гуноҳ бўлиб, барча гуноҳлар унинг олдида кичик бўлиб қоларди. Жалолиддинга қарши курашишга мўғуллардан ёрдам сўраб элчи жўнатди, ваҳоланки, у мўғуллар тарихи ва уларнинг мусулмонларга олиб борган қирғинларини жуда яхши биларди".

Агарчи ҳамма ноҳақлик Жалолиддин томонда ва бутун ҳақиқат халифа томонда бўлса ҳам халифа мўғуллардан нажот сўраши керакмиди?! Халифа мўғуллар Жалолиддин ишини битириб, кейин бевосита унга ўтишини билмасмиди?! Мусулмонлар халифаси ҳокимлигини арзимаган вақтга чўзиш ва Жалолиддинга қул бўлишдан кўра мўғулларга қул бўлиб ўлишни хоҳладими?!

Жалолиддин ҳам халифадан яхшироқ ишни қилгани йўқ. У мусулмонлар жамоасини парчалаб, кучини мусулмонларга кўрсатди ва "муштум зўр" бўлди. Мен Жалолиддинни Саддам Ҳусайнга ўхшатаман, – дейди доктор Сиржоний. Мўғуллар дастидан дунё ёниб қул

³ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/131-132)

бўлаётган бир пайтда, Жалолиддин Аббосийлар халифалигига уруш очди. Саддам Ҳусайн ҳам Афғонистон, Фаластин, Чеченистон ва Кашмирда уруш жўшиб турганда, Қувайтга уруш очган эди.

Жалолиддин ҳам сиёсий, ҳам ахлоқий жиҳатдан чегарадан чиққан бўлса, бу муаммоларни ҳал қилиш ва маънавий касалликларни даволаш, ҳаргиз хавфли ва даҳшатли кофирлар қувватини ислом ўлкаларига киритиш билан бўлмас эди. Аббосийлар халифаси гўё чўғдан сақланаман деб, оловдан ёрдам сўраган киши ёки уйига тушган ўғридан қутиламан деб, ўша минтақанинг энг катта қароқчисидан ёрдам сўраган кишидек эди. Қароқчи нима қилиши мумкин? У ўғрини уйдан ҳайдаб, уни ўзи эгаллайди, балки бутун бинони босиб олиши турган гапдир. Ва лаа хавла валаа қуввата иллаа биллаҳ!!

Субҳаналлоҳ, ўша вақтда мўғуллар бошқа ишлар билан банд бўлганидан халифага ёрдам қўлини чўзмади. Жалолиддин ҳам Боғдодга кира олмасдан уни тарк қилиб, бошқа ўлкага қараб юрди. Жалолиддин ва у билан бирга бўлган Хоразм армиясининг босқинлари мусулмон ўлкаларга бўлиб, ваҳшийлик ва бузғунчиликдан иборат эди. Улар гўёинки мўғуллардан қаҳри каттиқликни таълим олгандек, бир неча йиллар давомида мўғуллар зулмидан эзилган халқларга раҳм-шафқат қилиш ўрнига ислом диёрларида ўлдириш, асир

олиш, талон-тарож ва вайрон қилиш ишларини амалга оширдилар. У ҳам халқларни азоблашда ўз иштирокини бошлади, унинг султонлиги Форснинг жанубидан то Касбий денгизининг шимоли-ғарбий минтақаларигача етди. Бу минтақа анчагина кенг, бироқ унинг барча минтақалари изтироб ва ғалаёнли бўлиб, бунга қўшимча тарзда бу минтақалар аҳолиси қалбида адоват, нафрат беҳисоб даражада эди. Жалолиддин сиёсий хусумат, фирибгарлик ва беқарорликни отаси Алоуддин Муҳаммад Хоразмшоҳдан мерос олган эди. Бундай сиёсат умматнинг бошига фақат оғир кулфатларни келтириши туган гап, кошки мусулмонлар буни англаб етсалар...

Аббосийлар халифа Зоҳирнинг волий бўлиши ва унинг даври

Ҳижрий 622 йил рамазон ойининг охири кунларида/мелодий 1225 йил октябр ойида золим, мустабид, фосиқ халифа Носир Лидийниллаҳ оламдан кўз юмди, у 47 йил халифа бўлган эди. Ундан кейин халифалик тахтига ўғли Зоҳир Биамриллах ўтирди. У халифа бўлганда 52 ёшда эди, Ибн Касир – раҳимахуллоҳ– "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя"да Аббосийларга бу кишидан кўра ёши кекса инсон халифа бўлмаган⁴, деб ёзади. У отасининг бутунлай акси бўлиб, солих,

⁴ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/132-133, 135)

тақводор инсон эди. Шу кунгача жуда нодир суратда амалга ошган икки Умардек адолат ва эҳсонни қоим қилганидан, ҳатто Ибнул Асир –раҳимахуллоҳ– "ал-Камил фит-Тарих" китобида у ҳақда шундай дейди: "Агар бирор киши халифа Умар ибн Абдулазиздан сўнг хилофатга бу инсондек киши волий бўлмади, деса рост сўзлабди"⁵. У отаси томондан тортиб олинган ерларни эгаларига қайтарди, халқнинг зиммасидаги катта солиқларни бекор қилиб, инсонларга ўз ҳуқуқларини қайтариб берди, мазлумларни маҳбусликдан озод қилиб, фақирларга садакалар берди, ҳатто унинг ҳақида бундай издан чиққан, бузилган даврда тамоман ғариб эканлиги айтилди⁶. Унинг отаси Носирнинг халифалик замонида бир йилда халқ зиммасига солинган солиқ микдори 80 минг динор эди⁷.

Ибнул Асир –раҳимахуллоҳ–нинг ушбу сўзларидан ажабланасан киши: "Мен унинг халифалик даври қисқа бўлишидан кўрқаман, чунки замонамиз ва халқимиз унинг халифалигига лойиқ эмас, деб дўстларимга кўп айтардим"⁸.

⁵ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/441)

⁶ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/441)

⁷ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/135), Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/441)

⁸ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/441)

Жамият шу даражада бузилган эди. Ибнул Асирнинг гумони рост чиқди, ҳижрий 623 йил 14 ражаб куни⁹ (Ибн Касир 13 ражаб, жума куни¹⁰, деб хабр берган)/мелодий 1226 йил 18 июл куни амирул муъминин халифа Абу Наср Муҳаммад ибн Носир Лидийниллаҳ (лақаби Зоҳир Биамриллах) 9 ойдан кейин оламдан ўтди. Халифалик муддати 9 оyi 14 кун давом этган эди¹¹. Лекин шунга қарамай, ровийларнинг зикр қилишича, у йўқолиб кетган адолатни янгилади, унутиланган эҳсонни хотирлатди. Унинг даврида нарх-наво жуда паслади, Ироқда 9 ой ичида иқтисод жуда яхшиланди. Бу ҳолат оқил кишига сир бўлмаган аломатдир. Ер юзида ўзгармайдиган собит қонунларни ўрнатган Оллоҳ таолога ҳамдлар бўлсин. Халифа Зоҳирдан кейин халифаликка унинг катта ўғли (исми) Абу Жаъфар Мансур (лақаби) Мустансир Биллах тахт вориси бўлди¹²...

Мангубердининг Халат шахрига қамали ва қирғини

Жалолиддин мусулмонларга қарши жанг қилишда давом этди. У ҳижрий 623йил 15 зулқаъда душанба

⁹ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/456)

¹⁰ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/147-148)

¹¹ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/456), Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (140)

¹² Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/149-150), Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (140)

куни¹³ мусулмон Халат шаҳрини камал қилиб, бир неча бор ҳужум уюштирди ва ундаги жуда кўп халқни ўлдирди. Хоразм армияси бу ўлкадаги барча нарсани талон-тарож қилиб, халқни маҳрум қилди, ҳатто муслима аёлларни ҳам асир қилиб ўзлаштириб олишди. Улар 23 зулҳижжа, яъни 22 декабр сешанба куни¹⁴ қаттиқ совуқ бошланиб, қор учқунлай бошлагандагина Халат шаҳрини тарк қилди. Бундай ахлоқий, фаҳмий, сиёсий, ҳукмий ва бошқа нарсалардаги разиллик ва тубанликнинг мантиқий ечимини топиш ўта мураккаб. Агар бу ҳодисалар аксар манбаларда зикр қилинмаганда эди, ақлга тўғри келмайди, деган бўлар эдик, лекин...

Ва лаа ҳавла валаа қуввата иллаа биллаҳ...

Чингизхоннинг ўлими

Ҳижрий 624 йил рамазон ойининг ўрталарида/ мелодий 1227 йил 25 август куни муҳим ҳодиса юз берди, қонхўр, золим, ваҳший, жиноятчи мўғул хони Чингизхон –Оллоҳнинг лаънати бўлсин– 72 ёшида ўлди¹⁵. Унинг ҳаёти қонга, қон тўкишга, босқинчилик ва талон-тарожга тўлган эди. Шарқдан Кореядан бошлаб,

¹³ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/461)

¹⁴ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/461)

¹⁵ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/158-159), Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (168), Рошидуддин "Жомиъут-таварих" (28)

ғарбдан Форс минтақасини ўз ичига олган жуда кенг мамлакатнинг ҳокими бўлди. У бу мамлакатини башариятнинг, хоссатан мусулмонларнинг қирғини эвазига барпо қилди. Лекин ҳамма айб мўғулларда эмас, мусулмонларни ўз ерларида душман хоҳлаган бузғунчилигини қилишига қўйиб берадиган даражада заифлик ҳолатига олиб борганлар, бу хунларга шерикдурлар.

Чингизхон ўлиmidан сўнг, атроф бўрон сўнгани каби нисбий осойишта ҳолатга келди. Мўғуллар тақрибан Эроннинг ярмигача эгаллаган эди. Жалолиддиннинг мамлакати эса, Эрон ва Касбий денгизининг ғарбий минтақаларигача чўзилган эди. Уруш тўхтади ва ҳар иккала тараф эга бўлган жойларидан мамнун эдилар.

Ҳижрий 624 ва 627 йиллар орасида мусулмонларнинг ҳолати

Уч йил ҳижрий 624-627 йил/мелодий 1227-1230 йиллар ораси нисбатан тинч кечди. Бу босқичда мусулмонлар ўрталаридаги хилоф, низо, нифок, адоват ва бузуқ ахлоқларида давом этди. Улар мўғул саркардаси Чингизхоннинг ўлими оқибатида мўғулларга етган катта мусибат замонидан фойдаланмади, сафларини бирлаштириб, Ислом ўлкаларини мўғуллардан озод қилмадилар, аксинча ўзлари билан

ўзлари овора, бир-бирлари билан жанг қилдилар. Бундай ҳолат фақат Ироқ ва Эроннинг ғарбий минтақалари, Жалолиддин билан Аббосийлар халифаси орасида содир бўлмади, балки бутун ислом оламида юз берди. Ислом оламидаги барча минтақаларда фитна, жанжал, қўзғалонлар авжига чиққан эди, Шом ва Мисрда мусулмон амирлар ўртасида урушлар тўхтамади, гаплари бир жойдан чиқмади, ваҳоланки, бу минтақалар ҳокимлари Айюбийлардан ва улар орасида кучли қариндошлик ришталари бор эди. Шунга қарамай, баъзан ота-она бир, туғишган ака-укалар орасида уруш содир бўлди. Субҳаналлоҳ.....

Мусулмонларнинг байтул Макдисни насронийларга топшириши

Ҳижрий 626 йил/мелодий 1229 йил ўта нохуш воқеа содир бўлди, бундан 40 йил олдин Салоҳиддин Айюбий –раҳимаҳуллоҳ– салибчилар кўлидан сулҳ йўли билан озод қилган байтул Макдис насронийларга таслим қилинди. Шомдаги мусулмон амирлар Мисрга уруш қилишда ёрдам беришлари эвазига байтул Макдисни насроний салибчиларга беришга қарор қилишди¹⁶. Ўша вақтдаги кулфат қай даражага борганини бир тасаввур қилинг-а!

¹⁶ Ибнул Асир "ал-Камил фит-Тарих" (12/482)

Оллоҳ таолодан қувват ортидан заифлик, азизликдан сўнг хорлик ва нусратдан кейинги мағлубиятдан паноҳ сўраймиз. Мусулмон ўлкалардаги бу ҳодисаларни кўрганингизда, бу бепоён минтақаларнинг нуфуси ва бойликлари беҳисоб бўлган ҳолида мўғуллар уларни босиб олиш сабабини англаб етасиз. Бу Оллоҳ таолонинг борликдаги ўзгармас қонунидир. Қайси давлатнинг аҳволи мана шундай бўлса, уни тоғутлар эгаллаб олиши турган гап. Оллоҳ азза ва жалла фақат ва фақат ўзига ёрдам берганларга ёрдам беради,

"Агар сизларга Оллоҳ ёр бўлса, ҳеч ким сизлардан ғолиб бўлмас. Ва агар сизларни ёрдамсиз қўйса, Ундан ўзга ҳеч бир зот ёрдамчи бўлмас"¹⁷

Ҳижрий 628 йилда содир бўлган ҳодисалар

Ҳижрий 628 йил/мелодий 1231 йил мўғул-татарлар Ислом оламига ваҳший юришини янгидан бошлади. Чингизхоннинг ўлиmidан сўнг, мўғулларга унинг ўғли Ўқтой ҳокон бўлди (х.628/м.1229)¹⁸. Рум давлатининг бошлиқлари "Қайсар", Форс давлатининг бошлиқлари "Кисро" деганига ўхшаш, "Ҳокон" ҳам мўғул бошлиқларининг лақаби эди. Ўқтой тўрт йил давомида Мўғулистон ва Хитой минтақаларида давлатни

¹⁷ Оли Имрон-160

¹⁸ Доктор Али Мухаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (140)

бошкарди, сўнгра у Ислон диёрларига яна кўшин тортишни, Россия ерларини тўлиқ эгаллаб, Европа минтақасига ўтишни фикр қилди...

Мўғулларнинг Ироқ хужумидан бош тортиши

Ўша вақтлар Ўқтой Аббосийлар хилофатига уруш очишдан воз кечди, бунинг бир неча сабаблари бор эди:

Биринчи: Боғдоднинг ўта мустаҳкам кўрғонлангани, ўша пайтлар Боғдод дунёдаги энг мустаҳкам кўрғонли шаҳарлардан бири эди. Зеро, бу шаҳарнинг ёши 500 йилга яқин бўлиб, нуфуси уч миллион ёки ундан ортиқроқ эди.

Иккинчи: Ироқ, Шом ва Мисрдаги мусулмонларни оёққа турғизиб юборишни хоҳламади, хилофат гарчи заиф ҳолатда бўлсада, мусулмонлар учун ўта муҳим аҳамият касб этарди.

Учинчи: Ўқтой ўз босқинининг охриги қадамини Аббосийлар хилофати бўлишини фикр қилди, унга қадар Боғдоднинг атрофини ўраб турган минтақаларни эгаллаб, сўнгра бутун Ироқни забт этмоқчи бўлди.

Мўғулларнинг Мангуберди давлатига хужуми ва унинг ўлими

Янги ҳокон Ўқтой Ислом оламига юриш қилишда мўғул қўшинига моҳир лашкарбоши Шўрмағонни (рус. Чормаган) бош қилди ва беҳисоб, улкан қўшин тўплади. Сўнгра Ислом диёрларига қараб отланди. Мўғуллар илк хужумни бошлаган диёр, Жалолиддин Мангуберди қўл остидаги Эроннинг ғарбий минтақаси бўлди¹⁹. Шўрмағоннинг 30 минг қўшини билан Жалолиддин қўшинлари орасида қаттиқ жанг содир бўлди, бу жангда Жалолиддин аччиқ мағлубиятга учради ва отаси қилган ишни қилди, яъни қочиб қолди! Аскарларидан тўлиқ ажралиб, Ироқнинг шимолига етиб келди. Мўғул қўшини бу ерлардаги "хўлу-қуруқ бор нарсани еб битирди" ва жуда қисқа вақт ичида Эронни тўлиқ эгаллади.

Жалолиддин Мангуберди Ироқнинг шимолига ёлғиз, қочоқ бир аҳволда етиб келди. У мўғуллардан қочиб, якка ўзи қишлоқлар ичига кирган ва бир неча ой ғойиб бўлган эди. Унинг тирик ё ўликлигини ҳеч ким билмас эди. У Акрод қишлоқларидан бирида бир деҳқоннинг уйига келади. Деҳқон сен кимсан? – деб сўрайди. Султон деҳқоннинг хузурида омонлик ва эҳтиромни қасд қилиб, мен Хоразм шоҳиман, – дейди.

¹⁹ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (145)

Дехқон буни эшитган заҳоти: Э, хуш келибсиз! – деб, унга эҳтиром кўрсатиб, едириб, ичириб меҳмон қилади. Жалолиддин уйқуга кетганида, уни болта билан чопиб ташлайди²⁰, сўнг унинг калласини Ироқнинг шимолий минтақаси ҳокими Ашроф Одилга тақдим қилади. Чунки Жалолиддин илгари Ашроф Одил билан узоқ муддат уруш қилган эди. Шундай қилиб, Жалолиддин Мангуберди қиссаси ҳижрий 628 йил шаввол ойининг ўрталарида/мелодий 1231 йил август ойида фожиали ва мудҳиш суратда якун топади²¹.

Муттафақун алайҳи ҳадисда, Абу Мусо ал-Ашъарий разияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: Расулуллоҳ –соллаллоҳу алайҳи ва саллам– дедилар: ***"Оллоҳ таоло золимни маълум вақт қўйиб қўяди. Токи (бир кун) уни (азоб билан) ушлаганида, қўйиб юбормайди (саломат қўймайди)"***, дедилар, сўнг қуйидаги (ҳуд сураси, 102-ояти)ни ўқидилар: ***"Раббингиз (аҳли-эгалари) золим бўлган шаҳарларни ушлаганида, мана шундай ушлар. Унинг ушлаши-азоби аламли ва қаттиқдир"***²². Расулуллоҳ – соллаллоҳу алайҳи ва саллам– нақадар рост сўзладилар. Жалолиддин қочиб кетганидан кейин, бутун Форс минтақаси мўғулларга таслим бўлди, фақат Эроннинг

²⁰ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/191)

²¹ Доктор Али Мухаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (145), Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/191)

²² Бухорий (4345), Муслим (4687), Байҳақий (6961) ривоятлари

кичик ғарбий минтақасигина қолганди, у ерлар шиаларнинг Исмоилия тоифаси кўл остида эди.

Мўғулларнинг Азарбайжонни босиб олиши

Ҳижрий 629 йил/мелодий 1232 йил Шўрмағон босқинчилиқни давом эттирди ва Азарбайжонни қайтадан эгаллади. Сўнгра у урушни тўхтатишга ва бу минтақаларда султонлигини мустаҳкамлашга қарор қилди. Ҳижрий 629-634/мелодий 1232-1237 йиллар 5 йил мобайнида уруш тўхтади. Бу даврда бирорта мусулмон ҳаракат қилмади, мўғулларга бош кўтармади. Ваҳоланки, Форс ва Азарбайжондан бошқа ерлар: Ироқ, Мосул, Миср, Ҳижоз, Шом ва бошқа ўлкаларда соннинг мусулмонлар бор эди. Лекин улар мўғулларга қарши оёққа туриш фақат Форс ва Азарбайжондагиларга хос, омма мусулмонларнинг иши эмас, деб билишди. Мўғуллардан омонда бўлган шаҳарлар, мўғуллар зулмида қолган ўлкаларга ёрдам кўлини чўзишлари вожиблигини ва бир кун келиб ўзларининг бошларига ҳам шундай кунлар келишини ҳис қилмадилар.

Форс, Азарбайжон ва Хоразм давлатидаги мусулмонлар ажам (араб бўлмаган) бўлиб, саҳиҳ исломий тушунчалардан бироз узоқроқ, дин асосларидан сал беҳабарроқ эди, десак, Ироқ, Шом, Миср ва Ҳижоз мусулмонлари аксарият араблар эди, улар бу нарсаларни яхшироқ билардилар, лекин араблар

ажам биродарларини кўллаб-қувватламади, улар ўзларининг мўмин биродарларини бегоналардек кўрдилар. Зеро, Оллоҳ таоло марҳамат қиладики:

"Мўминлар ҳеч шак-шубҳасиз оға-инилардир"²³

Араб миллатига мансуб мусулмон, биродари ҳисобланган турк, афғон, чечен, ҳинд ёки ўзбекнинг аҳволини ҳис этмаслиги, ўта манфур ва хунук иш бўлиб, ислом уммати белини синдирадиган амалдир. Ислом дини ирқчилик, миллатчилик, ранг, жинс ва насаб билан эмас, балки фақат Оллоҳ ва Расулига иймон, саҳиҳ ақида билан бирлашади.

Имом Аҳмад Абу Назро –раҳимахуллоҳ–дан мурсал санад билан ривоят қилган ҳадисда, Расулуллоҳ – соллаллоҳу алайҳи ва саллам–: ***"Эй одамлар! Огоҳ бўлинг! Албатта, Роббингиз бирдир. Албатта, отангиз бирдир. Огоҳ бўлинг! Арабнинг ажамдан (яъни араб бўлмаган кишидан), ажамнинг арабдан, шунингдек қизил танлининг қора танлидан, қора танлининг қизил танлидан тақводан бошқасида афзаллиги йўқ"***, – дедилар²⁴.

²³ Хужурот: 10

²⁴ Аҳмад ривояти (5/411, 23536)

Диннинг олтин қонуни — исломда ирқчилик ва миллатчиликка ўрин йўқ, инсонлар орасидаги фарқ фақат тақво биландир.

Мўғуллардан енгилишимиз сабаблари

Дарсларимизда зикри ўтган, мусулмонлар ўртасидаги маънавий касалликларни мухтасар кўринишда зикр қиламиз:

Биринчи: Мусулмонлар қалбларига дунё муҳаббати ўрнашиши. Агар қалбга дунё муҳаббати кирса, ундан охират, шариъат ва барча фазилатлар муҳаббати кўтарилади.

Иккинчи: Мусулмонлар ўртасида кенг тарқалган буғзу-адоват, ўзаро жанжал ва тортишувлар. Бунинг оқибатида қариндош-уруғ, оға-инилар орасида урушлар юзага келди.

Учинчи: Жиходни ва унга тайёргарликни тарк қилиш, мусулмонларда жангговор руҳдаги тарбиянинг йўқлиги. Қайси қавм жиходни тарк қилса, хор бўлади.

Тўртинчи: Ҳарбий сармоя, фикр, сиёсий мулоҳаза, жанг малакаси ва жанг учун курол-аслаҳа тадбири йўқлиги. Ўша дамда Ислом умматида ҳарбий тадбирнинг бирор тури мавжуд эмасди.

Бешинчи: Ирқчилик ва миллатчилик. Бошқа миллатдаги мусулмонларни биродар, деб билмаслик.

Аслида бу маънавий касалликлардан биттаси умматни ҳалокатга бошлашга кифоя. Ўша даврда уммат ичида бу касалликларнинг барчаси жамланган эди. Шундай экан, умматнинг ҳолати қандай бўлиши мумкин? Бу маънавий касалликлар ислом умматида содир бўлган мўғул истелосини шарҳлайди.

Шўрмагон 5 йил ўзини анчагина ростлаб олди, сўнг янги мўғул юришига қадам қўйди, лекин бу сафар унинг босқини янги минтакаларга, ўзгача услуб ва сиёсат билан бўлди. Бу босқиннинг тафсилотлари қандай бўлди? Ислом олами уларни қандай қаршилаб олди? Мўғуллар Ироққа ҳужум қилишга киришдими? Ваҳший мўғул юришида салибчилар қандай ўрин тутди? Бу саволларга ечимни келаси дарсларимизда топамиз, иншааллоҳ.

Валлоҳу таъала аълам....

Оллоҳ субҳанаҳу ва таолодан унинг ер юзида жорий қилган қонунларини билдиришини, манфаатли бўлган илмни таълим бериб, таълим бергани билан фойдалантиришини ва тарихни бизларга ибрат қилишини сўраймиз, албатта у Оллоҳнинг қўлида ва у бунга қодир зотди.

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ.

Мўғул татар қиссаси

9- қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: *Шамсиддин Дарғомий*

2012 - 1433

IslamHouse.com

﴿ قصة التتار [المغول] ﴾

الحلقة التاسعة

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Барча мактовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиффорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

Ўтган дарсимизда:

- Жалололдин Мангуберди Эронга ҳукмрон бўлиши;
- Аббосийлар хилофатига Зоҳирнинг волий бўлиши;
- Жалололдин Мангуберди Халат шахрини қамал қилиши;
- Чингизхоннинг ўлими;
- Ҳижрий 624 ва 627 йиллар орасида мусулмонларнинг ҳолати;
- Байтул Макдиснинг насронийларга топширилиши;
- Ҳижрий 628 йилда содир бўлган ҳодисалар;
- Мўғул-татарларнинг Ирокка ҳужум қилишдан бош тортиши;
- Жалололдин Мангубердининг ўлдирилиш қиссаси;

- Мўғул-татарларнинг Азарбайжонни босиб олиши;
- Мусулмонларнинг мўғул-татарлар олдида енгилишига олиб келган сабаблар, кабилар суҳбатимиз мавзуси бўлган эди.

Аллома Ибнул Асир вафоти

Шу онгача дарсларимизда жуда кўп иқтибослар олинган, Ислом оламига мўғуллар босқинини нозик жиҳатлари билан холис ёритган, Ислом тарихига оид китоблар орасида етакчи ўринни тутган асар "ал-Камил фит-Тарих" китоби эди. Бу китобнинг муаллифи Иззуддин Абул Ҳасан Али ибн Абдулкарим ибн Абдулвоҳид аш-Шайбоний Ибнул Асир ал-Жазарий бўлиб, у ҳижрий 555 йил 4-жумодул охира куни Ибн Умар жазирасида таваллуд топган эди. У тасниф қилган китобларнинг машҳурларидан "ал-Камил фит-Тарих" ва "ал-Ғоба фий асҳабис-саҳоба" китобларидир. Бу киши – раҳимахуллоҳ– ҳижрий 630 йил шаъбон ойида/мелодий 1233 йил июн ойида 75 ёшда Мосулда оламдан кўз юмди¹.

¹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/209-210)

Арманистон, Грузия, Чеченистон ва Доғистонни забт этилиши

Ўтган дарсимизда мўғул саркардаси Шўрмағон Форс ва Азарбайжон ерларини эгаллаб, янги мўғул юришини бошлагани ҳақида суҳбат қилган эдик. Бу хижрий 634 йил/мелодий 1237 йилда содир бўлган эди. Бу санада Шўрмағон Касбий(Ҳазар) денгизининг ғарбий ноҳияларидан шимолий воҳаларигача босиб олди. Қисқа вақт ичида Арманистон, Грузия, Чеченистон ва Доғистон диёрларига² ҳукмрон бўлди.

Ғарбга мўғул юриши

Ғарб юришида мўғул лашкарининг сони 120-150 минг атрофида бўлиб³, тарих китобларида бу боскин "Қипчоқ юриши", деб номланган. Бу ҳужумда Ботухондан ташқари унинг акаси Орда-Ежен, укалари Шибон, Тангут (рус. Тангкут) ва Берке, Чигатойнинг ўғли Байдар ва невараси Бури, Ўқтойнинг ўғиллари Гуякхон ва Кадан, Тўлийхоннинг ўғиллари Мангу ва Бучек, Чингизхоннинг бошқа хотиндан бўлган ўғли

□ Ўша вақтлар "Аллон минтақаси" дейилган

□ Доктор Али Мухаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (176-бет), Р. П. Храпачевский "Военная держава Чингисхана"

Куюлхон (рус. Кюльхан), Чингизхонни укасининг невараси Аргасунлар иштирок этдилар⁴.

"Қипчоқ юриши" иккита босқичдан иборат бўлиб, биринчи босқич 1237-1239 йиллар Россиянинг шимоли-шарқий минтақаларига, иккинчи босқич эса, 1239-1240 йиллар Россиянинг жануби-ғарбий ҳудудларига бўлган ҳужумларни ўз ичига олади.

Ҳижрий 634 йил/мелодий 1237 йил Касбий(Ҳазар) денгизи шимолида мўғул лашкари Жўжихоннинг ўғли Ботухон қўмандонлигида уруш олиб борди⁵. У Волга дарёси соҳилларида истиқомат қилувчи қабилалар устига бостириб келди. Сўнгра, ҳижрий 635 йил/мелодий 1238 йил Россиянинг бепоён ерларига ҳужумга киришди. Бу минтақаларга кирганидан то чиқиб кетгунича Россия насронийларини ваҳшиёна, аёвсиз суратда қиличдан ўтказди ва Россиянинг кўпгина шаҳарларни эгаллаб олди.

Буюк Рязан подшолиги қўл остида бўлган Рязан шаҳри 1238 йил 21 декабрда 6 кунлик мўғул ҳужумига дош беролмай мағлубиятга учради. Сўнгра Коломна шаҳри эгалланди. Суздаль шаҳри ишғолидан кейин,

□ Сокровенное сказание монголов (монгольский обыденный сборник) Перевод С.А.Козина

□ Доктор Али Мухаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (176-бет), Маҳмуд Шокир "ат-Тарихул Исламий" (Аббосийлар давлати, 2-қисм, 336-бет)

мўғул қўшини Россиянинг энг катта шарҳи – Москвага отланди. Москва шахри мўғулларга 5 кун қаршилиқ қилгандан сўнг, 20 январ куни босиб олинди. Рошидуддин Фазлуллоҳ хабар беришича, Владимир жуда катта шаҳар бўлишига қарамай бўрондек мўғул ҳужумига бор-йўғи 8 кун туриб берди, сўнг февралнинг дастлабки кунларида мағлубият сари юз тутди, шаҳар халқининг аксарияти қатл қилинди⁶. 1238 йилда юкорида зикр қилганларимиздан ташқари, Переяславль-Залесский, Юрьев-Польский, Стародуб-на-Клязьме, Тверь, Городец, Кострома, Галич-Мерьский, Ростов, Ярославль, Углич, Кашин, Княтин, Дмитров, Вологда, Волок Ламский ва бошқа шаҳарлар забт этилди. 1238 йилнинг охири 1239 йилнинг бошларида Субутой (Субэдей) бошчилигидаги мўғул лашкари Булгария, яъни ҳозирги Қозон минтақаси ва Мордовияни забт этиб⁷, такрор Россияга кирди ва Нижнего Новгород, Гороховец, Городец, Муром ва иккинчи бор Рязань шаҳарни ишғол қилди.

Россиянинг ер майдони 17 миллион км² тенг улкан диёр бўлиши билан бир қаторда, аҳолиси жуда кўп, камига иқлими – қаттиқ совуқ ва оғир шароитдан иборат эди. Шунга қарамай, мўғуллар бу бепоён минтақани

□ Рошидуддин Фазлуллоҳ "Жомеъут таворих", Доктор Али Мухаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (176-177)

Доктор Али Мухаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (176-бет)

қисқа фурсат – икки йил ичида, яъни ҳижрий 635-636 йил/мелодий 1238-1239 йилларда ишғол этди. Мўғуллар қаршисида бирон кимса туришга тоқат қилолмади. Бу босқиндан сўнг, мўғуллар икки йил сафларини тартиблаш ва келажак ишларини режалаштириш учун босқинни вақтинчалик тўхтатди.

Украина, Польша, Можаристон (Венгрия), Словакия ва Хорватияга мўғуллар истелоси

Ҳижрий 638 йил/мелодий 1240 йилда мўғуллар Ботухон бошчилигида Украинага қараб йўл олди, 5 сентябр куни унинг пойтахти Киев шаҳрини қамал қилди ва 19 ноябрдагина уни ишғол қилиб, шаҳар халқини қиличдан ўтказди⁸. Ботухон Украинанинг улкан жойларини яқсон ва аксарият халқини қатағон қилди. Мўғул қўшини Россия ерларини тўлиқ эгаллагандан сўнг, икки гуруҳга бўлинди, унинг биринчи бўлаги ҳижрий 639 йил/мелодий 1241 йил Байдер бошчилигида Украинанинг шимоли-ғарбий томонида жойлашган Польшага ҳужум уюштирди⁹. Қўшиннинг сони 70 минг¹⁰ эди. Улар Польшага кирдилар ва унинг катта шаҳарларини хонавайрон қилдилар. Польшанинг подшоси немис герцогларидан ёрдам сўрашдан бошқа

Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (177-бет)

□ Маҳмуд Шокир "ат-Тарихул Исламий" (Аббосийлар давлати, 2-қисм, 336-бет)

□□ Р. П. Храпачевский "Военная держава Чингисхана"

чора топмади, чунончи, Олмония Польшага кўшни мамлакат ҳисобланади. Олмония герцоги Генрий келиб, Польша армияси билан шартнома тузди. 30 мингдан иборат Немис ва Польша кўшинлари мўғул кўшини билан тўқнашди. Мўғуллар бу икки кўшинни тор-мор қилди. Вроцлав шаҳрини ва Польша мамлакатини бутунлай босиб олди, улар ҳатто Берлин шаҳригача етиб бориб, шаҳарни вайрон қилишди ва халқини ўлдиришди. Ушбу минтақанинг ўзидан 27 минг одамни ўлдирган эдилар¹¹.

Мўғул кўшинининг иккинчи бўлаги эса, айти вақтда Ботухон, Кадан ва Субутой (Субэдэй) билан биргаликда 3 кунда Галич шаҳрини ишғол қилиб, Россиянинг ғарбида жойлашган Можаристонга (Венгрия) жўнади. Мўғул кўшини билан можар кўшини ўртасида шиддатли уруш содир бўлди, натижада мўғуллар можар армиясини битта қўймай кириб ташлади ва Можаристонни босиб олди. Унинг пойтахти Будапештни хонавайрон қилишди¹². Мўғул саркардаси Байдер эса, Можаристондан чиқиб, жанубга йўл олган Ботухонга келиб қўшилди. Улар йўл-йўлакай, Словакия давлатини вайрон қилди ва ўз ҳукмига бўйсиндирди.

□□ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (177-бет)

□□ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (177-бет), Маҳмуд Шокир "ат-Тарихул Исламий" (Аббосийлар давлати, 2-қисм, 336-бет)

Сўнгра мўғул лашкари Хорватияга қараб оқиб келди ва уни батамом ер билан яксон қилди. Бу билан улар Хорватия ва Италияни иккига ажратиб турувчи Адриатик денгизига етиб келдилар. Шу ондан эътиборан, мўғул империяси шарқий Европанинг ярмини ўз мамлакатига қўшиб олган эди. Мўғул қўшини Италия, Австрия ва Олмония чегарасига келиб қолган ва босқинларини давом эттирса бўлар эди, лекин ҳижрий 639 йил/мелодий 1241 йил ўта муҳим иш содир бўлди, мўғул хоқони Ўқтой дунёдан кўз юмди¹³. Ботухон босқинни тўхтатиб, қўшинга саркардаларидан бирини бош қилди ва ўзи эса, мўғул хоқони сайловида иштирок этиш учун, ўша вақтлар Мўғулистоннинг пойтахти Қорақурумга йўл олишга мажбур бўлди. Ботухон ва Субутоилар Қарақурумга қурултой сари кетдилар¹⁴.

Ҳижрий 639 йилда оламнинг аҳволи

Ҳижрий 639 йил/мелодий 1241 йилдаги оламнинг ҳолатига назар солсак, қуйидагиларни гувоҳи бўламиз:

Биринчи: Бу санада мўғул давлати шарқдан Кореядан бошланиб, ғарбдан Польшагача; шимолдан Сибирдан бошланиб, жанубдан Хитой денгизигача етди.

□□ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (177-бет)

□□ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (177-бет), Маҳмуд Шокир "ат-Тарихул Исламий" (Аббосийлар давлати, 2-қисм, 336-бет)

Мўғул давлати жуда кенгайди ва дунёда якка ҳукмронга айланди¹⁵.

Иккинчи: Хижрий 644/мелодий 1246 йил Ўқтойдан сўнг мўғул хоқонлигига унинг катта ўғли Гуюкхон ўтирди¹⁶. У отаси Ўқтой ва бобоси Чингизхонлардек давлатни кенгайтириш сиёсатини олиб бормай, ишғол қилинган минтақаларда мўғулларни мустаҳкам ўрнашишига эътибор қаратди. У Европа ва Ислом диёрларида мўғуллар ҳамласини вақтинчалик тўхтатди.

Учинчи: Мўғуллар Ислом оламининг шарқини забт этган ва Осиёнинг катта минтақаларини ўз давлатига қўшиб олган эди. Улар бу ўлкаларда тараққиёт манбаларини ва уларга қарши бош кўтарганларни тамоман йўқ қилган эди.

Тўртинчи: Ислом оламининг маркази, яъни Ироқ, Шом, Ҳижоз, Миср ва Яман минтақалари тарқоқлик ва бўлинишда давом этаётган, мўғул қўшини оламнинг катта мамлакатларни забт қилган, у ҳам етмагандай, мусулмонлар ўзаро урушаётган ва борган сари ўрталаридаги тарқоқлик ортаётган эди. Шунингдек, Ислом оламининг ғарбий қисми –Ливия, Тунис, Мағриб

□□ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал интишор вал инкисор" (186-бет)

□□ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал инкисор" (180-181), Маҳмуд Шокир "ат-Тарихул Исламий" (Аббосийлар давлати, 2-қисм, 336-бет)

ва Африканинг ғарбий минтақалари— Мувахҳидлар давлати парчалангандан сўнг, бутунлай бўлиниб кетган эди. Ислом оламининг шарқий қисми мўғуллар томонидан эгалланган, ғарбий ва марказий қисмлари эса, тарқоқ ҳолатда эди.

Бешинчи: Европа насронийлари мўғуллар билан ҳамкорлик эвазига мусулмонлар тотган аламдан ўзлари ҳам баҳраманд бўлган эди. Улардан юз минглаб ёки миллионларча одамлар қирғин қилинди, черковлари вайронага айлантирилди, шаҳарларига ўт қўйилди. Мўғуллар Рим католиклари маконига етиб боришди.

Олтинчи: Насронийлар мўғулларнинг амалларини кўришди. Мўғуллардан омон қолган Европанинг ғарбий минтақаси —Франция, Англия, Италия ва Олмония— подшолари бу давр вақтинча ва албатта тўхтайди, яъни мўғуллар бир кунмас бир кун уруш қилишдан барибир тўхтайди, деб ўйлар, аммо мусулмонларга қарши салиб юришларининг умуман ниҳояси йўқ, деб билар эдилар. Насроний подшолар, катта сондаги насронийлар мўғуллар томонидан қатл қилинганига қарамай, мусулмонларга қарши мўғуллар билан мукамал ҳамкорлик қилишимиз лозим, деб ўйлар эдилар.

Нима сабабдан салибчилар, мусулмонлар билан уруш мунтазам, мўғуллар билан эса, вақтинчаликлигига имонлари комил эди? Чунки "салиб юриши", ақийдавий уруш ва мусулмонлар билан салибчилар ўртасидаги

душманлик, диний асосга кўра эди. Ўз навбатида, насронийлар икки тоифанинг бири бошқасининг динига кирмагунича уруш ҳаргиз тўхтамайди, деб ишонар эдилар,

"Яхудий ва насронийлар уларнинг динига кирмагунингизча ҳаргиз сиздан рози бўлмайдилар".¹⁷

Мўғуллар жанги, ақийдавий кураш эмасди. Уларнинг ақийдаси бир қанча динлар мажмуасидан иборат бўлиб, ўта кучсиз ва бузуқ эътиқод эди. Бирорта мўғул саркардаси мустамлака қилинган ўлкаларда ўз динларини ёйганлигини эшитмаганмиз, уларнинг мақсадлари – геноцид, яъни мўғуллардан бошқа халқларни қириш, ер юзини босиб олиш, мол-дунё жамғариш, аёллар ва болаларни қул қилиш ҳамда маданий ёдгорликларни йўқотишдан иборат эди. Ким мана шу сифатларга эга бўлса, унга ҳеч қачон давомийлик насиб қилмаслиги турган гап.

Европа насронийлари мўғуллар томонидан қиргин қилинганига қарамасдан, мусулмонларга қарши ҳамлага шайлана бошлади, мўғуллар билан дипломатик алоқаларни тиклашга бор кучларини сарфлашга киришдилар.

□ Бақара: 120

Еттинчи: Мўғуллар Европанинг бир қисмини босиб олгандан кейин, мўғул армиясида акийдавий ўзгаришлар содир бўла бошлади, бунинг сабаби, кўпгина мўғул саркардалари европалик насроний қизларга уйланишлари бўлган эди. Шу тариқа мўғул қошонасига насронийлик дини кириб келди. Бу эса, салибчиларнинг мўғуллар билан ҳамкорлик қилиш имкониятини туғдирар ҳамда Аббосийлар хилофати ва Шом диёрини ағдаришда, салиб ва мўғул кучини жамланишига йўл очар эди.

Саккизинчи: Европа салибчилари Миср ва Шомдаги мусулмонларга қарши жангда давом этди. Салибчилар мўғуллардан қаттиқ зарба еган бўлишига қарамай, улар мусулмонларга қарши урушни тўхтатмади. Ушбу кунлар Айюбийлар ҳукмронлиги ўзининг сўнгги кунларини кечираётган ва ўзаро ички урушларида давом этаётган эди. Мусулмонлар ўта хатарли учлик ўртасида, бир томондан салибчилар, бошқа тарафдан мўғуллар ва яна бошқа жиҳатдан мусулмон амирлар орасида қолган эди.

Тўққизинчи: Ҳижрий 640 йил 10 жумодул охира кунини – мелодий 1242 йил 12 декабр жума кунининг тонггида Аббосийлар халифаси Мустансир Биллаҳ 51 ёшда оламдан ўтди. У 16 йил 10 ойу 27 кун халифалик қилган эди. Унинг ўринини ўғли Мустаъсим Биллаҳ

эгаллади¹⁸. Ўша кунларда у 30 ёшда эди. У қуръонни кўп тиловат қилиш, тафсир, фикҳ ва хайрли амаллари билан машхур, лекин сиёсатдан беҳабар ва инсонларни ажратиш қобилиятига эга бўлмаган киши эди. У атрофига нобоп вазирлар тутгани таъсирида халифаликнинг заифлиги ортди. Бу хусусда келаси дарсларимизда батафсил гаплашамиз, иншааллоҳ.

Ўнинчи: Мўғуллар билан Аббосийлар хилофати орасида фақатгина Форс минтақасининг ғарбий қисми, хатарли Исмоилия тоифасининг ҳудуди қолган эди. Бу минтақа кичик бўлишига қарамай, ўта муҳим жой эди, чунки Исмоилия тоифаси урушқоқ ва жангари гуруҳ бўлиб, кўплаб қалъалар ва кўрғонлари бўлган, тоғли ҳудудда яшар эдилар. Улар Аббосийлар билан мунтазам келишмовчиликда бўлиб, улар ўрнашган жой Аббосийлар ҳамда мўғуллар учун жуда хатарли минтақа ҳисобланар эди.

Исмоилия тоифаси Аббосийлар хилофатига қарашли сунний ҳокимларни жуда каттиқ ёмон кўрардилар, шу сабабли улар суннийларнинг зиддига кўп марта ислом душманлари билан тил бириктирган эдилар, бир сафар насронийлар, бошқа сафар мўғуллар билан алоқа қуришга ҳаракат қилишди. Лекин мўғуллар Исмоилия тоифасига ишонмадилар, чунки мўғуллар ер

□ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/259, 262)

куррасида ўзларидан бошқа қувватга эга бўлган бирор тоифани бўлишини хоҳламас эдилар.

Хулоса шуки, янги мўғул ҳокони Гуюк ибн Ўқтой бепоён мамлакатини мустаҳкамлар, салибчилар мўғуллардан қаттиқ зарба еган бўлсаларда мусулмонларга қарши мўғуллар билан ҳамкорлик йўлларини ахтарар, мусулмонлар эса ўзаро келишмовчиликда давом этар эдилар. Омма мусулмонлар бир томондан мўғуллар, бошқа тарафдан салибчилар ва мусулмон амирлар босимида эдилар.

Бирорта мусулмон амири мамлакатни қутқариш ва мусулмон асирларни озод қилишга киришмади. Уларнинг саъй-ҳаракатлари ўзлари истиқомат қилаётган султонлигини —кичик хоҳ катта бўлсин— мустаҳкамлашдан иборат эди, ва лаа ҳавла валаа қуввата иллаа биллаҳ.

Мўғул босқинининг вақтинчалик тўхташи

Гуюк ибн Ўқтой жанг қилишни тўхтатиб, мамлакатини барқарор қилишга қарор қилди. У 7 йил ҳижрий 639-646 йил/мелодий 1241-1248 йиллар мобайнида ҳукмрон бўлди ва бирор янги ҳудудга ҳужум уюштирмади. Буни кўрган Европалик салибчиларнинг мусулмонларга қарши мўғуллар билан ҳамкорлик қилишга умидлари қайта уйғонди. Гуюкхоннинг онаси Туракина хотун (Дорегене-хатун) насронийликни қабул

қилган эди¹⁹. Бу эса, Гуюкхоннинг насронийларга йўл очиб беришига туртки бўлди.

Католик Рим папаси Иннокентий IV ҳижрий 643 йил/мелодий 1245 йил Гуюкхонга мактуб йўллаб, делегация жўнатди²⁰. Ваҳоланки, Рим билан Мўғулистон пойтахти Қорақурум орасидаги масофа 12 минг км эди. Бу делегациянинг мақсади, Шом ва Мисрдаги мусулмонларга қарши урушда мўғуллар билан бирлашиш таклифи эди. Европа ва Россия насронийлари чекаётган мўғул зулмини кўтариш, Рим папаси хаёлининг бир чекасига ҳам келмади, чунки мўғуллар босиб олган Европанинг катта қисми ва Россия ўлкалари проваслав йўналишида эдилар.

Католиклар делегацияси Қорақурумга келишди ва Иннокентий IV нинг Гуюкхонга йўллаган мактубини унга тақдим қилишди. Гуюкхон мактубни ўқиди, унда мусулмонларга қарши ҳарбий амалиётларда бирлашиш истаги ва насронийликка даъват бор эди. Яъни Иннокентий IV ақийда асосида жанг қилишни таклиф

□□ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (181-182), Рошидуддин Фазлуллоҳ "Жомеъут таворих" (2-жилд, 8-9 бет)

□□ Доктор Шафик Жосир Аҳмад Махмуд "VII-VIII-асрларда мусулмонлар зиддига мўғуллар ва насронийлар ўртасидаги келишувлар ва унинг таъсири" (3-бет)

қилган эди²¹. Мўғул хоқони Рим папасининг бу таклифини ҳаддан ошиш, деб санади. Мактубда ер куррасидаги хукмрон давлат бошлиғидан динини ўзгартириш талаби қўйилган эди!

Мўғуллар ичига насронийлик кириб бораётган бўлсада, мўғул хоқони бунини чегарадан чиқиш, деб ҳисоблади. У делегацияни рад этди. Битта шарт билан уларнинг таклифини ижобат қилишини айтди, бу шарт – бутун ғарбий Европа, яъни Англия, Франция, Олмония, Италия ва бошқа давлатлар амирларининг Мўғулистонга келиши, мўғул хоқони билан дўстлашиши ва унга итоатда бўлиши эди. Шундан кейингина улар билан ҳамкорлик қилишини сўзлади, лекин бу шарт Европа подшоларига маъкул келмади ва бу таклифни улар ҳам рад қилди. Шундай қилиб, биринчи ҳамкорлик талаби сувга ёзилган битиклар каби сўнди.

Лекин католик папаси Иннокентий IV ноумид бўлмади, Ислом оламига хужум қилиш ҳамияти ва рағбати бор мўғул кўмондонларини қидиришга киришди. Мўғул давлатидан ғарбда Азарбайжон ва Форс минтақаларида ўрнашган, уруш қилиш ва тажовузни яхши кўрадиган машхур мўғул саркардаси Байжўни топди. Рим папаси Иннокентий IV мувофақиятсиз биринчи делегациядан икки йилдан сўнг,

□□ Доктор Шафиқ Жосир Аҳмад Махмуд "VII-VIII-асрларда мусулмонлар зиддига мўғуллар ва насронийлар ўртасидаги келишувлар ва унинг таъсири" (4-бет)

ҳижрий 645 йил/мелодий 1247 йил Байжўга элчи йўллади.

Байжўдан катта умид қилди. У эса, салибчилар Шом ва Мисрга ҳужум қилса, ўша минтақадаги мусулмонлар Аббосийлар хилофати ҳимоясидан машғул бўлишади, фурсатдан фойдаланиб, Ироқ ерларига бостириб киришга имконият туғилади, деб фикр қилди. Лекин унда, Иннокентий IV ёки бошқалар билан шартнома тузиш ваколати йўқ эди, шу сабабдан, у Гуюкхонга боғланди, аммо у "ҳужум уюштирмаслик ва Европанинг катталари унга итоат учун келишлари лозим", деган фикрида туриб олди. Насронийларнинг иккинчи ҳамкорлик ўрнатиш йўлидаги сай-ҳаракатлари ҳам бекорга кетди.

Ўша вақтларда Франция қироли Людовик IX Мисрга "еттинчи салиб юриши" номи билан маъруф бўлган, машҳур салиб жангига ҳозирланди. Людовик IX ҳижрий 646 йил/мелодий 1248 йил Қибрис (Кипр) оролида Ислом ўлкаларига уруш учун Франция ва бошқа насроний қўшинларни тўплай бошлади²². Иккинчи бор ҳамкорлик таклифи ҳам натижа бермаган бўлсада, насронийлар мўғуллар билан иттифоқ тузиш умидидан воз кемаган эди. Людовик IX Қибрис (Кипр) оролидан Гуюкхонга учинчи делегацияни ҳадиялар,

□□ Доктор Шафик Жосир Аҳмад Махмуд "VII-VIII-асрларда мусулмонлар зиддига мўғуллар ва насронийлар ўртасидаги келишувлар ва унинг таъсири" (5-бет)

совға саломлар билан жўнатди. Делегация бош аъзолари икки роҳиб Довуд ва Марклар эди. Улар мўғуллар пойтахти Қоракурумга келганида, Гуякхон дунёдан кўз юмган эди²³. Бу ходиса ҳижрий 646 йил рабиъул-охир ойида/мелодий 1248 йил август ойида(647/1249)²⁴ тўғри келган эди. Унинг ўрнига учала фарзанди ҳам кичик бўлгани учун, бева хотини Ўғул Қўймиш бош бўлган эди. У уч йил ҳижрий 646-649 йил/мелодий 1248-1251 йиллар ҳокимият тепасида турди. Ўғул Қўймиш (рус. Огул-Гаймыш) салиб делегациясини илиқ кутиб олди, лекин Гуякхоннинг ўлими натижаси ўлароқ юзага келган муаммолар ва аёл кишининг бошлиқлигини ҳазм қила олмаган мўғул саркардалари саноксизлиги туфайли уларга узр айтди. Зеро, Мўғул империяси қаттиққўллик, истибдод ва ҳукмронлик устига қурилган эди, шунинг учун, улар империя бошлиғи журъатли эркак киши бўлишини талаб қилар эдилар.

Хуллас, учинчи салиб делегацияси ҳам куруқ қайтди. Шунда ҳам, Людовик IX урушдан бош тортмади, ҳижрий 647 йил/мелодий 1249 йил Мисрдаги Думётга (инг. Dametta) бостириб келди ва уни эгаллади. Еттинчи салиб юриши бошланди. Бу ҳақда ҳали батафсил суҳбат қурамиз, иншааллоҳ.

^{□□}Доктор Шафиқ Жосир Аҳмад Маҳмуд "VII-VIII-асрларда мусулмонлар зиддига мўғуллар ва насронийлар ўртасидаги келишувлар ва унинг таъсири" (5-бет)

^{□□}Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (182-бет)

Мангухоннинг хоқонлиги

Гуюкхоннинг хотини салтанат устида узоқ турмади, мўғуллар аёл кишининг бошқарувига таскин топмадилар. Ҳижрий 649 йил/мелодий 1251 йил (648 йил зулҳижжа ойи/мелодий 1250 йил апрел ойида)²⁵ мўғуллар шўроси қарори билан Мангухон мўғул хоқони бўлди. Мангухоннинг мўғул салтанати устига келиши, мўғуллар сиёсатида катта бурилишга сабаб бўлди. У мўғул империяси асосчиси бобоси Чингизхонга ва амакиси Ўқтойга ўхшаб, қаттиқ сиёсат юрита бошлади.

Мангухоннинг илк фикри, Аббосийлар хилофатини ағдариш, Миср, Шом ва Африкани эгаллаш бўлди. Лекин минг афсус, ўша кундаги мусулмон амирларнинг савияси, воқеъликда содир бўлаётган ҳодисалардан анча орқада эди. Мўғуллар Гуяхон, сўнгра хотини Ўғул Кўймиш даврида ўн йил, ҳижрий 639-649 йил/мелодий 1241-1251 йиллар давомида уруш қилмади, шу муддатда Ислом олами шарқий қисмининг ярми мўғуллар зулмида бўлсаларда, ҳокимлар, халқлар, хатто баъзи уламолар ҳам буни унитиб қўйдилар. Ваҳоланки, бу зулм кўраётган халқлар Аббосийлар хилофати, Шом, Миср ва Ҳижозга жуда яқин минтақаларда эди.

□□ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (183-бет)

Бу даврдаги воқеаларни ёритган тарихчилар ҳам мўғуллар тўғрисида бирор нарса ёзишмаган. Мисол тариқасида, Ибн Касирнинг "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" китобини олсак, ҳижрий 639-649 йиллар оралиғида мўғуллар ҳақида битта калима топмайсиз, гўё мўғуллар иши ҳал бўлган! Албатта, Ибн Касир –раҳимахуллоҳ– мўғуллар замонидан кейин яшаган ва ўша давр тарихчиларидан нақл қилган. Бироқ, Ибн Касир ўша вақтларда Ироқ, Миср, Шомдаги воқеаларни жудда одатий ҳолатдек кечганини зикр қилади. Айтиб ўтилган ҳодисалар: иқтисодий қийинчилик сабабли, халифа фақирларга эҳсон қилган; вабо тарқалиб, сўнг йўқолган; кимдир мадраса, бошқаси зиёфатхона ва яна биттаси касалхона очган; фалончи адиб, шоир ёки пистончи вазир ўлган ва ҳоказо..

Минбарлар, илм халқаларида хутба қилувчи, мўғулларнинг хатарини баён этувчи, босиб олинган жойлардаги мусулмонларнинг мусибатларини эслатувчи олимлар ва халқни жангга ҳозирлаб, тайёргарлик тадбирини олувчи амирлар ўша замонда мавжуд эмасди, десак хато бўлмаса керак. "Касални яширсанг, истимаси ошкор қилади", деганидек бу даврда, айтганимиздек, Исломнинг ҳақиқатини, Оллоҳ йўлидаги жиҳодни баён қилувчи олимлар ва халқни эргаштирувчи амирлар йўқ бўлганини уларнинг келажак тарихлари равшан қилган эди. Мўғулларнинг хабари ва қилаётган ишлари мусулмонларга номаълум бўлганидан, тарих китобларида ҳам зикр қилинмаган.

Ушбу кунлардаги ҳодисалар, яқинда содир бўлган Чингизхон бишчилигидаги "биринчи мўғул босқини" ва Ўқтой қўмандонлигидаги "иккинчи мўғул босқини"га ўхшаш ёки ундан каттиқроқ ва ёмонроқ янги мўғул ҳужуми юзага келишига ишора эди. Мусулмонларнинг итоатгўйликлари канча ортса, мўғуллар ёки улардан бошқаларнинг тамаълари шунча зиёда бўларди. Ҳар қачон мусулмонлар бир нарсани эътиборсиз қўйсалар, уммат душманлари даставвал ўша нарсага, сўнгра ундан бошқасига кўз олайтирадилар, бу ботил аҳлнинг суннатиدير.

Мангухоннинг ёрдамчилари

Мангухоннинг забардаст учта укаси бўлиб, тахтни осонлик билан қўлга олишда унга кўмакчи бўлган эдилар. У кучли, сермулоҳаза саркарда бўлиб, ҳокон бўлган кездан бошлаб Аббосийлар халифалигини ағдаришни ўйлай бошлади.

Битта укаси Арик Буқо Қорақурумда Мангухонга мамлакатни бошқариш ишларида ёрдамчи бўлди. Иккинчи укаси Қубулойга Хитой ва унинг атрофидаги шаҳарлар, учинчи укаси Ҳулагуга эса, Форс ва унинг ёнверигади минтақалар ҳокимияти топширилди²⁶.

□ Маҳмуд Шокир "ат-Тарихул Исламий" (Аббосийлар давлати, 2-қисм, 336-бет), Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал интишор вал инкисор" (185-бет)

Аббосийлар хилофати қаршисига чиққан мўғул саркардаси Ҳулагу ибн Тўлийхон эканлиги кўпчиликка аён. У бобоси Чингизхонга –Оллоҳнинг лаънати бўлсин уларга– жуда-жуда ўхшаган, қонхўр, золим, бирор инсонийлик туйғуси бўлмаган кимса эди.

Мангухон давлат бошқарувини қўлга олгандан сўнг, қай тарзда сиёсат юргизди? Форс минтақасига ҳоким бўлган укаси Ҳулагу нима ишлар қилди? Аббосийлар халифаси Мустаъсим қандай тайёргарлик кўрди? Каби саволларга келажак суҳбатларимизда жавоб топамиз, иншааллоҳ.

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ.

Мўғул татар қиссаси

10- қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: *Шамсиддин Дарғомий*

2012 - 1433

IslamHouse.com

﴿ قصة التتار [المغول] ﴾

الحلقة العاشرة

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Барча мақтовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиффорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

Ўтган суҳбатимизда:

- Аллома Ибнул Асир –раҳимахуллоҳ–нинг оламдан ўтиши;
- Мўғуллар Арманистон, Грузия, Чеченистон ва Доғистонни забт этиши;
- Ғарбга мўғул юриши;
- Украина, Польша, Венгрия, Словакия ва Хорватияга мўғуллар истелоси;
- Ҳижрий 639 йилда оламнинг аҳволи;
- Гуюк ибн Ўқтой ҳокон бўлган кезларда мўғул босқинининг тўхташи;
- Мангухоннинг бош бўлиши;
- Мангухоннинг давлат бошқарувидаги ёрдамчилари, каби мавзуларни зикр қилган эдик.

Ҳулагуниг Аббосийлар хилофатига жанг учун тайёргарлиги

Ҳулагуниг қаршисида Ислом давлати тургани учун, унинг асосий адовати Ислом ўлкаларига бўлди. Гўё бутун нафрати Ислом умматига қаратилгандек, асосан мусулмонларнинг қонини тўкди ва энг қаттиқ зарбани мусулмонларга берди. У –унга Оллоҳнинг лаънати бўлсин– Дўқуз хотун исмли насронияга уйланган бўлиб, бу хотиннинг мусулмонларга адовати чексиз эди¹. Мўғул ва насроний адоватлари жамланиб, нафрат ўти Аббосийлар хилофати, Шом ва бошқа мусулмон диёрларига сочила бошлади. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаах.....

Мўғул давлатининг ғарбий бўлаги Ҳулагуға топширилгандан сўнг, у Форс минтақасига ўрнашди ва Аббосийлар хилофатини ағдариш учун тадбирини кўра бошлади². Мўғулларнинг тайёргарлигига нисбатан мусулмонлар деярли ҳозирлик кўрмадилар, десак янглиш бўлмайди. Дунё аҳлидан, нусрат сабабларини ушласа -гарчи у кофир бўлса ҳам- унга ғалабанинг

¹ Рошидудин "Жоми'ут-таварих" (2-жилд, 1-қисм, 23, 27-бет)

² Маҳмуд Шокир "ат-Тарихул Исламий" (6-жилд, Аббосийлар давлати, 2-қисм, 336-бет), Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (185-бет)

берилиши ва нусрат сабабларидан узоқ бўлса -мусулмон бўлсада- унга мағлубиятнинг битилиши, Оллоҳ азза ва жалланинг ўзгармас қонунларидан биридир.

"Ким (факат) шу ҳаёти дунёни ва унинг зебу зийнатларини истайдиган бўлса, уларга қилган амалларини(нг ажр-мукофотини) шу дунёда комил қилиб берурмиз ва улар бу дунёда зиён кўрмайдилар"³

Хулагу хижрий 649 йил/мелодий 1251 йил мўғул империясининг ғарбига қўмондон бўлганидан бошлаб катта тайёргарлик кўрди. Аббосийлар хилофатига нисбатан туйган нафратининг чексизлиги, хилофатнинг бисотидаги мол-мулкка иштиёқи ҳамда армиясининг етарли эканлигига қарамай, ҳужум қилишга шошилмади. Беш йил хижрий 649-654/мелодий 1251-1256 йиллар сабр билан ҳозирлик кўрди.

Пойдеворни мустаҳкамлаш

Хулагу беш йил давомида тўртта асосий масала билан банд бўлди:

Биринчи масала: Инфраструктурага (пойдеворга) эътибор. Хитойдан келувчи ҳарбий мадад узлуксиз-

³ Худ: 15

лигини таъминлаш. У бунинг учун куйидаги ишларни амалга оширди:

1. Тожикистон, Афғонистон, Форс ва бошқа кўпгина минтақалардаги тоғли ҳудудлар ва узок масофадан мўғул армияси бемалол келишини таъминлаш мақсадида, Хитой билан Ирок орасидаги барча йўлларни тузатишга киришди.
2. Йўллардаги барча дарёлар устига катта кўприклар курдириб, бу кўприкларга мўғул аскарларини қўриқчи қилди. Жумладан, Сайхун ва Жайхун дарёларига ҳам кўприк курилди.
3. Хитой-Боғдод йўналишида курол-аслаҳалар транспортировкаси учун улкан супертанкерлар (кемалар) ҳозирлади.
4. Хитойдан Ирокқача бўлган минтақалардаги ҳар бир шаҳар ва марказий жойларга қўшимча мўғул ҳарбий кучларни йўллади.
5. Сўнгра жуда ажабланарли ишга қўл урди, бунинг асосида ўткир заковат ётади. Хитойдан Боғдодгача бўлган йўллар атрофини ўт-ўланлар ўсиб-униши ва от-уловларига ем-хашак бўлиши учун чорва ҳайвонларидан холи қилди⁴. Бу уларнинг от уловларига ем-хашак олиб юрмаслик учун қилган ишлари эди. От ва бошқа уловларга ем-хашак, автомобилга нисбатан

⁴ Рошидудин "Жомиъут-таварих" (2-жилд, 1-қисм, 235, 237-бет)

ёқилғи манзилатида, ҳатто ундан-да юқорирок ўринда туради, чунки отлар ёқилғусиз қолган техника каби ҳаракатсиз ётавермайди, нобуд бўлишдан қутулганлари эса урушга ярамайди.

Биз енгилгина санаб ўтганларимиз, йўлларни тўғрилаш, кўприклар қуриш, йўл атрофларидан чорва ҳайвонларни тозалашга бир неча йиллар кетди.

Сиёсий ва дипломатик тайёргарлик

Иккинчи масала: Сиёсий ва дипломатик тайёргарлик. Мўғуллар ўша вақтда ер юзидаги мавқеи баланд давлатлар билан сиёсий битимлар тузишга киришди. Бу мўғуллар сиёсатидаги катта бурилиш бўлиб, кўп меҳнат ва вақт талаб қилар эди, чунки мўғул давлати барпо бўлганидан буён бирорта сиёсий ҳамкорлик ва дипломатик келишувга қўл урмаган эди. Бу ишга шахсан мўғул ҳоқони Мангухоннинг ўзи бошқош бўлди. Ҳижрий 647 йил/мелодий 1249 йил Думётни (рус. Дамьетта) эгаллаган, ҳижрий 648 йил/мелодий 1250 йил машҳур: "ал-Мансур" ва "Фарискур" жангларида мағлубиятга учраган, асирга тушиб, катта миқдордаги пул эвазига жонини қутқарган Франция қироли Людовик IX, ҳижрий 651 йил/мелодий 1253 йил Мангухонни мусулмонлар зиддига бирлашишга чақириб, янги делегация йўллайди. Делегацияга Францискалик роҳиб Уильям Робрук (William Rubruck)

бош вакил этиб тайинланган эди⁵. Мангухон билан бу роҳиб қайсидир жихатдан келиша бошлади, лекин ҳамкорлик том маънода амалга ошмади. Чунки Мангухон келишув нималигини ва ғарб сиёсатига хос мулозаматни билмайдиган, тик сўзлайдиган киши эди. Шунингдек, Европаликларга хос мунофиқликнинг бирор кўриниши, бошқаларни ўзига ром қилиб, кўйнига кириб олиш, ортида нафратни яширувчи қалбаки табассумни билмасди. Балки жуда содда ва очик, истагини бевосита баён қилувчи инсон эди. У келишувнинг аввалини қуйидаги сўзлар билан бошлади: "Мен оламда ўзимдан ўзгани бош бўлишини қабул қилмайман, менинг назаримда дўст калимаси фақат менга итоатда бўлган, сўзимни икки қилмайдиган, дўстлиги ва итоатини эълон қилган кишидир. Душманим эса, менга қарши жанг қиладиган, менга итоат этмайдиган кимсадир".

У оддий сиёсат, оламда ягона қутбли сиёсатга тарғиб қилди, яъни оламни иккига: итоатдаги ҳамкор давлатлар ва итоатсиз рақобатчи давлатларга ажратди. Людовик IX нинг вакили Уильям Робрук Қорақурумда 5 ой турди, сўнгра Людовик IX билан кўришиш учун

⁵ Доктор Шафик Жосир Аҳмад Маҳмуд "VII-VIII-асрларда мусулмонлар зиддига мўғуллар ва насронийлар ўртасидаги келишувлар ва унинг таъсири" (1/7), Доктор Али Мухаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (185-бет)

Шомга Акко шахрига қайтди⁶. Якка ҳокимлик шарти асосида ҳамкорлик қилиш, Франция қироли Людовик IX га маъқул келмади, мўғуллар ва Европа насронийлари ўртасидаги дастлабки келишув барбод бўлди. Бу битим гарчи охрига етмаган бўлсада, Мангухоннинг келишувга илк ҳаракати эди.

Арманистон подшоси билан аҳдлашув

Ғарбий Европа насронийлари ва подшолари Мангухонга тобе бўлиш шарти билан ҳамкорлик қилишни рад этишди. Лекин бошқа подшолар бунни қабул қилди, жумладан, насроний Арманистон давлатининг подшоси Ҳайсум (рус. Хетум I) Мангухон истаганидек, унга итоатда бўлиш шарти билан ҳамкорлик қилишни фикр қилди. Арманистон подшоси мўғулларнинг не қадар қувватга эгалигини билибгина қолмасдан, уни амалий суратда кўрган эди ҳам. Арманистон мўғуллар томонидан икки марта: биринчи гал Чингизхон, иккинчи марта Ўқтой томонидан ишғол этилган эди.

Шунингдек, у давлатининг кучсизлиги, баҳайбат мўғул давлатига умуман бас кела олмаслигини яхши биларди. Арманистоннинг ер майдони 30 минг км² дан

⁶ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (185-бет)

ортмайди, яъни Миср давлатининг иккита вилоятича келади. Устига-устак, Арманистон давлати бир томондан мўғуллар, бошқа тарафдан мусулмонлар қуршовида эди.

У мўғулларга ҳозир итоат этмаса, эртага бунга мажбур бўлади, лекин унда аҳвол бошқача бўлиши турган гап. Мўғуллар Ироқ ва Арманистонга бостириб кирганда, фурсат қўлдан кетган ва подшо мулкидан ажралган бўлади. Бу фикрлар, подшо Ҳайсум (рус. Хетум)ни Европалик насронийлар каби делегация жўнатмасдан, шахсан ўзи мўғуллар пойтахти Қоракурумга (рус. Каракорум) Мангухон билан кўришиш учун боришига ундади, – дейди Роғиб Сиржоний. Доктор Шафиқ Жосирнинг хабар беришича, кичик Арманистон подшоси Ҳайсум мўғуллар пойтахти Қоракурумга хижрий 645-646/мелодий 1247-1248 йиллар Мангухоннинг ҳузурига укаси Симбадни(Смбат) бош қилиб делегация юборади. Сўнгра мўғул ҳокони билан дўстлашмоқчи эканлигини таъкидлаш мақсадида, делегациянинг ортидан шахсан ўзи мўғуллар пойтахтига йўл олади⁷. Мангухон насронийлар билан дастлабки битим амалга ошмаганидан ғазабнок бўлган ва шунинг учун сиёсат йўллари, чиройли сўзларни ишлатишни ўрганишга киришган эди. Мўғул хони Ҳайсумни

⁷ Доктор Шафиқ Жосир Аҳмад Махмуд "VII-VIII-асрларда мусулмонлар зиддига мўғуллар ва насронийлар ўртасидаги келишувлар ва унинг таъсири" (1/7)

тантанавор, мулозамат билан расмий тарзда қаршилади. Гарчи, бу подшо ва хизматкор мулоқоти бўлсада, унинг ҳурматини жойига қўйиб, унга подшога лойиқ муомалани кўрсатди. У иккиси ҳам қаршисида ким турганини яхши билар, фақат сиёсий расмиятчилик юзидан бир-бирларига мулозамат кўрсатаётган эдилар. Арманистон подшоси шарафига берилган катта базмдан сўнг, Ҳайсум ўзини Мангухоннинг хизматида эканлигини эълон қилди, Мангухон эса, унга порлоқ келажак ваъдаси ва катта совға-саломлар инъом қилди. Бу билан, у Ҳайсумнинг дўстлиги ва тобеълигини сотиб олган эди. Мангухон унга фалонни қилсан, писмадонни бажарасан, демай, унинг ҳурматини жойига қўйди ва ҳадиялар берди. Жумладан, қуйдагиларни ҳам берди:

Биринчи: Ҳайсум (рус. Хетум I)нинг шахсий мулки омонлиги, бу нарса подшо учун энг муҳим ишлардан бири эди.

Иккинчи: Мамлакатдаги барча черков ва монастырларни солиқдан озод қилди. Ҳолбуки, мўғуллар ҳаммага солиқни баробар солган эди.

Учинчи: Арманларга мусулмон Салжукийлар томонидан фатҳ қилинган шаҳарларни қайтариб олишларида ёрдамчи бўлишини ваъда қилди. Арманлар ва Туркиядаги Салжукийлар ўртасида узоқ тарихлар совуқ урушлар бўлиб келган эди.

Тўртинчи: Мангухон Арманистон подшоси Хайсумга Ғарбий Осиё ишларида катта маслаҳатчи мансабини тақдим қилди.

Мўғул хоқонининг насроний подшога илтифоти замирида бир неча сабаблар бор эди:

Биринчидан: Мусулмонларга уруш қилишда Арманистон подшоси малакасида фойдаланиш. Зеро, арманлар ва мусулмонлар ўртасидаги душманлик алоқалари анчагина қадимий эди. Арман подшоси Мангухонга мусулмон ўлкалари ва ундаги шарт-шароитлар хабарини оқизмай-томизмай айтиб берди. Бу эса, Ислом ўлкаларининг босиб олинишида етакчи рол ўйнаши турган гап эди.

Иккинчидан: Мўғуллар кенг Ислом диёрларини бошқаришда ўша ўлканинг ўзидан ёки қўшнисидан бўлган айғоқчиларга муҳтож эди. Бу эса, у минтақадаги халқларнинг тилини топиш имконини берар эди.

Учинчидан: Мўғулларнинг бу қадами, ғарбдаги насронийлар билан янгидан келишувлар тузишга қурилган кўприк эди, чунки Арманлар ғарблик насронийлар каби католик эътиқодида эди. Келажакда, Арманистон подшоси мўғуллар ва ғарбий Европа ўртасида ишончли вакил бўлиши эҳтимолдан холи эмасди. Зотан, мўғуллар билан ғарбий Европа орасида

қора кунлар юз берган ва миллионларча насронийлар мўғуллар қиличидан ўтказилган эди. Мангухон Аббосийлар хилофатини батамом яксон қилиш илинжида, насронийлар билан алоқаларни тиклаш орзусида бўлди.

Тўртинчидан: Мўғуллар билан Арманистон мамлакати алоқалари ва ҳарбий амалиётларининг бирлашиши, мусулмонлар маънавиятига қаттиқ таъсир қилиши турган гап эди. Бинобарин, мўғуллар билан жанг қилиш бошқа, бирлашган кучларга қарши жангга кириш бутунлай бошқа нарсадир. Бирлашиш калимасининг ўзиёқ, инсонлар руҳиятига ўзгача таъсир этади. Шу сабабдан, бирлашган армия, деб ном қозониш мақсадида қувватли давлатлар эътиборга молик бўлмаган давлатлар билан ҳамкорлик қилади.

Бешинчидан: Арманистонга Ислом диёрларида баъзи хатарли ишларни амалга ошириш вазифаси юкланди. Мўғуллар ўзларига тегишли ҳаракатларни баъзисини арманларга топширди, яъни муҳим ишларни арманлар воситасида амалга ошира бошлади. Кўриб турганимиздек, мўғуллар бу келишувдан ҳеч нарса йўқотмади.

Оламдаги буюк давлат бошлиқлари ҳам, номигагина бошлиқ номини олиб юрган эътиборсиз кичик давлатлар билан шартнома ва битимлар тузади,

сўнгра уларга, яъни кичик ва кучсиз давлат президентларига катта ваколатлар беради. Баъзан, мўғуллар каби бу подшоларга мўғул давлатининг ғарбий Осиёдаги катта вакили ёки содиқ подшо, ҳамкор давлат ёки давлатлар аро кадрдонлик алоқалари ва бошқа бирор бир қийматга эга бўлмаган фахрий лақабларни қўйишади. Бироқ, воқеъда ҳақ-ҳуқуқлар фақат кучлилар томонидан тайин қилинади.

Хуллас, Арманистон подшоси Ҳайсум (рус. Хетум I), кўнгли тоғдек бўлиб, фахр билан юртига қайтди. Халқи олдига халоскордек гердаиёб келди, чунки у ҳамкорлик сиёсати ила мамлакатини қаҳрли мўғул бўронидан асраб қолган эди.

Насроний подшоликлари билан аҳдлашиш ҳаракати

Юқорида зикр қилинган ходисалар мўғул давлатининг сиёсий ва дипломатик ҳаракатларидан бўлиб, биринчи салиб делегацияси мувофақиятсиз якун топган, аммо Арманистон подшоси билан эса алоқа ўрнатилган эди. Мангухон Шомдаги салибчи амирлар билан ҳамкорлик қилишни режа қилди.

Шом ва Туркия ҳудудларида, жумладан, Антиохия (рус. Антакья), Тарабулус (рус. Триполи), Сайда (рус. Сидон), Ҳайфа, Акко ва бошқаларда католик

насронийларининг амирлик ва подшоликлари мавжуд эди. Мангухон бу амирликлар билан тил бириктиришни истади. Сабаби, Туркия ва Шом минтақаларидаги мусулмонларни насронийлар билан банд қилиб, уларни Аббосийлар хилофати ҳимоясидан чалғитиш эди. Шу сабаб Мангухон салиб амирликларини қитиқлаб қўйиш ва уларни оёққа турғизиш учун Арманистон амири Ҳайсум (рус. Хетум I)ни улар билан иттифоқчилик тузишга жўнатди.

Мўғул хони Шомдаги салиб амирларига Аббосийлар хилофатини ағдаришда кўмаклашсалар, уларга ҳадия тариқасида Байтул Макдисни тухфа қилишини ваъда қилди. Байтул Макдис мўғулларнинг қўлида тургандай гўё! Маълумингизки, Байтул Макдис ҳижрий 626/мелодий 1229 йил Шомдаги мусулмонлар томонидан салибчиларга таслим этилган эди⁸. Сўнгра у ҳижрий 643/мелодий 1245 йил ўша вақтлардаги Миср подшоси Нажмуддин Айюб қўли билан озод қилинган эди.

Антиохиянинг кинязи Бухманддан (рус. Боэмунд VI) бошқа Шом амирлари мўғуллар билан ҳамкорлик қилишга тараддудланди. У эса, шу заҳоти мўғуллардан келган таклифни қабул қилиб, мўғуллар сафига

⁸ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/173)

қўшилди. Қолган амирлар эса, икки сабаб билан мўғуллар таклифига рад жавобини беришди:

Биринчи сабаб: Мўғулларнинг ҳеч қандай аҳдга вафо қилмаслиги, ўзларини текин сотиб олиниши ва арзимаган нарсага қурбон қилиниши мумкинлигини билганлари бўлса,

Иккинчи сабаб: Улар ўзларини мусулмонларнинг қалбларида душман сифатида барҳаётлиги ва мўғулларнинг хатари билан мусулмонларнинг хатари баробар ёки мусулмонларники ундан ҳам яқинроқлигини билганлари сабаб, мўғуллар билан ҳамкорликни рад қилдилар. Шунингдек, улар мўғуллар ва мусулмонлар орасидаги жанг ниҳояси, яъни қайси томон ғолиб бўлишини кутишни ва дарҳол, ғолиб томонга қўлини чўзишни фикр қилдилар. Улар бунни сиёсат деб атадилар.

Мангухон Шом ва Ироқдаги амирликлардан ташқари, Ислом давлати қошида яшовчи омма насронийлар билан иттифоқчилик қилишга ҳаракат қилди. Бу иттифоқчилик расман эълон қилинмади, бироқ бу ҳамкорлик насроний ва пастирлар (*қавмга раҳбарлик қилувчи руҳонийлар*)нинг катталари билан махфий тарзда бўлди. Бу Ислом давлати ичига мўғулларнинг кириши ва хабарларни мўғулларга,

мўғуллардан уларга келишини осонлашишини таъминлади.

Мангухон Ироқ ва Шомдаги насроний бошлиқларга, жумладан, Боғдоддаги бош париарх (православие черковининг бошлиғи) билан алоқа ўрнатди. Сўнгра у Гурж (Грузия) мамлакати билан мусулмонларга қарши келишув тузди. Ваҳоланки, мўғуллар уларнинг бошига қора кунларни солган —яъни Гурж мамлакатини 3 марта вайронага айлантирган эди—, лекин мусулмонлар билан ақийдавий адовати борлиги сабаб, ўз фойдасини кўзлаб, улар мўғуллар билан ҳамкорлик битимини имзолади. Зеро, Оллоҳ таоло улар хусусида шундай дейди:

"Улар қўлларида келса то динингиздан қайтаргунларича сизлар билан уришаверадилар"⁹

Баъзи мусулмон амирликларининг келишуви

Сўнгра мўғуллар баъзи мусулмон амирлар билан иттифокчилик тузди. Мангухон уларни менсимаганидан бевосита ўзи ахдлашмасдан, Ҳулагуни вакил қилди. Бу амирлар Муаззом, Ашроф, Азиз, Саъид каби ўзларига умуман муносиб бўлмаган буюк лақабларга эга эдилар,

⁹ Бақара: 217

яъни бу лақаблар уларга хайф эди. Заиф мусулмон амирлар кучли мўғуллар олдига чопиб келишди.

"Бас, Сиз дилларида мараз бўлган кимсалар: «Бизга бирон бало етишидан қўрқамиз», деган ҳолларида улар (кофирлар) томонга шошаётганларини кўрасиз. Шояд, Оллоҳ мусулмонларга ғалаба берса ёки ўз ҳузуридан (бу мунофиқ кимсаларни шарманда қиладиган) бирон ишни келтириб, улар ичларида яширган нарсаларига надомат қилувчиларга айланиб қолсалар"¹⁰

Мосулнинг амири Бадруддин Луълуъ ва Форс минтақаси амирларидан Отабек Абу Бакрлар Ҳулагу билан аҳдлашди¹¹. Бу билан курдлар истиқомат қиладиган Ироқнинг шимолий минтақаси, мўғулларга Боғдоднинг шимолидан бемалол кириши учун йўл очиб берадиган бўлди. Туркия минтақасидаги Салжукий султонлар Иззуддин Кай Ковус II ва Рукнуддин Қилич Арслон IV Ҳулагуга қўл бердилар¹². Улар мўғул лашкари Туркия ҳудудларидан Ироққа кириши учун йўл очиб беришга келишдилар.

¹⁰ Моида: 52

¹¹ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (194-бет), Рошидудин "Жомиъут-таварих" (2-жилд, 1-қисм, 240-бет)

¹² Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (205-бет), Рошидудин "Жомиъут-таварих" (2-жилд, 1-қисм, 240-бет)

Жумладан, Ҳалаб ва Дамашқнинг амири Носир Юсуф¹³, Ҳимсининг амири Ашроф Айюбийлар мўғуллар билан ҳамроқлик битимларини туздилар¹⁴. Носир Юсуф Салоҳиддин Айюбийнинг невараси бўлсада, у киши – раҳимахуллоҳ–га ахлоқ, шижоъат, чавондозлик ва бошқа хислатларда мутлақо ўхшамас эди. Пасткашликда шу даражага етдики, ҳатто Ислом умматини парчалаб ташлаш учун шайланаётган мўғуллар сафига қўшилишикка рози эканини билдириб, ўғли Азизни Ҳулағунинг ҳузурига йўллади.

Мўғуллар Ироқнинг ҳамма томони –шимоли, ғарби, шарқи–дан ўраб оладиган даражадаги қувватга молик бўлдилар. Бу келишувлар, ўша вақтдаги мусулмонларнинг руҳияти ва маънавиятини даҳшатли кўринишда тубанликка юз тутганидан далолат эди. Омма мусулмонлар бу сотқин амирларнинг қилмишларига гувоҳ бўлганларида, уларнинг мўғулларга қарши оёққа туриш, сафларни бирлаштириш, йўлбошчиларга бўлган ишончлари тамоман синди.

Мусулмонларнинг бу иттифоқчиликлари ҳарқанақасига катта жиноят эди. Мўғул-татарлар

¹³ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (326-бет)

¹⁴ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (350-бет)

Аббосийлар саройигача кириб келишди, яъни халифа Мустаъсим Биллаҳдан кейинги мақомдаги, хилофатнинг иккинчи одами, вазирларнинг каттаси Муаййиддин Алқамийгача етиб келдилар. Бу вазир рофизийлардан бўлиб, иғвогар, бузғунчи, ярамас киши эди. У икки халифа Абу Бакр Сиддиқ ва Умар –разияллоху анхумо–ларни халифалигини тан олмас, суннатни ва суннийларни ҳаддан ташқари ёмон кўрар, кўргани кўзию отгани ўки йўқ эди. Лекин унинг суннийлар хилофатида бундай юқори мансабга кўтарилгани жуда ажабланарлидир. Бу эса, халифа Мустаъсим Биллаҳнинг калта фаҳм, нодонлиги ва ёмон сиёсатчи эканини кўрсатади.

Абу Саид ал-Худрий –разияллоху анху–дан ривоят қилинади: Расулуллоҳ –саллоллоху алайҳи ва саллам–: ***"Оллоҳ бир халифани тайин этса, албатта, унинг икки тур битонаси-энг яқинлари бўлади: бири яхшиликка буюриб, унга далолат қилади; иккинчиси эса, ёмонликка буюриб, унга тарғиб қилади"***, дедилар.¹⁵

Янада ёмонроғи, бу фосид вазир бир-икки ой ёки бир-икки йил вазирлик қилмагани, балки ҳижрий 642-656 йиллар давомида 14 сана, яъни хилофат ағдарилгунича ўз мақомида турганидир. Маълумин-

¹⁵ Бухорий ривояти (7198 ва 6611)

гизки, халифа Мустаъсим Биллаҳ ҳижрий 640 йил тахтга ўтирган¹⁶, ундан икки йил ўтар-ўтмас бу кимса вазир бўлган эди¹⁷.

Хулагу Муаййиддин Алқамийга боғланди, мўғул қўшинларини Боғдодга осонгина киришида унинг разил таклифларидан фойдаланишга келишди. Хулагу буларнинг муқобилига Аббосийлар хилофати ағдарилгандан сўнг, унга Боғдоднинг бошқарув курсисини ваъда қилди. Кўриб турганимиздек, разил бош вазир мансабидан "унумли фойдаланган" эди.

Ушбулар, Мангухон ва Хулағунинг 5 йилга чўзилган дипломатик ва сиёсий ҳатти-ҳаракатлари эди. Насронийлардан Арманистон, Грузия подшолари, Шомдаги биргина Антиохия амири, Шом ва Ироқдаги омма насронийлар билан, мусулмонлардан баъзи амирлар ва хоин вазир Муаййиддин Алқамий билан иттифоқчилик алоқалари ўрнатилган эди.

Бундан сўнг мўғуллар нима қилишга қарор қилди? Хилофат ва халифани қандай кунлар кутиб турибди? Бу каби саволларга келажак дарсларимизда жавоб топамиз, иншааллоҳ.

¹⁶ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/260)

¹⁷ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/273)

Валлоҳу таъала аълам.

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ.

Мўғул татар қиссаси

11- қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: *Шамсиддин Дарғомий*

2012 - 1433

IslamHouse.com

﴿ قصة التتار [المغول] ﴾

الحلقة الحادية عشر

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Барча мақтовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиффорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

Ўтган суҳбатимизда:

- Ҳулағунинг Аббосийлар хилофатига жанг учун тайёргарлиги;
- Ҳулағу банд бўлган тўртта масала:
- Пойдеворни яхшилаш;
- Сиёсий ва дипломатик тайёргарлик, каби мавзуларни зикр қилган эдик.

Маънавий жанг

Ҳулағу беш йил давомида банд бўлган тўртта масаладан:

Учинчи масала: Мусулмонларга қарши маънавий жанг. Ҳулағу хилофатга уруш очиш, Боғдодни ағдариш олдидан маънавий жангга киришди. У бу жангни бир

неча кўринишда олиб борди. Ироқнинг атрофидаги минтакаларда силлани қуритувчи террор хужумларини бошладики, бу билан мусулмонларга Чингизхон ва унинг ўғли Ўқтойхонлар замонидаги даҳшатли қирғинни эслатишни хоҳлади. Чунки улардан кейин бу минтакаларда ҳижрий 639-649 йиллар 10 йил мобайнида уруш-у, босқинлар юз бермаган эди.

Ҳулагу ҳижрий 650 йил/мелодий 1252 йилда Ироқнинг шимоли ва унинг атрофида, яъни Жазира, Суруж¹, Роъсул-айн минтақаларига келиб, –мўғуллар одатига кўра– қирғин, қатл, вайрон, талон-тарож, қул қилишга тушди. Улар бу диёрларда бир неча 10 минглаб мусулмонларнинг ҳаётига зомин бўлишди². Бу ҳам етмагандай, Ироқнинг иқтисодини синдириш мақсадида йўл тўсар қароқчиликка қўл уриб, тижорат карвонларини талон-тарож қилди. Мўғуллар Ҳаррон ва Роъсул-айн орасида кетаётган тижорат карвонини талаб, 600 минг динор ва Мисрда тайёрланган 600 туяга юкланган шакарни қўлга киритдилар³. Бу эса, Аббосийлар хилофати иқтисодига берилган қаттиқ зарба бўлиб, мусулмонлар руҳиятини заифлашишига сабаб бўлди.

¹ турк. Sıgıç

² Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/316)

³ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/316)

Мусулмонларга маънавий зарба беришда мўғулларнинг яна бир воситаси мусулмон адиб ва шоирларни ўзларига хизматкор қилиш эди. Улар Ислом диёрларида ўткир қалами ва бурро тиллари билан уруш ҳақида ёмон хабарларни тарқатишга бел боғлади. Улар ҳатто бирорта мусулмон мўғулларга қарши курашишни ҳаёлига келтирмасин дея бу хабарларда мўғуллар имкониятларининг чексизлиги муқобилида мусулмонларнинг заифликларини ёрита бошлади.

Мисол учун, китобларда зикр қилинган жумлалардан: "Мўғуллар инсонлар аҳволидан хабардор, инсонлар эса мўғулларни билмайди, мўғул аёллар эркаклар мисоли жанг қилади, мўғул отларининг емга ҳожати йўқ, зеро улар туёқлари билан ерни кавлаб ўсимликларнинг илдизи билан озикланади, мўғуллар ҳарбий мадад ва таъминотдан беҳожат, чунки улар ҳар қандай этни, ҳатто бани одамни-да ейдилар..."

Ўша асрларда мўғиллар (*бугунги кунимизда кўпчилигимиз унга алданиб келаётган*) ахборот воситасининг таъсир кучини яхши тушунган эди. Натижада барча инсонларга қўрқув солишга муяссар бўлди. Ҳатто мусулмон эркаклар мўғул аёллардан қўрқа бошлади. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаҳ.

Мусулмонларнинг маънавиятига зарба беришда мўғуллар ишлатган яна бир восита, улар шоирларга

тахдидий мактубларни ёздирди ва шунга муносиб ҳозирлик ҳам кўрди. Улар бу мактубларни ёздиришда мусулмонлар орасида юрган мунофиқ шоирлардан фойдаланди, улар мўғул тилидаги мактубларни араб тилида маромига келтириб ёзиб беришди. Ушбу мактублар таъсири ўларок, мусулмонларнинг дилларига кўрқув ўрнашди.

Мусулмонларнинг руҳиятини тушишига олиб келган яна бир восита, мусулмон амирлар ва бошқаларнинг мўғуллар билан иттифоқ тузганлигини эълон қилиш эди. Жумладан, фақат мўғуллар билан эмас, уларнинг иттифоқчилари бўлмиш Арманистон, Гуржистон, Антиохия ва бошқаларнинг бирлашган қуввати билан уруш қилишига тўғри келишини эълон қилди. Бу ҳам мусулмонлар қалбига кўрқувни солиши турган гап эди. Буларнинг барчаси омма халқ олдида жар солинган эди. Омма халқ мусулмон амирларнинг мўғулларга сотилганини эшитганида, уларнинг дилларида кураш туйғуси тамоман барбод бўлди. Шу тариқа мўғуллар мусулмонлар маънавиятини синдириш имконига эга бўлган ва Боғдодга хотиржам бостириб кириш учун муносиб муҳит яратган эди.

Аббосийлар армиясининг кучсизланиши

Ҳулагу беш йил давомида банд бўлган

Тўртинчи масала: Аббосийлар амрмиясини кучсизлантирилиши эди. Ҳулагу бузғунчи вазир Муаййиддин Алқамий аш-Шиъийга халифа Мустаъсим Биллаҳни армия сафини озайтириш, уларга сарфланаётган харажатни камайтириш, уларни шаҳар ободонлиги, деҳқончилик, саноат ишларида фойдаланиш таклифи билан аврашга буюрди⁴. Вазир халифага биз тинчлик тарафдоримиз, аскарлар жанг, жиҳод тадоригини четга суриб, деҳқончилик, қурилиш, чорва ишлари билан машғул бўлсин, деган манфур фикрни халифага уктириши лозим эди. Фосиқ вазир халифага юқоридаги таклифларни билдирган эди, халифа ҳам бу фикрни қўллаб қувватлади.

Сўнгра Халифа армиянинг сони ва бюджетини озайтирди. Ҳатто Мустаъсим Биллаҳнинг отаси Мустансир Биллаҳ халифалигининг охриги кунлари ҳижрий 640/мелодий 1242 йил Аббосийлар хилофати армиясида 100 минг суворий бўлган бўлса, ҳижрий 654/мелодий 1256 йилга келиб, хилофат армиясида бор-йўғи 10 минг⁵ (20 минг)⁶ суворий қолган, бу ҳам етмагандай армия ўта ночор аҳволга тушган, ҳатто

⁴ Доктор Абдуллоҳ Саъид Ғомидий "Жиҳадул-мамалик зид ал-мўғул вас-салибийийн" докторлик иши (52-бет)

⁵ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/360)

⁶ Рошидудин "Жомиъут-таварих" (2-жилд, 1-қисм, 272-бет)

аскарлар ейишга бир бурда нон топмасдан, бозорларда тиланчилик қилишга мажбур бўлган эди⁷.

Хилофат армияси ҳарбий машқ ва тайёргарликни унитди ҳамда бутун бошли мунтазам армия нафақат қўмондонларсиз, ҳатто идора қилиш, тартиблаш ва бошқарувга лаёқатли кишиларсиз қолди. Мусулмонлар жанг ва аскарлик илмларидан бебаҳра бўлиш билан бир қаторда уларнинг зехнларидан жиҳод тушунчаси тамоман чиқиб улгурди.

Бу улкан хиёнат ва буюк жиноятдир. Ибн Касир – раҳимахуллоҳ– "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" китобида вазир Муаййиддин Алқамийни халифага берган бу насиҳати учун комил суратда маломат қилган⁸, лекин мен халифанинг ўзини маломат қиламан, дейди доктор Сиржоний. Бу шармандаликни қабул қилган ва хорликка рози бўлган халифа эди. Ҳоким сифатида халқнинг тинчлик омонлиги, юртни босқинчилардан ҳимоя қилиш, армияни жиҳозлаш ва қувватлаш, нафақат армия, балки омма халқни ҳам жиҳодни ардоқлаб, Оллоҳ йўлида ўлишни севишга тарғиб қилиш каби энг муҳим вожиблар, Ислом уммати халифасининг хаёл кўчасидан ўтмади ҳам. Халифа бу вожибларни бажармади, ҳолбуки, ҳукм чиқариш ва қарор қабул

⁷ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/357-358)

⁸ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/273, 358, 359)

қилиш унинг иши эди. Зотан, жиддий ва масъулиятли қарорларни руҳияти заиф кимсалар чиқара олмайди...

Юқорида санаб ўтилган ишлар, Ҳулагу ва Мангухоннинг тайёргарликлари бўлиб, ҳақиқатан, зўр таассуротга эга катта ҳозирлик бўлган эди.

Биз ҳақ диндаизми, демак нусрат биз томонда бўлиши муқаррар, деган ҳаёлларга берилиб қолганмиз. Ваҳоланки, нусратнинг қилиниши лозим бўлган сабаблари бор. Шунингдек, мағлубиятнинг ҳам сабаблари бор. Мағлубият сабабларнинг энг хатарлилари бўлиниш, тарқоқлик ва бир-бирига рақибликдир. Мағлубият сабабларининг бу кўринишлари —мўғуллар Боғдодга ҳужум қилишга киришаётган даврда— мусулмонларда мукаммал суратда мавжуд эди.

Мўғул лашкарининг ҳужумга ҳозирланиши

Тўлиқ 5 йилдан сўнг, ҳижрий 654/мелодий 1256 йил Ҳулагу Аббосийлар хилофатига хотиржам ҳужум қилиш мумкинлигини ҳис қилиб, жуда катта мўғул лашкарини Боғдод сари сафарбар қилишга киришди. Бир сўз билан айтганда, Мўғул империяси ташкил топгандан ўша кунгача мўғуллар ҳам бунча катта қўшинни кўрмаган эди. Ироқнинг шимоли, шарқи ва жанубидаги ҳамда Мўғулистон билан Ироқ орасидаги йўللар ҳимояси, қурол-яроқ ва озиқ-овқат ташиш вазифаси юкланган

аскарлар, шунингдек, атрофдаги шаҳарларга юборилган қўшимча армиядан ташқари, биргина Боғдодни қамал қилиш вазифасидаги қўшин сони 200 мингдан зиёдрок эди⁹.

Мўғул қўшини таркибини ўн нуқтада баён қиламиз:

Биринчи нуқта: Асосий мўғул армияси узоқ вақтлардан бери Форс, Азарбайжон ва Ироқнинг шарқий минтакаларида жойлашган эди.

Иккинчи нуқта: Ҳулагу Россия ерларини ишғол қилган, Волга дарёси бўйини ўзларига қароргоҳ тутган, қўмондонлари машҳур саркарда Ҳулагунинг акаси Ботухоннинг уч ўғли бўлган катта мўғул қўшинини чақирган эди.

Учинчи нуқта: Ҳулагу яна Европанинг шарқий қисмларини эгаллаган, ўша вақтлар Туркиянинг шимоли Анадол минтақаси атрофини ўзларига марказ қилиб олган мўғул лашкарини ҳам келишини талаб қилди. Ҳулагунинг талаби билан буюк мўғул қўмондонлари Шўрмағон ва Байжу бошлиқ мўғул қўшини Боғдод сари йўл олди¹⁰.

⁹ Маҳмуд Шокир "ат-Тарихул Исламий" (6-жилд, Аббосийлар давлати, 2-қисм, 338-бет)

¹⁰ Рошидудин "Жомийут-таварих" (2-жилд, 1-қисм, 281-бет)

Тўртинчи нуқта: Ҳулагу "дўсти" бўлмиш Арманистон подшосига элчи жўнатди, подшо Ҳайсумнинг (рус. Хетум) шахсан ўзи арман лашкарини олиб Ҳулагунинг сафига қўшилди.

Бешинчи нуқта: Гурж мамлакати подшоси ҳам бу ишга жалб қилинган заҳоти лаббай деб, Боғдодни камал қилишга келган эди.

Олтинчи нуқта: Ҳулагу камондан оловли ўқ отиш билан шуҳрат қозонган 1000та моҳир Хитой мерганларини чақиртирди.

Еттинчи нуқта: Ҳулагу мўғул лашкарига ўша вақтдаги энг уддбурон моҳир саркардани бошлиқ қилиб тайинлади. Унинг исми Кит-Буга-нойон бўлиб, у ўта моҳир қўмондон бўлиши билан бирга насроний ҳам эди. Ҳулагу атай уни шу ўринга танлаган эди, чунки у насроний бўлгани учун катта сондаги насроний иттифокчилар Арман, Гурж ва Антиохияликлар билан осон тил топиша олар эди. Мўғул-татарлар учта: Ҳулагу, Кит-Буга-нойон ва Байжу қўмондонлиги қаноти остида бирлашди.

Саккизинчи нуқта: Ҳулагу Антиохия амири Бухмандни (рус. Боэмунд VI) Шомга уруш очишдан тўхтатиб, Боғдод ишғолига чорлаб элчи юборди.

Холбуки, у бутун кучини йиғиб, Шомга уруш очишга тайёр турган эди. Ҳулагу Боғдодни забт этгандан сўнг, Шомга у билан баробар урушга киришга ваъда берди.

Тўққизинчи нуқта: Мўғул қўшини таркибида мусулмонлар бўлаги ҳам бўлиб, уларнинг қўмондони Дамашқ волийсининг ўғли, Салоҳиддин Айюбий – раҳимахуллоҳ–нинг невараси Азиз ибн Носир Юсуф Айюбий эди. Улар ҳам Ироқни ағдаришда мўғулларга кўмак берадиган бўлди.

Ўнинчи нуқта: Бу Ислом бўлагидан ташқари, Боғдод ишғоли учун Мосулнинг амири Бадруддин Луълуъ мусулмон армияни Ҳулагу ҳузурига йўллади¹¹. Ҳатто Ироқликлар ҳам ҳақир дунё, мансаб, эътибор истаб ёхуд ҳаёт илинжида мўғуллар билан иттифокчилик қилди. Мўғуллар сафидаги бу мусулмон армия ҳеч қандай қийматга эга эмасди, бироқ бунинг замирида мўғул қўшини сафида мусулмонлар иштирок этапти, деган катта катта маънолар бор эди.

Исмоилия тоифасининг қирғини

Олий суратдаги тайёргарлик натижасида мўғул қўшини Ҳулагу режа қилгани каби қувватга эга бўлди. Улкан мўғул лашкари Форсдан Ироққа қараб бўрондек

¹¹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/356)

эса бошлади. Ҳулагу жанг учун қадамини олға босди. Шунда уни Боғдодга киришини тўсиб турган, тоғли ҳудуд Форсинг ғарби, Ироқнинг шарқини ўзларига макон тутган шиаларнинг Исмоилия тоифаси унга рўбару келиб қолди. Бу тоифа аҳд ва бурчга бевафо, хилофат билан қаттиқ мурасиз, қудратлиларга тилёғламачи мунофиқ эканини Ҳулагу яхши билгани ҳолда, улар билан иттифоқ бўлишдан кўнгли тўлмаган эди. Чунки бу тоифа жанг қилиш ва мустаҳкам қўрғонлари билан шуҳрат қозонган ва мўғуллар сингари аҳдга бевафо, ўта хатарли, кутилмаганда мўғулларга ҳужум қилиб қолиши ҳам эҳтимолдан холи эмас эди. Шу боис, Ҳулагу гарчи вақти ва кучи кетса-да бу тоифа ишини ҳаллаб, шундан сўнг Боғдодга киришга қасд қилди.

Ҳулагу ҳижрий 653 йил зулҳижжа ойи/мелодий 1256 йил январ ойида катта лашкари билан Амударёни кесиб ўтиб, Балх шаҳри яқинидаги Шибарғон ўтлоқларига етиб келди ва у ердан Исмоилийларнинг қалъаларига йўналди. Саркарда Кит-Буга Ҳулагудан олдинлаб, Қохистон ерларига бориб, у ердаги бир неча Исмоилийларнинг қалъаларини ишғол қилди¹². Сўнгра Ҳулагу бош лашкари билан кўрғонли Исмоилийлар қалъаларига етиб келди ва гоҳида куч билан, баъзида эса

¹² Рошидудин "Жомиъут-таварих" (2-жилд, 1-қисм, 240, 241, 243, 245-бет)

ҳийла билан уларни бирин-кетин ишғол қилиб, ҳижрий 654 йилнинг охирлари/мелодий 1257 йилнинг бошларида сўнги қалъа "ўлик қалъа"ни эгаллаш ила Исмоилия тоифасини ишини ҳал қилди. Исмоилийларнинг бошлиғи Рукнуддин Хуршоҳ Ҳулагуга бас кела олмади, Ҳулағунинг қаршисида ерни ўпган ҳолатда унга таслим бўлди. Шу тариқа мўғуллар адади юзларча бўлган Исмоилийлар қалъаларини тўлиқ ишғол қилишди¹³.

Доктор Роғиб Сиржоний маълум қилишича, катта мўғул қўшини тўғри Исмоилия тоифаси томон йўл олиб, уни ҳар тарафдан ўраб олади. Икки гуруҳ ўртасида аёвсиз, шиддатли жанг бошланиб, оқибатта Исмоилия тоифаси тўлиқ қиличдан ўтказилади ва минтақа тамоман тозаланади. Шу тариқа Боғдод сари йўл очилади. Бу уруш ҳижрий 655/мелодий 1257 йилнинг ичида содир бўлди.

Бу воқеаларга юзаки назар қилинса, "мусулмонлар мувахҳид бўлса, намозни адо қилса, Оллоҳнинг китобини тиловат қилсалар-у, уларни катли ом қилишга бел боғлаган, бундай даҳшатли кўринишда уларнинг ҳурматларини тўкишни ўзларига мақсад қилиб олган мўғул-татарларга Оллоҳ таоло нима учун изн берди?" – деган савол туғилиши табиий.

¹³ Рошидудин "Жомиъут-таварих" (2-жилд, 1-қисм, 243-255-бет)

Мўғуллар ҳодисасига теран фикр билан назар қилинса, юқоридаги каби саволларга жавоб топилиши тайин. Агар мусулмонларнинг фақат муваҳхидликлари томонидан қаралса, бу ҳодиса буюк фожиа ва улкан мусибат бўлган эди. Бироқ, бошқа жиҳатдан улар жиҳод тадоригини кўрмаган ва нусрат сабабларини ушламаган эди. Шундай экан, нусратнинг рўёбга чиқиши амри маҳолдир.

Тарихга назар солсак, яҳудий, насроний, бутпараст, ҳиндус, атеист комунистлар моддий ва ҳарбий жиҳатдан бўлган сабабларни ушлаган, мусулмонлар эса бу сабабларни тарк қилганида, уларнинг мусулмонлар устидан ғолиб бўлганига гувоҳ бўлганмиз. Оллоҳ таолонинг қонунлари ўзгармайди ва алмаштирилмайди.

Сўнгра Ҳулагу катта маслаҳатчиларини тўплаб, мўғуллар тарихидаги энг муҳим ҳарбий мажлисни қурди. Бу қора ниятли мажлис Ҳамазон шаҳрида бўлган эди. Бу машваратда Ҳулагу маслаҳатчиси астраном олим Насируддин ат-Тусийнинг маслаҳатини олади, бу пойтахт Боғдодга лашкар тортиш ва Ислом хилофати томирини қўпариш фикри эди¹⁴. Бинобарин, Ҳулагу асоси бутпарастлик бўлган динга эътиқод қиларди, шунинг учун у бирор катта ишга қўл урса, мунажжимлар башорати ва фолларга қараб иш кўрарди.

¹⁴ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/358), Рошидудин "Жомиъут-таварих" (2-жилд, 1-қисм, 281-бет)

Бу йиғилишда Ҳусамуддин исмли мунажжим унга агар Аббосийлар хилофатига ҳужум қилса, 6 та катта мусибат рўй беришидан огоҳлантирди. Улар қуйидагилар эди:

1. Отларнинг барчаси нобут бўлиб, аскарларнинг касал бўлиши;
2. Куёшнинг чиқмаслиги;
3. Ердан ўсимликларнинг умуман чиқмаслиги;
4. Мутлақо ёмғир ёғмаслиги;
5. Совуқ шамол туриб, қаттиқ зилзилалар бўлиши;
6. Ушбу йил буюк хон Мангухоннинг ўлиши;¹⁵

Аммо Ҳусамуддин сунний мусулмон бўлгани учун Ҳулағунинг кўнгли унинг сўзига кўп ҳам тўлмади. Насируддин ат-Тусий "Илгари ҳам ҳалифалар қатл қилинган, бироқ ҳеч қандай ғайри оддий ҳодиса юз бермаган", деди, бу фикр Ҳулағуга маъқул келди ва Боғдод сари ҳужумга киришди¹⁶.

Ҳулағу қўшин ичидаги мусулмон аскарларнинг хиёнат қилишидан хавотир олиб, уларга кўз кулоқ бўлиб туришни назардан қочирмади. Шу сабаб Ҳулағу уларни кузатиб юрувчиларни тайин қилди. Ҳолбуки, Ҳулағу

¹⁵ Доктор Саййод "ал-Мўғул фит-Тарих" (1-жилд, 259-бет), Рошидудин "Жоми'ут-таварих" (2-жилд, 1-қисм, 279-бет).

¹⁶ Доктор Саййод "ал-Мўғул фит-Тарих" (1-жилд, 259-бет), Рошидудин "Жоми'ут-таварих" (2-жилд, 1-қисм, 279-280-бет).

сафига қўшилган мусулмон амирлар, унга хиёнат қилишни етти ухлаб тушида ҳам кўрмаган эди, десак муболаға бўлмайди.

Сўнгра, мўғул лашкари Ҳамазондан Ирокка қараб қўзғалди, орадаги масофа 450 км.ни ташкил қилар эди. Ҳулагу қўшинни уч қисмга тақсим қилди:

Биринчи қисм: Бу қисм қўшиннинг асоси бўлиб, унга Ҳулагунинг ўзи бошчилик қилди. Бу гуруҳ мўғул лашкарининг энг муҳим бўлаги ҳисобланиб, Россия фатҳидан қайтган мўғул армияси, Арманистон ва Гуржистон мамлакатларидан келган насроний қўшинларни ўз таркибига олган эди. Улар Форснинг ғарбидаги тоғли ҳудуддан ўтиб, тўғри Боғдодга отланди. Йўл асносида Карманшоҳ шаҳридаги Исмоилия тоифасини тамоман йўқ қилиб ўтди¹⁷ ва Боғдодни шарқий томонидан қамал қилишга киришди.

Иккинчи қисм: Бу қисм мўғул қўшинининг чап қаноти бўлиб, унга моҳир саркарда Кит-Буга-нойон қўмандон эди. Бу гуруҳ аввалги гуруҳга нисбатан жануб томондан Боғдодга йўл олди. Йўлларда мусулмон разведкачилар бўлиши мумкин, деган эҳтимол билан Ҳулагу бу гуруҳларни иккига айирди. Ваҳолангки, бундай катта қўшинни 450 км масофадан йўлларда

¹⁷ Доктор Саййод "ал-Мўғул фит-Тарих" (1-жилд, 260-бет).

яширинча ҳолда олиб юриш мумкин эмаслиги турган гап бўлса-да, Ҳулагу эҳтиёт чорасини кўрган эди. Кит-Буга-нойоннинг қўшини Ироққа хамирдан қил суғургандай силлиқ кирди ва Боғдодни жануб томонидан қамал қилишга шошилди. Аббосийлар мўғул қўшини бостириб келаётганини фақат 50 км.дан озроқ масофа қолганидагина пайқади.

Учинчи қисм: Бу қисм Европанинг шарқий минтақаларини ишғол қилган, қўмандони машхур Байжу бўлган, Анадолнинг атрофидан Боғдод сари йўлга отланган мўғул армияси эди. Бу гуруҳ шимол томондан жанубга қараб юриб, Боғдодни шимол томонидан қамал қилиш учун етиб келди. Сўнгра бу гуруҳ Боғдодни ғарб томонидан ҳам қуршовга киришди¹⁸.

Хуллас, Боғдод шарқдан Ҳулагу, жанубдан Кит-Буга-нойон ҳамда шимол ва ғарбдан Байжу томонидан ўраб олинди¹⁹. Байжу бошлиқ учинчи гуруҳнинг Ҳулагу ва Кит-Бугалар билан бир вақтда Боғдодга етиб келиши, мусулмонларнинг шармандалиқ даражасини қай ҳолатга келганини белгилаб берувчи мезон эди, десак янглиш бўлмайди.

¹⁸ Маҳмуд Шокир "ат-Тарихул Исламий" (6-жилд, Аббосийлар давлати, 2-қисм, 338-бет).

¹⁹ Доктор Али Мухаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (193-бет)

Чунки учинчи гуруҳ мўғул қўшини Боғдодга етиб келиши учун 1000 км масофани босиб ўтиши лозим эди. Бу 1000 км масофанинг 500 км Туркия минтақаси, шунингдек, қолган 500 км Ироқ ерларига тўғри келарди. Яъни мўғул лашкари 1000 км масофани Ислом олами ичидан босиб ўтди. Бироқ, унга бирорта мусулмон қарши чиқмагани етмагандай, 950 км масофа юриб, Боғдодга 50 км қолганидагина Аббосийлар бундан хабар топган эди!

Байжу Ислом ўлкаларини мусулмонларнинг иккита катта нуқсони ёки мусибати сабаб хотиржам кесиб ўтди:

Биринчидан: Аббосийлар армияси ҳарбий ва жанг олиб бориш малака ва билимларидан беҳабарлиги ҳамда бу майдонларда мусулмон разведкачиларининг атиги бўлса ҳам йўқлиги сабаб.

Иккинчидан: Очик хиёнат сабаб. Анадол ва Мосулнинг амирлари-ю, халқи мўғулларга барча дарвозаларни қўш қўллаб очиб бермаса, мўғуллар Боғдодга осонликча етиб бормаган бўлар эди. Анадолнинг амири Кай Ковус II ва Рукнуддин Қилич Арслон IV лар хиёнатни роса дўндирган эдилар. Мосулнинг амири Бадруддин Луълўънинг соткинлиги бу иккисидан ҳам ошиб тушган эди. У мўғулларга ён босгани етмагандай, каналларни очиб берди ва мўғул қўшини Боғдод сари кетиши учун Дажла (рус. Тигрис)

дарёсига кўприк курди. Хулагу унинг ироклик эканини билса-да, хилофатни тўнтариш амалиётига уни ҳам жалб қилган эди. У камида 80 ёшда эди, баъзи ривоятларда 100 ёш бўлганлиги айтилган. Бадруддин Луълуъ ўзининг буюк хиёнатидан ва хилофат ағдарилгандан бир неча ой ўтар-ўтмас ўлди. Оллоҳ субҳанаҳу ва таолодан ёмон хотимадан паноҳ сўраймиз.

Мўғул босқини вақтида Боғдоднинг аҳволи

Ўша замонда шаҳарлар орасида Боғдод шаҳри деворлар билан қўрғонланган энг мустаҳками эди. Зотан, у Ислом хилофатининг 5 асрдан буён пойтахти бўлиб келган шаҳар бўлиб, бу қўрғонлар шундай мустаҳкам ҳолига келгунича қанча-қанча ҳаражат ва меҳнатлар сингган ва бу ҳаражат-у меҳнатларга неча йиллар ёки асрлар кетган бўлса!? Наҳот бу шўринг қурғир қўрғонли шаҳар ҳам уни ҳимоя қиладиган риждолларга муҳтожлигини ақилли инсонлар англамаса!? Нима ҳам дердик! Ўша дамлар хилофатда ғурурли йигитлар нодирлаша борган эди.

Халифа Мустаъсим Биллаҳнинг аҳволи

Ўша вақтда Аббосийлар хилофатининг бошида Аббос авлодларининг 37 чиси ва охригиси бўлган

Мустаъсим Биллаҳ ўтирар эди²⁰. Номи улуғ, вазифаси унданда буюк эди бу халифанинг. Суютийнинг "Халифалар тарихи" ёки Ибн Касирнинг "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" га ўхшаш тарих китобларида халифа Мустаъсим Биллаҳнинг ҳаёт тарзи ҳақида келган саҳифалар ўқилса, ажабланарли нарсаларнинг гувоҳи бўласиз.

У кишининг шахсий ҳаётида фозил инсонлиги-ю, ўзи билан атрофидагилар орасини узиб қўйган Хоразмшоҳга хилоф ўлароқ, одамлар билан алоқаси яхши бўлганлигини топасиз. Лекин муаммо нимада эди? Келинг, Ибн Касирнинг у кишини қандай васфлаганига бир назар солайлик: "У фозил инсон бўлиб, гўзал кўринишли, виждонли, саҳиҳ ақидада эди. Адолат қилиш, очик қўллик, уламолар ва халққа икром борасида отаси Мустансир Биллаҳ изидан борган, салафларга эргашган сунний инсон эди"²¹.

Ибн Касир –раҳимахуллоҳ– салафларга эргашган сунний эди, деганида нимани қасд қилганини билмайман, дейди доктор Сиржоний. Наҳотки, салафи солиҳ мазҳабида Оллоҳ йўлидаги жиҳод-у, жиҳодга ҳозирлик кўриш йўқ бўлса!? Салафлар мазҳабида ер юзидаги шарт-шароитлар ва оламдаги қувватлар мувозанатини ўрганиш, мусулмонларни ҳимоя қилиш

²⁰ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/366)

²¹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/365-366)

ҳамда уларнинг қасосини олиб бериш йўқми?! Салаф мазҳабида бирдамлик, қалбларнинг улфатлиги ва ўзаро ҳамкорлик наҳот бўлмаса?! Ваҳоланки, ўша вақтлар Ироқнинг ёнгинаси Форс, Азәрбайжон, Афғонистон, Покистон ва бошқа Ислом диёрларида мусулмонларнинг қонлари-ю обрўлари тўкилиб, оёқ ости бўлган эди.

Маълумотларга таяниб айтамизки, тўғри, халифа Мустаъсим Биллаҳ ўзича яхши инсон эди, лекин мусулмон ҳоким безътибор бўлиши мумкин бўлмаган ишлар – бошқарув, мустақиллик ва душманлар устидан ғолиб бўлишга умид ва эътибор, ер юзига Оллоҳ таолонинг динини ёйиш, муносиб вақтда жангга кириш ва жанг қилиш қарорини белгиловчи шижоатга ҳафсаласизлик қилди. У сафларни ва қалбларни бирлаштириш, бўлинишнинг олдини олиш, ягона Ислом байроғини баланд кўтариш имконига эга бўлмади. Ҳатто ўзига содиқ кишиларни ҳам танлай олмаганидан мамлакат ўғри вазирлар, золим зобитлар ва ожиз аскарлар ҳамда ёмон маслаҳатчи-ю, ёрдамчиларга тўлиб кетди. Ҳамма томонни фосод босиб, давлат мулкани ўмариш, порахўрлик, таниш-билишчилик учига чиқди. Ўйин кулгу, фасод, ахлоқсизлигу, бузуклик кенг тарқалиш баробарида очикчасига баралла айтилиш даражасига етди. Бу ислом диёрида раққоса ва масхарабозлар халоиқ олдида ўзларига ошқора равишда эълон қила оларди (яъни реклама қила оларди). Халифа намозхон, рўза тутувчи, закот берувчи, фақирлар ва

олимларга муҳаббатли, ширинсўз эди, бироқ, булар унинг ўз нафси олдидаги масъулияти эди. Жамият ва уммат олдидаги масъулияти қаерда қолди? Дарҳақиқат, у халқнинг масъулиятини кўтаришга тамоман ожизлик қилди. Халифа ўша пайтлар пиёда ва ўкчи аскарлардан ташқари 120 минг суворий ҳозирлашга қодир эди. Лекин халифа ич-ичдан мағлуб бўлганидан қарши туриш, деган кўтаринки руҳдан бебаҳра эди. У халқини жиҳод руҳида тарбия қилмади, уларга уруш ҳақидаги билимлар, сувда сузиш, камон отиш, чавондозлик кабиларни таълим бермади. Мўғул-татарлар замонида уммат ўғлонларини мўғулларга қарши курашга тайёрловчи ҳарбий лагерлар йўқ эди. Уммат жанг ва жидду-жаҳд ҳаётига маънан тайёр эмасди. Бинобарин, Мустаъсим Биллаҳ 16 йил (15 йил 8 ойу бир неча кун)²² халифа бўлган, бу муддат давлатни ислоҳ қилиш, жиҳодга тайёргарлик кўриш, Ислом давлатни ҳайбати ва шаънини юксалтириш, қўшин ҳозирлаш учун етарли вақт эди. Буларни уддасидан чиқа олмаслигига кўзи етган заҳоти, ҳеч бўлмаганда бунга қодир бўлган бошқа бирига ўрнини бўшатмоғи лозим эди. Ваҳоланки, бу оила ёки қабила масъулияти эмас, инсонлар учун чиқарилган энг яхши буюк уммат масъулияти эди. Аммо халифа уни ҳам, буни ҳам қилмади. Бу мўғуллар бостириб келган вақтдаги хилофат ва халифанинг аҳволи эди.

²² Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/366)

Валлоҳу таъала аълам.

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ.

Мўғул татар қиссаси

12- қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: *Шамсиддин Дарғомий*

2012 - 1433

IslamHouse.com

﴿ قصة التتار [المغول] ﴾

الحلقة الثنية عشر

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Барча мақтовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиффорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

Ўтган суҳбатимизда:

- Маънавий жанг;
- Аббосийлар армиясининг кучсизланиши;
- Мўғул қўшинининг Ироққа хужум қилишга ҳозирланиши;
- Исмоилия тоифасини қиличдан ўтказилиши;
- Мўғул босқини вақтида Боғдоднинг аҳволи;
- Халифа Мустаъсим Биллаҳнинг аҳволи, каби мавзуларни зикр қилган эдик.

Боғдод ҳукуматининг аҳволи

Халифанинг ҳамтавоқлари бўлмиш ҳукумат, ундан зиғирча ҳам фарқ қилмас, хилофатнинг армияси каби руҳан тушкун ва заиф бир ҳолатда эди. Вазирларнинг бутун дарди хаёли дунё жамғариш, бойлик, ўз

ҳокимиятларини кенгайтириш, халқни қул қилиш, бир-бирлари билан шон-шарафда мусобақалашиш, қаср ёки мансаб ёхуд бир жория талашиб ўзаро курашишдан иборат эди. Бу вазирларнинг каттаси юртини ва халқини сотган, уммат душманини ўзига дўст тутган, умматга адоват захрини сочган хоин вазир Муаййиддин эди. Бу вазир мусулмонларнинг бошига битган бало бўлиб, унинг халқ билан алоқаси биродарлик эмас, саййид ва қул муносабати каби эди. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаҳ.

Боғдод халқининг ҳолати

Боғдод халқининг аҳволига келсак, халқ бу халифадан жафо чекувчи эмасди, зеро, бошлиқ халқ ичидан чиққани учун уларга жуда мос эди. Ўша вақтлар Боғдод ер юзидаги энг катта шаҳарлардан бири бўлиб, нуфуси камида уч миллионни ташкил қаларди. Дарҳақиқат, Боғдод халқи тўкин-сочин, тинч ва фаровон ҳаётга мослашган эди.

Халқнинг биров бинойилари назарий билим олиш, намозларни масжидларда ўқиш, қуръон тиловатигагина кифояланиб, Расулуллоҳ саллоллоҳу алайҳи ва саллам Исломнинг энг баланд чўққиси эканлигини хабар берган ва уни умматига фарз қилган жиҳодни унутган эди. Аҳолининг қолганлари ва аксар қисми эса, шахват ва лаззатларга бурканган, таомлар ва либосларнинг турли

туманларини ейиш ва кийиш, жория ва қуллар, дала ҳовлилар, боғ-роғлар, от-уловларни кўпайтириш борасида мусобақалашар эди.

Шунингдек, уларнинг ичида қуръон ва ҳадисни қўйиб, куй ва мусиқа тингловчилари, ҳаром ичимлик ичувчилари, ўғриликни касб қилганлари-ю, золимлари бор эди. Бу ҳам етмагандай, Афғонистон, Ўзбекистон, Туркменистон, Форс, Азарбайжон, Чеченистон ва бошқа Ислом ўлкаларидаги биродарларининг ваҳшиёна қирғини, муслималарнинг қул қилингани, мусулмон гўдакларнинг ўлдирилгани-ю ўғирлангани, муслима қизларнинг зўрлангани, мол-дунёлари таланиб, диёрлари вайрон этилгани, Оллоҳнинг уйи бўлмиш масжидлар ёқилганини эшитиб улардан бирортаси ҳаракат қилмаган эди. Ҳатто халифа Носир Лидийниллаҳнинг Хоразмшоҳларга қарши мўғуллар билан иттифок тузишга бел боғлаганини эшитганларида ҳам, бепарволик билан эшитишдан нарига ўтмаган эдилар. Қилмиш қидирмиш деганларидек, жазо ҳам амалнинг жинсида бўлиши тайин. Бир кун келадики, унда мўғуллар Боғдод халқининг бошига ҳам ўша қора кунларни солади, улар вақтида биродарларига ёрдам қўлини чўзмаганларидек, уларнинг аҳволини эшитган бошқа мусулмонлар ҳам томоша қилишдан бошқа чора кўрмайдилар.

Улар Хоразмшоҳларга қарши мўғулларга ёрдам берганидек, мусулмонлар ҳам уларнинг зарарига мўғуллар билан ҳамкорлик қиладилар. Жумладан, Сурия ва Туркия амирлари Ироқнинг ишғолида мўғулларга ёрдам беради. Мана шундай, тақдир чархпалак мисоли айланиб туради.

Уламолар, риждлар, билагии кучга тўлган уммат ўғлонлари-ю, мужоҳидлар қани? Маъруфга буюриб, мункардан қайтарувчилар қаерда қолди? Бундай бузук жамиятнинг ислоҳчилари қаерга кетди? Дин асллари ва шариъат мақсадларининг соғлом тушунчаси қани? Нахот, Боғдодда ҳақ йўлда юрувчи бирор киши қолмаган?

Боғдод қамали

Ҳижрий 656 йил 12 муҳаррам/мелодий 1258 йил 26 январ куни буюк шаҳар Боғдоднинг шарқий девори қаршисида тўсатдан Ҳулагу бошлиқ мўғул лашкари пайдо бўлди ва шаҳарни қамал қилишга киришди. Айни вақтда чап қанотдан Кит-Буга нойн шаҳарни жануб томонидан қамалга ўтди. Боғдод ўраб олинди, шаҳар атрофига манжаниқ ва бошқа ўқ отар мосламалар

ўрнатилди¹. Оллоҳ таолонинг қадарини тўсиб қолувчи бирор нарса йўқ,

"Оллоҳнинг (ўлим учун белгилаб қўйган) муддати келган вақтида асло ортга сурилмас"²

"Аниқки, то бирон қавм ўзларини ўзгартирмагунларича Оллоҳ уларнинг аҳволини ўзгартирмас. Қачон Оллоҳ бирон қавмга ёмонлик — бало юборишни ирода қилса, бас, уни қайтариб бўлмас. Ва улар учун Ундан ўзга ҳоким йўқдир"³

Ҳаёжондан довдираган халифа зудлик билан хоин вазир Муаййиддин Алқамий бошчилигидаги катта маслаҳатчиларини тўплади. Сотқин вазир Муаййиддин Алқамий мўғулларни тинчлантириш ва тинчлик йўли билан музокара қилишни таклиф қилди.

У бу ўриндаги ягона ечим бирор бир шартларсиз омонлик сўраш, деди. Бироқ, бу умматда яхшилик тамоман йўқ бўлмади, вазирлардан Мужоҳуддин Ойбек ва Сулаймоншоҳлар фақат жиход қилиш керак, деган фикрни ёқлаб чиқишди. Бу калима Аббосийларнинг бу авлодлари учун биринчи бор эшитилган янги сўз эди

¹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/356-357), Рошидуддин "Жомиъут-таварих" (2-жилд, 1-қисм, 281-бет).

² Нух: 4

³ Раъд: 11

гўё. Жиходга чакириқ жуда кеч бўлган, тайёргарлик вақти-ю, қўшинни оёққа турғизиш замони қўлдан бой берилган эди. Халифа гўё икки ўт орасида: бир томондан сотқин халифанинг таклифи, иккинчи томондан Мужоҳуддин Ойбек ва Сулаймоншоҳларнинг даъватлари орасида қолган эди.

Халифа мўғуллар ўз тарихида ҳеч қачон омонлик бермаганини билар, шунингдек, ота-боболаридан "ҳақ-ҳуқуқлар берилмайди, балки олинади", қабилидаги сўзларни эшитган эди. Заиф ва тараддудли халифанинг боши қотди, бинобарин, бу ҳолатда жиход қилишдан фойда ҳам оз эди. Чунки жиход таваккал қарор эмас, мужоҳидлар ҳам тўсатдан пайдо бўлиб қолмайди, шунингдек, жиход тажриба усули ҳам эмас. Жиход иймоний, моддий, маънавий, жисмоний ва бошқа жиҳатлардан тайёргарлик кўриш, тарбия олиш, жонни фидо қилиш, юксакликка то исломнинг чўққисигача кўтарилишдир.

Халифа умрида биринчи марта қўшинни жангга ҳозирлашга киришди. Аббосийлар армиясининг бу авлоди илк бор жангга отланган ва биринчи карра ҳарбий амалиётга жалб қилинган эди. Ҳолбуки, улар аскарӣ амалиётлардан озод қилиниб, шаҳар ободончилиги, саноат, қурилиш, чорва ва деҳқончилик ишларига бурилган эди. Хилофат армиясидан Мужоҳуддин Ойбек бошлиқ заиф бир қўшин

Хулагунинг улкан ва қувватли лашкарини қарши олишга чикди. Хилофат армиясининг сони 10 мингдан ошмас⁴, аксарият аскарлар шаҳар ва дала ишларига жалб қилинган эди. Шунчалар хор ҳолатга тушганларидан, ҳатто бозорлар ва масжидлар дарвозалари олдида тиланчилик қилиш даражасига етган эди. Буларнинг барчаси бош вазир Муаййиддин Алқамийнинг ташаббуси билан бўлган эди⁵. Бунга сабаб, бир йил олдин, яъни хижрий 655 йил⁶ Боғдодда суннийлар билан рофизийлар ўртасида катта фитна чиқиб, рофизийларнинг жойи бўлган Карх вайрон қилинган ва вазирнинг яқинлари ҳам бу уруш қурбони бўлган эди. Чунончи, вазир ҳам рофизийлардан эди. Боғдод шаҳри бунёд бўлгандан буён бунчалар хунук ҳодисага гувоҳ бўлмаган эди. Шундан сўнг, мўғуллар ҳузурига биринчи бўлиб борган киши вазир Муаййиддин Алқамий эди⁷, деб ёзади Ибн Касир раҳимаҳуллоҳ.

Бу Ислом лашкари Боғдод кўрғонларидан чиқиб, шарққа Хулагу лашкари томон йўналди. Шу дамда қўмондон Мужоҳуддин шимол томондан Байжу лашкар тортиб келаётгани эшитди ва Боғдод ҳамма томондан қамал қилинмасин, деган фикрни олға суриб Хулагуни

⁴ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/357).

⁵ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/357-358).

⁶ Маҳмуд Шокир "ат-Тарихул Исламий" (6-жилд, Аббосийлар давлати, 2-қисм, 337-бет).

⁷ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/358).

қўйиб, Байжу томонга отланди. Чунки Байжу Боғдоднинг шимол ва ғарб томонини қамал қилса, шаҳар барча томондан душман куршовида қолиши аниқ эди. Мужоҳуддин лашкари Байжу бошлиқ мўғул лашкари билан бундан 600 йилдан олдинроқ буюк қаҳрамон Холид ибн Валид разияллоҳу анҳу томонидан эришилган улкан ғалабага гувоҳ бўлган Анбар минтақасида юзма-юз келдилар. Лекин минг афсус, бу гал Холид ҳам, унинг қўшини ҳам йўқ! Мужоҳуддин Ойбек бошлиқ хилофатнинг қўшини билан Байжунинг лашкари ашуро куни⁸ тўқнаш келди. Мусулмон лашкари Анбар ерларига секин-аста кириб борар ва у ерда ер билан яксон қилинар эди. Бу орада Ҳулагу 200 минг⁹ мўғул лашкари билан Боғдоднинг шарқий қисмига равона бўлди. Мурасасиз давом этган жангда Мужоҳуддин Ойбек озгина қўшини билан Боғдодга қочиб қолишга мушарраф бўлган, лашкарнинг катта қисми жанг майдонида қурбон бўлган эди. Бу аёнчи жанг муҳаррам ойининг 19 куни¹⁰, яъни Ҳулагу Боғдод деворларининг шарқий тарафида пайдо бўлганидан бир ҳафта кейин содир бўлган эди.

⁸ Маҳмуд Шокир "ат-Тарихул Исламий" (6-жилд, Аббосийлар давлати, 2-қисм, 338-бет).

⁹ Маҳмуд Шокир "ат-Тарихул Исламий" (6-жилд, Аббосийлар давлати, 2-қисм, 338-бет).

¹⁰ Маҳмуд Шокир "ат-Тарихул Исламий" (6-жилд, Аббосийлар давлати, 2-қисм, 338-бет).

Мўғуллар билан Аббосийлар хилофати ўртасидаги музокаралар

Байжу вақтни бой бермай, дарҳол Анбар ерларидан тўғри Боғдоднинг шимолига отланди ва уни камал қилди. Боғдод йиртқич учлик: Ҳулагу, Байжу ва Кит-Бугалар қуршовида қолди. Фурсатдан фойдаланган хоин вазир Муаййиддин халифага: "энди мўғуллар билан музокарага киришмасак бўлмайди", деди. Халифа ўта қувватли билан ўта заиф ўртасида музокара эмас, бўйсинишдан бошқа нарсa бўлмаслиги-ю, бош эгиб турган киши шарт қўйиш у ёқда турсин, эътироз ҳам билдира олмаслигини яхши билгани ҳолда таслим бўлишни мувофиқ кўрди, яъни музокарага кўнди.

Халифа Ҳулагу ҳузурига қалби Аббосийлар хилофатига нисбатан нафрат, ғазаб ва ҳасадга тўла вазир Муаййиддин Алқамий аш-Шиъий бошчилигидаги расмий делегацияни йўллади. Унга насроний патриарх Макикани (Макаха) шерик қилиб жўнатди¹¹. Бутун бошли Ислom хилофатидан шартнома тузишга борган делегация икки кишидан иборат бўлиб, уларнинг бири шиъа тоифасидан бўлса, иккинчиси эса насроний эди.

¹¹ Рошидуддин "Жомийут-таварих" (2-жилд, 1-қисм, 286-287-бет), Доктор Абдуллоҳ Саъид Ғомидий "Жихадул-мамалик зид ал-мўғул вас-салибийин" докторлик иши (61-62-бет).

Хулагу билан хилофатнинг икки кишидан иборат делегацияси ўртасидаги музокара жуда тез якунланди. Хулагу уларга катта ваъдалар берди, ваъда Боғдод ишғол қилингандан сўнг бошқарув уларга топширилиши эди. Шарт ҳам битта, хилофатни ағдаришда бор имкониятларини ишга солиб, ёрдамчи бўлиш.

У иккиси Хулагудан халифага бир неча мўғул-татар шартлари ва ваъдаларини олиб келишди. Бу ваъдалар жумласидан:

Биринчи: Икки давлат ўртасидаги урушга нуқта қўйиш ва тинчлик алоқаларини ўрнатиш.

Иккинчи: Юз минглаб мусулмонлар қонини тўккан мўғул ҳокони Хулагунинг қизи халифанинг ўғли амир Абу Бакрга никоҳланиши. Бу халифа Мустаъсим Биллаҳ учун жуда катта иш эди.

Учинчи: Рум ҳокими ўз мансабида қолдирилганидай, Мустаъсим Биллаҳнинг бошқарув курсида қолдирилиши. Бу эса, у учун энг асосий нарсалардан бири эди.

Тўртинчи: Агар шаҳар дарвозаларини очиб берсалар, бутун Боғдод аҳлига омонлик бериш¹².

Аммо шартларга келсак, уларнинг энг муҳимлари қуйидагилар эди:

Биринчи шарт: Боғдодда эълон қилинган жиҳод ҳаракатига чек қўйиш. Чунки жиҳод даъвати барча "тинчлик музокара"ларини барбод қилиши турган гап эди. Шунинг учун, халифа жиҳодга даъват қилиб турган икки бошлиқ Мужоҳуддин Ойбек ва Сулаймоншоҳларни Ҳулагуга таслим қилиши керак эди¹³.

Иккинчи шарт: Ироқ қўрғонларини бузиш, хандақларни тўлғазиш ва қуролларни топшириш.

Учинчи шарт: Боғдоднинг бошқаруви мўғуллар раҳнамолиги остида бўлиши.

Хуллас, икки элчи ўз шаҳрига адолат, ҳуррият ва омонлик ваъдаларини олиб қайтди. Агар халифа юқоридаги шартларга рози бўлса, мўғуллар Ироқда ўз дастурларини қолдириб, юртни уларга топшириши ва ўзлари Мўғулистонга қайтишларини айтишди.

¹² Маҳмуд Шокир "ат-Тарихул Исламий" (6-жилд, Аббосийлар давлати, 2-қисм, 337-бет)

¹³ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/357)

Муаййиддин Алқамий аш-Шиъий халифага бу музокаралар жудаларда қоникарли, шартлар ҳам енгил, мўғуллар ваъда ва аҳдларига вафодор, Ҳулагу ҳам ажойиб инсон, деди. Халифа хатарли ўринда турар, бир томондан шартлар ўта қаттиқ бўлганидан тараддудланиб, уларни қабул қилишга ботинолмаса, иккинчи томондан вазирларининг Ҳулагуга итоат қилмасангиз, яшашдан умидингизни узаверинг, деб тинимсиз уни кўндиришга ҳаракати оқибатида, у қалби хотиржам бўлмасада бунга рози бўлишга мажбур эканлигини ҳис қиларди.

Халифа иккиланса-да хор ва тубан ҳаётда яшашни, барча нарсани арзимаган қийматга сотишни фикр қилади. Боғдод халқи тараддудда эди, зеро, жиҳод нидоси жуда кам оғизлардангина чиққан, омма инсонлар қалбини шаҳарни қуршаб олган мўғуллардан бўлган кўрқув эгаллаган ва дунё ўта ширин кўринган эди. Ўша кунларда Боғдодда чиркинликлар жуда кўпайган эди. Чиркинлик қанча кўпайса, ҳалокат ҳам шунча яқин бўлади.

Боғдоднинг ўққа тутилиши

Халифа ўйлаб кўришга озгина вақт истади, бироқ Ҳулагунинг вақти йўқ эди. Зеро, улкан қўшин учун ҳар кун жуда катта ҳаражат кетиши турган гап. Устига-устак қамал кунлари ҳижрий 656 йил муҳаррам ойи/мелодий

1258 йил январ ойига қаҳратон қиш, аччиқ совук кунларга тўғри келган эди. Хулагу узок вақт кутмади, тош ва ўтдан бўлган замбарак ўқлари билан бомбардимонни бошлаб юборди. Ҳижрий 656 йил 22 муҳаррам/мелодий 1258 йил 5 феврал сешанба кuni шаҳар девори дарз кетиб, мўғул аскарларидан кўпи шаҳарга кирди¹⁴. Биринчи замбарак ўки тушиши билан халифанинг юраги ёрилаёзди.

Бомбардимон тўрт кун давом этди. Ибн Касир – раҳимахуллоҳ– "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" китобида бу воқеани қисқача зикр қилиб, айтадики: "Мўғул-татарлар Халифа қасрини куршаб, уни ҳар томондан ўққа тутди, ҳатто халифа ҳузурида рақсга тушиб, уни хушнуд айлаётган Арафа исмли маъшуқаларидан бири бўлган канизакка деразадан кирган дайди ўқ тегди ва канизак унинг кўз ўнгида жон берди. Халифа бунинг натижаси ўлароқ хавотирланиб, каттиқ саросимага тушди. Жорияга теккан ўкни келтиришди, унда: "Агар Оллоҳ таоло қазои қадарини амалга оширишни истаса, ақл эгаларининг ақлларини кетказади", маъносидаги бир неча сатрлар битилган мактуб бор эди. Шунда халифа огоҳликни кучайтириб, ўз қасри ҳимоясини орттиришга амр қилди"¹⁵.

¹⁴ Доктор Саййод "ал-Мўғул фит-Тарих" (1-жилд, 261-бет), Рошидуддин "Жомийут-таварих" (2-жилд, 1-қисм, 286-бет).

¹⁵ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/356-357).

Бундан кўринадики, ўша вақтлар Боғдоддаги инсонларнинг, айниқса, халифанинг қалбига дунё ўрнашиб кетган эди. Ислом умматини ҳимоя қилиш вазифаси юкланган халифа, бундай хатарли ўринда беҳуда ишлар билан банд эди.

Тўғри, канизак унинг қўл остидаги мулки, яъни у учун ҳалол эди, лекин Ислом хилофати пойтахти қамал қилинган, бир оз муддатдан сўнг ўлимга юз тутиш аниқ бўлган, мўғуллар бор кучи билан тошбўрон қилаётган, оловли ўқ таъсирида шаҳарга ўт кетган, инсонлар ўта танг ҳолатда бўлган бир вақтда халифа раққосалар билан кўнгилхушлик қиладими? Ҳикмат ва ақл қани? Жориялар ракси худди таом ва шароб каби уруш вақтида ҳам тарк қилинмайдиган даражада қонга сингиб кетган эдими? Халифа шахри, халқи, ҳатто ўзи ҳам шундай қаттиқ қийинчилик ҳолатида турганда, рақс томоша қилиш сингари ишлар билан машғул бўлишни қандай ўзига эп билди?

Мўғуллар халифага ўқ билан йўллаган мактубдаги "Агар Оллоҳ таоло қазои қадарини амалга оширишни истаса, ақл эгаларининг ақллари кетказди", жумласи Оллоҳ таоло Боғдоднинг ҳалокатини тақдир қилди ҳамда халифанинг, унинг аъёнлари ва халқининг ақлини кетказди, дегани эди. Бу иборалар ҳам, мўғуллар уста бўлиб кетган маънавий урушнинг бир кўриниши эди. Бу фожиа, яъни канизакнинг ўлдирилишидан сўнг, халифа

халқни жангга ҳозирламасдан, фақатгина ўз қасрининг ҳимоясини кучайтиришга амр этганининг ўзи, унинг фикрини қосирлигига кифоя қиладиган далил эди.

Бомбардимон ҳижрий 656 йил 1 сафардан 4 сафаргача давом этди ва 4 сафар куни Боғдоднинг шарқий девори кулади....

Халифанинг хўрланиши

Шаҳар шарқий деворининг кулаши, хилофатнинг ағдарилгани ва халифанинг озгина муддат умри қолганидан далолат эди. Вазир Муаййиддин Алқамий Ҳулағунинг қаршисига чикди. Халифа ҳузуридан чикқан элчи Ҳулағунинг йўлига пешвоз чиқиб, халифанинг таслим бўлиши хабарини берди. Ҳулағу бир халифа эмас, балки ўзи билан вазирлар, фақиҳлар, уламолар, амирлар ва аъёнларини ҳам олиб келсин, деб буйрук қилади.

Ёлғон ваъдаларга алданган халифа 4 сафар куни 3 ўғли: Аҳмад Абул Аббос, Абдурахмон Абул Фазл ва Муборак Абул Маноқибларни еталаб, 3 мингдан иборат шаҳар қозилари, фақиҳлари, амирлари ва аъёнларини олиб Ҳулағунинг қаршисига чикди¹⁶. Халифанинг унинг

¹⁶ Маҳмуд Шокир "ат-Тарихул Исламий" (6-жилд, Аббосийлар давлати, 2-қисм, 338-бет), Рошидуддин "Жомиъут-таварих" (2-жилд, 1-қисм, 290-291-бет).

айтганларини бажаришдан бошқа чораси йўқ эди, шу сабабли, у 700 отлик – Боғдоддаги қозилар, фақиҳлар, суфийлар, амирлик ва давлат катталари ҳамда аъёнлардан иборат делегацияни тўплаб, Ҳулагу ўтирган чодир томон чиқди¹⁷. Улар қўрқувдан кўзёшлари тошқотган, томирларида қонлари музлаган, юрак уриши тезлашган саросимали бир аҳволда чиқиб келишар эди. Ваҳоланки, халифа одатига кўра амирлар ва подшолардан иборат делегацияларни қасрида, юмшоқ ўриндиғида ўтириб кутиб олар эди, бу сафар ҳаётида биринчи марта, лекин хор ва ночор бир ҳолатда ёнига хоин вазири Муаййиддинни олиб, ўзи чиқиб борар эди. Ҳулагунинг чодирига яқинлашгач, мўғул соқчилари уларнинг ҳаммасини барабар киришига изн бермади¹⁸.

Соқчилар халифа билан фақат 17 кишигина киради, қолганларини синчиклаб текширамыз, дейишди. Халифа билан бирга 17 киши Ҳулагу ҳузуруга киришди, қолганлар соқчилар айтганидек текширилмади, балки отлари ғанимат қилиниб, ўзлари битта қолдирмай ўлдирилди¹⁹. Шу тариқа, Боғдод аҳлининг олимлари, фақиҳлари, вазирлари, амирлари ва аъёнларидан иборат делегациянинг асосий қисми дунёдан кўз юмди. Ҳулагу халифани бир неча ғаразларида фойдаланиш мақсадида

¹⁷ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/358).

¹⁸ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (194-бет).

¹⁹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/358).

Ўлдирмади ва дастлабки дақиқалардан бошлаб, унга такаббуруна ва қаҳр билан муомала қила бошлади. Унга бутун делегацияни қатл қилинганини айтди. Халифа ўшандагина мўғуллар бирон аҳдга ва ваъдага вафо қилмаслигига ишончи комил бўлди, лекин энди кеч бўлган эди. Зеро, Оллоҳ таоло кофирлар хусусида шундай марҳамат қилган:

"Улар бирон мўмин хусусида на аҳдга ва на бурчга риоя қиладилар. Улар тажовузкор кимсалардир"²⁰

Шунингдек, ҳақни ҳимоя қилувчи куч бўлиши лозимлиги, агар киши ҳаққини ҳимоясиз қўйса, ундан сўнг фақат ўзинигина маломат қилиши мумкинлиги халифага аён бўлди, бироқ, минг афсус, энди вақт ўтган эди.

Қонхўр Ҳулагу кескин буйруқларни бера бошлади:

Биринчи буйруқ: Халифа халкига қуролларини таслим қилиши ва қаршилик қилмасликка буйруқ бериши. Зотан, бу жуда осон эди, ҳолбуки қўлига қурол кўтарган инсонни ўзи қолмаган эди.

²⁰ Тавба: 10

Иккинчи буйрук: Халифанинг кўлига кишан, бўйнига занжир сиртмоқ солиб, Аббосийлар хазиналари жойларини кўрсатиб бергунича шаҳар бўйлаб айлантириш.

Учинчи буйрук: Халифанинг икки ўғли Аҳмад ва Абдурахмонларни отасининг кўз ўнгида ўлдирилиши. Халифанинг 15 ёшли тўнғич ўғли Аҳмад Абул Аббос ва 13 ёшли ўртанчаси Абдурахмон Абул Фазллар қатл қилинди. Кенжа ўғли Муборак асир олинди²¹.

Тўртинчи буйрук: Халифанинг уч опа-синглиси: Фотима, Ҳадича ва Марямларнинг асир қилиниши. Унинг уч опа-синглисидан ташқари халифа саройидан мингга яқин бокира қизлар асир олинди²². Иннаа лиллаҳи ва иннаа илайҳи рожибун.

Бешинчи буйрук: Вазир Муаййиддин Боғдоддаги аҳли суннат уламолари, ҳофизии куръонлар ва масжид имом хатибларининг исмларини ёзиб бериши. Сўнгра уларни оила, бола-чақаси билан бирга шаҳар ташқарисига Холлал қабристони ёнига олиб чиқиб, уларни қўй-моллар бўғизланганидек бўғизлаш, хотин ва болаларини қул қилиш ёки ўлдириш²³. Юқорида зикр қилинган суратда машҳур ислом олими шайх Абул

²¹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/361)

²² Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/361)

²³ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/362)

Фароҳ Ибн Жавзий –рахимахуллоҳ–нинг ўғли, халифа қасрининг устози шайх Муҳиддин Юсуф ва унинг уч ўғли: Абдурахмон, Абдуллоҳ ва Абдулқаримлар сўйилди. У киши хоин вазирнинг душмани эди²⁴.

Муҳоҳидлар Муҳоҳуддин Ойбек ва Шихобуддин Сулаймоншоҳ²⁵, халифани тарбия қилган шайхлар шайхи Садруддин Али ан-Найяр шу йўсинда қатл қилинди²⁶. Ундан сўнг, масжид имом хатиблари ва ҳофизи қуръонлар сўйилди. Халифа буларга гувоҳ бўлиб турди. Халифа қанчалар дарду алам, надомат ва қўрқувни ҳис қилди экан?! Агар халифа илгарироқ оқибат шундай бўлишини бир неча лаҳза тасаввур қилганида, балки бутунлай бошқа йўлни тутган бўлармиди? Лекин ўтган кунлар ортга қайтмайди, бу Оллоҳнинг қонундир.

7 - сафар чоршанба куни Ҳулагу лашкарига Боғдоднинг шарқ ва ғарбидан омматан ҳужумга ўтишига буйруқ қилди, хандақлар кўмилиб, шаҳар деворлари

²⁴ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/361-362).

²⁵ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/362).

²⁶ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/362).

бузилди ва мўғуллар шаҳарга киришди. Шаҳарни ва масжидларни вайрон қилишди²⁷.

9 - сафар жума куни Ҳулагу халифанинг қасрига кириб, халифани келтирди ва Аббосийларнинг бутун хазина ва мол-давлатини таслим қилишига амр қилди, сўнгра уларни одамларидан бирига топширади²⁸.

Сўнгра рофизий вазир бир неча ой давомида Боғдод масжидларини, ундаги жамоатлар ва жумъаларни бузишга киришди. У бу билан суннийларнинг масжид ва мадрасаларини йўқ қилиб, ўрнига рофизаларнинг бузук эътиқодини тарқатишга киришди. Лекин Оллоҳ унга изн бермади, бу ҳодисадан бир неча ойдан кейин унинг жонини олди. Бу ишга бел боғлаган унинг ўғли ҳам унинг ортидан равона бўлди, Оллоҳ у иккисини дўзахнинг қарида жамлагандир, валлоҳу аълам²⁹, дейди Ибн Касир раҳимахуллоҳ.

Валлоҳу таъала аълам....

²⁷ Рошидуддин "Жомиъут-таварих" (2-жилд, 1-қисм, 291-бет), Доктор Абдуллоҳ Саъид Ғомидий "Жихадул-мамалик зид ал-мўғул вас-салибийин" докторлик иши (62-63-бет).

²⁸ Рошидуддин "Жомиъут-таварих" (2-жилд, 1-қисм, 292-бет), Доктор Абдуллоҳ Саъид Ғомидий "Жихадул-мамалик зид ал-мўғул вас-салибийин" докторлик иши (63-бет).

²⁹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/362).

Оллоҳ субҳанаҳу ва таолодан унинг ер юзида жорий қилган қонунларини билдиришини, манфаатли бўлган илмни таълим бериб, таълим бергани билан фойдалантиришини ва тарихни бизларга ибрат қилишини сўраймиз, албатта бу Оллоҳнинг қўлида ва у бунга қодир зотдир.

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ.

Мўғул татар қиссаси

13- қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: *Шамсиддин Дарғомий*

2012 - 1433

IslamHouse.com

﴿ قصة التتار - المغول ﴾

الحلقة الثالثة عشر

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Мўғул-татар қиссаси

Барча мақтовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиффорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

Ўтган суҳбатимизда:

- Боғдод ҳукуматининг аҳволи;
- Боғдод халқининг ҳолати;
- Боғдоднинг қамал қилиниши;
- Мўғуллар билан Аббосийлар хилофати ўртасидаги музокаралар;
- Боғдоднинг ўққа тутилиши;
- Халифанинг хўрланиши, каби мавзуларни зикр қилган эдик.

Халифанинг ўлими

Халифа ва унинг 17 одами Ҳулагунинг ҳузурида, делегациядан қолган кишилар ва шаҳарнинг барча олим, фақиҳ ва қорилари қатл қилингандан кейин, мўғул қўшини Боғдоднинг кўча-кўйларига селдек оқиб киришди. Қонхўр Ҳулагу Ислом пойтахти Боғдодни оёқости қилиб топташга буюрди, яъни мўғул қўшини хаёлларига келган бузғунчилик, қатл, асир олиш, талон-тарож қилиш, зино, босқин, вайрон, ўт қўйишга буюрилди. Ҳар бир аскар билган номаъқулчилигини қилишга киришди. Йиртқич мўғул армияси бўри ўз ўлжасини бурда-бурда қилгани каби мусулмонларни тилка-пора қила бошлади... Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаҳ.

Буюк шаҳар Боғдоддан неқадар мужоҳидлар жангларга сафарбар бўлган эди? Бу шаҳарда қанча-қанча уламолар инсонларга динларини таълим берган эди? Не-не толиби илм Боғдод сари йўлга отланган эди? Мана ҳозир Боғдодда ҳеч ким қолмади! Қани Холид ибн Валид? Қани Мусанна ибн Ҳориса? Қоъқоъ, Нўъмон ва Саъд қани? Риждолларнинг ҳамияти ва ғурури қаерда қолди? Мусулмон ёшлардаги довураклик, шижоат қани? Жаннат харидорлари-ю, Оллоҳ йўлида жиҳод қилувчилар қани? Номуслари, аёллари, фарзандлари, мол-давлати ва ватаннинг ҳимоячилари қаерда қолди? Афсуски, уларнинг биронтаси йўқ. Бирор қаршиликсиз

шаҳар дарвозалари очиб берилди. Боғдодда бирорта риҷол қолмаган, фақат уларга қайсидир жиҳатлари ўхшаганлар қолган эди. Имом Абу Ҳанифа, имом Шофеъий ва Аҳмад ибн Ҳанбаллар шаҳри, Рошид раҳимахуллоҳ ва Амурияни фатҳ қилган Муътасимнинг диёри, беш асрдан буён Ислом оламининг пойтахти бўлган Боғдод шаҳри оёқости қилинди. Мўғуллар шаҳарда ақл бовар қилмадиган ишларни қилишди, улар кўча-кўйлар, хонадонлар, боғу-роғлар, масжид-у, мактабаларда мусулмонларни таъқиб қилиб ўлдиришди. Мусулмонлар дуч келган жойга қочишдан бошқа чора топмадилар.

Бир мусулмон уйга беркиниб, эшикни кулф ила маҳкамласа, мўғул аскарлари эшикни ё бузиб, ё синдириб ёки ўт қўйиб бўлса ҳам уйга кирар ва уни ўлдиради эди. Мусулмон киши томга чиқса, мўғул аскарлари ҳам унинг ортидан томга чиқиб, ўша ерда унинг жонига зомин бўлар эди. Қон шу қадар кўп тўкилганидан тарновлардан одамзот қони ёмғир мисоли оқди, иннаа лиллаҳи ва иннаа илайҳи рожибун¹. Мўғуллар биргина эркакларини эмас, ҳатто қариялар, аёллар –бундан кўзларига чиройли кўринганлари мустасно, уларни асир қилишарди–, болалар ва чақалоқларни ҳам ўлдиради эдилар.

¹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/359-360).

Бир бадбахт мўғул аскари йўл ёқасида оналари қатл қилинган 40та чақолоққа дуч келади ва уларга "рахм қилганидан" ҳаммасини ўлдиради². Дарҳақиқат, мўғулларнинг қалблари тошдек, ҳатто ундан-да қаттиқроқ бўлиб кетган эди. Мусулмонлар тинимсиз ўлдирилганидан, кун сайин шаҳарда ўликлар сони ортганидан ортди. Мусулмонларнинг қалбларига мўғуллар енгилмайди, жароҳатланмайди, қолаверса ўлмайди ҳам, деган тушунча даҳшатли кўркувни олиб кирган, бунинг натижаси ўлароқ мўғул босқинчиларига номига бўлсада қаршилиқ қилинмаган эди. Буларнинг барчаси халифа тириклигида амалга оширилди ва халифа бу ҳодисаларни кўзлари билан кўриб турди. Бу ваҳшийликларнинг қаршисида турган халифанинг қалб кечинмалари, алами ва ҳасратини бир тасаввур қилинг, а! Халифа от ёки эшак сингари буюк шаҳар бўйлаб етаклаб юрилди, унинг ёнида сотқин вазир Муаййиддин Алқамий ва Насируддин Тусийлар мўғул аскарларига олтин, кумуш ва дуру, гавҳарларнинг ерларини кўрсатиб борарди³.

"Қани, мана шу (кундан) илгари ўлиб кетсам-у, бутунлай унутилиб кетсам эди"⁴

² Доктор Саййод "ал-Мўғул фит-Тарих" (1-жилд, 265-бет).

³ Маҳмуд Шокир "ат-Тарихул Исламий" (6-жилд, Аббосийлар давлати, 2-қисм, 338-бет).

⁴ Марям: 23

"Менга (не машаққатлар билан топган) мол-дунёйим асқотмади-я! Мулку салтанатим ҳам ҳалок бўлиб кетди-я!"⁵

"Токи қачон улардан бирига ўлим келганида: Парвардигор, мени (яна ҳаётга) қайтаринглар. Шояд, мен қолган умримда яхши амал қилсам», деб қолур. Йўқ! (У асло ҳаётга қайтарилмас). Дарҳақиқат бу (ҳар бир жон бераётган кофир) айтадиган сўздир. Уларнинг ортида то қайта тириладиган кунларигача (дунёга қайтишларидан тўсиб турадиган) бир тўсиқ бўлур"⁶

Каби рухий кечинмалар халифанинг қалбига найза мисоли қадалган бўлиши табиий. Бу хорлик ва зорликнинг сабаби аниқ.

Абдуллоҳ ибн Умар –розияллоҳу анҳумо–дан ривоят қилинади: "Мен Расулуллоҳ –соллаллоҳу алайҳи ва саллам–нинг: *"Агар ийна (рибо тури) билан савдотик қилсангиз, сигирларнинг думини тутсангиз ва фақат экин-тикин билан машғул бўлиб, жиҳодни тарк қилсангиз, Оллоҳ таоло сизларга хорликни келтириб қўяди ва то динингизга қайтмагунларин-*

⁵ Ал-Ҳаққо: 28-29

⁶ Муъминун: 99-100

*гизча, уни устингиздан кўтармайди", деганларини эшитганман"*⁷.

Боғдод халқи зироъат, тижорат, синоъат, қолаверса, илм ва таълим ишларини ўз йўлига қўйган, бироқ Оллоҳ йўлидаги жиҳодни тарк қилган эдилар, натижада уларнинг устига хорлик туширилди.

Ҳулагу Боғдодга кириб, халифанинг касрига борди, унга кирди ва халифани олиб келишларига амр қилди. У бу кунни байрам қилишни қасд қилди ва халифага "Биз меҳмонмиз ва сен мезбонсан, шундай экан меҳмоннинг ҳурматини жойига қўйиб, зиёфат қилиш сенга вожиб", – деди. Ҳалифа буни тасдиқлади. Уни даҳшат тутиб қаттиқ кўркқанидан, эс-ҳушидан ажралишига оз қолган ҳатто хазиналарнинг калитларини қаерга қўйганини билолмаслик даражасига етган эди. Шунда у хазина қулфларини бузишга буйруқ қилди ва икки минг кийим-бош, ўн минг динор, қимматбоҳо буюм ва бир қанча жавоҳирларни чиқариб, Ҳулагуга тақдим қилди. Бироқ Ҳулагу уларга қайрилиб қарамади ва аскарларига тақсимлаб юборди. У "булар аскарларнинг ҳаққи эди, энди менга ер остига кўмилган бойликларни кўрсат", деди. Халифа сарой ўртасида ҳовузга кўмилган олтинлар борлигини эътироф қилди, ишора қилинган

⁷ Абу Довуд (№3462), Аҳмад (№4987) ривоятлари, Албоний «Ас-силсилатус-саҳиҳа»да (11) саҳиҳ санаган.

жой кавланди, ажабо, ҳақиқатан у ерда бир ҳовуз тўла ҳар бир бўлаги 100 мисқолдан бўлган соф олтинлар бор эди. Сўнгра Ҳулагу халифанинг канизаклари бўлимини тинтув қилишга буюрди, унда 700 аёл ва канизаклар ҳамда 1000 та хизматчи бор эди⁸.

Халифа Мустаъсим Биллаҳ Аббосийлар хазиналарини кўрсатиб бўлгандан сўнг, охириги манзил сари ҳайдаб борилди. Ҳулагу халифага ўта ёмон муомала қилди, дастлаб уни таомдан маҳрум айлади. Халифа қаттиқ очликни ҳис этгандан сўнг, таом сўраб ёлворди, шунда Ҳулагу бир тавоқ тиллани унинг қаршисига қўйиб, ол, е! – деди. Халифа бунга жавобан тиллани ҳам еб бўлармикан? – деди. Тиллани еб бўлмаслигини биларкансан, нимага уни аскарларингга тақсимламасдан жамғариб юрибсан. Уларни аскарларингга бериб, мерос бўлиб ўтган мулкнинг душманлардан ҳимоя қилдирсанг бўлмасмиди? Мана бу темир дарвозалардан ўк ясатиб, мени Жайхун дарёсидан ўтишимга тўсқинлик қилсанг бўлмасмиди? – деди. Шунда халифа Оллоҳнинг тақдири шундай бўлиши керак экан-да, – деди. Ундан бу жавобни эшитган Ҳулагу бундан кейин бошингга тушадиган нарсалар ҳам Оллоҳнинг тақдири экан-да, бўлмасам, – деди⁹. Бошқа бир ривоятда, Ҳулагу халифага юқоридаги саволларни

⁸ "Тарих мухтасар ад-дувал" (271-бет), Доктор Саййод "ал-Мўғул фит-Тарих" (1-жилд, 266-бет).

⁹ Доктор Саййод "ал-Мўғул фит-Тарих" (1-жилд, 267-бет).

кўндаланг қилганида, халифа жавоб бермасдан сукут сақлашни лозим кўрганлиги баён қилинади¹⁰.

Мўғуллар халифанинг қони ерга тўкилмасин, дея уни бир қопнинг ичига солишди, сўнгра Хулагу халифани тепкилаб ўлдиришга буюрди¹¹. Валлоху аъламу. Иннаа лиллаҳи ва иннаа илайҳи рожибун.

Подшо ва амирларнинг бу тарзда ўлдирилиши, мўғулларнинг одатига кўра эди. Улар ғолибан подшо ва амирларнинг қонини тўкмасдан ўлдираар эдилар¹². Бу ҳодиса ҳижрий 656 йил 14 сафар/мелодий 1258 йил 27 феврал чоршанба куни рўй берди¹³. Ўшанда халифа 47 ёшда¹⁴ бўлиб, халифалик даври 15 йил-у, 8 ой давом этган эди¹⁵. Сўнгра мўғуллар одатига мувофиқ уни номалум ерга дафн қилишди¹⁶. Халифа билан бирга

¹⁰ Доктор Саййод "ал-Мўғул фит-Тарих" (1-жилд, 267-бет).

¹¹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/359). Ибн Касир раҳимаҳуллох халифанинг осиб (бўғиб) ёки чўктириб ўлдирганини ҳам нақл қилганлар бор, деб айтиб ўтган. "ал-Мўғул фит-Тарих" (1-жилд, 268-бет), "Мухтасар фи ахбарил башар" (3/203).

¹² Аҳмад Абдулваҳҳоб Нувайрий "نهاية الأرب في فنون الأدب" (269-бет).

¹³ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/361, 364-365, 366), Доктор Саййод "ал-Мўғул фит-Тарих" (1-жилд, 270-бет), Рошидуддин "Жомиъут-таварих" (2-жилд, 1-қисм, 294-295-бет).

¹⁴ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/364-365). 46 ёш, 4 ой (17/361, 366).

¹⁵ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/361, 366).

¹⁶ Доктор Саййод "ал-Мўғул фит-Тарих" (1-жилд, 270-бет).

унинг икки ўғли ўлдирилган¹⁷, учинчи ўғли учта қизи билан бирга асир қилинган эди¹⁸.

Фақат Боғдод эмас, у билан бирга бани Аббос халифаларининг охиргиси ҳамда шаҳар халқи маҳв этилди. Бу воқеа Боғдод дарвозалари очилганининг 10-куни содир бўлган эди. Фожиа биргина халифанинг ўлдирилишига чекланмади, Хулагу ўз қўшинига Боғдодда қатлиом амалиётини давом эттиришга амр қилди. Қирғин 5 ёки 10 кун эмас, 40 кун узлуксиз давом этди¹⁹. Бунда сон минглаб, миллионлаб мусулмон эркаклар, аёллар, болалар ва гўдаклар қатл қилинди. Аксарият тарихчилар Боғдод шаҳрида қатл қилинганлар сони 800 мингга етганлигининг хабарини берганлар²⁰. Боғдодда фақат санокли насронийларгина тирик қолган эди. Мана шундай кулфатдан сўнг мусулмонлар қандай оёққа турганига иншааллоҳ келаси дарсларимизда шохид бўламиз. Ўша вақтлар мусулмонлар бундай катта мусибатдан ўзларини ўнглаб олган бўлса, ҳозирда биз ҳам устимизга қора соясини солиб турган мусибатлардан чиқа олишимиз турган гапдир.

¹⁷ Рошидуддин "Жомиъут-таварих" (2-жилд, 1-қисм, 294-295-бет).

¹⁸ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/366).

¹⁹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/361).

²⁰ Заҳабий "Ислом давлатлари" (2/123), Доктор Саййод "ал-Мўғул фит-Тарих" (1-жилд, 265-бет).

Боғдод кутубхонасининг оқибати

Мўғул қўшинининг бир қисми мусулмонларни ўлдириш билан овора бўлган бир пайтда, қўшиннинг бошқа бир бўлаги юртдаги маданият ва маърифат манбаларини йўқотиш билан банд бўлди. Зеро, мўғуллар ўзлари билан мусулмонлар орасидаги илм-маърифат ва маданиятда осмон билан ерчалик фарқи борлигини кўриб, нафратлари-ю, адоватлари кўксиларига сиғмай кетаёзган эди. Дарҳақиқат, мусулмонлар илм-маърифат, маданият ва ахлоқда мукаммал асос ва узун тарихга эга, диний ва дунёвий илмлар борасида 10 мингларча мўътабар олимлари бор эди. Шу билан бир қаторда, бу олимлар Ислом маданиятига доир миллионлаб китоблар тасниф этган эди. Мўғуллар эса, маданиятга эга бўлиш у ёқда турсин, Хитойнинг шимолидаги саҳроларда пайдо бўлган қавм бўлиб, ўрмон қонунига таянган халқ эди. Ҳайвонлар сингари уруш қилиши етмагандай, ҳайвонлар каби яшар эдилар. Мусулмонлардек ер юзини обод этиш ёки дунёни ислоҳ қилиш ўрнига вайрон қилиш, бузиш ва яксон этишни ўзларига касб қилган эдилар.

Ислом уммати нафақат мўғуллардан, балки ер юзидаги бошқа миллатлардан тубдан фарқ қилиб келган ва шундай давом этади ҳам. Боғдод тарихидаги биз гувоҳ бўлиб турган бу фожа, буюк Ислом уммати тарихини ҳаргиз ўчира олмайди.

Мўғул қўшинининг бир бўлаги Боғдодда жойлашган, ўша вақтлар ер юзидаги кутубхоналарнинг энг катталаридан бўлган, 600 йиллик тарихни ўз бағрига олган, илм-маърифат, одоб-ахлоқ ва тафсир, ҳадис, фикҳ, акийда каби шарият илмлари ва тиббиёт, фалакиёт, муҳандислик, кимиё, физика, жўғрофия каби ҳаётга тааллуқли фанлар ҳамда сиёсат, иқтисод, жамият, тарих каби жамиятга алоқадор фанларни, шунингдек, миллион байтларча шеърлар, ўн мингларча қиссалар ва насрларни ҳамда инглиз, юнон, форс, ҳинд ва бошқа жаҳон тилларига таржима қилинган илмий бойликларни ўз ичига олган кутубхонага қараб келдилар. Ушбу кутубхонага машҳур Аббосий халифаларидан бўлган Ҳорун ар-Рашид (ҳижрий 170-193 йиллар халифа бўлган) асос солган, ундан сўнг бу кутубхона халифа Маъмун (ҳижрий 198-218 йиллар халифа бўлган) замонида гуллаб яшнаган эди²¹. Бу кутубхона ҳар томонлама тенгсиз бўлиб, улканликда фақат Андалусдаги "Қуртуба" исломий кутубхонасигина у билан рақобатлаша оларди. Кутубхона бир қанча ҳужралардан иборат ва унда юзларча хизмат қилувчи ходимлар бор эди²². Боғдод ишғол қилинишидан 20 йил олдин Қуртуба кутубхонаси Камбис исмли овропалик насроний томонидан ёқиб қилинган эди.

²¹ Доктор Али Мухаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (200-бет).

²² Доктор Али Мухаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (200-бет).

Мўғуллар адади миллионларча бўлган қийматли, бебаҳо китобларни кутубхонадан олиб чиқиб, Дажла²³ дарёсига ташлашди. Бу мўғулларнинг ўтакетган нодонлиги эди. Улар бу китобларни Мўғулистон пойтахти Қорақурумга²⁴ фойдаланиш учун олиб кетсалар, ўзлари учун катта ютуқ бўлар эди. Ҳолбуки, мўғуллар мадиният ва тараққиётда ҳали гўдаклик босқичида эдилар. Бироқ улар ўқиш ва ёзишни билмайдиган, таълим олиш уларга ёт бўлиб, айшу-ишрат ва шаҳватларига қул бўлиб яшайдиган, дунёдан кўзлаган бирдан-бир мақсадлари вайрон қилиш бўлган ёввойи уммат эди. Дарёга улоқтирилган сонминглаб китоблардаги сиёҳларнинг сувга чиқиши натижасида Дажла дарёси суви коп-қора рангга бўялди. Ҳатто мўғул отлиғи бу қирғоқдан у қирғоққа дарёга ташланган китоблар устидан китобларни босиб, ўтиб қайтарди. Иннаа лиллаҳи ва иннаа илайҳи рожиъун.

Тарихда Ислом кутубхоналарининг мунтазам талофат кўргани

Боғдод кутубхонасининг дарёга оқизилиши нафақат мусулмонлар, қолаверса, бутун инсоният учун улкан бахтсизлик ва жиноят эди. Бу каби жиноятларга тарих кўп гувоҳ бўлган. Жумладан, насронийлар Андалусдаги

²³ рус. Тигрис.

²⁴ рус. Каракорум.

буюк Куртуба кутубхонасига ўт қўйишди, бундай ҳолат миллионлаб китобларни ўз ичига олган Гранада кутубхонасида ҳам рўй берди, салибчилар унга ҳам ўт қўйишди. Сўнгра салибчилар Андалусда Толедо, Севилья²⁵, Валенсия, Сарагоса²⁶ ва бошқа шаҳарларда жойлашган кутубхоналарни ҳам айни кўринишда вайрон қилдилар.

Насронийлар Шомда 3 миллион китобни ўз бағрида сақлаган Таробулус²⁷ кутубхонасига ҳам ўт қўйдилар. Таробулус кутубхонаси Боғдод кутубхонасига ҳечам тенглаша олмас эди. Энди Дажла дарёсига оқизилган Боғдод кутубхонасидаги китобларнинг сонини бир тасаввур қилинг, а!

Насроний салибчилар Фаластиндаги Ғазо, Қуддус ва Аскалон кутубхоналаринида шундай хунук аҳволга солишди. Сўнгра XIX-асрга келиб, янги Европа босқинчилари Ислом ўлкаларига бостириб келишди, бироқ улар аждодларига қараганда бироз ақллироқ эканлар, улар Ислом давлатларидан ўғирлаган китобларни аждодлари сингари ёқмасдан, ўзлари билан олиб кетишди. Ҳозирда Европанинг катта кутубхоналаридаги китобларнинг асосий қисмини

²⁵ Турк. Sevilla.

²⁶ Турк. Zaragoza.

²⁷ Рус. Триполи.

мусулмонлардан ўғирлаб кетилган китоблар ташкил қилади.

Дарҳақиқат, Ислом душманлари узун асрлар оша илмнинг қайси тури бўлмасин бу умматни унга боғланишдан китобларни ёқиш, ё дарёга оқизиш, ёки ўғирлаш ёхуд таълим манҳажини ўзгартириш орқали маҳрум қилишга ҳаракат қилиб келдилар. Бу билан улар умматни асосий ва муҳим илм, дин ва ахлоқдан узоқлаштиришни хоҳладилар ва қайсидир жиҳатдан бунга эришдилар ҳам. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаҳ.

Боғдодга ўт қўйилиши

Кутубхонани дарёга чўктириб бўлган мўғул қўшинининг бир бўлаги гўзал ва ҳашаматли биноларга қараб йўл олдилар ва уларни вайрон қилиб, ўт қўйдилар. Кўзларига чиройли кўринган қимматбаҳо нарсаларни ўзлари билан олар, эътиборларини жалб қилмаган нарсаларни ёқар эдилар. Ўша вақтлар ер куррасидаги буюк шаҳар харобага айланган, олов ва тутун етиб бормаган жой қолмаган эди.

Боғдод аҳлининг баъзиларини тирик қолдирилиши

Қатлиом бошланганидан 40 кундан сўнг, Боғдод тамоман хароб кўринишга келган эди. Шаҳарда нодир сураатда тирик инсонлар қолган, кўчаларда ўликлар баланд тепалик мисоли бўлган эди. Ўликлар устига ёмғирлар ёғди, натижада улар ириб бошлади ва бутун шаҳарга сассиқ ҳид тарқалди. Об-ҳаво ўзгариши оқибатида пайдо бўлган вабо Шом диёригача етиб борди. Вабо (ўлат) жуда кўп инсонлар ҳаётига зомин бўлди²⁸.

Ҳулагу аскарларига мусулмонларни ўлдиришни бас қилишларига буюриб, қатлдан тирик қолган Боғдод халқига омонлик берди. Ҳулагу бу минтақада вабо тарқалиб, ўз лашкарини қириб кетишидан қўрққанидан шу қарорга келган эди. Мусулмонларга яширинган жойларидан чиқиб, ўликларни кўмишларини эълон қилди. Субҳаналлоҳ!

Боғдодда омонлик садоси янграганида хандақлар, қабристонлар ва ташландиқ қудуқларга жон ҳолатда беркинган одамларнинг секин-аста чиқиб келиши, худди қабрларидан тирилиб чиққан ўликлардек эди гўё. Улар бир-бирларини танимас, ҳатто ота боласини, ака

²⁸ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/362).

укасини танимас эди²⁹. Кимдир отасини ё қизини, яна кимдир онасини ёки боласини ахтаришга тушди. Лекин адади миллионга етган ўликларни дафн қилиш осон эмасди. Тирик қолган мусулмонлар биродарларининг мурдаларини кўмиб улгурмаслари шаҳарда дахшатли суратда ўлат ва вабо тарқалди. Натижада қолган инсонлар ҳам ўлиб кетди. Қилич тиғидан омон қолганлар, шаҳарда тарқалган ўлат ва вабо эпидемиясидан кутила олмади, улар ўзларидан илгари оламни тарк қилган ўликлар сафига қўшилдилар³⁰. Бу Боғдоднинг янги фожиаси эди. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаҳ....

Муаййиддин Алқамийнинг Боғдодга ҳоким қилиниши

Сўнгра Ҳулагу шу йилнинг жумодул-увла ойида Боғдодга Али Баҳодир ва Муаййиддин Алқамийни ҳоким қилиб тайинлади³¹, бироқ унга ҳокимнинг номидан бошқа нарса тақдим қилмаган эди. Алҳол, ҳар

²⁹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/362-363), Маҳмуд Шокир "ат-Тарихул Исламий" (6-жилд, Аббосийлар давлати, 2-қисм, 338-бет).

³⁰ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/362-363), Доктор Саййод "ал-Мўғул фит-Тарих" (1-жилд, 266-бет).

³¹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/363), Рошидуддин "Жомиъут-таварих" (2-жилд, 1-қисм, 294-295-бет), Маҳмуд Шокир "ат-Тарихул Исламий" (6-жилд, Аббосийлар давлати, 2-қисм, 339-бет).

қандай қарор ва буйруқлар мўғуллар томонидан белгиланар, ҳоким эса бажаришдан нарига ўта олмас эди. Янги ҳокимга нафақат Ҳулагу ҳатто оддий мўғул аскарлари ҳам бемолал буйруқ берарди, бу бир томондан ҳокимни хорлаш бўлса, иккинчидан бошқарувда унинг ҳеч қандай кадр-қиймати ва қуввати йўқлигини уқтирар эди. У мўғулларга тобе бўлиб хорликнинг охири даражасига етди. Мана шундай, кимки дини, ватани ва обрўсини сотса, ёрдам берган душманлари қаршисида ҳам кадрсиз бўлиб қолади. Айғоқчилар душманлар назарида-да зигирчалик кадрга эга бўлмайдилар. Хоин вазир Боғдодга волий бўлгандан сўнг, бироз муддат хор бўлиб юрди ва ўз уйида бир неча ойдан кейин, жумадул-охира ойида жон таслим қилди³². У бу хоинлиги эвазига Боғдодни сотгандан сўнг хўрлик ҳаётида 3 ой яшади³³. Ҳокимлиги, мулки ва хиёнатидан бирор фойда кўрмади. Бу ҳодиса ҳар бир хоин учун ибрат бўлиши керак.

"Парвардигорингиз (аҳли-эгалари) золим бўлган шаҳарларни ушлаганида, мана шундай ушлар. Унинг ушлаши-азоби аламли ва қаттиқдир"³⁴

³² Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/362-363, 380), Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (203-бет).

³³ Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (203-бет).

³⁴ Ҳуд: 102

Сўнгра мўғуллар вазирнинг ўғли Иззуддин Абул Фазлни Боғдодга волий қилишди³⁵, отанинг мероси болаларига қолганидек, хиёнат ҳам унга ота мерос бўлган эди. Бироқ бу мансаб унга бахтсизлик келтирди, Боғдодга волий бўлган хоин вазирнинг ёш новкирон ўғли Боғдод ишғол қилинган йили ҳижрий 656 йилнинг ўзида оламдан кўз юмди³⁶. Дунёга тармашган кимсанинг ҳалокатга учраши ҳеч ажабланарли эмас. Халифа дунёга маҳкам ёпишганида ҳалок бўлди. Сўнгра, хоин вазир, ундан сўнг унинг дунёга хирс қўйган ўғли отасининг ортидан равона бўлди. Боғдод аҳли дунёга берилганида ҳалокатга юз тутди. Бу ер юзида жорий бўлган қонундир....

³⁵ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/363, 380) Доктор Али Муҳаммад Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (203-бет).

³⁶ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/363, 380), Маҳмуд Шокир "ат-Тарихул Исламий" (6-жилд, Аббосийлар давлати, 2-қисм, 339-бет). Саллабий Жувайнийдан нақл қилишича, вазирнинг ўғли ҳижрий 657 йил зулҳижжа ойида, яъни Боғдод ишғолидан бир йилдан сўнг ўлган ва девон ишлари Ато Малик Жувайнийга топширилган, "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (204-бет).

Боғдод ағдарилишининг асорати

Боғдоднинг мўғуллар томонидан ишғол қилиниши бутун оламга яшин тезлигида тарқалди. Бу Ислом оламига ҳазм қилиш мутлақо қийин бўлган даҳшатли зарба бўлган эди, чунки Боғдод шунчаки бир шаҳар эмасди. Боғдод ўша замонда ер куррасидаги энг катта шаҳар бўлиши билан бирга илм-маърифат, тараққиёт, маданият мужассам бўлган Ислом уммати хилофатининг пойтахти эди. Мусулмонлар эсанкираб қолишди, Боғдод ишғол қилинди, дегани нимаси? Халифа ўлдирилиб, ўрнига бошқа халифа тайин қилинмади, деганичи? – каби саволлар одамлар орасида жавобсиз қоларди.

Мусулмонлар халифасизлик қандай бўлишини ақлларига сиғдира олмасди. Улар учун хилофат ўта муҳим аҳамиятга эга эди. Ўша вақтда Аббосийлар хилофати ўта заиф ҳолатда бўлсада, бир кун келиб хилофат албатта кучаяди деган умид уларнинг зехнида барҳаёт эди. Мўғулларнинг чиқиши, мусулмонларнинг мағлубияти, Боғдод ва хилофат ағдарилгандан сўнг мусулмонларнинг тушкунликлари, уларни "бу қиёмат аломати, энди Махдий чиқади ва мўғуллар устидан нусратга эришади", - деган эътиқодга етаклай бошлаган эди.

Бир кун келиб Махдий чиқади, Исо алайҳис-салом тушади ва қиёмат қоим бўлади, бунга иймонимиз комил,

иншааллох. Аммо қиёмат кунини қачон бўлишини ҳеч ким билмайди,

"Одамлар сиздан (қиёмат) соати (қачон бўлиши) ҳақида сўрайдилар. «У (соатни) илми ёлғиз Оллоҳнинг ҳузуридадир», деб айтинг. Қаердан билурсиз, эҳтимол у соат яқин келиб қолгандир"³⁷

Нега мағлубият ва мувофақиятсизлик кезларида инсонлар онгида бу каби дунёқараш пайдо бўлди? Балки мусулмонлар тушқунлик сабаб, Оллоҳнинг ва ўзларининг душманлари мўғулларга қарши ғалаба қилишга кўзлари етмай, осонроқ ечимни ахтаришгандир. Имом Маҳдий чикса ёки бирор-бир мўъжиза рўй берса-ю, мўғуллар устидан ғолиб бўлсак, деб тасаввур қилгандирлар. Валлоҳу аълам.

Бу орада насронийлар хурсанчиликларидан ўзларини кўярга жой топмаётган эдилар. Мўғулларнинг Ислом оламига берган бундай қаттиқ зарбасидан сўнг, салибчилар Шом ва Миср ўлкаларига юришларини янгидан бошлашларида шубҳа йўқ эди.

Мўғуллар Боғдодни эгаллашди, унинг мол-мулкини талашди. Қонхўр кимса ҳеч қачон хунрезликдан тўймайди. Оқилга аёнки мўғуллар Боғдодни ишғол

³⁷ Аҳзоб: 63

қилиш билан чекланмайдилар ва янги хазиналар излашлари аниқ.

Бу мавзуларга келаси дарсларимизда тўхталиб ўтамиз, иншааллоҳ.

Валлоҳу таъала аълам....

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ.

Мўғул татар қиссаси

14- қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: *Шамсиддин Дарғомий*

2012 - 1433

IslamHouse.com

﴿ قصة التتار - المغول ﴾

الحلقة الرابعة عشر

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Мўғул-татар қиссаси

Барча мақтовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиффорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

Ўтган суҳбатимизда:

- Халифанинг ўлими;
- Боғдод кутубхонасининг оқибати;
- Тарихда ислом кутубхоналарининг мунтазам талофат кўргани;
- Боғдодга ўт кўйилиши;
- Боғдод аҳлининг баъзиларини тирик қолдирилиши;
- Муаййиддин Алқамийнинг Боғдодга ҳоким қилиниши;
- Боғдод ағдалирилишининг асорати каби мавзуларни зикр қилган эдик.

Баъзи мусулмон амирларнинг мўғулларга яқинлашуви

Ўтган суҳбатимизда мўғуллар қўли билан Ироқ ва Боғдоднинг забт этилиши, буюк шаҳар миллиондан ортик инсонларни йўқотиши, Боғдоддек буюк шаҳарнинг оёқости қилиниши ва ислом пойтахтидаги илм-фан, маданият ва тараққиёт манбаларини йўқ қилиниши каби буюк мусибатларни мусулмонлар бошларидан кечирганига гувоҳ бўлган эдик. Ироқнинг маҳв этилиши, мўғулларнинг ислом оламига босқинининг сўнгги бекати эмаслиги, балки уларнинг таъмалари ва қатлиомлари ислом ўлкаларининг янги ҳудудларига давоми этиши кундек равшан эди.

Хулагу Боғдодни ер билан яксон қилгандан сўнг, Форсдаги Ҳамадонга отланди. Сўнгра Урмия кўли қирғоғида жойлашган Шоҳ қалъасига қараб юрди. Бу кўл Эроннинг шимоли-ғарбий томонида жойлашгандир. У бу қалъага Аббосийлар қасридан, мусулмонларнинг байтул молидан, тижоратчи ва мулкдорлардан талон-тарож қилиб тортиб олган катта бойликларни қўйди.

Хулагу Боғдод атрофига мўғул посбонларини қўйиб, ўзи эса янги ҳужум ҳақида фикр қилди. Бу босқин Сурия ерларига бўлишида шак-шубҳа йўқ. У Сурия минтақасини ўрганишга киришди. Хулагу бу минтақанинг заиф ва қувватли нукталарини ўрганишга

бел боғлаган чоғда, баъзи мусулмон амирлар унга дўстлик изҳорини кучайтира бошладилар. Боғдоддаги миллионлаб мусулмонларнинг тўкилган қонлари қотмасидан бу амирлар мўғул қўмондони қонхўр Ҳулагу билан дўстлик ва иттифоқлик алоқаларини янгидан тиклаш мақсадида расмий делегациялар юборишга киришдилар. Бироқ бу амирлар ўз ҳамкорликларида қадр-қиймат топмадилар. Ҳулагу билан улар ўртаси осмон билан ер мисоли эди. Шунга қарамай, улар арзимаган нарсага эришиш мақсадида "йўқдан кўра бор" қабилида иш тутдилар. Энг камида Ҳулагунинг ёмонлигидан сақланиб қолишарди.

"Шубҳасиз ораларингизда (жангга чиқишдан) четда қоладиган, агар сизларга бирон мусибат етса, «Оллоҳ ёрлақаб улар билан бирга бўлмадим», (акс ҳолда ҳалок бўлур эдим) дейдиган кимсалар ҳам бор"¹

Улар Ироқ ва Боғдод ҳимоясида иштирок этмаганларига ич-ичларидан хурсанд бўлишар, голиб ким бўлишидан қатъий назар унга яқинлашишга шошилар эди. Ҳолбуки, бу амирлар ўз халқи олдида уларни уруш талофатларидан асраб қолган ҳокимлар қиёфасида кўриниш берар, аслида эса оташин оловга ҳозирланган ёғочлар мисоли эдилар,

¹ Нисо: 72

"Сўзлаганларида эса сўзларига (охангдор, фасоҳатли бўлгани учун берилиб) қулоқ солурсиз. (Лекин уларнинг диллари иймон ва яхшиликдан холи бўлгани учун) улар гўё (деворга) йўлаб қўйилган (чирик) ёғочларга ўхшайдилар"²

Бу турдаги амирларнинг саъй-ҳаракатларини қўллагувчи, ишларига баракотлар тилагувчи ва халқни уларга эргашишга ва қилган амаллари қандай бўлса ҳам ундан рози бўлишларига тарғиб этувчи уламолари бўлгани ажабланарли эмас. Бу "олимлар" "Расулуллоҳ саллоллоҳу алайҳи ва саллам Худайбияда мушриклар билан сулҳ тузганларида, нима учун биз мўғуллар билан сулҳ тузмайлик? Набий саллоллоҳу алайҳи ва саллам Мадинада яҳудийлар билан аҳдлашган бўлсалар, нимага энди биз Боғдоддаги мўғуллар билан аҳдлашолмаймиз? Мўғуллар сулҳга мойил бўлиб турибди, зеро, Оллоҳ таоло шундай деган-ку:

"Агар улар сулҳга майл қилсалар, сиз ҳам унга мойил бўлинг ва Оллоҳга таваккул қилинг! Албатта, Унинг Ўзи эшитгувчи, билгувчидир"³

Мўғуллар сулҳ тузишга рози бўлса, келишув ва ҳамкорликни истасалар-у, биз эса, Раббимиз азза ва

² Мунофиқун: 4

³ Анфол: 61

жалланинг каломини эшитиб, билиб туриб, шариъатга хилоф қилишни хоҳлаймизми?" – каби мисолларни бу амирларга суннати набавия ва куръондан келтириб берганида ҳам шубҳа йўқ. Оллоҳ таоло улар борасида шундай марҳамат қилади:

"Улардан яна бир гуруҳи борки, сизлар Китобдан (Тавротдан) бўлмаган нарсани Китобдан деб ўйлашингиз учун Таврот китобини тилларини бураб (бузиб-ўзгартириб) ўқийдилар ва Оллоҳнинг ҳузуридан келмаган (ўзларининг сўзларини) «Оллоҳнинг ҳузуридан келган», дейдилар. Улар билиб туриб Оллоҳ ҳақида ёлғон сўзлайдилар"⁴

"Саййидлари Ҳулагу"нинг ҳузурига у бизнинг ҳамкорлигимизни қабул этармикан? – деган саволларни ўзаро бир-бирларидан сўраган, ҳаяжон ва хавотирдан қалблари кўксларидан чиқиб кетгудек бўлиб, шошилганларича йўлга отланишди. Мосулнинг амири Бадруддин Луълу⁵, Туркиянинг маркази ва ғарб томони – Анадол минтақасидан амир Кай Ковус II ва амир Рукнуддин Қилич Арслон IV, Ҳимс амири Ашроф Айюбий, Дамашқ ва Ҳалаб амири Салоҳиддин Айюбийнинг невараси Носир Юсуфлар Ҳулагунинг ҳузурига бўйин эгиб келишди. Бу амирлар шимолий

⁴ Оли-Имрон: 78

⁵ Мақризий "ас-Сулуқ" (1/499 - бет)

Ироқ, Шом ва Туркия минтақаларининг катталари эди, бу эса Ҳулагунинг қаршисида ғов бўлиб турган муаммоларнинг ечими, шунингдек, ўша минтақаларнинг жангу-жадалсиз қўлга киритилиши эди.

Майяфариқин шаҳри камали

Ҳеч кутилмаганда Ҳулагунинг қаршисида бир муаммо пайдо бўлди, бу муаммо Айюбий амирларидан бири унга бўйсунидан бош тортгани етмагандай, охирги томчи қони қолгунича унга қарши жанг қилишга қарор қилгани эди. Ҳулагу уни бу минтақалардаги тинч-осудаликка раҳна солувчи шунчаки бир хунрез, деб эътибор қилди.

Ўз муруввати, кадри ва динини ҳимоя қилиш учун оёққа турган мусулмон амир Комил Муҳаммад Айюбий⁶ –раҳимахуллоҳ– эди. У ҳозирги Туркиянинг шарқи, Ван кўлининг ғарбида жойлашган Майяфариқин⁷ минтақасининг амири эди. Комил Муҳаммад Айюбий – раҳимахуллоҳ–нинг кўшини Туркиянинг шарқи ва шимол тарафдан Дажла ва Фурот дарёлари орасидаги жойларни ўз ичига олган Жазира минтақасини назорат қилар эди⁸. Бир сўз билан айтганда, амир Комил

⁶ Комил ибн Шиҳоб Ғозий ибн Одил. "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя".

⁷ Ҳозирги кунда Туркиянинг Диёрбакр минтақасидаги Силван шаҳридир.

⁸ Ғомидий "Жихадул-мамалик" докторлик рисоласи (75 - бет).

Муҳаммад Туркиянинг шарқи, Ироқнинг шимоли-ғарби ва Суриянинг шимоли-шарқига ҳоким эди.

Мўғуллар Боғдод қўрғонлари қаршисида турган вақтда амир Комил Муҳаммад Дамашққа Носир Юсуфнинг олдига йўл олди. У Боғдодга ёрдам бериш фикрини олға сурди. Мўғулларга қарши жиҳод қилишни, керак бўлса шу йўлда шаҳид бўлишни таклиф қилди. Нусратга эришмаган тақдирда ҳам азиз ҳолатда шаҳид бўлишни ихтиёр қилди. Дамашқ амири Носир Юсуф эса, қарор қабул қилиш замонида қўрқоқлиги, маънан заифлиги, ҳайрати, тараддуди сабаб зарур қарорни қабул қилишдан ожизлик қилди. Комил Муҳаммад Боғдод ишғол қилинганини эшитгунича Дамашқда қолиб кетди. Сўнгра Майяфариқинга қайтди⁹. Хуллас, Комил Муҳаммад бир ўзи яккаланиб қолди.

Хулағу Сурия ерларини босиб олишни истади, аммо у айни вақтда Комил Муҳаммад Айюбий – раҳимахуллоҳ–нинг қўл остида бўлган Жазира минтақасини босиб ўтмасдан ва шимолий Ироқдан юрмасдан бу мақсадига эриша олмасди. Шимолий Ироқнинг катта амирлари дини-ю, ватанига хоинлик қилиб, душманга бўйсуниб, Хулағунинг ишини қулайлаштирган бўлса-да, Майяфариқин амирлигини куч билан қайириб ўтиши лозим эди. Майяфариқин

⁹ Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (332 - бет).

шаҳри жуда ҳам мустаҳкам қўрғонли шаҳар бўлиб, Қора тоғлар тизими орасида жойлашган ва уни ишғол қилиш анчагина машаққатли эди. Ҳулагу бирон талофат кўрмасдан осонлик билан йўлни давом эттириш пайида бўлди.

Ҳулагу мусулмон амирни жиход фикридан чалғитиш ниятида, унинг атрофидаги барча амирлар қатори шартларсиз таслим бўлишга чакириб элчи йўллади. У ўзи ёлғиз мўғулларга қарши турган, қолганлар барчаси шармандаларча таслим бўлган эдилар. Ҳулагу илоннинг ёғини ялаган, айёрликда тулкини чангида қолдирадиган маккор эди. У мўғулни эмас, қиссис (яъни поп) Ёкубий исмли насроний арабни элчи қилиб юборди. Бу элчи амир Комил Муҳаммадга Ҳулағунинг мақсадини, унинг куч қуввати-ю, қанчалар ваҳшийлигини чиройли суратда, амирнинг она тили, араб тилида мукаммал баён қилиб бера олиши билан бирга, у насроний ҳам эди, бу эса мўғуллар насронийлар билан ҳам иттифоқчилик тузган деганини англатарди. Бу Комил Муҳаммад учун ўта хатарли бўлиб, муҳим стратегик аҳамият касб қилар эди. Чунки Майяфарикин амирлиги Туркиянинг шарқида жойлашган, шарқ ва шимоли-шарқдан мўғуллар билан иттифоқдош бўлган насроний Арманистон ва насроний Гурж мамлакати билан чегарадош эди.

Амир Комил Муҳаммад икки ўт орасида қолганди, агар элчини рад этса, худди кичик мусулмон оролчаси мисоли барча томондан улкан мунофиқ, мушрик ва насронийларнинг қуршовида қолиши турган гап эди. Яъни:

1. Шарқдан насроний Арманистон;
2. Шимоли-шарқдан насроний Грузия;
3. Жануби-шарқдан мўғуллар иттифокчиси мусулмон Мосул;
4. Ғарбдан мўғулларга куллуқ қилиб турган Салжукий амирликлари амир Кай Ковус II ва амир Рукнуддин Қилич Арслон IV;
5. Жануби-ғарбдан Ҳалаб амири Носир Юсуф қуршовида эди.

Амир Комил Муҳаммадда бирор қутулиш йўли мавжуд эмасди, у хоҳ мусулмон ўлкалардан, хоҳ насронийлар томондан бўлсин, устига-устак мўғул қўшини Майяфариқин минтақасини қамал қилишга тайёр эди. Хуллас, у ўта хатарли ва қалтис ўринда турар эди. Бироқ Комил Муҳаммад Айюбий –рахимахуллоҳ– насроний элчи қиссис Ёқубийни қўлга олди ва қатл қилди. Амир Комил Муҳаммад "элчига ўлим йўқ", қабилидаги қоидага хилоф иш қилиши билан, мусулмонларнинг қалбларини ўзининг темир тирноғи билан тимдалаётган қасос ўтини оз бўлса-да тин олдириш учун Ҳулагуга очикдан-очик уруш эълон

қилган эди. Қиссис Ёқубийнинг ўлдирилиши Хулағунинг таслим бўл! – деган буйруғига равшан жавоб эди. Хулағу Шомга амир Комил Муҳаммад ишини битирмасдан киролмаслигига кўзи етиб, бу ишга бошини қотира бошлади.

У кўп ўйлаб ўтирмасдан катта қўшин ҳозирлади ва қўшиннинг бошига ўғли Ашмутни¹⁰ қўмондон этиб, у билан бирга Илка нойон ва Сунтойларни қўшиб Майяфариқинга сафарбар қилди¹¹. Ашмут катта мўғул лашкарини олиб, Мосулнинг амири Бадруддин Луълў ўз шаҳри дарвозаларини очиб бергандан сўнг, бевосита Майяфариқинга йўналди ва шаҳарни қуршаб олди. Сўнгра амир Комил Муҳаммадга элчи йўллади. Агар таслим бўлсанг, ўлимдан ҳамда юртингни вайрон қилинишидан сақлаб қоласан. Борди-ю, исён қилсанг, ўласан ва юртинг харобага айлантирилади, дея таҳдид қилди. Бироқ Комил Муҳаммад таслим бўлишга қаттиқ эътироз билдирди ва "Мен сизларнинг ширин сўзларингизга ҳаргиз алданмайман ҳамда мўғул қўшинидан зиғирча ҳам қўрқмайман. Модомики тирик

¹⁰ Юшумут.

¹¹ Рошидуддин "Жоми'ут-таварих" (2 - жилд, 1 - қисм, 319 - бет), Ғомидий "Жихадул-мамалик" докторлик рисоласи (75 - бет).

эканман, сизлар билан жанг қиламан", – дея жавоб йўллади¹².

Бу вақтда икки мамлакат Арманистон ва Грузия қўшинлари шаҳарнинг шарқ томондан қамалга киришган эди. Бу шиддатли қуршовнинг бошланиши Боғдод вайрон қилинганидан 4 ойдан кейин, яъни 656 ҳ.с. ражаб ойида/ 1258 м.с. июл ойига тўғри келган эди.
(13 - х)

Қаҳрамон шаҳар қаттиқ қаршилиқ қилиш билан жонбозлик кўрсатди. Амир Комил Муҳаммад халқини собитқадамлик ва Оллоҳ йўлидаги жиходга тарғиб қилган ҳолда нодир суратдаги шижоатни гўё қайта тирилтирди. Дарҳақиқат, у нобакорлар даврида лаёқатли, кўрқоқлар замонида ҳақиқий довьорак, калта ва бефаҳмлар яшаб турган онда ақлли ва фаросатли киши эди. Амир Комил Муҳаммад халқининг руҳиятини кўтариш учун хазиналарида бор тилла, кумуш ва қиммат баҳо нарсаларини уларга тарқатиб, шаҳар мудофаасига ишлатди. Бутун Майяфариқин аҳли бирлашиб,

¹² Рошидуддин "Жомиъут-таварих" (2 - жилд, 1 - қисм, 319 - бет), Ғомидий "Жихадул-мамалик" докторлик рисоласи (75 - бет).

юртларини вайрон қиламиз деб турган тажовузкор мўғулларга қарши жиҳод тадоригини кўрдилар¹³.

Майяфариқин шахри ҳар томондан аёвсиз қамалда турганда ёндош мусулмон амирликлари ёрдам қўлларини чўзишлари фарз эди, лекин ундай бўлмади. Уларга на қурол-аслаҳа, на озиқ-овқат ва на доридармон жўнатдилар. Майяфариқиндаги ака-ука, опа-сигил, ўғил-қиз, ота-оналари бўлмиш мусулмон биродарларини четга суриб, ўша пайтда ер юзида ўзини якка куч соҳиби, деб эътибор қилаётган мўғулларни эҳтиром қилишди.....

Майяфариқиннинг ёрдамсиз қолишининг сабаблари

Мусулмон амирларнинг хоинликларига кўз юмсак, ислом ўлкалари Ҳалаб, Мосул, Туркия ва бошқалардаги омма муслмонларнинг қилмишларига безътибор бўлиш қийин иш. Бу халқлар қаерда эди? Уларнинг орасида Майяфариқиндаги мусулмонлар билан қон-қариндош бўлгани қанча-ю, борди-келди қилувчилари қанча эди? Амирлар кўриб турганимиздек разил ахлоқли бўлсалар, халққа нима бўлган эди? Исломи биродарликни ҳисобга олмаганда ҳам, соғлом фитратнинг ўзи душман

¹³ Рошидуддин "Жоми'ут-таварих" (2 - жилд, 1 - қисм, 320 - бет), Ибн Шаддод "ал-Иълоқ ал-Хотийро" (3 - жилд, 2 - қисм, 490 - бет), Ғомидий "Жиҳадул-мамалик" докторлик рисоласи (76 - бет).

куршовида турган қариндошларига озиқ-овқат, қурол ва дориларни етказиб туришларини тақозо қиларди-ку! Нима учун бу минтақадаги ислом уммати жим турди? Ваҳоланки, улар нафақат дин ва ақийда, ҳатто қон ва насаб жиҳатдан оға-ини эдилар-ку!

Дарҳақиқат, халқлар лом, мим, демадилар, уларнинг сукутлари бир неча хатарли ишлардан дарак эди:

Биринчи: Халқлар ҳам ҳокимларидан кўп факр қилмас ҳамда –қандай сурат ва шаклда бўлмасин– дунё ҳаётига ўта муҳаббатли эдилар.

Иккинчи: Бу минтақалар халқларини давомли суратда туб моҳиятдан бурувчи амалиётлар, ўзларининг чиройли тарзда "тинчлик" сиёсатини юргизаётганлигини уларнинг онгларига сингдирувчи амирлар, вазирлар ва олимлар бор эди. Бу ҳокимлар дини, обрўси, ватани ва халқини, балки бутун мусулмонлар шаънини ҳимоя қилишга бел боғлаган амир Комил Муҳаммадни таъна тошларига кўмиб ташлаган бўлсалар ажабмас. Улардан: ўзи Комил Муҳаммад халқини уруш гирдобига солиб, юртини вайрон қилинишига сабаб бўлганидан кўра ўрнини бўшатгани яхши эмасмиди? Комил Муҳаммад қурол-аслаҳаларини топширганида муаммо ҳал бўларди, лекин у ер куррасидаги ҳукмрон давлат – мўғулларга қарши чикди-я! Бу хато Майяфариқин халқини тамоман қирилиб кетишидан бошқа нарсага олиб келмайди.

Хулагу Майяфарикинг фақат Комил Муҳаммадни тахтдан олиш учун келаётгани ва унинг халқига адовати йўқлигини баён қилувчи мактуб йўллагани ҳам аниқ, деган сўзларни айтувчилари бўлганида шубҳа йўқ. Асл моҳиятдан узоқлаштирувчи амалиётлар халқнинг иштиёқини ўчириб, унинг муруъати ва ғурурини ўлдирган эди.

Учинчи: Халқдан гаплар, сўзлар, ҳужжату далилларга қаноат қилмаганларига қилич ва қамчи билан англатилар эди. Алҳол, бу минтақалар халқлари қаҳр ва зулм билан бошқариб турилар, ҳокимлар ва халқ бир-бирларини хуш кўрмас эди.

Бундай шароитларни кўриб, Майяфариқин амирлигининг том маънода қаттиқ душман қуршовида қолганлигини фаҳмлай оламиз. Шунингдек, бу минтақанинг атрофидаги ислом амирликларидан бирорта мусулмон ҳоким ёки халқ ҳаракат қилмаганидан, Майяфариқин халқини тирик ўликлар сафига қўшиб қўйсақ ҳам бўлаверади. Субҳаналлоҳ.

Майяфариқин камалида Носир Юсуф Айюбийнинг тутган ўрни

Мосулнинг ва Салжуқийларнинг амирларини виждонсизлиги ва шармандалигини биров тушундик ҳам

дейлик, Ҳалаб ва Дамашқнинг амири Носир Юсуф¹⁴ Айюбийникини тасаввур ҳам қилолмаймиз. Унинг Комил Муҳаммад билан дин, акийда ва кўшнилик алоқаларидан ташқари, ўта муҳим стратегик боғлиқликлари ҳам бор эди. Майяфариқин амирлиги Ҳалабнинг шимоли-шарқда жойлашган бўлиб, агар у ағдарилса, мўғулларнинг навбатдаги қадами Ҳалаб бўлиши турган гап эди. Устига-устак, бу амирларнинг иккаласи ҳам Айюбийлардан бўлиб, қон-қариндошлик алоқалари ҳам бор эди. Буюк қаҳрамон Салоҳуддин Айюбий –раҳимахуллоҳ– оламдан ўтганига атиги 70 йил бўлган эди. У киши –раҳимахуллоҳ– 589 х.с. да вафот этган эди. Унинг бу невараси Носир Юсуф қандай шармандаликка кўл уради экан? Унинг Майяфариқинга кўмаклашишдан ожизлик қилганини на шаръий ва на ақлий жиҳатдан оқлаб бўлади, субҳаналлоҳ,

"Яна сизлар (ҳали) билмайдиган нарсаларни ҳам яратур"¹⁵

Амир Комил Муҳаммад –раҳимахуллоҳ– Носир Юсуф Айюбийдан мўғуллар ва унинг иттифоқчилари насронийлар қуршовида қолиб, аҳволи қийинлашиб бораётган Майяфариқин халқига озиқ-овқат, қурол-аслаҳа ва дори-дармон юборишини сўради. Бироқ Носир

¹⁴ Носир Салоҳиддин Юсуф ибнул Азиз Муҳаммад ибн Абу Зоҳир. "ал-Бидаяту ван-Нихоя".

¹⁵ Наҳл: 8

Юсуф иккиланмай, очикчасига мадад кўлини чўзишдан бош торди. Алҳол, у бор-бутини сотиб, эвазига мўғуллар аҳдлар ва бурчларга риоя қилмаслигини билгани ҳолда, уларнинг дўстлигини сотиб олган эди. Мўғуллар аҳдларига вафо қилди ҳам, дейлик, агарчи бутун дунёнинг хазиналарига эга бўлиш эвазига мусулмонларни душманларга топшириш, энг катта хоинлик эмасми? Афсуски, шундай бўлди ҳам....

Носир Юсуф билан Ҳулагунинг алоқасини ўзгариб қолиши

Носир Юсуф амир Комил Муҳаммадни ёрдамсиз қўйгани ва Майяфариқин қамалида иштирок этгани етмагандай, Боғдод ишғолида мўғулларга ёрдамга жўнатган ўғли Азизни Ҳулагунинг ҳузурига мактуб билан жўнатди¹⁶. Мактубда Мисрдаги Мамлуклар салтанатига ҳужум қилиши ва уни эгаллаши учун ундан мўғул армиясини ёрдамга жўнатишини илтимос қилган эди. Шундай даврда у Мисрга ҳужум қилишни Ҳулагудан сўраган эди! Субҳаналлоҳ. Дарвоқеъ, Носир Юсуф янги дўсти Ҳулагуга улкан совға-салом йўллашни ҳам унутмаган эди¹⁷. Лекин, субҳаналлоҳ,

¹⁶ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/386), Мақризий "ас-Сулук" (1/500 - бет).

¹⁷ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/386) Мақризий "ас-Сулук" (1/500 - бет).

"Ёмон макр-хийла эса фақат ўз эгаларини ўраб халок қилур"¹⁸

Хулагуга Носир Юсуфнинг ўзи келмасдан ўғли Азизни жўнатиши ёкмади, ҳолбуки, унинг ҳузурига барча амирларнинг ўзлари келишар эди. Устига-устак, Носир Юсуфнинг кучайиб бораётгани ва Хулагудан ўз ерларини янада кенгайтиришида кўмакчи бўлишини талаб қилаётгани уни ажаблантирди. Чунки Хулагу мутлоқ ўзидан ўзгани қаршисида бўлишини истамас эди. Хулагу ўзим сенинг юртингга бораман, деди. Бундан қурқувга тушган Носир Юсуф хотин, бола-чақасини Карак шахри¹⁹га жўнатди²⁰. Мўғуллар Фуротдан ўтибди деган хабарни эшитган Дамашқ халқининг аксарияти қаттиқ кўрқувдан қаҳратон киш бўлишига қарамасдан, Мисрга қараб кўчишди. Уларнинг кўпчилиги йўл асносида ўлиб кетишди, қолганлари талон-тарож қилинди²¹ ...

Хулағунинг мактуби

Хулагу ўша заҳоти ёзувчи югурдак мусулмон адибларини ҳузурига чорлади ва Носир Юсуфга жавоб

¹⁸ Фотир: 43

¹⁹ Урдуннинг ғарб томонида жойлашган шаҳар.

²⁰ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/386).

²¹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/386).

ҳозирлади. У мактубда куйидагиларни сўзлади: "Оллоҳ таоло азиз китобида Сабаъ маликаси ҳақида:

"У айтди: «Аниқки подшоҳлар қачон бирон кишлоққа (бостириб) кирсалар уни вайрон этурлар, аҳолисининг обрў-эътиборлиларини эса ҳор-зор қилурлар. Уларнинг қилмиш-одатлари шудир»²² – деб ҳикоя қилганидек, биз ҳам Боғдодни Оллоҳнинг қиличи ила ишғол этиб, суворийларини қатл қилдик, биноларини вайрон айлаб, халқини асир олдик. Унинг халифасини тутиб келиб, баъзи калималарни, яъни хазина ва сир-асрорлари ҳақида сўрасак, ёлғон сўзлади. Сўнгра уни надомат олди ва йўқ қилишимизга лойиқ бўлди. Дарҳақиқат, халифа нафис бойликларни жамлаган разил инсон эди, мол-мулк тўплаган-у, риждолларни эътибордан четда қолдирган эди. Унинг номи-ю, қадри баланд эди. Биз эса, Оллоҳдан тўқислик ва мукамалликдан паноҳ сўраймиз! –Ҳулагу тақводорликнинг юқори манзилатида гўё!–.

Бу мактубим қўлингга теккани он, одамларинг, мол-мулқинг ва суворийларинг билан ер куррасининг султони "Шоҳаншоҳ", "Рўйизамин" нинг тоатига шошил! Оллоҳ таоло улуғ китобида:

²² Намл: 34

"Инсон учун фақат ўзи қилган ҳаракатигина бўлур (яъни ўзгаларнинг қилган яхши амалларидан унга бирон фойда етмас). Унинг қилган саъй-ҳаракати эса яқинда (Қиёмат кунида) кўринур. Сўнгра у (ўша саъй-ҳаракати учун) тўла-тўқис жазо-мукофот олур"²³ – деб айтганидек, унинг (яъни Шоҳаншоҳнинг) ёмонлигидан эҳтиёт бўл-да, яхшилигига эришгин! Шунингдек, бизнинг элчимизни ҳузурингда ушлаб турма,

"Сўнгра яхшилик билан сақлаш ёки чиройли суратда ажрашиш (лозим)"²⁴

Бизга келган хабарларга қараганда, Шом ва бошқа жойлардаги тижоратчилар мўғулларнинг шаҳар дарвозалари қаршисида турганидан хабар топиб, мол-мулклари ва хотинларини олиб, уруш бўлаётган ерлардан узоққа Карвон саройга (мўғуллар ўз тилларида Мисрни шундай атарди)²⁵ кетганмиш.... Агар улар тоғларда бўлсалар, тоғларни супуриб ташлаймиз. Агар ерда бўлсалар, ерни ўпириб юборамиз. Гапнинг лўндаси, қочганлар учун нажот йўқ. Зеро, шундринг ва сувдек

²³ Нажм: 39, 41

²⁴ Бақара: 229

²⁵ Макризий "ас-Сулук" (1/506 - бет).

оддий нарсалар-да меникидир. Ҳайбатимиздан шерлар кўрқади, амир-у вазирлар чангалимиздадир"²⁶.

Бу мактубни ўқиб Носир Юсуфнинг юраги ёрилаёзди. У Ҳулагунинг мақсадини яхши англаган эди. Ҳулагу унинг мукамал тарзда таслим бўлиши талабида эди. Унга халқи ва тижоратчилардан қочиб кетганларнинг пайига тушишини, Аббосийлар халифасининг оқибати нима бўлганлигини хабарини бериб, сен ҳам мол-мулкингни таслим қилмасдан, яшириб юрмагин! Борди-ю, шундай қилсанг, халифанинг куни бошингга тушмасин яна, дегани эди. Бундан сўнг, у учун нима чора қолган эди? Мол-мулк ва султонлик муҳаббати Носир Юсуфнинг қонида жўш урар, шу юздангина мўғул хонига куллуқ қилиб, у билан дўстлашган эди. Энди эса Ҳулагу унга: Қани, зудлик билан ёнимга кел, дунёни фақат менгина тақсим қиламан. Агар келмасанг, Аббосийлар халифасининг кунини сенинг ҳам бошингга соламан, деяётган эди.....

Бундан сўнг Носир Юсуф қандай қарорга келди? Унинг қарори нима эди? Амир Комил Муҳаммадни ва Майяфариқин халқини қандай кунлар кутиб турибди? Бу каби саволларга келажак дарсларимизда жавоб топамиз, иншааллоҳ.

²⁶ Макризий "ас-Сулуқ" (1/506 - бет), Суютий "Тарихул Ҳулафо" (473, 474 - бет).

Валлоҳу таъала аълам....

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ.

Мўғул татар қиссаси

15- қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: *Шамсиддин Дарғомий*

2012 - 1433

IslamHouse.com

﴿ قصة التتار - المغول ﴾

الحلقة الخامسة عشر

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Мўғул-татар қиссаси

Барча мақтовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиффорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

Ўтган суҳбатимизда:

- Баъзи мусулмон амирларнинг мўғулларга яқинлашуви;
- Майяфариқин шахри қамали;
- Майяфариқиннинг ёрдамсиз қолишининг сабаблари;
- Майяфариқин қамалида Носир Юсуф Айюбийнинг тутган ўрни;
- Носир Юсуф билан Ҳулағунинг алоқасини ўзгариб қолиши;
- Ҳулағунинг мактуби каби мавзуларни зикр қилган эдик.

Носир Юсуфнинг жиҳодга даъвати

Носир Юсуф бутун ҳаётида бир бўлсада ҳаёл кўчасидан ўтмаган қарорга келди, бу қарор мўғулларга қарши жиҳод қилиш даъвоси эди. У тахтида арзимаган муддат қолиши эвазига барча нарсани сотишга тайёр ҳамда дин ва ақийдани ҳимоя қилмайдиган, муруъатсиз ва ғурурсиз инсон эди. Унинг жиҳод аҳлидан эмаслигини ҳамма яхши биларди, шунинг учун унинг жиҳодга даъвати кулгули эди. Лекин бу иш амалий суратда содир бўлди. Носир Юсуф "Оллоҳу акбар", деб ёзилган байроқни баралла кўтарди ва давлатига ўрнатди.

У халқини –замирида тожу-тахт бўлган– жиҳодга тарғиб қила бошлади. Илгари Байтул Макдисни Франция қироли Людовик IX га таслим қилиш эвазига Мисрга қарши урушда ёрдам беришини кофирлардан сўраган шу Носир Юсуф эди¹. Боғдоднинг ишғолида ёрдам қўлини мўғилларга чўзган², Майяфариқин амири Комил Муҳаммадни ёрдамсиз қолдирган, ҳатто озиқ-овқатни улашишдан ҳам ожизлик қилган³, сал олдин Мисрга уруш очишида Ҳулағунинг ёрдамини кутган

¹ Муҳаммад Суҳайл "Тарихул-Айюбийин фи Миср ва биладил Шом ва иқлимил Жазира" (398 - бет), Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (309,310, 311- бетлар).

² Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (326 - бет).

³ Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (331, 332 - бетлар).

шахс айнан Носир Юсуф эди⁴. Шундай ярамас тарихга эга бўлган киши жиҳод эълон қилди. Бу жуда ажабланарли иш эди. Дарҳақиқат, у ёмон хулқи, бузук ақийдаси ва бефаҳмлиги билан инсонлар орасида танилган эди. Баъзиларнинг Оллоҳ таоло шундай одам билан Исломга ўз нусратини беришини фикр қилмоқлари ғирт аҳмоқликдир,

"Зеро, Оллоҳ бузғунчи кимсаларнинг ишини ўнгламайди"⁵

Баъзи ҳиссиётга берилганлар Носир Юсуфнинг чақириғига ижобат қилиб, унинг байроғи остида жанг қилмоқ учун келишди. Лекин тарих ва воқеълик унинг ва унга ўхшаганларнинг душман қаршисига келганда, маърака майдонида озгина турар турмас, ҳатто жанг бошланишидан олдин жангни ташлаб қочиши турган гаплигини хулоса қилади. Бу кизикқонли инсонлар вақти соати келганда қўлтиқларидан тарвузлари тушиб, ҳафсалалари пир бўлади. Шунинг учун ақлларини ишлатишлари лозим эди. Бошлиқлари жуфтакни ростлаб қолганида умидларининг пучга чиқиши, уларнинг катта хатолари эмас, балки Носир Юсуф ва у кабилар жиҳод байроғини кўтаролади, деб эътиқод қилишлари уларнинг энг катта хатолари эди. Зеро, жиҳод исломнинг

⁴ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/386), Мақризий "ас-Сулуқ" (1/500 - бет).

⁵ Юнус: 81

энг олий чўққисига олиб чикувчи ибодатдир. Унга фақат ва фақат ҳақиқий риждолларгина содиқлик билан даъват қила оладилар. Шу сабабдан жиҳод даъвати кулоқларга чалинса, унга чақирувчи инсонга бир назар солиш фойдадан холи бўлмайди.

Алқисса, Носир Юсуф жиҳод эълон қилди ва ҳарбий лагерини Дамашқнинг шимолидаги Барза деган қишлоққа қурди. У ҳарбий лагерни Ҳалабга қуриши мақсадга мувофиқ эди. Чунки Ҳалаб ҳали унинг қўлида ва Майяфариқиннинг ёнида бўлиб, мўғуллар Майяфариқинни ишини битириб, кейин Ҳалабга кириши муқаррар эди. Аммо у ҳарбий лагерини жуда узоққа жойлаштирди. Бу гўё унинг борди-ю Ҳалаб мўғуллар томонидан ишғол бўлса, Дамашқдан ҳам қочиб қолишга улгуриши учун қилган режаси эди. Алҳол, Ҳалаб Дамашқдан 300 км узоқликда бўлиб, жуфтакни рослаб қолишга етарли масофа эди. Носир Юсуф тайёргарликка киришди ва атрофидаги амирликларни мўғулларга қарши бирлашишга чорлаб чопарлар йўллади.

Ал-Карак амирлигининг амири ал-Муғис Фатхуддин Умарга одам жўнатди⁶. Ал-Карак ўлик денгизи⁷нинг шарқ томонида, ҳозирги кундаги Урдунда жойлашган минтақадир. Ал-Карак мустақил амирлик

⁶ Гомидий "Жиҳадул-мамалик" докторлик рисоласи (93 - бет).

⁷ Ал-баҳрул-маййит.

бўлиб, унинг амири фақат ўз нафсига муғис-ёрдамчи эди. Умар –разияллоҳу анҳу–га бирор жихатдан ўхшамасди. Носир Юсуф каби гоҳо мўғуллар билан урушиб, гоҳида улар билан келишадиган; баъзида салибчилар билан курашиб, баъзан улар билан ҳамкорлик қиладиган инсон эди.

Сўнгра Носир Юсуф ҳеч кимнинг хаёлига келмаган яна бир амирга, яъни Миср амирига мўғулларга қарши ёрдам беришини сўраб элчи юборди⁸. Ҳолбуки, бундан олдин у Ҳулагудан Мисрни фатҳ қилишида кўмакчи бўлишини сўраган, лекин ундан рад жавобини олган эди⁹. Энди эса, ўз фойдасини кўзлаб Миср амиридан мўғулларга қарши курашда ёрдам сўраяпти. Унга жавобан, Миср ҳокими ноиби Музаффар Қутуз – раҳимахуллоҳ– "Агар сен менинг ёрдамимни ихтиёр қилган бўлсанг, мен аскарларим билан сенга ёрдам учун бораман. Борди-ю, менинг боришимдан хотиржам бўлмасанг, ҳузурингга ўзинг хоҳлаган аскарларни жўнатаман", – дея мактуб йўллади¹⁰.

⁸ Саллабий "ал-Мўғул байнал-интишор вал-инкисор" (337 - бет), Ғомидий "Жихадул-мамалик" докторлик рисоласи (90 - бет).

⁹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/386), Мақризий "ас-Сулук" (1/500 - бет).

¹⁰ Қосим Абдух "Султон Музаффар Сайфуддин Қутуз" (86 - бет).

Мўғуллар ва насронийлар ўртасидаги алоқа

Хулагу Шоҳа кишлоғидан Эрондаги Ҳамадон шахрига қайтди. У ерда Ўрта Шарқ минтақасидаги ҳарбий ишларни идора қилувчи марказий бошқарма бор бўлиб, Боғдоддан 450 км узоқликда жойлашган эди. Хулагу янги босқич учун қоғозларни тартиблаш, ловуллаб турган долзарб Ўрта Шарқ минтақаси масаласини ҳал қилиш ва келажак ойларда юзага келиши мумкин бўлган ҳодисаларни таҳлил қилишга киришди. У бу жараёнда қуйидагиларни кўролди:

Биринчи: Мўғулларнинг насронийлар билан алоқа қилиши, унинг қувватини зиёда этишини англади. Хулагу бу алоқаларни янада кенгрок кўламда мустаҳкамлашга муҳтожлик сезди. Исломий намуналар амир Комил Муҳаммад ва унга ўхшаган келажакда чиқувчи исёнчиларни бостириш ва уларнинг танобини тортиб қўйиш учун мўғуллар бир томондан насронийларнинг қувватига эҳтиёжи бўлса, иккинчи жиҳатдан уларнинг малакасига ва учинчи тарафдан эса, Шом эгаллангандан кейин у ердаги ишларнинг бошқарувида насронийларнинг ўзларига муҳтожлиги бор эди. Шу сабаб мўғуллар насронийларнинг дўстлигини комил суратда сотиб олишни хоҳлади. Хулагу Арманистон подшоси Ҳайсумга, Гуржистон подшосига ва Антиохия амири Бухмандга ҳадиялар ва мукофотлар тақдим қилди.

Иккинчи: Майяфариқин амирлигининг камали Хулагунинг ўғли Ашмут томонидан давом этаётган, Комил Муҳаммад ҳар қанча жасорат ва матонат кўрсатмасин, қуршовнинг қаттиқлиги сўнгги ҳукмнинг ўқилганидан далолат эди. Камига, қамалда Арманистон ва Гуржистон қуроли кучлари ҳам иштирок этаётган ва бирорта мусулмон амирликлари бу қамални бузиб, Майяфариқин мусулмонларига ёрдам қўлини чўзмаётган эди. Буларни кўрган Хулагу Майяфариқин камалидан кўнгли хотиржам бўлди.

Учинчи: Ҳалаб ва Дамашқнинг амири Носир Юсуф Айюбий билан Хулагу ўртасида адоват учқунлари пайдо бўлган ва Носир Юсуф Дамашқнинг шимолида жиҳодий ҳарбий лагер ҳозирлаб, жангга тайёргарлик кўраётган эди. Лекин Хулагу Носир Юсуфнинг кимлигини ва имкониятларини яхши билгани боис, унга кўп ҳам эътибор бермай, парво ҳам қилмади.

Тўртинчи: Ироқнинг маркази, хусусан Боғдод шаҳри мўғулларга тўла таслим бўлган, шунингдек, Мосулнинг амири Хулауга том дўстлигини билдирган ва Ироқнинг шимоли-шарқий минтақаси ҳам таслим бўлган эди. Хулагу бу минтақалардан кўнгли тўқ эди.

Бешинчи: Шомдаги энг катта шаҳарлар Ҳалаб ва Дамашқ эди, борди-ю, мўғуллар бу иккисини қўлга киритса, Шом тўлиқ эгалланди ҳисоб эди.

У бу таҳлилни қилгандан сўнг, икки шаҳардан бирига ё Дамашққа, ё Ҳалабга юришни қарор қилиши керак эди. Агар Ҳалабга юргудек бўлса, биринчи Ироқнинг шимолидан ўтиб, сўнгра Суриянинг шимоли-шаркидан кириши лозим эди. Бу билан у Суриянинг шимолидан, Туркияга ёнма-ён ҳолатда юриб Ҳалабга етиб борарди. Бу минтақаларда кўплаб дарёлар, жумладан Дажла ва Фурот дарёси ва бир талай табиӣ ғовлар бор эди. Устига-устак, қўшин жуда катта, аммо айнаи вақтда бу минтақалар кўкаламзор ва серсув жойлар ҳисобланарди. Яъни яйловлар ва сув мўл бўлганидан лашкар катта бўлишига қарамай, озуқа ва сув жиҳатдан хотиржам эдилар. Бунга қўшимча, бу минтақа Майяфариқинга яқин жойлашган бўлиб, агар Ашмутнинг мададга эҳтиёжи бўлиб қолса, отаси Ҳулағунинг бош лашкари ёнгинасида эди.

Даставвал Ҳалабга ҳужум қилишнинг бир қанча афзалликлари бор эди, бу минтақаларда сув ва озуқа мўл, Майяфариқинга яқин ҳамда тинч ва сокин ерлардан ўтиб боради, яъни иттифокдоши Мосул амирининг ҳудудидан ва Носир Юсуф бўлмаган Суриянинг шимолидан боради.

Агар биринчи Дамашққа юриш қилса, бу Дамашқдаги мусулмонлар учун кутилмаган зарба бўлиб, улар ўйламаган томондан мўғуллар кириб келган бўларди. Мусулмонлар мўғулларнинг шимолдан, Ҳалаб

ноҳиясидан келишини гумон қилиб туришганди. Агар улар шарқдан —мусулмонлар умуман хаёлларига келтириб кўрмаган— сахро томондан келса, бу мусулмонларга катта фожиа бўлиши ва Ҳулагу бевосита Носир Юсуфнинг қароргоҳига келиб, унинг ишини ҳал қилиши мумкин эди. Бунда Носир Юсуф қочишга имкон топмас эди. Агарчи Ҳулагу Дамашққа қараб юрса, Боғдоддан Дамашққа чўзилган Шом саҳроси орқали ўтиши керак. Бу сахро ҳаддан зиёд қурғоқчил бўлиб, катта қўшин билан бу саҳродан юриш ўта хатарли эди. Ҳулагу лашкарини бундай хатарга қўйиши мумкин эмасди. Борди-ю, шундай қилганида, Носир Юсуфнинг қўшини довдираб қолган ва мусулмонлар мўғулларнинг бош лашкарига рўпара келган бўларди. Натижада, Шом тўлиқ ишғол бўларди.

Ҳулагунинг Ҳалабга йўналиши

Ҳулагу табиӣ ғовлар кўп бўлса ҳам лашкарининг омонлигини ўйлаб, Суриянинг шимоли орқали Ҳалабга юришни ихтиёр қилди. Бу воқеадан роппа-роса олти аср олдин бу каби кенг имкониятларсиз Холид ибн Валид —разияллоҳу анҳу— Ироқдан Шомга қараб Дамашқ яқинида Рум лашкарини доғда қолдириш мақсадида шу улкан қурғоқчил саҳрони босиб ўтган эди. Ҳулагунинг ушбу ҳолатига айни кўриниш ўшанда юзага келган эди. Бироқ Холид ибн Валид —разияллоҳу анҳу— Ҳалабга боришни эмас, Дамашққа боришни ихтиёр қилган эди.

Ўшанда Холид –разияллоху анху– бирор-бир талофатсиз мутлоқ зафар қозонган эди. Саҳобий жалил Холид – разияллоху анху– қайда-ю, қонхўр Ҳулагу қайда!

Хуллас, Ҳулагу ўғли Ашмутни Майяфарикин қамалида қолдириб, ўзи лашкари билан Ҳалабга йўналди. Мўғул лашкари саркардалари бошчилигида Ҳамадондан Сурияга қараб йўлга чиқди ва Эроннинг ғарбидаги тоғларни ошиб ўтди. Сўнгра Ирокнинг шимоли-шарқий худудига кириб, дастлаб Арбил, кейин Мосул шаҳридан ўтди ва Дажла дарёсига келиб қолди. Дажла дарёси бу минтақадаги биринчи ва хатарли табиий тўсиқ эди. Улар бу тўсиқни кесиб ўтдилар.

Улкан мўғул лашкари ҳеч бир муаммосиз бу дарёни кесиб ўтиб, унинг ғарбий қирғоғига Туркиянинг жанубида жойлашган Нусайбин шаҳрига бориш учун Жазира ерларига йўналди. Нусайбин шаҳри Майяфарикин шаҳридан 170 км жанубда жойлашган эди. Ҳулагу бу шаҳарни айтарлик қаршиликсиз эгаллади. Сўнгра Туркиянинг жанубида жойлашган Ҳаррон, ар-Роҳа¹¹ ва ал-Бира¹² шаҳарларга қараб йўл олди. Бу минтақалар Кай Ковус II ва Қилич Арслон IV нинг қўл остидаги жойлар эди. Лекин, улар эътироз билдира олишмади. Ал-Бира шаҳрига келганда мўғул

¹¹ Ҳозирги кунда Туркиянинг Şanlıurfa шаҳридир.

¹² турк. Birecik.

лашқари катта Фурот дарёсининг шарқидан ғарбига қараб кесиб ўтди. (14 - х) Шу тариқа, улар бу минтақадаги иккинчи сувли табиӣ ғовдан эсон-омон ўтган эдилар. Мўғуллар Туркия-Сурия чегарасига яқин келиб, тўппа-тўғри кўрғонли Ҳалаб шаҳрига отландилар. Туркия чегараси билан унинг орасида бор йўғи 50 км атрофидаги масофа бор эди. Бу мўғул лашқари тўлиқ бир йил давомида 657 ҳ.с. дастлаб Форс ерларини, сўнгра Ироқ, кейин Туркия, ундан сўнг Сурия ерларини босиб ўтган эди, бу юриш бевосита Боғдод забт этилган санадан бошланган эди.

Ҳалаб шаҳрининг қамали

Хулагу одатига кўра хужум олдиан Ҳалаб волийсига огоҳлантирувчи ва таслим бўлишга чақирувчи мактубини йўллади. Бироқ подшо Муаззам Айюбий унга: "Сизлар бизнинг ҳузуримиздан фақат қиличнинг зарбинигина олишларинг мумкин", дея жавоб йўллади, сўнгра шаҳар мудофаасига киришди ва шаҳар деворларига ҳимоя қуролларини ўрнатди¹³.

Мўғуллар 657 ҳ.с. зулҳижжа ойининг охириги 10 кунлигида/ 1259 м.с. декабр ойида Ҳалаб шаҳрини қасд қилиб Саламийя қишлоғига келишади. Сўнгра Ҳайлан ва Ҳарий деган қишлоқларигача етиб боришади. Бу икки

¹³ Ғомидий "Жихадул-мамалик" докторлик рисоласи (89 - бет).

қишлоқ Ҳалабга қарашли жой эди. Бир гуруҳ мусулмон аскарлари улар томон келишади ва уларнинг кўплигини кўриб ортларига қайтишади. Мўғуллар тўғрисидаги хабарни Туроншоҳга етказганида, у Ҳалаб шаҳрининг ички томондан қувватни оширишга буйруқ берди¹⁴. Кейинги кунлар мўғуллар Ҳалабга қараб юради, тоғнинг олдида келишганида мусулмон аскарлари улар билан жанг қилиш учун чиқиб келади. Буни кўрган мўғуллар макр қилиб, орқага чекинади. Мусулмонлар уларнинг ортидан соатларча таъқиб қилади. Улар шаҳардан анчагина узоклашгандан сўнг, мўғуллар яширинган жойларидан чиқиб келишади. Шунда мусулмонлар шаҳарга қараб чекинади. Мўғул лашкари эса жуда кўп эди. Мусулмонлар Банкуса тоғига етиб келишди, у ерда қолган мусулмон лашкари бор эди. Улар ҳаммаси биргаликда шаҳар тарафга чекинишди, мўғуллар уларнинг ортидан қувиб борарди. Бунда мусулмон армиянинг ва авом халқнинг кўпи ўлдирилди. Ўша куни мўғуллар Ҳалабнинг охиригача бориб, сўнгра Ҳалабнинг шимоли-ғарбий тарафида жойлашган Аъзоз шаҳрига ўтдилар. Аъзоз шаҳри мўғуллардан омонлик сўради, уларга омонлик берилди¹⁵.

Хулағу 658 ҳ.с. 2 сафар куни/ 1260 м.с. 25 январ кунида Ҳалаб шаҳрига қайта келди ва мусулмон

¹⁴ Ғомидий "Жихадул-мамалик" докторлик рисоласи (89 - бет).

¹⁵ Ғомидий "Жихадул-мамалик" докторлик рисоласи (90 - бет).

шаҳарни ҳамма тарафидан қуршаб олди¹⁶. Шаҳар атрофига одам бўйи баробар, эни тўрт зироъ келадиган хандақ қазилди. Сўнгра баландлиги беш зироъ бўлган девор бунёд қилиб, унинг атрофига 20 та манжаник ўрнатиб, шаҳарни ўққа тутишди¹⁷. Ҳалаб амири Носир Юсуф шаҳарда йўқ бўлишига қарамай, шаҳар аҳли мўғулларга таслим бўлишдан бош тортди. Чунончи, Носир Юсуф Ҳалабдан 300 км узоқда ўзи даъво қилаётган жиҳодга тайёргарлик кўраётган эди. Мўғулларга қарши халқни оёққа тургизган киши Носир Юсуфнинг амакиси Туроншоҳ ибн султон Салоҳуддин Юсуф ибн Айюб¹⁸ эди. Туроншоҳ ёши улуғ киши эди, бироқ у акасининг ўғли Носирга ўхшаб кўрқоқ эмас, балки ҳақиқий мужоҳид инсон эди. У кишининг лақаби малик Муаззам эди. Ҳалаб шаҳри Носир Юсуф эга бўлган шаҳарларнинг энг аҳамият касб этгани бўлса-да, у Ҳалабга ёрдам қўлини чўзишни хаёлига ҳам келтирмади.

Майяфариқин шаҳри ишғоли

Ҳалаб шаҳри ҳамма томондан ўраб олинган, халқ мўғуллар ҳамласига қаршилиқ кўрсатиб турган бир пайтда, Ҳалабдаги мусулмонларга фожиали аччиқ хабар

¹⁶ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/395).

¹⁷ Макризий "ас-Сулуқ" (1/511 - бет), Ғомидий "Жиҳадул-мамалик" докторлик рисоласи (90 - бет).

¹⁸ Макризий "ас-Сулуқ" (1/511 - бет).

келди. Бу хабар Майяфарикин шахрининг мўғуллар томонидан ишғол қилинганлиги эди. Майяфарикин шахри қаттиқ қаршилиқ кўрсатди, ҳатто Ҳулағунинг ўғли Ашмут, Илка нойон ва Сунтойлар бошчилик қилаётган куршов заифлашди ҳам. Шунда Ҳулағу Ариқту¹⁹ бошлиқ мўғул лашкарини мададга жўнатади. У Илка нойон тарафдан қамалга қўшилди. Узоқ муддат қамал натижасида шаҳар ичида қаттиқ қаҳатчилик турди ва вабо тарқалди. Ҳатто аҳолининг аксарияти ўлиб кетди²⁰. 1 йилу 6 ой²¹ мунтазам зарба, кураш ва жанг билан давом этган қамал натижасида улкан мўғул қўшини шаҳарга кирди. 18 ой мобайнида Носир, Ашроф, Муғис ва бошқа номлари отнинг калласидай бўлган мусулмон амир ва подшолардан бирортаси ҳаракатга келмади. Бу амирлар фақат вазиятни четдан томоша қилишдан нарига ўтмадилар ва қалбларидаги ҳамиятлари кўзғалиб қўймади ҳам. Вақтики, Майяфарикин шахри ишғол қилинганида Ҳулағунинг ўғли Ашмут шаҳарнинг амири Комил Муҳаммаднинг аламига алам қўшилсин деган мақсадда уни тирик қолдириб, бутун шаҳар аҳолисини қиличдан ўтказди. Атрофдаги барча ўлкаларга қаршилиқ қилишнинг

¹⁹ Арақту.

²⁰ Гомидий "Жихадул-мамалик" докторлик рисоласи (76 - бет).

²¹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/386).

оқибатини кўрсатиш учун шаҳарда учига чиққан ваҳшийликларни амалга оширди²².

658 х.с. / 1260 м.с. шаҳар девори йиқитилди, мўғуллар Майяфарикин шаҳрига киришди. Шаҳар аҳолиси қирилиб кетган, фақат 70 кишигина чалажон ҳолатда эди. Сўнгра амир Комил Муҳаммад қўлга олинди²³.

Ашмут Комил Муҳаммадни отаси Ҳулагунинг олдига олиб бориб, унга топширди. Лаънати Ҳулагу бор ғазабини жамлаб, ботир амир Комил Муҳаммад Айюбий –раҳимахуллоҳ–дан интиком олди. Дастлаб қўлоёқларига кишан солиб, чормихга(хочга) тортди, сўнгра баданининг этларини кеса бошлади. Кейин бурнидан тортиб, оғзига ўзининг гўштини солар ва ютишига мажбур қиларди. Шу тариқа у киши –раҳимахуллоҳ–нинг жисмидан кесилар ва кесиб олинган эт зўрлаб, бураб оғзига тикилар эди. Бу жирканч, ваҳший қийноқлар мужоҳиднинг руҳи Оллоҳнинг изни билан Яратувчисининг ҳузурига кўтарилгунга қадар давом этди²⁴. Иннаа лиллаҳи ва иннаа илайҳи рожиъун. Зеро,

²² Доктор Мунзир "ал-Алақоту ад-Дувалия фи асрил ҳурубис-салибийя" (2/54).

²³ Ғомидий "Жихадул-мамалик" докторлик рисоласи (76 - бет).

²⁴ Ғомидий "Жихадул-мамалик" докторлик рисоласи (76 - бет).

"Оллоҳ йўлидаги жангда ўлдирилган зотларни харгиз ўликлар деб ўйламанг! Йўқ, улар тириклардир! У зотлар Оллоҳ ўз фазлу карами билан берган неъматлардан хушнуд ҳолларида баҳраманд бўлмоқдалар ва ҳали ортларидан етиб келмаган биродарларига ҳеч қандай хавфу хатар йўқлиги ва ғамгин бўлмасликлари ҳақида хушxabар бермоқдалар. Улар Оллоҳ томонидан бўлган неъмат ва фазлу карам ҳақида ҳамда ўзларига жароҳат етганидан кейин ҳам Оллоҳ ва расулига бўйинсунган мўминларнинг ажри – мукофотини Оллоҳ зое қилмаслиги ҳақида хушxabар берадилар"²⁵

Абу Хурайра –разияллоху анху–дан ривоят қилинади: Расулуллоҳ –соллаллоху алайҳи ва саллам– айтдилар: *"Шаҳид ўлим оғриқ-аччигидан фақатгина сизлардан бирингиз (искабтопар) чақишидан топганчалик оғриқ топади"*²⁶.

Анас ибн Молик –разияллоху анху–дан ривоят қилинади: Расулуллоҳ –соллаллоху алайҳи ва саллам– айтдилар: *"Жаннатга кирган ҳеч бир киши бутун ер юзидаги нарсалар уники бўлиши эвазига ҳам яна дунёга қайтишни истамайди, фақат шаҳид*

²⁵ Оли-Имрон: 169 - 171

²⁶ Термизий ривояти.

*(жаннатда) кўрган ҳурмат-эҳтиромлари боис яна дунёга қайтиб, яна ўн марта ўлдирилишни орзу қилади"*²⁷.

Кофирларга қарши курашган амир Комил Муҳаммад, таслим бўлиб қаршилиқ қилмаган халифа Мустаъсим Биллаҳ каби ўлдирилди. Лекин кўлида қилич тутиб, қадди рост ҳолатда ўлиш қаерда-ю, эгик бош-у, таслимдан кўтарилган кўлларла хорликда ўлиш қаерда!? Жанг майдонида кўксига ўқ қадалиб ўлиш билан, жангдан қочиб орқасидан ўқ еб ўлишнинг орасидаги фарқ ҳаммага равшан. Комил Муҳаммад – раҳимахуллоҳ– оламлар Раббиси томонидан белгилаб, ўлчаб қўйилган вақтда ўлди. У бу вақтдан бир лаҳза олдин ёки бир лаҳза кейин ҳам ўлмади. Халифа Мустаъсим ҳам белгиланган муддатда ўлди. Шунингдек, умматга хиёнатнинг турфа кўринишларини қилган Носир Юсуф ҳам Оллоҳ таоло белгилаб қўйган муҳлатдагина ўлади. Ундан бир лаҳза олдин ёки кейин ўлмайди. Қўрқоқлик ҳаргиз умрни узайтирмайди ва шижоъат умрни қисқартмайди ҳам. Лекин яқийн иймон қаерда колди?

Зулмат қоплаган кенг оламда порлаб ёритиб турган нур мисоли бўлган қаҳрамон амир Комил Муҳаммад Айюбий шаҳид қилинди. Қонхўр Ҳулагу унинг бошини

²⁷ Муттафақун алайҳ.

танасидан жудо қилиб, бошини узун найзага ўрнатди, сўнгра найзага тиқилган амирнинг боши бутун Шом диёри бўйлаб айлантириб юрилди. Бу билан мусулмонларнинг қалбларига кўркув солиш мақсад қилинган эди. Узилган бошни айлантириш Дамашқда ниҳоясига етди²⁸, у бир муддат Дамашқ дарвозаларидан бири Фародис дарвозасига осиб қўйилди, сўнгра бир масжидга кўмилди. Бундан сўнг бу масжид, бошли масжид номи билан танилди²⁹. Комил Муҳаммаднинг ўлими фидокорлик ва шаҳодатда намуна бўлган эди³⁰. Оллоҳ субҳанаху ва таолодан у кишини жаннат аҳлидан қилишини сўраб қоламиз.

Ҳалабнинг таслим бўлиши

Ҳалабга мўғулларнинг бомбардимони кучайгандан кучайди. Амир Комил Муҳаммаднинг ўлдирилиши ва Майяфариқиннинг ишғол қилиниши мўғул лашкарининг шижоъатини оширган айни замонда, бундай фожиали зарбанинг натижасида мусулмонларнинг қувватига путур етган, қаҳрамон Комил Муҳаммад – раҳимахуллоҳ–нинг қатли уларнинг маънавиятларини чўктирган эди. Шаҳар қуршови 7 кун давом этди,

²⁸ Ғомидий "Жиҳадул-мамалик" докторлик рисоласи (76 - бет).

²⁹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/386, 387).

³⁰ Доктор Мунзир "ал-Алақоту ад-Дувалия фи асрил хурубис-салибийя" (2/54).

халос³¹. Сўнгра мўғуллар агар халқ шаҳар дарвозаларини очиб берсалар, уларга омонлик беришини –мўғуллар одатига мувофиқ– ваъда қилди. Лекин бошлиқлари подшо Муаззам Туроншоҳ бунинг алдов эканлиги, мўғуллар ҳеч қачон аҳдларига вафо қилмаслиги ва уларга омонлик бермаслигини айтди. Бироқ Ҳалаб халқи Майяфариқиннинг ағдарилиши, амирлари Носир Юсуф уларни ёрдамсиз ташлаб қўйганидан каттиқ руҳий тушкунликка тушган эди. Уларга атрофдаги бирорта мусулмон амирликлар ёрдам бермади. Ҳолбуки, уларнинг ўзлари ҳам бундан илгари Майяфариқинни ёрдамсиз қўйган эди. Қилмиш қидирмиш, дейдилар. Мана шу тушкунлик халқни таслим бўлишга ундади. Халқнинг аксарияти шаҳар дарвозаларини Ҳулагу учун очиб беришга юзландилар. Лекин бошлиқлари Туроншоҳ ва баъзи мужоҳидлар бундан бош тортиб, шаҳар ичидаги қалъага ўрнашишди.

Мўғул лашкари 658 ҳ.с. 9 сафар куни/ 1260 м.с. 1 феврал куни³² Ҳалаб шаҳрига тўғон бузилганда сув тўфон бўлиб оққанидек, оқиб киришди ва шаҳарни эгаллашдида, одатларига кўра жирканч, хабис ишларни қилишга бел боғлашди. Ҳалаб аҳли амирлари қаҳрамон мужоҳид Туроншоҳ огоҳлантирган мўғулларнинг бевафоликларини шу он англадилар ва уларнинг кўзлари

³¹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/395, 396).

³² Мақризий "ас-Сулуқ" (1/511 - бет), Ғомидий "Жихадул-мамалик" докторлик рисоласи (90 - бет).

очилди, аммо энди жуда кеч эди. Сўнгги пушаймон ўзингга душман, дейдилар. Мана ҳозир мўғуллар уларнинг бошларидан қилич юргизмоқда, Ҳулагу лашкарига шаҳардаги насронийларни қолдириб, мусулмонларни қатл қилишга амр қилди. Бу иш қумнинг устига қумдан қасрлар қурмоқчи бўлган халқнинг хатоси эди. Шу тариқа, Ҳалаб шаҳрида 5 кун давомида эркақлар, аёллар ва гўдақлар ваҳшиёна қиличдан ўтказила бошлади ва шаҳар тамоман вайронага айлантирилди. Айтишларича, Ҳалаб шаҳридан асир олинган аёллар ва болалар сони 100 мингдан зиёд эди³³. Яҳудийларнинг канисаларида ва маълум кишиларнинг уйларида жон сақлаганлар сони 50 минг киши эди, халос³⁴.

Ҳалаб қалъасининг ишғоли

Ҳулагу қалъани қамал қилишга киришди. Қалъа шиддатли суратда бомбардимон қилинди. Ўқ қалъанинг ҳамма томонидан ёғиларди, шунга қарамай мужоҳидлар қарши туриш, ҳимояланиш билан тўлиқ 4 ҳафта туриб бердилар³⁵. Сўнгра қалъа девори қулади, Ҳулагу қалъа ичига кириб, уларнинг амири подшо Муаззам

³³ Мақризий "ас-Сулуқ" (1/511 - бет), Ғомидий "Жиҳадул-мамалик" докторлик рисоласи (90 - бет).

³⁴ Ғомидий "Жиҳадул-мамалик" докторлик рисоласи (90 - бет).

³⁵ Ибн Қасир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/396), Абул Вафо "Мухтасар фи ахбарил башар" (201 - бет).

Туроншоҳдан бошқа барчани қатл қилди. Уни Комил Муҳаммад каби қатл қилмади, балки унинг жонини сақлаб қолди. У кишининг ёши улуғ бўлиб, бу ҳодисадан бир неча кундан сўнг оламдан кўз юмди³⁶. Бу ўринни изохлаб баъзи шарқшунослар ва илманийлар шундай деганлар: "Ҳулагу ёши улуғ Туроншоҳнинг шижоъатига қоил қолганидан, уни тирик қолдирган эди. Бу эса, фотиҳ Ҳулагунинг мардлиги ва олийжанаблигидир". Мен эса, Ҳулагу у довюракка Оллоҳ йўлида қийналиб мардона жон беришдай лаззатни раво кўрмаган, аксинча марднинг юраги тириклай мағлубиятни кўрса янада қаттиқроқ азобланишини билиб шундай қилганлигида шубҳа қилмайман.

Ҳулагу шунчалар разиллик ва жиноятларни қилгандан кейин ҳам, уни олийжаноб ва мард саркарда, деб сановчиларнинг борлиги жуда ажабланарли ва айти пайтда бу ақлга зиддир! Бу сифатлар мутлақо Ҳулагуга муносиб эмас. Уни ҳеч қачон исёнчилар қойил қолдирмаган, шунингдек, у олийжаноб ва мардлик каби риждоллар сифатланадиган сифатлар билан ҳаргиз ва ҳаргиз васфланмаган. Ҳулагу Туроншоҳни бундан бошқа жирканч мақсад ва ғаразлар сабабидан ўлдирмаган эди. Бу бир томондан маккорона сиёсий ўйин бўлиб, бутун Шом бўйлаб тарқалган Айюбийлар

³⁶ Макризий "ас-Сулуқ" (1/511 - бет).

ғазабидан сақланишнинг бир йўли эди. Алҳол, Ҳулагу бундан биров олдин Комил Муҳаммад Айюбийни қатл қилган, шунингдек, уларнинг кўпи Ҳулагу билан иттифоқчилик алоқаларини ўрнатган эди. Жумладан, дўстлашганлар орасида Ҳимснинг амири Ашроф Айюбий ҳам бор эди. Агар у Айюбийларнинг бошлиқларини бирин-кетин ўлдираверса, уларнинг ғазабларига дучор бўлиши турган гап эди. Ҳулагу эса, Шомдаги вазият тескари айланиб кетишини истамасди.

Бошқа томондан, у Туроншоҳни тирик қолдириш билан ўзининг ўта мулоим ва меҳрибон, тинчликпарвар, олийжаноб ва мард саркардалигини исботлагандай эди гўё. Бу билан мусулмон амирларга қаршиликсиз таслим бўлиш эшикларини очишни истади. Ўзига қарши бош кўтарган исёнчи амирни тирик қолдиргандан кейин, ўзи таслим бўлиб келган амирни қандай қаршилаши мумкинлигини кўрсатиб қўймоқчи эди!

Яна бошқа жиҳатдан, Туроншоҳ Дамашқнинг хоин ҳокими Носир Юсуфнинг амакиси эди. Унинг ўлмасдан тирик қолиши, Ҳулагу учун у келажакда Носир Юсуф билан савдолашиш воситаси бўлиши эҳтимолдан холи эмасди. Юқорида ишора қилинган вазиятлар, қонхўр Ҳулағунинг табиатига жуда мосдир.

Хулагу Ҳалабга етиб келди, шаҳар унга бўйсундирилди, ҳамма қаршиликлар бартараф этилиб, шаҳарнинг барча девор ва қалъалари вайрон қилинди. Сўнг Хулагу Шомнинг бошқа ерларига боришни истади ва Хулагунинг иттифокдошларидан бўлган Ҳимснинг амири Ашроф Айюбийни ҳузурига чорлади. Хулагу унга ғайри оддий марҳамат кўрсатди, яъни унга Ҳалаб шаҳрининг султонлигини тақдим қилди³⁷. Бу билан Хулагу унинг дўстлигини тамоман сотиб олди. Бирок Хулагу ўзининг нозик, мўғулий марҳаматини ҳам унутмади, унинг ёнига мўғул саркардаларидан бирини қўйди. Шундай қилиб, Ашроф Айюбий Ҳалаб шаҳрига ҳоким бўлди, лекин у халқнинг назаридагина ҳоким манзилатида эди, асосий буйруқ ва қарорлар мўғул аскари томонидан қабул қилинар эди.

Ҳалаб ишғол этилгандан сўнг, Хулагу ғарбга Ҳалабдан 50 км узоқликдаги Ҳарим шаҳрига қараб юрди. У бу шаҳарга етиб келиб, уни қамал қилди. Мўғуллар шаҳарнинг кўрғонини бузиб шаҳарга кирди ва унинг барча халқини қиличдан ўтказди.

Бундан сўнг Хулагу нима қарорга келди? Ҳалаб эгалланди, навбатда Дамашқ турибди, Дамашқда эса, Носир Юсуф қўшин тўплаб турибди. Унинг иши нима

³⁷ Ғомидий "Жихадул-мамалик" докторлик рисоласи (92 - бет).

бўлади? Бу каби ҳодисалар ҳақида келаси
дарсларимизда суҳбатлашамиз иншааллоҳ.

Валлоҳу таъала аълам....

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ.

Мўғул татар қиссаси

16- қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: *Шамсиддин Дарғомий*

2012 - 1433

IslamHouse.com

﴿ قصة التتار - المغول ﴾

الحلقة السادسة عشر

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Мўғул-татар қиссаси

Барча мақтовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиффорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

Ўтган суҳбатимизда:

- Носир Юсуфнинг жиҳодга даъвати;
- Мўғуллар ва насронийлар ўртасидаги алоқа;
- Ҳулағунинг Ҳалабга йўналиши;
- Ҳалаб шаҳрининг қамал қилиниши;
- Майяфариқин шаҳри ишғоли ва амир Комил Муҳаммаднинг қатл қилиниши;
- Ҳалаб қалъасининг ишғоли каби мавзуларни зикр қилган эдик.

Ҳулағунинг амирларга муомаласи

Ҳулағу Ҳалаб ва Ҳарим шаҳарларини ишғол қилгандан сўнг, ғарбга Туркиянинг жанубида

жойлашган Антокия¹ амирлигига қараб йўл олди. Бу амирлик Ҳулағунинг иттифокдоши насроний амир Бухмандга қарашли эди. Ҳулағу Антокия шахридан ташқарида ҳарбий лагер ўрнатди, сўнгра барча ҳамкорларини янги Ўрта Шарқ вазиятини музокара қилиш мақсадида қурилган конференцияга чақирди. Барча минтақалардан мўғул иттифокдошлари Ҳулағунинг ҳузурига равона бўлишди. Жумладан, Арманистон подшоси Ҳайсум, Антокия амири Бухманд, салжукий амирлари Кай Ковус II ва унинг укаси Рукнуддин Қилич Арслон IV лар келишди.

Мажлисда Ҳулағу қарор ва буйруқлар мажмуасини бирма-бир зикр қила бошлади:

Биринчи буйруқ: Боғдод, Майяфариқин ва Ҳалабнинг ишғолида ёрдамини дариғ тутмагани учун Арманистон подшоси Ҳайсумни Ҳалабдан тушган ғаниматлардан катта мукофот билан тақдирлади².

Иккинчи буйруқ: У икки султон, яъни салжукий амирлари Кай Ковус II ва Рукнуддин Қилич Арслон IV лар зарарига ҳукм ўқиди, яъни илгари мусулмонлар арманлар билан жанг қилиб, фатҳ қилган шаҳар ва

¹ Турк. Antakya.

² Абдуссалом Фаҳмий "Тарих ад-давлат ал-мўғул фи эрон" (141 - бет), Саййод "Ал-мўғул фит-тарих" (1-жилд, 294, 295 - бет).

қалъаларни Арманистон подшосига қайтариб берди³. Бу қарорга иккала султон ҳам эътироз билдиришга фурсат топмади ҳам.

Учинчи буйрук: Ҳулагу ўзини қўллаб-қувватлагани учун Антокия амири Бухмандга мусулмон Лазикия⁴ шахрини тақдим қилди⁵. Чунончи, бу шаҳар салибчилар қўлидан Салоҳуддин Айюбий раҳимахуллоҳ замонларида озод қилинган ва ўша лаҳзадаёқ мусулмон бўлган эди. Энди эса, бир оғиз калима билан насронийларга топширилди. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаҳ.

Тўртинчи буйрук: Ҳулагу томонидан берилган бу қарор жуда ғаройиб эди. Унда Антокия ва Арманистон подшоларининг зарарига ҳукм қилинди. Бу қарор бундан буён тизгин уларнинг янги саййидлари Ҳулагунинг қўлида эканлиги ва иттифокдош амир ва подшоларнинг ҳеч ким эмаслига урғу бериш, ҳамда Ҳайсум ва Бухмандлар биз Ҳулагуга тенг ҳуқуқлимиз деган ўйлари хомхаёл эканлигини исботлаш йўлида қилинган тadbир эди. Бу қарор, Антокия канисасига (черковига) янги патриарх тайинлаш қарори эди. Аслини

³ Абдуссалом Фаҳмий "Тарих ад-давлат ал-мўғул фи эрон" (141 - бет), Саййод "Ал-мўғул фит-тарих" (1-жилд, 294, 295 - бет).

⁴ Турк. Lazkiye.

⁵ Абдуссалом Фаҳмий "Тарих ад-давлат ал-мўғул фи эрон" (141 - бет), Саййод "Ал-мўғул фит-тарих" (1-жилд, 294, 295 - бет).

олганда бу иш насронийларнинг вазифаси эди. Хулагунинг эса насронийликдан хабари ҳам йўқ эди. Лекин у эски патриархни вазифасидан олиб, янгисини қўйиш қарорини берди. Устига-устак янги патриархни Юнонистондан олиб келишини билдирди, яъни бошқача қилиб айтганда католиклар канисасига ортодоксал йўналишдаги патриархни бошлиқ қилишини айтди. Бу насронийлар тарихида учрамаган ўта хатарли ҳодиса эди. Католик ва ортодоксал (православ) тоифалари орасида муносабат эса жуда кескин эди. Хулагу италиялик роҳиб ўрнига юнонистонлик роҳиб Юмнимиусни тайин қилди⁶. Шомдаги барча канисалар католик мазҳабида эди. Хулагунинг бундай йўл тутиши остида бир неча сабаблар ётарди:

Биринчи: Атрофида ўзларини бош деб санамасликлари учун Арманистон ва Антокия амирларини попугини пасайтириб қўйиш.

Иккинчи: Минтақада ғалаён бўлиши, яъни бу жойлардаги амир ва подшоларнинг доимий мурасисиз бўлиши.

Учинчи: Хулагу маълум бир муҳлатга буюк Византия давлати императори билан мураса қилишни

⁶ Сиржоний "Қиссатут-татар" (193, 194 - бет).

ихтиёр қилган эди. Муслмон ўлкаларни забт этиб бўлгандан сўнг, уни ҳам эгаллашни дилига тугди⁷.

Католикларнинг устига ортодоксал йўналишдаги патриархни келтирилишига Антокия амири эътироз билдира олмади. Салиб амирликларининг бунга қаршилиги эса бирор қийматга эга эмасди.

Ҳамах шахрининг таслими

Хулагу Суриянинг шимоли ҳамда Туркиянинг жанубини эгаллади ва даставвал жанубга юриб Ҳамах шахрини қўлга киритишни, сўнгра унинг ортидан Ҳимс шахрига юришни ўйлади. Ҳимс шахри хоин амир Ашроф Айюбийнинг ўлкаси эди. Хулагу Ҳимсдан кейин Дамашқнинг шимолига –Носир Юсуфнинг ишини битириш учун– юришни қасд қилди. Мўғул лашкари жануб сари юришга киришди. Шу вақт Ҳамах шахрининг аъёнлари ва катталаридан иборат делегация Хулагунинг ҳузурига келиб, шаҳар калитларини топширишди. Хулагу уни қабул қилиб, шаҳарга омонлик берди⁸. Бу билан у шаҳар ва қалъаларни ҳамахликлар каби қаршиликсиз таслим бўлишларига чақирган эди.

⁷ Сиржоний "Қиссатут-татар" (194 - бет).

⁸ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/396), Ғомидий "Жихадул-мамалик" докторлик рисоласи (97 - бет).

Мўғулларнинг Дамашқ сари отланиши

Хулагу Ҳамаҳ шаҳрини тарк қилиб, дўсти Ашроф Айюбийнинг мамлакати Ҳимсга қараб юрди, бироқ унга ҳам кирмасдан тўғри Дамашқ сари отланди. Чунончи, Ҳимс билан Дамашқ орасидаги масофа бор-йўғи 120 км эди. Носир Юсуфга шумхабар келди. Бу хунук хабар қўрғонли Майяфариқин амирлигининг ишғоли ва унинг амири Комил Муҳаммаднинг қатли, Ҳалаб ва Ҳаримнинг забт этилиши ҳамда Ҳамаҳ ва Ҳимснинг таслим бўлиши эди. Шунингдек, у Хулағунинг навбатдаги қадами Дамашқ эканлигини жуда яхши биларди.

Хулагу Дамашқ аҳлига элчилар юборди. Элчилар шаҳарга 658 ҳ.с. 17 сафар / 1260 м.с. 9 феврал душанба куни кириб келишди. Пешин намозидан сўнг, шаҳар халқига таслим бўлиши муқобилида омонлик ваъда қилинган фармон ўқилди⁹. Шунда Дамашқ аҳлидан баъзи катта аъёнлар ва амир Зайнуддин Ҳофизий бошлиқ халқ Ҳалабнинг куни бошимизга тушмасдан таслим бўлайлик ва омонлик талаб қилайлик, дейишди. Аммо Рукнуддин Бейбарс Бундукдорий бошлиқ Баҳрий мамлуклар ва шаҳар аҳлининг баъзилари бу фикрни раъд қилишди. Бейбарс амир Зайнуддинга: "мусулмонларнинг ҳалокатига сизлар сабабчисизлар",

⁹ Ғомидий "Жихадул-мамалик" докторлик рисоласи (93 - бет).

деди. Носир Юсуф амир Зайнуддиннинг фикрини маъкул кўрди. Шунда Бейбарс Бахрий мамлукларга Носир Юсуфни ўлдириб, қалбида иймон, уммат ғами ва ҳамият бор одамни амир қилиш қарорини берди. Бундан хабар топган Носир Юсуф Дамашқ қалъасига беркинди. У Бейбарс ва Бахрий мамлукларни Ғазога кетганидан хабар топгандан сўнг қалъадан чиқди¹⁰.

Кўроклигида машҳур Носир Юсуф нима қиларини билмай довдираб қолди. Ваҳолангки ўзи мўғулларга қарши жиҳод эълон қилиб қўйган эди. Энди нима қилиш керак деган ўй унинг ич-ичини кемира бошлади. У ўйлар оламида кўп ҳаялламасдан, армия сардорлари ва катталарини тўплаб мажлис қурди. Машварат тортишув ва баҳслар билан узоқ чўзилди, охири шаҳарни ҳимоя қилолмаймиз, қочишдан бошқа чора йўқ деган қарорни ёқлаб чиқишди. Аслини олганда шаҳарнинг ҳимояси ҳақида гап-сўз бўлмади десак муболаға бўлмас. Амир Носир Юсуф, унинг амирлари ва армияси Дамашқ шаҳри ва унинг халқини ҳимоясиз, ёрдамсиз ҳолатда ташлаб, ўзлари қочиб қолиш қарорига келишди. Носир Юсуф 658 ҳ.с. сафар ойи / 1260 м.с. феврал ойининг ўрталарида жума куни ўзига эргашганларни олиб, Барзадан Ғазога отланди. Мустаҳкам кўрғонли буюк

¹⁰ Ғомидий "Жиҳадул-мамалик" докторлик рисоласи (94 - бет).

шаҳар амирларсиз ва тамоман ҳимоясиз қолди¹¹. Иннаа лиллаҳи ва иннаа илайҳи рожиъун.

Носир Юсуф Ҳалабга 23 йилу 7 ой, жумладан Дамашққа 50 кун кам 10 йил волийлик қилган эди¹².

Дамашқнинг таслими

Дамашқ халқи эсанкираб қолди, чунки амирлари ва мунтазам армия шаҳарни ташлаб қочиб қолган, мўғул лашқари бир неча кундан кейин етиб келади ва мўғуллар ҳеч кимни аямайди, ҳўлу-қуруқ бирор нарсани саломат қўймайди. У ҳам етмагандай, халқ жиҳодга тайёргарлик кўрмаган ва жанг сирларидан беҳабар эди. Шу сабаб, Дамашқ аҳли саросимага тушиб, нима қиларини билмай қолди. Шунда Дамашқнинг аъёнлари ва катталари жамланишди ва Ҳамаҳ халқи қилганидай улар ҳам шаҳар дарвозалари калитини Ҳулагуга топшириш муқобилида омонлик сўраш қарорига келишди. Озгина мужоҳидларни демасак, бошқа барча ушбу қарор тарафдори бўлган эди. Ўша оз сондаги мужоҳидлар Дамашқ қалъасини ўзларига қўрғон тутиб, охириги лаҳзагача туриб беришди. Ҳулағунинг Ҳамаҳ шаҳрига берган омонлиги ўз самарасини бера бошлаган эди. Дамашқ ҳам жангу жадалсиз таслим йўлини танлади.

¹¹ Макризий "ас-Сулук" (1/511-бет), Ғомидий "Жиҳадул-мамалик" докторлик рисоласи (95 - бет).

¹² Макризий "ас-Сулук" (1/511-бет).

Дамашқ аъёнларидан иборат делегация Ҳулагунинг ҳузурига келиб, совға-саломлар билан шаҳар калитларини таслим қилишди ва итоатларини изҳор қилиб, омонлик талабида бўлишди¹³.

Бироқ Ҳулагу бу делегацияга биров ишонқирамади ва Китбугани Дамашқда ҳақиқатда аҳвол қандайлигини билиш учун жўнатди. У шаҳарга келганида халқ ундан омонлик сўради, сўнгра такрор шаҳар аёнларини Ҳулагунинг ҳузурига йўллади. Шаҳарда мусулмонларнинг ҳолати шу қадар тубанликка етгани ва ақалли бир киши ҳам бош кўтармаганидан тарихчи Рошидуддин шундай тасвирлайди: "Мўғуллар шаҳарга бирор муҳосара ва жангу жадалсиз кириб бордилар"¹⁴, яъни мушугини пишт дейдиган одамнинг ўзи бўлмади. Сўнгра Ҳулагу шаҳарга бир гуруҳ мўғулларни ҳамда шаҳар аҳлидан уч кишини бошқарувга тайин қилди¹⁵.

Мўғул ҳоқони Мангухоннинг ўлими

Ҳулагу Дамашққа киришидан олдин кутилмаган ҳодиса юз берди, бу ҳодиса мўғуллар учун катта мусибат эди. Бу хабар Ҳулагу Дамашққа нажас оёғини

¹³ Рошидуддин "Жомиъут-таварих" (2 - жилд, 1 - қисм, 307, 308 - бет), Ғомидий "Жихадул-мамалик" докторлик рисоласи (96 - бет).

¹⁴ Рошидуддин "Жомиъут-таварих" (2 - жилд, 1 - қисм, 307, 308 - бет).

¹⁵ Рошидуддин "Жомиъут-таварих" (2 - жилд, 1 - қисм, 307, 308 - бет), Ғомидий "Жихадул-мамалик" докторлик рисоласи (96 - бет).

энди кўйишга шай бўлиб турганда келди. Мўғуллар учун нохуш, бутун олам учун хушхабар бўлган бу ҳодиса мўғул ҳокони Мангухоннинг ўлими эди. Мангухоннинг укаси ҳамда мўғул хонлигига номзод Хулагу Дамашққа кириш ё кирмаслигини билмай қолди. Хулагу кенг миқёсда ғалаба қозонган, мусулмонлар тарихида ўчмас қора из қолдирган, Аббосийлар хилофатини ағдарган шахс эди. Хулагу Шом ва унинг атрофидаги минтақалар ҳокимлиги эмас, бутун бошли мўғул империясига ҳукмрон бўлиш пайига тушди ва лашкарини ташлаб ўзи Қорақурумга шошилди. У Эроннинг Табриз шаҳрига етганида унга қаттиқ зарба бўлган воқеадан хабардор бўлди, мўғул давлати ҳоконлигига Қубулой сайланган эди. Шунда у Қорақурумга бўлган сафаридан воз кечди, Шомга ҳам қайтмади. Табризда туриб, эгаллаган кенг мамлакатидagi вазиятни кузатиб туришга қарор берди.

Мўғуллар Дамашқда

Хулагу Шомдаги мўғул лашкарига Китбуга нойон¹⁶ни ўринбосар қилиб қолдирган эди. У Дамашқ аъёнларидан олган шаҳар калитлари эвазига Дамашқ аҳлига омонлик берди ва лашкари билан буюк шаҳар Дамашқ сари йўл олди. Бир пайтлар Умавийлар

¹⁶ Нойн ёки нойон сўзининг маъноси 10.000 аскарнинг амири деганидир. Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/414).

хилофатининг пойтахти бўлган Дамашқ, Аббосийлар пойтахти Боғдод сингари ишғол қилинди. Дамашқ ислом оламидаги катта шаҳарлардан бири бўлибгина қолмай, энг муҳим жиҳод майдони ва юксак илм даргоҳи ҳам эди. Дамашқ мўғул лашкарига тўлди, улар сафар ойининг охирларида бирор қаршилик ва жангу жадалсиз шаҳар дарвозаларидан хотиржам кириб келишган эди¹⁷.

Оҳ, Шомнинг дури гавҳари! Оҳ, ислом оламининг қалби!

Қани Убайда ибн Жарроҳ?

Холиб ибн Валид, Язид ибн Абу Суфён, Амр ибн Ос, Шурахбил ибн Ҳасана разияллоҳу анҳумлар қани?

Бундан олти аср олдин бу қўрғонли шаҳарни фатҳ қилган фотиҳлар қани?

Бу ўриндан туриб бутун дунёга ҳукм қилган Муовия разияллоҳу анҳу қани?

Бани Умайя халифалари қани?

¹⁷ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/396).

Ғалаба ва фахрли жиҳодлари билан тилларда дoston бўлган Имодуддин Зинкий ва Нуруддин Махмуд раҳимахумаллоҳлар қани?

Айни дамда Дамашқ тупроқларида ётган Салоҳуддин Айюбий раҳимахуллоҳчи?

Кунлар ўтиб, мусулмонлар тушларида ҳам кўрмаган ишларга гувоҳ бўлишади. Насроний амирларидан учтасининг лашкар бошида мағрурона Дамашқ дарвозаларидан кириб, буюк ислом шаҳри кўчаларида виқор билан айланиб юришларига гувоҳ бўладилар. Мўғул лашкари олдида уларнинг сардори насроний Китбуга нойон ва унинг ҳамроҳлари Арманистон подшоси Ҳайсум билан Антокия амири Бухманд кириб келишади. Ҳижрий 14 - йил исломий фатҳ бўлган кезлар Рум қайсари Ҳирақл замонида Румон лашкарининг амирлари Дамашқни тарк қилгандан буён, бу шаҳарга илк бор насроний амирларнинг қадам қўйиши эди¹⁸. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаҳ.

Мўғуллар қалъани ўзларига кўрғон қилган мужоҳидлардан бошқа ҳеч кимни ўлдирмадилар. Дамашқ 658 ҳ.с. сафар ойининг охирларида / 1260 м.с. феврал ойида, яъни Боғдод ағдарилганидан икки йилдан

¹⁸ Саййид ал-Урайний "Ал-мўғул" (248 - бет).

сўнг ишғол қилинди¹⁹. Бу икки йил мобайнида мўғуллар Ироқ, Туркия ва Суриянинг бир қатор шаҳарларини забт этишди. (15 - х)

Китбуга 658 ҳ.с. 6 рабиъул аввал / 1260 м.с. 27 феврал кечқурун Хулагудан фармон олиб, мужоҳидлар кўрғон қилган қалъани қамал қилишга киришди. Қалъа атрофига 20 дан ортиқ манжаниқлар ўрнатиб, қалъани ўққа тутди. Ва ниҳоят шу йилнинг 22 жумодул увло, яъни 12 май куни қалъани ишғол қилишди²⁰. Ундаги ҳамма нарсаларни бузиб, вайрон қилишди. Мужоҳидларнинг бошлиғи Бадруддин ибн Муҳаммад Қормажох ва унинг ёрдамчиси Жамолуддин ибн Сайрафий ал-Ҳалабийни қўлга олиб, қатл қилишди²¹.

Дамашқда насронийлар ҳукмронлиги

Мўғуллар Дамашқ шаҳрини насронийлар воситасида идора қила бошлади. Насронийларни улуғлаб, уларга жуда муҳаббатли бўлган Эбел Сиян исмли мўғул шаҳар бошқарувига қўйилган эди. Дамашқ ўз тарихида жуда ажиб даврни бошидан кечири бошлади. Ибн Касир раҳимахуллоҳ "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя"да бу ҳолат тафсилотини шундай тасвирлайди:

¹⁹ Сиржоний "Қиссатут-татар" (201 - бет).

²⁰ Мақризий "ас-Сулуқ" (1/513 - бет), Ғомидий "Жихадул-мамалик" докторлик рисоласи (97 - бет).

²¹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/397).

"Эбел Сиян лаъанахуллоҳ, насроний епископ ва руҳонийларни тўплаб, уларни жуда улуғлаб, канисаларини зиёрат қилди. Унинг юзидан улар ҳам давлат, ҳам савлат топдилар. Улардан бир гуруҳи совғасаломлар билан Табризга Ҳулагунинг ҳузурига боришди. Ҳулагу уларни чиройли қаршилади, сўнгра улар ҳадияларни тақдим қилиб, эвазига ундан омонлик олишди"²².

Улар Дамашқнинг Тумо эшиги²³дан қўлларида ёғочга ўрнатилган хоч билан киришди. Улар хочларини баланд кўтариб олишган ва "Саҳиҳ дин бўлмиш Масиҳнинг дини ғолиб бўлди", – деган ўзларининг манфур шиорларини айтган ҳолатда кириб келишарди²⁴.

Ислом дини ва мусулмонларни хўрлаган ҳолатда хамр солинган идиш ва шишаларни кўтариб олиб, бирор масжид ёки мусулмонларнинг олдидан ўтсалар, идишдаги бу нажас – хамрни унинг эшиклари ёки мусулмонларнинг юзларига сепмасдан ўтмас эдилар. Бу ҳодиса муборак ой рамазон кунларига тўғри келган эди²⁵. Кўча-кўй ва бозорларда юрган мусулмонларни

²² Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/397, 398).

²³ Бу эшик қадимги Дамашқ дарвозаларидан бири бўлиб, шаҳарнинг шимоли-шарқий томонида жойлашган ва унинг номи 12 насроний элчилардан бири бўлган Сент Томаснинг шарафига қўйилгандир.

²⁴ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/398).

²⁵ Макризий "ас-Сулуқ" (1/512 - бет).

хочларининг қаршисида тик туришига буюрар эдилар. Уларнинг хатиби бозорнинг бир бурчагидаги дўконнинг қаршисига келиб, насронийлик динини мадҳ этиб, ислом дини ва мусулмонларни мазаммат қилди. Иннаа лиллаҳи ва иннаа илайҳи рожиъун. Сўнгра улар масжидга киришди, киришларидан олдин унинг эшикларига майни сепишди²⁶. Шунда мусулмон қозилар, гувоҳлар ва фақиҳлар Эбел Сианга шикоят қилиб, унинг ҳузурига боришди. У мусулмонларни хўрлаб, насронийларнинг катталарини сўзини уларга тақдим қилиб, ҳузуридан қувиб солди²⁷.

Фаластин ишғоли

Сўнгра Суриядаги мўғул сардори Китбуга нойон лашкаридан бир қисмини Фаластинга жўнатди. Бу мўғул лашкари Фаластинни ишғол қилди, сўнгра Наблус²⁸ни қўлга киритди. Кейин мўғул қўшини Фаластиндан ўтиб, Ғазо шаҳрини ишғол қилди. Бироқ улар Сурия ва Ливанда насроний амирликларига тегмаганларидек, Фаластиндаги салиб амирликларига ҳам яқинлашмади. Шундай қилиб, Фаластин мўғуллар ва насронийлар орасида тақсимланди. Мўғуллар Фаластинни ишғол қилган ондан эътиборан бутун Ироқ, Туркиянинг катта

²⁶ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/398).

²⁷ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/398, 399).

²⁸ Ёки Набулус.

худудлари, Сурия, Ливан ва Фаластинни эгаллаган эдилар. Буларнинг барчаси атиги икки йил, яъни 656 - 658 х.с.лар / 1258 - 1260 м.с.лар орасида юз берди²⁹.

Миср мўғуллар қаршисида

Мўғулларнинг навбатдаги қадами Миср эди. Мўғулларнинг олдида Миср худудигача бор йўғи 35 км масофа қолган эди халос. Ўша пайтлар Миср Мамлуклар ҳукмида эди. Мўғулларнинг Мисрга юриш қилишларининг бир неча сабаблари бор эди:

Биринчи: Мўғулларнинг босқинчилик сиёсати. Ундан маълум бўладики, улар бир давлатни босиб олсалар, сўнгра албатта бошқасига ўтардилар. Энди уларнинг навбатдаги қадами Фаластиннинг ён қўшниси Миср диёри эди.

Иккинчи: Ислом олами ичида мўғулларга таҳдид солиш қувватига эга бўлган биргина Мисрнинг қолганлиги. Хоразм давлати, Боғдод, Ҳалаб, Дамашқ ва бошқалар маҳв этилди. Ислом оламидаги охирги бекат Миср минтақаси бўлиб, борди-ю у ҳам забт этилса, ер куррасида мусулмонларнинг қадри қолмаслиги турган гап эди.

²⁹ Сиржоний "Қиссатут-татар" (204 - бет).

Учинчи: Мисрнинг ўта муҳим стратегик мавқега эгалиги. Миср қадимда дунёнинг марказларидан бўлиб, у орқали тижорат йўллари ўтганлиги кундай равшан эди.

Тўртинчи: Мисрнинг Африка эшиги эканлиги. Агар Миср қўлга киритилса, мўғуллар шимолий Африкани бутунлай қўлга киритар эдилар, чунки ўша дамлар шимолий Африка айтарлик қувватга эга эмасди.

Бешинчи: Миср нуфусининг кўплиги. Ўша вақтларда Мисрнинг аҳолиси бошқа ислом минтақаларига қараганда анча кўп эди. Бу эса ўз навбатида ҳар қандай душманга ҳақиқий хатарни туғдириши табиийдир.

Олтинчи: Миср аҳлининг диний ҳамияти ва исломий уйғониши жуда юксаклиги. Мўғуллар қўрққан нарса ҳамиятли, ғурурли ва исломий уйғоқ катта халқ орасидаги ғаюр, исломни ардоқлаган солиҳ мужоҳидлардан бири уларга бош бўлиб, вазиятни ўзгартириши ва мўғулларни бу минтақаларга киришини манъ қилиши эди³⁰.

³⁰ Сиржоний "Қиссатут-татар" (205, 206 - бет).

Мисрдаги ҳолат

Мўғулларнинг Мисрга ҳужум қилишига доир воқеалар ҳақида сўзлашдан олдин, Миср минтақасидаги ҳолат ва Мамлуклар тарихига оид маълумотларни зикр қилишни лозим топдик. Бунинг тафсилоти янги мавзуга киришимизни тақозо қилади. Оллоҳ таолодан тавфиқ сўраган ҳолда унинг изохига киришамиз, иншааллоҳ. Дарҳақиқат, ислом тарихида чуқур из қолдирган Мамлуклар давлати тарихидан нафақат омма мусулмонлар, ҳатто зиёли мусулмонларнинг аксарияти ҳам беҳабардир. Бунинг бир неча сабаблари бор, жумладан: Мамлуклар давлати пайдо бўлган кезларда ислом уммати катта бўлиниш, тарқоқликка юз тутган ҳамда унинг ичида кўплаб амирликлар ва давлатчалар юзага келган эди. Тарихнинг бу даврини ўрганиш ўқувчидан зўр бериб тиришишни талаб қилади. Чунки Мамлуклар фақат маъруф бўлган бешта ёки олтита шаҳаргагина ҳукм юргизган. Уларнинг пайдо бўлиши ислом оламининг бир қатор жойларида пайдо бўлган амирликлар билан ҳамоҳанг бўлган ва Мамлуклар тарихини билиш учун улар билан замондош бўлган ҳамда у билан бирга тарихий воқеаларни бошдан кечирган бу минтақаларнинг барчасини ўрганиш зарур бўлади. Бу эса, шубҳасиз мураккаб ва ўзига яраша машаққат ҳам.

Мусулмонларнинг Мамлуклар тарихини билишдан узоқ бўлишларига олиб келган сабаб ва омиллардан яна бири: Мамлуклар давлатида волий ва султонларнинг кўп бўлганидир. Агар бир волий ёки султон узоқроқ муддат бошқарув курсида ўтирса, бу даврни яхшироқ фахмлаш мумкин. Аммо султонларнинг тинимсиз алмашилиб туриши ўша даврни билишни қийинлаштиради. Мамлуклар давлатининг аввали айнан шундай бўлган. Бу давлатни бир неча босқичларга бўлиш мумкин, унинг илк босқичи "ал-Мамалик ал-Баҳрия" давлати деб аталган ва 144 сана давом этган. Бу даврда 29 та султон ўтган, яъни ўрта ҳисобда ҳар 5 йилда давлат бошлиғи алмашиб турган³¹. Бу билан ҳар бир султон қатъан 5 йилдан ҳоким бўлди, демоқчи эмасмиз, уларнинг ичида бир неча йиллар ёки бир-икки йил султон бўлганлари бўлган, албатта. Лекин шу муддатда ўшанча ҳоким ўзгарганини англатмоқчимиз, бу эса ўша даврнинг тарихини ўрганишни қийинлаштириши аниқ.

Ҳаммасидан ҳам Мамлуклар тарихини мавҳумлашишига олиб келган сабаб, бу Ислом тарихини сохталаштиришдир. Шарқшунослар ва уларга мафтун ҳолатда эргашган баъзи мусулмонлар бу сохталикни катталаштириб юбордилар. Чунончи, Мамлуклар ер курраси тарихида, айниқса ислом тарихида ўта муҳим ва

³¹ Сиржоний "Қиссатут-татар" (207 - бет).

порлоқ мувофақият соҳиблари бўлишига қарамай, бу шарқшунослар улар ҳақидаги маълумотларни нотўғри талқин қилиб, бузиб кўрсатдилар. Бу мувофақиятларнинг энг муҳими: Мамлуклар давлати ислом умматини парчалаб ташлашга бел боғлаган ер юзидаги икки қувват: Мўғул ва Салибчилар қувватларига катта тўсиқ бўлиб келганидир. Мамлуклар тарихнинг турли босқичларида бу икки тажовузкор гуруҳларга қарши мунтазам жиҳод қилиб келди.

Мамлуклар давлати ер юзида роппа-роса 270 йил ислом байроғини кўтариб келди. Усманийлар хилофати мусулмонлар байроғини қўлга олгунча уни баланд кўтардилар. Мамлуклар қиссасига киришдан олдин бир оз орқага қайтамыз, яъни Мамлуклар давлатидан илгариги Айюбийлар давлати ҳақида озроқ тўхталамиз.

Айюбийлар давлатига чизгилар

Айюбийлар давлатига 569 ҳ.с. / 1174 м.с. ислом оламининг буюк қаҳрамони Салоҳуддин Айюбий раҳимахуллоҳ асос солган эди. Бу саналар ниҳоятда аҳамиятлидир, буларни ҳар бир мусулмон кишининг билиши фойдадан холи бўлмайди. Салоҳуддин Айюбий бу давлатни оламдан кўз юмгунича, яъни 589 ҳ.с. / 1193 м.с.гача 20 йил мобайнида бошқариб келди. Ўша дамлар Миср ва Шом ўлкалари бир бутун давлат эди. У киши буюк иқтидор билан салиб подшоликларига қарши

жиҳод қилди ва улкан ғалабаларга эришди. Жумладан, бу ғалабаларнинг энг машҳури 583 ҳ.с. рабиъул охир оии / 1187 м.с. ёз ойларига тўғри келган "Ҳиттин" ғалабаси эди. Бу сана ҳар бир мусулмон ёдида сақлаши шарт бўлган тарихий саналардандир.

У зот "Ҳиттин" ғалабасидан 3 ойдан сўнг, ражаб ойида Байтул Мақдисни фатҳ қилди. Салоҳуддин Айюбий раҳимахуллоҳ ўзидан кейин Миср, Шом, Ҳижоз, Яман, Ироқнинг юқори қисмлари, Туркиянинг маълум жойлари, Ливия ва Нубанинг муайян бўлимларини ўз ичига олган катта давлатни қолдирди. Бу давлат ниҳоятда қувватли эди. Ўша вақтлар салибийлар Ўрта ер денгизи соҳилидаги кичкина жойга сиқиб қўйилган эди. Салоҳуддин Айюбий раҳимахуллоҳ Шомда мавжуд бўлган салиб амирликларини тўлиқ яксон қилган бўлмаса-да, Шом ва Фаластин ерларининг аксариятини салибчилардан озод қилган эди.

Салоҳуддин Айюбий раҳимахуллоҳ вафотидан сўнг, салибчиларга қарши жиҳод анча сусайди, мол-дунё ва кенг давлат қаршисида Салоҳуддин Айюбийнинг фарзандлари қаттиқ фитналанди. Натижада, Айюбийлар давлати бўлакларга бўлиниб кетди. Бунинг тафсилотларини салиб юришлари ҳақидаги дарсларда баён қиламиз, иншааллоҳ.

Улар ўртасидаги курашлар 59 йил муттасил давом этди. Яъни 589 ҳ.с.дан –яъни Салоҳуддин Айюбий раҳимаҳуллоҳ вафотидан– то 648 ҳ.с.гача давом этди. Бу кураш нафақат айтишув ва тортишув билан, ҳатто қилич кўтариб жанг қилиш ва мусулмонларнинг қони тўкилиши билан борди. Бу эса ислом оламида кучли тарқоқликка олиб келди. Салоҳуддин Айюбий раҳимаҳуллоҳ кучли давлат барпо қилиб, уни ўзидан кейин умматга қолдириб кетгани ва у кишидан сўнг бу жангу жадалнинг содир бўлгани ажабланарли эмас, дунё шундай нарсаси, унинг дастидан кўпчилик ҳалокатга гирифтор бўлади. Тарихлар оша ҳалокат ва фитна манбайи бўлган бу дунё ислом умматини ҳам ўз домига тортмай қўймади.

Зайд ибн Собит разияллоҳу анҳудан ривоят қилинган саҳиҳ ҳадисда, Расулуллоҳ саллоллоҳу алайҳи ва саллам айтадиларки: *"Кимники гами дунё йигиш бўлса, унинг йиққанини Оллоҳ тарқатиб юборади ва камбағаллигини унинг икки кўзи орасига ўрнаштириб қўяди. Бундай кимсага фақат унинг тақдирига ёзиб қўйилган ризқигина келади. Кимники нияти охират бўлса, Оллоҳ унинг ишини жамлайди ва унинг бойлигини қалбига жойлаштириб қўяди. Дунё унга бўйсуниб келади"*³²

³² Ибн Можа, Табароний, Ибн Ҳиббон ривоятлари.

Салоҳуддин Айюбий раҳимаҳуллоҳ жиҳодни ва Оллоҳнинг сўзини олий қилишни ўз олдига ягона мақсад қилиб олганида Оллоҳ таоло у кишининг ишини жамлади ва бойлигини қалбида қилди ҳамда унга дунёни хоҳламаса ҳам берди. Аммо ундан кейинги султонларнинг бутун ташвишлари дунё жамғариш бўлганида, Оллоҳ уларнинг ишларини тарқоқ қилдики, ҳатто тўғрини хатодан, ҳақни ботилдан ажрата олмайдиган бўлиб қолдилар. Гоҳида мусулмонлар, гоҳида салибчилар, баъзан эса мўғуллар билан бирга бўлишди. Оллоҳ таоло уларнинг фақирликларини кўз ўнгида қилиб қўйди. Уларнинг орасида хор бўлиб ёки фақир, қочоқ ва маҳбус ҳолатда ўлганлари бўлди. Бу ҳодисалар Салоҳуддин Айюбий раҳимаҳуллоҳнинг вафотларидан сўнг, у кишининг замонларида рўй берди.

Валлоҳу таъала аълам....

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ.

Мўғул татар қиссаси

17- қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: *Шамсиддин Дарғомий*

2012 - 1433

IslamHouse.com

﴿ قصة التتار - المغول ﴾

الحلقة السابعة عشر

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Мўғул-татар қиссаси

Барча мақтовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиффорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

Ўтган суҳбатимизда:

- Ҳулағунинг амирларга муомаласи;
- Ҳамаҳ шаҳрининг таслими;
- Мўғулларнинг Дамашқ сари отланиши;
- Дамашқнинг таслими;
- Мўғул ҳокони Мангухоннинг ўлими;
- Мўғуллар Дамашқда;
- Дамашқда насронийлар ҳукмронлиги;

- Фаластин ишғоли;
- Миср мўғуллар қаршисида;
- Мисрдаги ҳолат;
- Айюбийлар давлатига чизгилар каби мавзуларни зикр қилган эдик.

Солиҳ Нажмуддин Айюб волийлиги

Айюбий султонлари ўртасида 60 сана давом этган ички низо ва жадалларга батафсил тўхташимиз узоқ вақт талаб қилади, шу боис дастлабки 50 санада бўлган воқеаларни енгил зикр қилиб, охириги 10 йилга эътибор қаратамиз. 637 ҳ.с. / 1240 м.с. Мисрда Айюбийлар тахтига Нажмуддин Айюб ўтирди¹. Унинг лақаби Подшо Солиҳ бўлиб, Салоҳуддин Айюбий – раҳимахуллоҳ–дан кейин Айюбий султонларининг энг афзали эди. Лекин минг афсус, нафақат аксарият мусулмонлар, ҳатто Солиҳ Нажмуддин Айюб – раҳимахуллоҳ– билан замондош бўлган мисрликлар ҳам у кишининг ҳаёт тафсилотидан жуда оз маълумотга эга бўлганлар. Бу инсон ўзидан олдин ўтган, у билан замондош ва ундан кейинги Айюбий амирларидан бутунлай ажралиб турадиган солиҳ киши бўлиб, мартабаси Салоҳуддин Айюбий –раҳимахуллоҳ–дан кейинги ўринда эди. У 637 ҳ.с. / 1240 м.с. Мисрда ҳоким бўлди, яъни Ислом олами ва Европани қон қақшатган

¹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/247 - 248).

мўғул ҳокони Ўқтой даврида Миср ҳокимияти тепасига келган эди.

Шом ва Миср ўртасидаги уруш

Шомдаги Айюбий амирлар Мисрга уруш очишга ҳозирлик кўрди. Улар ўртасида уруш ва босқинлар юз берди, бу келишмовчиликлар Шомдаги Айюбийларнинг жамланиши ва насронийлар билан тил бириктиришигача етиб борди. Бу воқеалар 641 ҳ.с. / 1244 м.с., яъни подшо Солиҳ Миср тахтига ўтирганидан 4 йилдан кейин юз берган эди. Айюбийлар ва насронийлардан иборат катта қўшин Мисрга хужум уюштиришга ҳозирланганидан хабар топган Солиҳ Айюб, бирлашган қувватни қарши олиш учун қўшин тўплашга киришди. Қўшиннинг бошига етук саркарда Рукнуддин Бейбарс – раҳимахуллоҳ–ни тайин этди. Бироқ Миср лашкари бирлашган Шом ва салиб лашкарига нисбатан оз ва кучсиз эди. Подшо Солиҳ Хоразмшоҳлар армияси, яъни бир вақтлар Муҳаммад ибн Хоразмшоҳ ва Жалолуддин билан жанг қилган Хоразм қўшинларидан ёрдам сўрашга мажбур бўлди. Улар ўша вақтлар мўғуллар хонавайрон қилган Хоразм ерларига ўрнашган ёнланма жангарилар бўлиб, ким кўпроқ ҳақ тўласа, ўшанга хизмат қиларди. Яъни аскарий хизматларини пул

эвазига бажарардилар. Подшо Солиҳ Айюб ҳақ бериш бадалига улардан ёрдам сўради².

642 ҳ.с. / 1245 м.с. ҳозирги Фаластиннинг Ғазо шаҳри яқинида подшо Солиҳ Айюбнинг Хоразм армиясидан ташкил топган кўшини билан Айюбийлар: Дамашқ амири Солиҳ Исмоил, Карак амири Носир Довуд ҳамда Ҳимс амири Мансур ва салибийлардан иборат бирлашган қувват ўртасида катта жанг содир бўлди. Бу жанг "Ғазо жанги" номи билан танилди. Бу маъракада подшо Солиҳ Айюб улуғ ғалабага эришди³. Салибчиларнинг катта қисми -3 мингдан зиёдроғи- қатл қилинди. Салибчи ва Айюбий амирларидан катта жамоат асир олинди⁴.

Солиҳ Айюб фурсатдан фойдаланиб, салибийлар кўрғонлари ва Байтул Макдисга бостириб кирди ҳамда муборак Қуддус шаҳри ва Байтул Макдисни озод қилди. Бу ҳодиса 643 ҳ.с. / 1245 м.с. содир бўлган эди. Бундан сўнг насроний кўшинлари тўлиқ етти аср давомида Қуддус шаҳрига киролмади. Фақатгина Мустафо Камол Отатуркнинг хиёнатидан кейингина, 1917 м.с. 16 ноябр

² Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/267).

³ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/273 - 274).

⁴ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/274).

куни биринчи жаҳон урушида Британия қўшини бу муқаддас ерларга киришга мувоффақ бўлди⁵.

Оллоҳ таолодан Байтул Макдиси ўз эгаларига қайтаришини ўтинамиз.

Бундан сўнг Солиҳ Айюб шимолга юришни давом эттириб, Дамашққа кирди ва Миср билан Шомни янгидан бирлаштирди⁶. Сўнгра салибчиларнинг қўлида бўлган баъзи ислом шаҳарларини озод қилишга киришди. 645 ҳ.с. 10 сафар / 1247 м.с. 23 июн куни Тобарияни⁷, шу йилнинг жумодул охира ойининг охирлари, яъни ноябр ойида Асқалонни⁸ ва бошқа шаҳарларни озод қилди⁹.

Хоразм қўшинининг ажралиши

Подшо Солиҳ Айюб қўшинида катта йўқотиш содир бўлди, бу ҳодиса ёнланган Хоразм армияси Солиҳ Айюбнинг қўшинидан ажралиб кетиши эди. Шом амирларидан бири уларга кўпроқ ҳақ тўлаши эвазига Солиҳ Айюб қўшинини тарк қилишган эди. Улар

⁵ Сиржоний "Қиссатут-татар" (212 - бет).

⁶ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/278).

⁷ рус. Твѣрія.

⁸ рус. Ашкелон.

⁹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/292), Мақризий "ас-Сулуқ" (1/431 - бет).

ажралишга чекланмасдан, ҳатто Солиҳ Айюбга қарши жанг ҳам қилди. Бу маъракада Солиҳ Айюб қўшинидан саркарда Рукнуддин Бейбарс –раҳимахуллоҳ– бошлик асосий қўшингина собитқадам турди¹⁰.

Бу ҳодиса сабабли подшо Солиҳ Нажмуддин Айюб –раҳимахуллоҳ– эришган кўп нарсани йўқотди. Бу жангдан сўнг, у киши мол-дунё учун эмас, ҳақиқий фидокор мужоҳидларга муҳтожлигини ҳис қилди. У Хоразм армиясининг ўрнига янги гуруҳга суяна бошлади, бу тоифа лашкар ўзларининг Мамлуклар номи билан тарих саҳнасидан катта жой эгаллади.

Мамлуклар қиссаси

Мамлуклар арабча "Мамолийк" калимасидан олинган бўлиб, унинг луғавий маъноси: қуллар ёки бандалар деганидир. Бироқ "Мамолийк" сўзи ислом тарихида истилоҳий маъно касб этиб, "Мамолийк" деганда шунчаки қуллар эмас, балки муайян аср (замон)даги қуллар жамоаси кўзда тутилади. Мамлуклар қиссасини ўрганишга киришсак, бироз орқага, яъни 198 - 218 ҳ.с.лар Аббосийларнинг машҳур халифаси Маъмун ва ундан сўнг 218 - 227 ҳ.с.лар халифа бўлган унинг укаси Муътасим замонларига қайтишимиз лозим бўлади.

¹⁰ Сиржоний "Қиссатут-татар" (212 - бет).

Бу икки халифа замонида жуда кўп куллар келтириб, кул бозорида сотилган ва улар сотиб олиниб, ҳарбий аскар сифатида ишлатилган. Мамлуклар вақт ўтиши билан бош армия вазифасини ўтайдиган гуруҳга айланди. Баъзан бир неча ислом ўлкалари ичида ягона мунтазам армия вазифасини ўтар эди. Айюбий давлати амирлари мамлакатда ҳукмронлигини мустаҳкамлашда уларга суянган эдилар. Илк бор турклардан иборат кулларни аскар қилиб, катта армия барпо қилган шахс бу халифа Муътасим (218 - 227 х.с / 833 - 842 м.с) эди¹¹. Ўшанда унинг армиясидаги мамлуклар сони бир неча ўн мингга етган эди¹². Айюбий давлатининг турли босқичларида мамлуклардан фойдаланилган бўлсада, улар муайян доирага чекланган эдилар. Подшо Солих Нажмуддин Айюб –раҳимаҳуллоҳ– Айюбийлар бошига келиб, унинг қўшинида Хоразм армиясининг ажралиб кетиши фитнаси рўй берганда у киши мамлуклардан кенгроқ суратда фойдаланишга мажбур бўлди. Шу тариқа Нажмуддин Айюб армиясини мамлуклар ҳисобига кучайтирди ва уларга суянди. Мамлуклар сони янада ортди.

Мамлукларнинг асосини урушда асир олинганлар ва кул бозоридан сотиб олинганлар ташкил қиларди. Мусулмонлар мамлукларни Мавроуннаҳр ўлкалари,

¹¹ Муҳаммад Аҳмад ан-Назр "Тарих байтул Мақдис фи асрил мамлукий" (47 - бет).

¹² Саллабий "ал-Мўғул" (257 - бет).

яъни Туркманистон ва Афғонистоннинг шимолидан оқиб ўтиб, уларни Ўзбекистон ва Тожикистондан ажратиб турувчи Жайхун дарёси атрофидаги минтақаларда кенг тарқалган кул бозорларидан сотиб олишар эди. Бу минтақаларда урушлар мунтазам давом этгани сабаб, асирлар кўп бўлганидан ҳар доим кул бозорлари кулларга сероб бўларди. Бу ўлкаларда асосан туркий миллатлар истиқомат қилгани учун мамлукларнинг аксариятини туркий миллатлар ташкил қиларди¹³. Ўша вақтлар куллар энг кўп бўлган жойлар: Қирим, Қўқоз, Қипчоқ ва Мавроуннахр: Самарқанд, Фарғона ва Хоразм шаҳарлари эди. Шу билан бирга бу ерларга 100 йиллар мобайнида асли армани, мўғул ва оврупалик бўлган куллар ҳам олиб келинардиган¹⁴.

Мамлуклар мавқеининг ортиши

Мамлукларнинг аскарӣй ва динӣй иқтидори ортиб ўзлари каби оддий мамлукларга сардор бўлишдан ташқари, поғонама-поғона мансаблари ҳам юксалиб борди. Уларнинг иқтидорлари ошган сари янада эътиборга кириб борарди. Уларга давлат ичида катта ерлар берилибгина қолмай, ҳатто амир даражасига кўтарилди, яъни армияда катта зобит, генерал

¹³ Аҳмад ан-Назр "Тарих байтул Мақдис" (47 - бет).

¹⁴ Саллабий "ал-Мўғул" (257 - бет).

мақомигача чикдилар. Бу эса мамлукларнинг амалдорликка рағбатини оширди.

Мамлукларнинг саййидларига нисбатланиши

Одатда мамлуклар уларни сотиб олган саййидларга нисбатланишар эди. Подшо Солиҳ сотиб олган мамлуклар "Мамаликус-Солиҳия", подшо Комил сотиб олганлари "Мамаликул-Комилия" ва ҳоказо... деб аталарди¹⁵.

Солиҳ Айюб сотиб олган "Мамаликус-Солиҳия" ларнинг сони жуда ортиб кетди. У Айюбийлар орасида мамлукларни энг кўп сотиб олган ва унинг армиясининг асосий қисмини мамлуклар ташкил қилган эди ва бу мамлукларнинг аксарияти курд миллатига хос куллар эди¹⁶. У киши –раҳимахуллоҳ– Нил дарёси соҳилига ўзига қаср қуриб, унинг ёнверидан 637 - 638 ҳ.с. / 1239 - 1240 м.с.да мамлуклар учун қалъа бунёд қилди ва ўзи улар билан бирга яшади. Унинг қасри ва бу қалъа

¹⁵ Саллабий "Тарихул мўғул ва турк" (69 - бет) китобидан нақл қилган, "ал-Мўғул" (260 - бет).

¹⁶ Саллабий "Малик ас-Солиҳ Айюб" (110 - бет) китобидан нақл қилган, "ал-Мўғул" (261 - бет).

ҳозирги кунда Қоҳирадаги Равзо минтақасида (оролида) жойлашган¹⁷.

Ўтмишда Нил дарёси денгиз дейиларди, Солиҳий мамлуклар шу денгиз атрофида истиқомат қилганлари ҳамда уларнинг ичида Қора денгизнинг шимоли Қипчоқ ўлкаларидан, Қозвин денгизига яқин Қўқоз ўлкаларидан олиб келинган куллар кўп бўлгани учун "Мамаликул-Баҳрия", яъни денгизлик мамлуклар номи билан танилди¹⁸. Шу тариқа подшо Солиҳ Айюб султонлигини мамлуклар ёрдамида мустаҳкамлади. Унинг давлатида мамлуклар энг юқори мансабларга кўтарилди. Армиянинг қўмондонлари мамлуклардан эди. Подшо Солиҳ Айюб даврида армияга кўзга кўринган мамлуклардан Фарисуддин Ўктой қўмондон эди, у Рукнуддин Бейбарсдан бевосита кейинги мақомда турарди.

Нажмуддин Айюбнинг мамлуклар билан алоқаси

Солиҳ Айюб –раҳимахуллоҳ– мамлукларни гўдаклик босқичидан етуклик давригача тарбия қилди. Мамлуклар давлати султонлари шу тарбия асосида

¹⁷ Саллабий "Малик ас-Солиҳ Айюб" (114 - бет) китобидан нақл қилган, "ал-Мўғул" (262 - бет).

¹⁸ Саллабий "Фит тарихил Айюбий вал мамлукий" (86 - бет) китобидан нақл қилган, "ал-Мўғул" (263 - бет).

улғайдилар. Мамлукларнинг аксарияти мусулмон бўлмаган давлатлардан ёки мусулмон бўлса ҳам араб тилини билмайдиган куллардан иборат эди. Улар Мисрга келтирилиб, ўша ерда тарбия қилина бошлади. Бу подшо Солиҳ Айюб ва мамлуклардан бўлган унинг издошлари амирлар ҳаётидаги муҳим нуқтадир. Уларга ҳеч қачон куллардек муомала қилинмади, балки улар Солиҳ Айюбнинг фарзандлари даражасига етган эди. Уларнинг ўзаро муносабатлари ҳожа билан кул ёки подшо билан хизматкор каби бўлмай, устоз-шогирд, ота-бола ёки оила боши билан оиланинг қолган аъзолари алоқасидек бўлган эди. Бу алоқа қаҳр ёки моддият эмас, муҳаббат асосига таянганидан, ҳатто мамлуклар хўжайинларини "устоз" лақаби билан чакирар эдилар.

Бу давр алоҳида эътибор беришимизга лойиқ, чунки бу босқич Мисрдаги ҳолат тубдан ўзгариши унга бориб тақалган нуқтадир. Мўғуллар қаршисида мардонавор тура олганлар ҳам айнан шу авлоддир. Мамлуклар даврини озроқ мулоҳаза қилган инсон уларнинг тарбияси бир неча босқичларда намунали суратда олиб борилганига гувоҳ бўлади:

Биринчи босқич: Болаликдан вояга етгунча бўлган давр. Арабизабон бўлмаган Мамлуклар ҳаётининг илк босқичи араб тили таълими бўлди, сўнгра қуръони карим ўргатилди. Ундан кейин бошланғич исломий фикр ва шариат одоблари ҳамма мамлукларга барорбар

берилди¹⁹. Бу таълим ёш мамлукларга ўзининг ижобий таъсирини кўрсатди. Улар ислом динини бағоят улуғлаган ҳолатда вояга етдилар. Илм ва уламолар қадри мамлукларнинг ҳаёт босқичларида юксак ўринларни эгаллади. Бу эса, мамлуклар замонида юзага келган илмнинг юксаклигини изоҳлайди. Мамлуклар давлати даврида талайгина таниқли олимлар мавжуд эди. Жумладан: Изз ибн Абдуссалом, Нававий, Ибн Таймия, Ибн Қоййим Жавзийя, Ибн Ҳажар Асқалоний, Ибн Касир, Мақризий, Ибн Жамоа, Ибн Қудом Мақдисий раҳимаҳумуллоҳ ва бошқалар шулар жумласидандир.

Иккинчи босқич: Ёш мамлуклар балоғат ёшига етганларида чавондозлик, мерганлик, қиличбозлик каби ҳарбий билимларни таълим олишди. Уларнинг жанг маҳорати ва жисмоний қувватлари жуда юқори даражага етди. Шу тариқа улар машаққат ва қийинчиликларга бардошли бўлиб шаклландилар²⁰.

Учинчи босқич: Олий ҳарбий босқич. Улар бошқарма ишларига жалб қилинди. Уларга ҳарбий режалар тузиш, аскарӣ муаммоларни ечиш ва қалтис ишларда тасарруф қилиш таълими берилди. Ва жанг майдонларига тушириб, уруштирилдилар. Ҳатто улар

¹⁹ Саллабий "ал-ҳамалат ас-салибийя" (338 - бет).

²⁰ Саллабий "ал-Мўғул" (267 - бет).

жанг машаққатлари ва ўлим билан юзма-юз бўлишни ўргандилар²¹. Шундай қилиб, Мамлуклар олий мақсадли, ҳамиятли ва исломий ғайратга қўшимча аскарӣй ва идорӣй масалаларда етук инсонларга айланди.

Бу тарбия босқичларининг барчасида уларни сотиб олган саййидлари султон Солиҳ Нажмуддин Айюб – раҳимахуллоҳ– қаттиқ диққат билан назорат қиларди. Баъзан уларнинг озиқ-овқатлари ва роҳатларидан қўнгли хотиржам бўлиши учун улар билан бирга овқатланар ва улар билан бирга ўтирар эди. Бутун бошли Миср ҳокими ўз мамлуклари-қуллари муҳаббатини ушбу хислати билан қозонган эди.

Еттинчи салиб юриши

647 ҳ.с. / 1249 м.с. подшо Солиҳ Айюб – раҳимахуллоҳ– сил касали билан касалланди ва тўшакка михланиб қолди²². Бу паллада Франция кироли Людовик IX мўғуллар ислом оламининг шарқиға хужум қилаётганидан фойдаланиб, Миср ва Шом ерларига бостириб киришни режа қилади. Бу ҳақда ўтган дарсларимизда сўзлаб ўтгандик. Мўғул ҳокони Гуюкхондан мадад сўраб делегация жўнатган, делегация

²¹ Саллабий "ал-Мўғул" (268 - бет).

²² Макризий "ас-Сулуқ" (1/443 - бет).

икки қўли бўш ҳолда қайтсада Людовик IX ҳамла қилиш ниятидан қайтмади.

Думёт ишғоли

Людовик IX 647 ҳ.с. 21 сафар / 1249 м.с. 12 июн шанба куни Думёт соҳилига келиб тушди. Мусулмон қўшин билан салибчилар ўртасида шиддатли жанг кетди. Бу жангда салибийларнинг қўли баланд келди ва мусулмонлардан кўп шаҳид берилди. Кечқурун бўлганда мусулмон амир Фахруддин Юсуф аскарлари билан Думётни тарк қилиб, Ашмум Таноҳ қишлоғига йўл олди. Бунини кўрган думётликларнинг барчаси уларга эргашдилар, шаҳарда бирор жонзот қолмади. У султон Солиҳ Айюбни касалдан ўлган деб гумон қилган эди²³.

Людовик IX армияси билан 22 сафар, яъни 13 июн якшанба куни Думёт шаҳрига келди, не кўз билан кўрсинки шаҳарда тирик жонзот йўқ! Дастлаб, бу хийла, пистирма бўлса керак деб ўйлади. Бироқ вақт ўтиши билан ундай эмаслигини кўрди. У бу шаҳарни ҳеч бир қаршилиқ ва қуршовсиз эгаллади, ундаги қурол-аслаҳалар, озиқ-овқатларни ўзлаштирди²⁴. Ўша ердан Миср ва Шомга хужум қилишга бел боғлади. Бу уруш

²³ Макризий "ас-Сулук" (1/438 - бет).

²⁴ Макризий "ас-Сулук" (1/438, 439 - бет).

тарих саҳифаларига "Еттинчи салиб юриши" номи билан битилди.

Ал-Мансура жанги

Подшо Солиҳ –рахимахуллоҳ– салибчилар Думётни эгаллаганидан хабар топди, оқибатта унинг паришонлиги ортди ва касаллиги оғирлашди. Салибчилар Мисрни тўлиқ ишғол қилиш мақсадида Нил дарёсидан ўтиб, унинг пойтахти Қоҳирага юриш қилади, деб тахмин қилди ва Думёт билан Қоҳира ўртасида уларни қарши олишга қарор қилди. Думётдан Қоҳирага қараб келиш мумкин бўлган Нил дарёси йўналишига назар солди ва салибчилар аниқ Мансура шаҳри орқали келади, деб мўлжал қилди. Шу сабаб, қўшинини Мансура шаҳрида тўплашга қарор қилиб, ўзи ҳам оғир касал бўлишига қарамай йўлга отланди. У ерда мисрлик аскарлар ва мамлуклардан иборат ислом лашкари Фарисуддин Ўқтой ва Рукнуддин Бейбарс бошчилигида салибчиларга қарши тайёргарлик кўра бошлади. Нажмуддин Айюб гумон қилганидек, насронийлар 647 ҳ.с. 12 шаъбон / 1249 м.с. 27 ноябр куни Нил дарёсидан ўтиб, жанубга Қоҳирага йўл олишди.

Салибчилар Мансурага етиб келишларидан олдин, 647 ҳ.с. 14 шаъбон / 1249 м.с. 29 ноябр душанба кечаси подшо Солиҳ Нажмуддин Айюб –рахимахуллоҳ–

Мансура шахрида 44 ёшида оламдан ўтди²⁵. Унгача қўшин билан шаҳар қўрғонларини мустаҳкамлаб улгурган эди. Оллоҳ аzza ва жалла у кишини ўз мағфирати ва раҳматига мушарраф айлаб, шаҳидлар мартабасига етказсин!

Подшо Солиҳ 50 кун кам 10 йил Мисрга волийлик қилган эди²⁶.

Бу ходиса мусулмонларга улкан мусибат бўлган эди. Мусулмонларга бошлиқлари Солиҳ Айюбдан айрилиш бир мусибат бўлса, унинг ўринбосари йўқлиги иккинчи бир мусибат бўлган эди. Мамлакат қаттиқ изтироб ҳолатида қолди, бир томондан Думёт порти эгалланган, иккинчи томондан салибчилар йўлда давом этмоқда...

Султон Нажмуддин Айюбнинг хотини Шажаратуд-Дур²⁷ ўта ҳикматли ва оқилона иш тутди. Бу аёл асли турк миллатига мансуб бўлган, баъзи манбаларда айтилишича арман бўлган²⁸. Уни Султон Нажмуддин Айюб сотиб олган ва озод қилиб, сўнгра уни никоҳига

²⁵ Макризий "ас-Сулук" (1/441 - бет), Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/304).

²⁶ Макризий "ас-Сулук" (1/441 - бет).

²⁷ Турк. Şacar al-Durr. Дурли дарахт маъносини билдиради.

²⁸ Макризий "ас-Сулук" (1/459 - бет).

олган эди. У доимо султон билан бирга бўларди, ҳатто сафарларда ҳам ундан ажралмасди²⁹.

Шажаратуд-Дур подшо Солиҳ вафот этганида, унинг ўлими хабарини яшириб, унинг қўл остидаги лашкарига қарата: "Табиблар уни зиёрат қилишни тақиқлади"³⁰, деди ва зудлик билан Солиҳ Айюбнинг ўғли Туроншоҳга вазиятни англатувчи мактуб йўллади. Туроншоҳ ўша кунларда Ҳасанкейф³¹ шаҳрида ҳоким эди. Бу шаҳар ҳозирги кунда Туркияга қарашли жой ҳисобланади. Мактубда отасининг вафот этгани ҳамда тезда келиб, Миср ва Шом ҳукмронлигини қўлга олиши баён қилинган эди.

Сўнгра Шажаратуд-Дур Солиҳ Айюбнинг катта вазирларини ҳузурига чорлаб, Туроншоҳ келгунига қадар мамлакатни Фаҳруддин Юсуф бошқариб туриши ҳамда Фарисуддин Ўқтой ва Рукнуддин Бейбарсларга Мансурадаги жангга ҳозирликни давом эттиришлари ваколатини топширди. Шу тариқа улар подшо Солиҳнинг вафоти сабаб тушган изтироб исканжасига асир бўлмадилар. Ишлар ўз ўрнида ва жой-жойида давом этди. Фарисуддин Ўқтой ва Рукнуддин Бейбарслар насроний Француз лашкарини қарши олиш учун ғоят мукаммал режа тузишди ва уни Шажаратуд-

²⁹ Макризий "ас-Сулук" (1/459 - бет).

³⁰ Макризий "ас-Сулук" (1/445 - бет).

³¹ Турк. Hasankeyf.

Дурга кўрсатишди. Унга бу режа маъкул бўлди, шундан сўнг улар бу режани амалга оширишга киришди. Ўша вақтлар Шажаратуд-Дур солиҳ Айюбнинг ўғли Туроншоҳ келгунига қадар гўё давлат бошлиғи манзилатида эди. 647 ҳ.с. 4 зул-қаъда / 1250 м.с. 15 феврал куни катта "Мансура жанги"³² содир бўлди. Бу ўта муҳим тарихий сана бўлиб, унда мусулмонлар салибчилар устидан улкан ғалабага эришдилар. Сўнгра қирол Людовик IX Мансура шахридан ташқарида 647 ҳ.с. 7 Зул-қаъда / 1250 м.с. 18 феврал куни янги ҳужумга ўтди³³. Унинг бу ҳужуми каттиқ кураш билан бартараф қилинди.

Фарискур жангги

Туроншоҳ ибн Солиҳ Айюб салибчиларнинг охириги ҳужумидан 10 кундан сўнг, яъни 647 ҳ.с. 17 зулқаъда куни, яъни 1250 м.с. 21 феврал Мансурага етиб келди³⁴. У келиб отаси Солиҳ Нажмуддин Айюбнинг вафотини ҳамда Миср ва Шом ҳокимиятини кўлга олганини расман эълон қилди. Сўнгра Туроншоҳ салибчиларга қарши янги ҳужум режасига киришди. Мансура жангидан сўнг салибчилар анчагина заифлашган ва Думётга қайтган эди. Зудликла мусулмон

³² Мисрдаги Мансура шахрига нисбатланган.

³³ Сиржоний "Қиссатут-татар" (220 - бет).

³⁴ Саллабий "ал-Мўғул" (277 - бет).

лашкари уларнинг ортидан йўлга чиқди ва янги жанг тадориғини кўра бошлади.

Мисрнинг мусулмон лашкари салиб лашкари билан Думётнинг яқинида Фарискур шахрида юзма-юз келди. Бу тўқнашув 648 ҳ.с. 3 муҳаррам / 1250 м.с. 14 апрел пайшанба куни³⁵, яъни катта "Мансура жанги"дан икки ой ўтар-ўтмас содир бўлган ва бу жангга янги подшо Туроншоҳ ибн Нажмуддин Айюб раҳбарлик қилган эди. У Фарисуддин Ўқтой ва Рукнуддин Бейбарсларнинг ҳарбий амалиётларини назорат қилиб борди.

"Фарискур жанги" ислом оламидаги жанглarning энг муҳимларидан ҳисобланади. Фарискур жангида³⁶ Франция қироли Людовик IX асирга тушди, унинг насроний лашкари ўлим билан асирлик орасида қолди. Бу жангда салибчилардан 30 мингги ўлдирилиб, 10 мингларча рицарлари асир олинди³⁷.

Людовик IX Мансура шахрига занжирбанд ҳолатда олиб келинди ва Фахруддин Иброҳим ибн Луқмоннинг ҳовлисида ҳибсда сақланди³⁸. Унга асирликдан ўз

³⁵ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/307), Саллабий "ал-Мўғул" (277 - бет).

³⁶ Мисрдаги Фарискур шахрига нисбатланган.

³⁷ Мақризий "ас-Сулуқ" (1/455 - бет), Саллабий "ал-Мўғул" (278 - бет).

³⁸ Мақризий "ас-Сулуқ" (1/455 - бет), Саллабий "ал-Мўғул" (278 - бет).

жонини кутқариши муқобилида катта баҳо қўйилди. Унинг жон гарови 800 минг тилла динор деб белгиланди. У бу миқдорнинг ярмини озод қилинган заҳоти, қолган ярмини кейин бериши керак эди³⁹. Туроншоҳ салибий асирларни фидянинг қолган қисмини ундириш, мусулмон асирларни озод қилиш, Думётни мусулмонларга таслим қилиш ва 10 йил муддатга тинчлик ўрнатилиши бадалига тирик қолдирди⁴⁰. Ҳақиқатан, бу жанг барча миқёсда улкан ютуқ бўлган эди. Насронийлар Франция ва бошқа насроний ўлкалардан фидянинг ярмини базўр тўплаб, подшолари Людовик IX ни озод қилди ва уни Аккога олиб кетишди. Акко ўша вақтлар салиб амирлиги қўл остида эди. Ҳозирги кунда у яҳудларнинг ҳукмидадир....

Туроншоҳнинг ҳокимлиги ва ўлими қиссаси

Мусулмонлар салибчилар устидан ғалаба қозонди. Бу ютуқларга бадхулқ ва ношуд Туроншоҳ муносиб эмасди. Бундан ташқари у сиёсатдан ҳам узоқ эди. Франция қироли Людовик IX ни енггандан кейин, атрофидаги ғаниматларни кўриб ғурурланиб кетди ва отасининг хотини Шажаратуд-Дурга таъна тошларини ёғдириб, уни отасининг мулкани яширишда айблай бошлади. Ундан ўша мулкни талаб қилибгина қолмай,

³⁹ Сиржоний "Қиссатут-татар" (221 - бет).

⁴⁰ Саллабий "Тарихул айюбиййин" (389 - бет) китобидан нақл қилади, "ал-Мўғул" (279 - бет).

қаттиқ таҳдид ҳам қилди. Эрининг ўлиmidан сўнг, унинг мулкини ўғли Туроншоҳга кўшқўллаб топширган, қаттиқ изтиробли кунда Солиҳ Айюбнинг ўлимини халойикдан яшириб, уни чақиртиргани унутилди. Туроншоҳ бирор машаққатсиз Миср волийсига айланиб, энди у буларнинг барчасини унутди ёки эслашни ҳоҳламади. Воқеалар ўз-ўзидан шундай бўлиши керак, мен бунга ўзимнинг уddaбурунлигим сабаб эришдим, деб ўйлаган бўлиши ҳам эҳтимолдан холи эмас. Бунинг устига у Фарисуддин Ўқтой ва Рукнуддин Бейбарслар бошлиқ мамлуқлар амирларининг катталарига таъна қилди. Уларнинг Мансура ва Фарискурдаги катта ютуқларини инобатга олмади ҳам. Балки уларнинг қилган меҳнатларини арзимас деб баҳолади. Шу тарзда Туроншоҳ уларнинг масъулият ва вазифаларини қисқартирди. Бошқа жиҳатдан эса, у ўзи билан Ҳасанкейфдан келган кишиларнинг мартабаларини кўтаришга киришди. Унинг Миср мамлакати ва армиясига катта ўзгариш киритишга бел боғлагани ҳаммага аён бўлиб қолди. Булар "Фарискур жанги"дан кейинги уч ой давомида содир бўлган ҳодисалар эди.

Шажаратуд-Дур ўзидан кўрқиб мамлуқларга, хоссатан Фарисуддин Ўқтой ва Рукнуддин Бейбарсларга махфий тарзда Туроншоҳдан кутиш мумкин бўлган нобопликларни баён қилди. Мамлуқлар Шажаратуд-Дурни ҳурмат-иҳтиром қилишарди, чунки у устозлари Солиҳ Айюб –раҳимахуллоҳ–нинг завжаси эди. Устоз-

шогирт алоқаси баъзан, ота-бола алоқасидан кучлироқ ва мустаҳкамроқ бўлади. Солиҳ Айюб –раҳимахуллоҳ– билан уларнинг алоқаси айнан шу мақомга етган эди. Устоз ўлиmidан кейин ҳам бу алоқа ўз таъсир доирасида қолган эди. Шажаратуд-Дур хаёлига келган Туроншоҳ ҳақидаги ўйларини уларга сўзлаганида, уларда ҳам Туроншоҳдан ёмонлик содир бўлмасидан Туроншоҳни Миср ҳокимлигидан четлатиш фикри уйғонган эди. Шу тарзда уни мулкидангина эмас, балки руҳини жасдидан четлатиш режасини тузишди.

Мамлуклар назарида қон тўкиш анча енгил масала бўлиб, шубҳа ҳам қатл қилишга кифоя қиларди. Бир кишининг хиёнат қилганида шубҳа қилсалар, биргина шунинг ўзи қатл қилишга сабаб бўла оларди. Қон масаласидаги бу енгил қараш, мамлуклар ҳаётининг тақрибан барча босқичларида шундай бўлган эди. Мамлуклар тарихида уларнинг кўплаб амирлари ва катталари хиёнат қилишда гумонланиб қатл қилингандир. Бу эса, улар ўта жиддий ва қаттиққўллик билан аскарый тарбия олганининг натижаси эди. Улар қаҳри қаттиқ, қаттиққўл ва ҳикматсизликка йўл қўйган, ҳамма ишларни гўдаклик ёшидан қўлларида кўтариб ўрганган қилич билан ҳал қилишни яхши кўрардилар. Қизиғи шундаки, булар мамлукларнинг диний ва фикҳий тарбияда улғайганларининг аҳволи! Улар хиёнатда ёки жамоатдан ажралишда гумон қилган одамни ўлдирибгина қолмай, гоҳида қотил халқ орасида

сотқинни ўлдиргани билан фахрланарди ҳам. Ҳатто инсонни ўлдириб, унинг тахтига ўтирар экан виждони сал бўлсада қийналмасди ҳам. Бу тўкилган қон Оллоҳ таоло наздида ва инсонлар олдида бирор қийматга эга эмасдай гўё! Бу Туроншоҳ ва унга ўхшаган бошқа биронтасини оклови эмас, ўлдирилган ким бўлишидан гарчи ёмон хулқли, хоин, золим кимса бўлгани тақдирда ҳам, исломдаги уқубат-жазонинг биз эмас, бутун оламлар Раббиси белгилаб қўйган муайян чегараси ва ўзига хос ўлчови бор.

Мамлуқларнинг ёки улардан бошқаларнинг васваса ва гумонлари ҳаргиз қатл қилишга кифоя қилувчи шаръий далил бўлолмайди. У фақатгина уни ажратиб қўйиш ёки ундан юз ўгириш ёки ҳибс қилиш ва шу каби жазоларга асос бўлиши мумкин халос.

Хуллас, Шажаратуд-Дур Фарисуддин Ўқтой, Рукнуддин Бейбарс ва бошқа Солиҳий Баҳрий мамлуқлар билан Туроншоҳни ўлдиришга иттифок қилди. 648 ҳ.с. 27 муҳаррам куни⁴¹ (28 муҳаррам душанба куни)⁴² / 1250 м.с. 9 май куни ҳукм ижро қилинди. Бу ҳодиса Туроншоҳ Ҳасанкейфдан Мисрга келганидан 70 кундан сўнг юз берди. У шунча масофани ҳокимиятни қўлга киритиш учун эмас, жонини қўлдан

⁴¹ Сиржоний "Қиссатут-татар" (225 - бет).

⁴² Саллабий "ал-Мўғул" (284 - бет).

чиқариш учун келган эди. Туроншоҳ ибн Нажмуддин Айюбнинг ўлими Мисрдаги Айюбийлар султонлигининг ниҳояси бўлди.

Валлоҳу таъала аълам....

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ.

Мўғул татар қиссаси

18- қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: *Шамсиддин Дарғомий*

2012 - 1433

IslamHouse.com

﴿ قصة التتار - المغول ﴾

الحلقة الثمانية عشر

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Мўғул-татар қиссаси

Барча мактовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиффорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

Ўтган суҳбатимизда:

- Солиҳ Нажмуддин Айюб волийлиги;
- Шом ва Миср ўртасидаги уруш;
- Хоразм армиясининг Нажмуддин Айюб лашкаридан ажралиши;
- Мамлуклар қиссаси;
- Мамлуклар мавқеининг ортиши;
- Мамлукларнинг саййидларига нисбатланиши;
- Нажмуддин Айюбнинг мамлуклар билан алоқаси;
- Еттинчи салиб юриши;
- Думётнинг ишғоли;
- Ал-Мансура жанги;
- Фарискур жанги;

- Туроншоҳнинг ҳокимлиги ва ўлими қиссаси каби мавзуларни зикр қилган эдик.

Мамлуклар ҳукмронлиги

Солиҳ Нажмуддин Айюб Шомдаги Айюбийлар ва насронийлар устидан ғолиб бўлгандан сўнг, Миср ва Шомни бирлаштирган эди. Туроншоҳнинг Мамлуклар томонидан ўлдирилиши, Мисрда жуда катта сиёсий бўшлиқни пайдо қилган, бошқа тарафдан эса, Шомдаги Айюбийлар Мисрга тамаъ қилишда давом этаётган эди. Шунингдек, Айюбийлар сулоласидан бўлган Туроншоҳнинг ўлдирилиши, Мамлукларга нисбатан Айюбийлар қалбида чексиз адоват ва қасос ўтини аланга олдирган эди. Мамлуклар Айюбийлар қасос олишга ҳаракат қилишларини жуда яхши биларди. Бироқ, мамлуклар ўзларининг Мисрда ва унинг армиясида мустаҳкам ўринлари борлиги ҳамда "Мансура" ва "Фарискур" жангларида ғалабанинг асосий сабабчилари ўзлари бўлатуриб, кадрларининг пастлатилиши ва вазифаларидан четлатилиши билан зулм қилинганларини равшан идрок қилардилар. Бу нарсалар мамлукларни Миср тарихида илк бор бевосита ҳукумат бошқарувини қўлга олишлари мумкинлигини фикр қилишларига олиб келди.

Биз ғолиб бўлоламиз, нима учун ҳукмронлик бизники бўлиши мумкин эмас?

Бу савол биринчи маротаба мамлукларнинг зеҳнларига отилган ўқ мисоли қадалди. Дарҳақиқат, Мамлуклар 254 - 292 ҳ.с.лар / 868 - 905 м.с.лар мобайнида Мисрда ҳукм юритган Бани Толунлар¹га хизмат қилди, сўнгра Толунлар давлатидан кейин 292 - 323 ҳ.с. / 905 - 935 м.с.гача Аббосийлар давлатига, сўнгра 323 - 358 ҳ.с.лар / 935 - 969 м.с.лар Ихшидлар давлатига, сўнгра 358 - 566 ҳ.с.лар / 969 - 1171 м.с.лар Фотимийлар давлатига, ундан кейин 567 ҳ.с. / 1171 м.с.дан бошлаб Айюбийлар давлатига хизмат қилиб келди². Бу даврларнинг барчасида Мамлуклар асосий армия вазифасини ўтаб келди. Шунга қарамай улар ҳеч қачон ҳукмронликни ўз қўлларига олишни хаёлларига келтирмаган эдилар. Ҳамиша подшоларга ёрдам бериб келган эдилар халос. Мамлуклар асли сотиб олиниб, сўнгра сотиб юбориладиган, таниқли бирор оилага нисбатлана олмайдиган ва янги-янги ўлкаларда яшашга тўғри келгани учун доим ғариблик ҳисси билан ҳаёт кечирувчилар жамоаси эди. Шунингдек, улар эркин фикрдан маҳрум, ҳамиша кимгадир тобе, у хўжайиндан бу хўжайинга кўчиб турувчи мато эдилар ва ҳоказо....

¹ Рус. Тулуниды.

² Сиржоний "Қиссатут-татар" (226, 227 - бет).

Ҳозир эса, аҳвол бутунлай ўзгача, уларнинг замони келган, қуёш улар томондан чиққан эди. Алҳол, подшолар заиф, куч-қувват уларнинг қўлида. Шундай экан, бошқарувни ҳам бир тажриба қилиб кўришларидан тўсиб турадиган нарсанинг ўзи йўқ. Аммо уларнинг бевосита бошқарув курсисига ўтиришлари жуда таажжубли эди, сабаби, одамлар Мамлукларнинг асли кимлар эканини, сотиб олиниб, сотиладиган қуллар эканини унутмаган эди. Борди-ю, қулликдан озод қилинсалар ҳам, инсонлар уларнинг ҳоким бўлишини, гарчи бой ва бадавлат бўлиб, ихтиёрлари ва ваколатлари кўпайса ҳам қабул қилишлари ўта мураккаб иш эди. Гарчи бирор бир минтақа ва ер майдонларига ҳоким бўлсалар-да, охир оқибат улар Мамлук, яъни қуллар эди. Уларнинг ҳукумат тепасига кўтарилиши, буни қабул қилолмайдиган инсонларни қаноатлантиражак ҳужжатга муҳтож эди.

Буларнинг ҳаммаси Туроншоҳ ўлдирилгандан кейин, Мамлуклар қаршисига чиқди. Улар Туроншоҳдан сўнг бевосита ҳукуматни қўлга олишни хоҳладилар, лекин бунинг учун кўчиш даврига эҳтиёжлари бор эди, яъни бу давр одамлар уларнинг бошқарув курсисига ўтиришларини ҳазм қилишлари учун керак эди. Улар султонликни истасада, мамлук эканликлари учун ҳукмронликдан маҳрум қилинишлари мумкин бўлиб, бу эса уларнинг қаршисида ечимсиз масала эди.....

Шажаратуд-Дур

Шажаратуд-Дур тарихда жуда оз суратда учрайдиган ажойиб табиатли аёл эди. У жуда кучли, шижоатли, довюрак, ўта ақлли, ҳикматли ҳамда қиёдий ва идорий қобилиятли эди. Шажаратуд-Дур ўзидаги бу сифатларни билар ҳамда имкониятлари ва ўзидаги қобилиятга қаттиқ ишонар эди. Булар эса, Ислом оламида, хоссатан уммат тарихининг ўша даври учун тамоман янгича фикрни келтириб чиқарди. У Миср тахтига кўтарилишни фикр қилди!

Бу жуда катта иш бўлиб, жўшқин тўлқинга қарши сузиш билан баробар эди. Лекин Шажаратуд-Дур бу журъатли фикрни татбиқ қилишга ўзида малака топди. Эримнинг ўлиmidан сўнг, Мансура жанги юз берган кунларда сиррий тарзда давлатни бошқардим-ку, бунини ҳозир ошкора қилолмайманми? – дея ўзинини руҳан кўтарди. Шажаратуд-Дур Туроншоҳ ўлдирилгандан кейин давлат бошқаруви масаласини Мамлуклар билан маслаҳат қилганида, мамлуклар истаб турган ўтиш босқичи пайдо бўлди, у устозлари подшо Солиҳ Нажмуддин Айюб раҳимахуллоҳнинг завжаси эди. Нажмуддин Айюб раҳимахуллоҳни нафақат мамлуклар, балки Миср халқи ҳам жуда яхши кўрар, қаттиқ ҳурмат қилар ва унга ўта вафодор эдилар.

Шажаратуд-Дур аслида бир жория бўлган, сўнгра озод қилинган эди, яъни у айнан мамлуклардан бўлмасада, унинг келиб чиқиши мамлуклар билан бир ҳил манзилатда эди. Агар у Мисрга ҳокима бўлса, халқ мамлуклар босилди, деб ўйлаши аниқ эди. Нима бўлганда ҳам у бироз олдин дунёдан кўз юмган, халқнинг суюкли подшоси Солиҳнинг хотини эди. Айни вақтда мамлуклар бу аёлнинг ортидан давлатни бошқариши ва бу билан улар ўзларини озод қилишлари мумкин бўлиб қолди. Кейинчалик эса, уларнинг ошкора ҳукумат тепасига кўтарилишлари учун йўл очиларди. Модомики, мамлука аёл ҳокима бўла оларкан, мамлук эркак ҳоким бўлиши авло эмасми – деган фикр садоси уларни чалғитарди.

Шажаратуд-Дурнинг ҳукмронлиги

Мамлукларнинг хоҳиши билан Шажаратуд-Дурнинг рағбати мувофиқ келди. Туроншоҳнинг қатлидан бир неча кундан кейин 648 м.с. сафар ойининг бошларида / 1250 м.с. май ойида Шажаратуд-Дурни Миср ҳокимаси, деб эълон қилишга қарор қилдилар³. Ҳамма нарса босди-босди бўлмади, Мисрнинг турли минтақаларида норозилик ва эътирозлар жўш ура бошлади. Ислом оламининг бошқа ерларидан ҳам бу

³ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/307), Сиржоний "Қиссатут-татар" (228 - бет).

фикрга қарши чиқувчилар кўпайди. Миср кўчаларида намоёишлар содир бўла бошлади. Шажаратуд-Дур кўлидан келгунича вазиятни сокинлаштиришга ҳаракат қилди. Халқ қаршисида у ўзини Солиҳ Нажмуддин Айюбга нисбатлади, мен подшо Солиҳнинг ишини давом эттираяпман, мен Солиҳий мусулмонларнинг маликасиман, деб кўрди. Лекин бу гап халққа етарли бўлмади ва уларнинг намоёишларини тўхтата олмади. Сўнгга у ўзини Солиҳ Айюбдан бўлган кичик ўғли Халилга нисбатлади, мен амирул муъминин султон Халилнинг волидаси ҳамда Солиҳий мусулмонларнинг маликасиман, деди. Унинг ўғли Халил отаси Нажмуддин Солиҳ ҳаётлигида гўдаклик чоғида оламда ўтган эди⁴. Бироқ бу ҳам халққа кифоя қилмади. Ундан кейин у ўзини ўша пайтлар халифа бўлган Мустаъсим биллаҳга нисбатлаб, мен Мустаъсимий мусулмонларнинг маликасиман, деди. Шажаратуд-Дур амирул муъминин Халилнинг волидаси, Солиҳий ва Мустаъсимий мусулмонларнинг маликаси эканлигини таъкидлади.

Омма халқ ва уламолар олдида фикрини қабул қилишлари учун қилинган бу хушомадларга қарамай, халқнинг ғзаби босилиш ўрнига, намоёишлар халқнинг барча табақаларини ўз ичига олди. Мамлакатда вазиятнинг кескинлашгани барчага аён эди. Ваҳшиёна

⁴ Саллабий "Мавсуату тарихи миср" (2/671) китобидан нақл қилган, "ал-Мўғул" (303 - бет).

салиб юришлари тўхтамаган, Шомдаги Айюбийлар подшо Солиҳ замонида Мисрга тамаъ қилганида, ҳозирги ҳолатда гапиришга ҳожат ҳам йўқ эди. Бошқа тарафдан мўғуллар ислом ўлкаларини шарқидан бошлаб, ғарбига қараб эгаллаб келаётган ва айни дамда улар Аббосийлар эшигини зарб билан қоқиб турган эди. 648 ҳ.с. / 1250 м.с. мўғуллар Азарбайжон ва Форс ерларида туриб, Боғдодни тўнтаришга тайёргарлик қилаётган, Ҳулагу Ироққа ҳужум қилишга ҳозирликни бошлаган эди. Миср ўта қийин аҳволда, худди портлай деб турган вулқонга ўхшарди, лекин бу вулқоннинг қачон отилиб чиқишини –Оллоҳдан бошқа– ҳеч ким билмасди. Намойишлар шунчалар кучайдики, ҳатто намоийишчилар шаҳар ташқарисига ҳам чиқа бошлади. Ҳукумат Қоҳира дарвозаларини беркитишга мажбур бўлди. Уламолар ва хутаболар минбарлар ва дарсларда, ом ва хос йиғинларда аёл кишининг волийлигини қоралашга бел боғладилар, уларнинг орасида буни энг қаттиқ инкор қилганлардан ўша замоннинг таниқли олимларидан Изз ибн Абдуссалом раҳимаҳуллоҳ эди. Шунингдек, Шомдаги Айюбий амирлар Миср тахтига аёл кишининг ўтирганига қаттиқ эътироз билдирдилар. Халифа Мустаъсим Биллаҳдан нафақат кескин ва қаттиқ жавоб келди, ҳатто бутун Миср халқини қаттиқ койиди ҳам. У ўзининг мактубида "Агар сизларда эркак киши қуриб кетган бўлса, айтинглар! Биз сизларга эркак кишини йўллайлик! Расулуллоҳ саллоллоҳу алайҳи ва салламнинг: *"Ўз ишларига аёл кишини бошлиқ қилиб*

*олган қавм асло нажот топмайди"*⁵, деганларини эшитмаганмисизлар!"⁶ дея илтифот кўрсатган эди.

Шажаратуд-Дурнинг турмушга чиқиши

Янги маликани танқид қилиниши тўхтамади, бир кун ҳам тинчлик йўқ эди. Малика ўз нафсидан кўрқа бошлади, чунки ўша вақтлар юртбоши сайлови фақат қилич билан бўлар, ниҳояси эса ўлим билан якунланар эди. Шунда Шажаратуд-Дур давлатни бир эркак кишига бериб, ўзи унинг соясида бошқарувни олиб боришга қарор қилди. Салтанат муҳаббати эса, гўё унинг қонида оқарди. Шу сабаб тахтни осонлик билан таслим қилишга кўзи қиймади. У ўзида ақлий, идорий ва киёдий қобилиятларни ҳис қиларди, булар эса ҳақиқатан катта имкониятлар эди. У сих ҳам кабоб ҳам куймасин, қабелида иш тутди. Зоҳиран ҳукм майдонидан кетган-у, аслида ҳукмдор. У хатарли сиёсий ўйинни режа қилди. Бу сиёсий ўйин, бирорта эркакка турмушга чиқиб, тахтни унга топшириш, сўнгра унинг орқасида туриб ҳукм юргизиш фикри эди. Бунга ўхшаш ўйинлар сиёсат майдонида кўп учрайди. Қанча-қанча ҳокимлар бор, бироқ уларнинг оти ҳоким халос.

⁵ Бухорий ривояти (№ 4425).

⁶ Саллабий "Бадаъуз-зухур" (1/287) китобидан нақл қилган, "ал-Мўғул" (304 - бет).

Шажаратуд-Дур ҳақиқий суратдаги эркакка эмас, қиёфаси эркак бўлган бирига никоҳланишни режа қилган эди. Чунки эркак киши қувватли бўлса, ҳукм қилишни ҳаргиз аёлига бериб қўймайди. Агар бўлажак эр насабли оиладан бўлсачи, унда эрнинг қариндошлари унга султонлигида ёрдамчи бўлади ва шуҳратпараст малика ҳокимиятдан четлатилади. Агар эр мамлуклардан ҳамда заифроқ бўлса, айни муддао! Шажаратуд-Дур бу фикрларни бирма-бир хотиридан ўтказди ва уларни торозига солиб кўрди. Сўнгра у мамлуклар орасидан Фарисуддин Ўқтой, Рукнуддин Бейбарс ва уларга ўхшаган кучли ва оқил бир кишини танламасдан, жангу-жадални хуш кўрмайдиган, ихтилофлардан узоқ ва тинчлик севарлиги билан машҳур Иззуддин Ойбек Туркманий Солихийни ихтиёр қилди. Бу сифатлар Шажаратуд-Дур наздида айни у ахтарган энг яхши сифатлар эди.

Шажаратуд-Дур Иззуддин Ойбекка турмушга чиқди ва уни расман Миср волийси деб эълон қилди. Бу ҳодиса 648 ҳ.с. жумодул-охира ойининг охирлари / 1250 м.с.нинг октябр ойига тўғри келган эди, яъни Шажаратуд-Дур ҳукумат тепасига келганидан 80 кундан кейин юз берган эди⁷.

⁷ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/308), Сиржоний "Қиссатут-татар" (231 - бет).

Миср бир йилнинг ўзида тўртта бошлиқни кўрган эди. Биринчи подшо Солиҳ Айюб раҳимахуллоҳ эди, у ўлди. Сўнгра унинг ўрнига ўғли Туроншоҳ ўтирди, у ўлдирилди. Сўнгра Шажаратуд-Дур тахтга ўтирди, у тахтдан тушди. Ундан кейин Иззуддин Ойбек Туркмоний волий бўлди.

Иззуддин Ойбек малик Муъиз деган лақабни олди ва Миср халқи унга байъат қилишди⁸. Бу ходисалар Миср тахтига мамлукларнинг кўтарила олишини қабул қилинишига дебоча эди. Чунки Иззуддин Ойбек Туркмоний аслида мамлук аскар бўлган, кейин озод қилинган, бироқ барибир "Мамлук" деб эътибор қилинар эди. Миср халқи райларига тўғри келмасада янги ҳолатни қабул қилди, зеро, бу ҳолат аёл кишининг волийлигидан афзал эди-да. Подшо Муъизнинг ўрнини боса оладиган шахс Миср ҳамда Шомдаги Айюбийлар орасида йўқ эди. Шомдаги Айюбий амирларнинг ўзлари заиф ҳолатда эди. Шомдаги Айюбийлар Носир Юсуф Айюбий, Ашроф Айюбий, Саъид Ҳасан ибн Абдулазиз ва бошқалар мисолида гавдаланарди. Улар заифгина эмас, хатто бадхулқ, хоин кишилар эди. Подшо Муъиз Иззуддин Ойбек Туркмоний ҳукумат тепасига келгандан сўнг, Мисрда вазият аста-секин мувозанатга кела бошлади.

⁸ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/308).

Мамалик муъиззиянинг шаклланиши

Шажаратуд-Дур ўзи режа қилганидек парда ортидан ҳукм юргиза бошлади, у мамлукларни, айниқса Фарисуддин Ўқтой ва Рукнуддин Бейбарсларни қўлларди. Бироқ, унинг донолиги подшо Муъиз Иззуддин Ойбекни турмуш ўртоқ сифатида танлашида панд берган эди. Зеро, бу киши Шажаратуд-Дур гумон қилганидек заиф эмас, билакс ўта заковатли инсон эди. Иззуддин Ойбек ўзининг биродарлари мамлукларнинг ва хотини Шажаратуд-Дурнинг хатарини яхши биларди, шу боис тадбирини олишга киришди. Унинг биринчи қилган иши Шажаратуд-Дур ва Баҳрий мамлукларни йўқотиш бўлмади, балки шошилмасдан кадам-бакадам тайёргарлик кўра бошлади. Сайланган мамлукларни сотиб олиб, аскарый қувватини ва шахсий ҳомийлиги кучайтиришга киришди. Бу мамлуклар, тарих саҳифаларида подшо Муъиз Иззуддин Ойбекка нисбатланиб, "Мамалик Муъиззия" номи билан танилди. У Муъизия мамлукларининг бошига рижолларнинг ёрқин намоёндаси, суворийларнинг энг кучлиси ва амирларининг мутлоқ улуғи – Сайфуддин Қутуз раҳимахуллоҳни тайин қилди.

Бу ҳодиса ислом оламининг машҳур қаҳрамони Сайфуддин Қутуз раҳимахуллоҳнинг тарих саҳифаларида илк кўзга ташланиши эди. У подшо Муъиз Иззуддин Ойбекнинг хос армиясининг бош

сардори бўлди. Иншааллоҳ келажак дарсларимизда, Сайфуддин Қутуз раҳимахуллоҳнинг бу ўринларга қандай келиб қолганлиги, у кишининг насаби кимлардан эканлигини баён қиламиз.

Шом Солиҳ подшоҳ раҳимахуллоҳ ўлиmidан сўнг, Мисрдан ажралишга ҳаракат қилган бўлса, унинг ўғли Туроншоҳ ўлдирилганидан кейин бевосита алоҳида бўлиб олган эди. Миср билан Шом ўртасида икки марта катта уруш содир бўлди. Шомликлар бир неча бор Мисрга ғазот қилишга ҳаракат қилди. Биринчи жанг 648 ҳ.с. 10 зулқаъда куни / 1251 м.с. 10 феврал куни, яъни Иззуддин Ойбек Миср тахтига ўтирганидан 4 ойдан кейин "Аббосия" деб аталган минтақада подшо Муъиз билан Шом амирларидан Носир Юсуф ўртасида содир бўлди⁹.

Подшо Муъиз Шом қўшини устидан икки марта катта ғалабага эришди, ҳатто охирги сафар, яъни 3 йилдан сўнг 651 ҳ.с. / 1253 м.с. Фаластинни Мисрга қўшиб олишга мушарраф бўлди. Бунда халифа икки тараф ўртасида чикқан низога аралашиб, Фаластинни Мисрга қўшиб бериш бадалида¹⁰ улар ўртасида сулҳ

⁹ Саллабий "ал-Мўғул" (310 - бет).

¹⁰ Сиржоний "Қиссатут-татар" (233 - бет).

ўрнатган эди¹¹. Подшо Муъиз билан амир Носир Юсуф ўртасида ҳакамлик қилган халифанинг элчиси шайх Нажмуддин Базарой эди¹². Подшо Солиҳ қолдириб кетган давлатнинг қайтадан тикланиши, Миср халқи олдида подшо Муъизнинг обрўси ва эътиборини ортишига олиб келди.

Фарисуддин Ўқтойнинг ўлдирилиши

Подшо Муъиз Иззуддин Ойбек Баҳрий мамлуклардан бўлса ҳам, Баҳрий мамлуклар унга қаттиқ ҳасад қила бошладилар. Икки тараф орасида гинакудурат, ҳасаднинг белгилари кўриниб қола бошлади. Подшоҳ Муъиз Баҳрий мамлуклар назарида бирор қийматга эга эмасди. Мамлуклар орасида кувват, обрў-эътиборга ва тарихга эга бўлганлари бўлатуриб, миср тахтига кўтарила олмаган, подшо деган лақабга лойиқ бўлсаларда, бу уларга насиб қилмаган эди. Иззуддин Ойбек эса, мамлуклар эришолмаган мисрга ҳоким бўлган ва подшо Муъиз деган лақабни олган эди. Подшо Муъиз номи қаерда-ю, Мамлук деган лақаб қаерда?! Шулар сабаб, улар ўртасида кўролмаслик, ҳасад кучайди. Айниқса, Фарисуддин Ўқтойнинг ҳасади чексиз эди. Мақризий хабар беришича, Фарисуддин

¹¹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/321), Мақризий "ас-Сулук" (1/479 - бет).

¹² Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/321), Мақризий "ас-Сулук" (1/479 - бет).

Ўқтой Ойбекни, яъни подшо Муъизни менсимас ва жуда паст санарди, ҳатто бутун мамлуклар олдида унга бирор лақабларсиз фақат исмини айтиб, Эй Ойбек! – дея хитоб қиларди¹³. Фарисуддин Ўқтойнинг бундай муомаласи самараси ўлароқ, Иззуддин Ойбек Баҳрий мамлукларнинг ҳасадларини сезиб турарди. Шу билан бирга халқ ҳам уни фақатгина маликанинг эри, деб ҳисоблар эди. Подшо Муъиз Баҳрий мамлукларнинг бошлиқларини алмаштиришни фикр қилди, бироқ унга шошилмади. Ойлар, ойлар кетидан йиллар ўтди.

652 ҳ.с. / 1254 м.с. Миср армиясининг қўмондони Ўқтой Айюбий амирларининг қизларидан бирига уйланишни қасд қилади¹⁴. У Ҳамаҳ шаҳри амири Музаффар Такиййуддин Маҳмуднинг қизига уйланмоқчи эди¹⁵. Бу ҳолатни подшо Муъиз эътибордан қочирмасдан, кузатиб борарди. Шунда подшо Муъиз Ўқтойнинг халқ олдида ўзини кўрсатишга ҳаракат қилаётганлигини дарҳол пайқайди. Агар Ўқтой Айюбийлардан уйланса, у салкам 80 йил давомида Мисрни бошқариб келаётган Айюбийлар оиласига кириб бориши ва султон Айюбийнинг хотинига уйланган шахс Мисрда ҳоким бўлишга ҳақли-ю,

¹³ Саллабий "Қияму давлат ал-мамалийк ал-увла" (133 - бет) китобидан нақл қилган, "ал-Мўғул" (317 - бет).

¹⁴ Сиржоний "Қиссатут-татар" (233 - бет).

¹⁵ Саллабий "Қияму давлат ал-мамалийк ал-увла" (133 - бет) китобидан нақл қилган, "ал-Мўғул" (317 - бет).

Айюбий қизларга уйланган ундан кўра ҳақли эмас-ми! – дея инқилоб кўтариши мумкин, деган ўй подшо Муъзнинг миясини қурт каби кемира бошлади. Устига-устак, Ўқтой ундан қувват ва обрў жиҳатдан устун эди. Мансура жангида ҳам миср лашкарига Ўқтой қўмондон бўлган эди. Подшо Муъиз катта хатарни сизди. Ўзига қарши инқилоб қилиниши, инқилоб эса фақат қиличлар билан бўлишини у жуда яхши биларди. Ўқтойнинг ўзини баланд тутиши, Ойбекни менсимаслиги, энди эса Айюбий амирага уйланиш ҳаракати, Ойбекни тахтдан ағдариш учун қилинаётган режаси эди.

Шунда подшо Муъиз ўзига қарши инқилоб қилиш режасини тузишда айбланган Фарисуддин Ўқтойни ўлимга маҳкум қилди. 652 ҳ.с. 3 шаъбон куни / 1254 м.с. 25 сентябр чоршанба куни подшо Муъизнинг буйруғи билан Фарисуддин Ўқтой қатл қилинди¹⁶. Унинг қатлига фақатгина гумон сабаб бўлганди! Ибн Касир раҳимахуллоҳ Ўқтойнинг ўлими сабаби, у билан бирга бир гуруҳ Баҳрий мамлуклар подшо Муъизни менсимай, кибрланиб, унинг амрига бўйинсинмай, туғёнга кетиб, "ас-Соъид" минтақасида мусулмонларнинг молини талаб, хотин бола-чақасини қул қилиб, ер юзида фасод тарқатгани эканини хабар беради¹⁷. Подшо Муъиз

¹⁶ Макризий "ас-Сулуқ" (1/483 - бет). Муҳаммад Саллабийнинг хабар беришича, бу ҳодиса 652 ҳ.с. 21 шаъбон душанба куни рўй берган. "ал-мўғул" (318 - бет).

¹⁷ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/323).

Фарисуддинни Мисрдаги "Мансура қалъаси"га чақиртиради¹⁸ ва ўша ерда уни Қутуз, Баҳодир ва Санжар ал-Ғотмийлар қўли билан қатл қилдиради¹⁹. Фарисуддин Ўқтойнинг ўлими Иззуддин Ойбек йўлини очди, унинг қуввати ортди, гапи ўтадиган бўлди. Хотини Шажаратуд-Дурнинг эса тили қисилиб, қуввати камая бошлади.

Мамлуклар сардорларининг Шомга қочиши

Подшо Муъиз етарли малакани ҳосил қилди ва Муъиззия мамлукларининг қувватини оширди. Ўлкада вазият анча барқарор ҳолатга келди. Халқ ундан рози, Аббосийлар халифаси унинг Мисрга ҳоким эканлигини тан олди. Бу подшо Муъиз Иззуддин Ойбек учун ўта муҳим ҳамда Мисрда ҳокимлигини барқарорлаштиришига бўлган жиддий одим эди. Фарисуддин Ўқтойнинг ўлдирилиши натижасида Мисрда иккита катта гуруҳ вужудга келди. Улар: Шажаратуд-Дур ва Рукнуддин Бейбарслар ҳомийлик қилган Баҳрий мамлуклар гуруҳи ва подшо Муъиз Иззуддин Ойбек ҳомийлигидаги Муъиззия мамлуклар жамоаси эди. Шунда Баҳрий мамлуклар орамиздаги энг кучли ва улуғимиз Фарисуддин Ўқтой ўлдирилди, энди қолганларнинг аҳволи нима бўларкин?! – деган фикрга

¹⁸ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/323).

¹⁹ Макризий "ас-Сулуқ" (1/483 - бет).

борди. Раҳнамолари Шажаратуд-Дур бирор нарса қилишга қудрати етмаётган эди. Баҳрий мамлуклар хавф-хатар ва дарғумон ҳолатда тонг оттирдилар. Сўнгра Баҳрий мамлукларнинг катталари подшо Муъиз Иззуддин Ойбекдан хавфсираб, Шомга қочишга қарор қилишди. Улар кечқурун мисрнинг шарқий дарвозаси Қаротинга ўт кўйиб кетишди, шундан эътиборан бу дарвоза маҳруқ (ёндирилган) деб номланиб қолди²⁰. Шомга қочганларнинг бошлиғи Рукнуддин Бейбарс эди. Рукнуддин Бейбарс Дамашқ волийси хоин Носир Юсуфнинг ҳимоясига кирди. Хуллас калом, Баҳрий мамлукларнинг энг катталари ёки ҳаммаси Шомга кетишди, қолган бир қисми Каракка подшо Муғиснинг олдига ва бошқа жойларга кетишди²¹. Баҳрий мамлукларнинг Фаластинда истиқомат қилишларига халифа Мустаъсим воситачилик қилди, шу билан Муъиззия мамлуклари ва Баҳрий мамлуклари орасида юзага келган аланга ўчирилган эди.

Шу тариқа Миср ҳавоси подшо Муъиз Иззуддин Ойбек учун тамоман мусаффолашди. У яна уч йил, яъни 652 - 655 ҳ.с.лар / 1254 - 1257 м.с.лар мобайнида бирор қаршиликларсиз ҳукмронлик даврини сурди. Ўша дамларда унинг армиясига Сайфуддин Қутуз раҳимахуллоҳ қўмондон эди. Подшонинг хотини, собиқ

²⁰ Макризий "ас-Сулук" (1/483 - бет).

²¹ Макризий "ас-Сулук" (1/483 - бет).

малика Шажаратуд-Дурнинг попуги анча пасайган, бутун дарди ва аламини ичига ютиб юрган эди.

Подшо Муъиз ўлдирилиши қиссаси ва қотилининг оқибати

655 ҳ.с. / 1257 м.с. яъни подшо Муъиз Иззуддин Ойбек Мисрга ҳоким бўлганидан 7 йил ўтиб, у минтақада янада мустаҳкам ўрнашишни истади. Чунки замон хоинлик, фитна ва хийлага тўлиб кетган эди. Шу боис у иттифоқ тузиш ҳаракатини бошлади, бу иттифоқни никоҳ билан юзага келтирмоқчи бўлди. У ўша минтақалардаги бирорта подшонинг қизига уйланиб, сўнгра у подшо билан алоқаларни ривожлантиришни режа қилди. Подшо Муъиз Мосулнинг амири Бадруддин Луълўнинг қизини танлади²². Бу амир мўғулларга сотилганлиги ва хоинлиги ҳақида ўтган дарсларимизда зикр қилгандик.

Кўп нарсадан маҳрумликдан ғзабини ичига ютиб юрган собиқ малика, подшо Муъизнинг хотини Шажаратуд-Дур бундан хабар топади ва рашк ўтида ёнади. Аёллар орасида кенг тарқалган "Эр бермоқ, жон бермоқ" қабилидаги сўзлар ўз натижасини кўрсата бошлади. Агар бу никоҳ амалга ошса, Шажаратуд-Дур тарихдан бутунлай ўчиб кетади, деган ўй унинг ичини

²² Саллабий "ал-Мўғул" (319 - бет).

темир тирноқлари билан тирнай бошлади. Ишларни гўзал идора қилиш ўрнини рашк алангаси эгаллаган, бошқа аёллардан ажратиб турувчи ҳикматни унутган, уни қўлловчи Баҳрий мамлукларнинг катталари Шомга қочиб кетган, ҳақиқий қувват эри подшо Муъиз ҳомийлигидаги Муъиззия мамлуклари томонда эканлигини ҳаёлига келтирмаган эди. Воқеъликни кўришдан тўсган рашк отлиқ аёллик ҳиссиётига берилиб, оқибатини ўйламай қарор қилди. Бу қарор нима бўлса, бўлсин! Барибир, эри бўлмиш подшо Муъиз Иззуддин Ойбекни ўлдириш қарори эди.

Қабиҳ ҳукм 655 ҳ.с. робиъул аввал ойи / 1257 м.с. апрел ойида амалга оширилди²³. Шу билан подшо Муъиз Иззуддин Ойбекнинг даври битди, у миср тахтида 33 кун кам етти йил ўтирган эди. Ўшанда у 60 ёшлар атрофида эди²⁴.

Шундай қилиб, Шажаратуд-Дур икки Миср султонини: Туроншоҳ ва Иззуддин Ойбекларни ҳаётига зомин бўлган эди.

Бу жинойт ҳаммага кундек равшан бўлди. Подшо Муъизнинг ўнг қўли, армиясининг қўмондони Сайфуддин Қутуз раҳимахуллоҳ ва Иззуддин Ойбекнинг

²³ Саллабий "Қияму давлат ал-мамалийк ал-увла" (139 - бет) китобидан нақл қилган, "ал-Мўғул" (320 - бет).

²⁴ Макризий "ас-Сулук" (1/494 - бет).

биринчи хотинидан бўлган 15 ёшли ўғли Нуруддин Али зудлик билан Шажаратуд-Дурни қўлга олдилар. Нуруддин Алининг онаси, яъни Иззуддин Ойбекнинг биринчи хотинидан унинг устидан ҳукм чиқариши талаб қилинди. Нуруддин Алининг онаси ниҳоят даражада қаттиқ ҳукм қилди, бу қасос жориялар Шажаратуд-Дурни ёғочдан бўлган калишлар билан уриб ўлдириш ҳукми эди. Ва у шу тарика ўлдирилди²⁵. Шаръан ҳукм қилинса ҳам, қотил қасосан қатл қилиниши керак, бироқ бу ўринда қасос аёлларга оид бўлиб, нафақат қасос, балки таҳқирлаш, хўрлаш мақсад қилинган эди.

Аббосийлар халифаси Мустаъсим ҳам тепкилаб ўлдирилган эди. Бу каби жазо, ҳақиқатда Оллоҳни ҳам, халқини ҳам риоя қилмаган бошлиқларнинг баъзиларига хос ғайриодил услубдир.

Нуруддин Алининг ҳукмронлиги

Подшо Муъиз Иззуддин Ойбек ва Шажаратуд-Дурнинг ўлдирилишидан сўнг, Нуруддин Али ибн Иззуддин Ойбекка байъат қилинди. У ўша дамлар 15 ёшда эди. Ёш боланинг султон бўлиши шубҳасиз катта ихтилофларга сабаб бўлар, аммо юзага келиши мумкин бўлган низоларнинг олдини олиш бундан каттароқ аҳамият касб этар эди. Шу билан бирга Мисрдаги

²⁵ Макризий "ас-Сулук" (1/494 - бет), Заҳабий "Сияр аълам ан-нубула" (23/199).

рижолларнинг энг забардасти ҳисобланган Сайфуддин Қутуз раҳимахуллоҳ ва подшо Муъизни кўлловчи Муъиззия мамлуклари бунга бош-қош бўлган эдилар. 655 ҳ.с. 26 рабиъул аввал куни / 1257 м.с. 20 апрелда²⁶ 15 ёшли Нуруддин Али Миср тахтига ўтирди ва подшо Мансур лақабини олди²⁷. Парда ортидаги ҳақиқий ҳоким Сайфуддин Қутуз раҳимахуллоҳ эди.

Сайфуддин Қутуз раҳимахуллоҳ ким эди ўзи? 655 ҳ.с. / 1257 м.с.дан сўнг, Ислом умматини қандай ҳодисалар кутиб турибди? Сайфуддин Қутуз раҳимахуллоҳ қандай тадбирлар кўради? Бу каби саволларга келажак дарсларимизда жавоб топамиз иншааллоҳ.

Бу сўзларни айтарканман, ўзимга ва сизларга Оллоҳ таолодан мағфират тилаб қоламан.

Валлоҳу таъала аълам....

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ.

²⁶ Макризий "ас-Сулук" (1/495 - бет).

²⁷ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/386).

Мўғул татар қиссаси

19- қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: *Шамсиддин Дарғомий*

2012 - 1433

IslamHouse.com

﴿ قصة التتار - المغول ﴾

الحلقة التاسعة عشر

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Мўғул-татар қиссаси

Барча мактовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиффорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

Ўтган суҳбатимизда:

- Мамлуклар ҳукмронлиги;
- Шажаратуд-Дурнинг тахтга ўтириши;
- Шажаратуд-Дурнинг турмушга чиқиши;
- Мамалик муъиззиянинг шаклланиши;
- Фарисуддин Ўқтойнинг ўлдирилиши;
- Мамлуклар сардорларининг Шомга қочиши;
- Подшоҳ Муъиз ўлдирилиши қиссаси ва қотилининг оқибати;
- Нуруддин Алининг ҳукмронлиги каби мавзуларни зикр қилган эдик.

Қисқача Қутуз раҳимахуллох ҳақида

Ўтган дарсимизда Мамлуклар, уларнинг келиб чиқиши ва тарбия босқичлари ҳақида, шунингдек, подшоҳ Солиҳ Нажмуддин Айюб раҳимахуллохнинг ўлими, сўнгра унинг ўрнига ўғли Туроншоҳнинг волий бўлиши ва унинг қатл қилиниши, кейин Шажаратуд-Дурнинг ҳокима бўлиши ва у тахтдан тушиб, ўрнини Иззуддин Ойбек Туркмонийга топшириши ва унинг етти йил Миср бошқарув курсисидан ўтирганидан сўнг, Шажаратуд-Дур томонидан қатл қилиниши ва унинг ўрнига 15 ёшли ўғли Нуруддин Али тахтга ўтириши ҳақида суҳбатлашган эдик.

15 ёшли Нуруддин Алининг Мисрга волий бўлишида ўша даврнинг энг кучли рижоли, Миср армиясининг бош кўмондони Сайфуддин Қутуз раҳимахуллох бош-қош бўлган эди.

Ислом тарихи қахрамонларидан бири бўлган Сайфуддин Қутуз ким эди?

У кишининг асл исми Маҳмуд ибн Мамдуд бўлиб, мусулмон подшоҳлар оиласидан эди¹. Субҳаналлох! Бу дунё бунчалар тор бўлмаса! Сайфуддин Қутуз раҳимахуллох мўғулларни икки марта ер тишлатган,

¹ Сиржоний "Қиссатут-татар" (238 - бет).

Яъжуж ва Маъжужларга қурилган тўсиқ каби, умматга қалқон бўлган Жалолуддин Мангубердининг опасининг ўғли эди. Яъни Жалолуддиннинг жияни эди.

Жалолуддин Мангуберди икки марта мўғуллар устидан ғалаба қозонгандан кейин, Ҳинд дарёси ёнида аччиқ мағлубиятга учраган ва Ҳиндистонга қочиб кетган эди. Сўнгра Форс ерларига қайтиб, кўп мусулмонларнинг жонига зомин бўлган ва охир-оқибат курд миллатига мансуб деҳқон томонидан аянчли ва фожиали суратда қатл қилинган эди.

Мўғуллар Жалолуддиннинг қариндошларини кўпини ўлдирган, қолганини асир олган эди. Сайфуддин Қутуз эса, уни мўғуллар тирик қолдириб, кул бозорларида сотганлар жумласидан эди. Муҳмуд ибн Мамдудга Қутуз лақабини мўғуллар қўйган эди. Мўғул тилида "Қутуз" сўзи "қопағон ит", деган маънога далолат қилади². Қутузда ёшлигиданок қатъийлик, қувват ва жасорат аломатлари равшан бўлгани учун мўғуллар унга бу лақабни қўйишган эди. Сўнгра уни Дамашқ кул бозорида сотиб юборишган, кейинчалик уни Айюбийлардан бири сотиб олиб, Мисрга олиб кетган эди. Ундан бунга сотилиб, охири подшоҳ Муъиз Иззуддин Ойбекка етиб келган эди. Сўнгра гувоҳ бўлиб

² Сиржоний "Қиссатут-татар" (239 - бет).

турганимиздек, Қутуз унинг армиясига бош қўмондон бўлди.

Қутуз раҳимахуллоҳнинг қиссасини ўрганар эканмиз, тарих ҳар доим қайталаниб туришини яққол гувоҳи бўламиз. Оламлар Раббиси Оллоҳ субҳонаҳу ва таолонинг ажойиб ва гўзал тадбирини мулоҳаза қилинг. Фиравн Бану Исроилнинг ўғил фарзандларини мулкининг заволидан қўрқиб кирди. Аммо Оллоҳ таоло айнан ўша фарзандни Фиравннинг ўзи ўз уйида ўғил қилиб, тарбиялаб улғайтиришини хоҳлади. Сўнгра у сабабли мулки завол бўлди. Мўғуллар ҳам мусулмонларни ёшу-қари қиличдан ўтказаркан уларнинг фарзандларидан бирини қул қилди ва Дамашқда ўзларига қайтариб сотди. У бошқасига сотилди, сўнгра бошқасига, ҳатто бутунлай бошқа ўлкага бориб қолди. У етти ухлаб тушига бир кирмаган диёрда эди. Мўғиллар ўз мулкининг завол қилувчи душманини ўзларидан узок бир ерга, Оллоҳнинг қадарини бажаришга сақлаб қўйган эди. Ўша дамлар кичкина қул бола бўлган бир ночор, йиллар ўтиб шу юртнинг волийсига айланди ва мўғиллар давлатига якун ясади. Бугунги кунимизда яна айнан ўша Мисрда, Фиравн, ундан кейин Қутуз яшаб улғайган ерда, Оллоҳнинг яна бир мўжизасини тарих бизнинг кўз олдимизда ўз сатрларига ёзди. Бир неча йил олдин Миср подшоҳига асир бўлган Муҳаммад Мурсий, бугунги кунимизда ўз асири Муборакга унинг тахтига ўтириб боқмоқда. Оллоҳ Роббимиз нақадар буюк:

"Улар макрларини қилдилар. Биз ҳам улар сезмаган ҳолларида (уларни ҳалок қилиш билан) бир «макр» қилдик"³

Қутуз раҳимахуллоҳ барча Мамлуклар сингари кучли диний тарбияда улғайди. Ёшлигиданок аскарӣй билимлар ва жанг услублари, бошқарув шакли ва идора қилиш йўллариини ўрганди. У киши динга муҳаббатли, динни кадрловчи, жасур ва мағрур бўлиб етишди. Қутуз раҳимахуллоҳ ўта сабр-бардошли эди. Буларга қўшимча, у подшоҳ хонадонида туғилган ва гўдаклигида амирларга хос ҳаёт кечирган эди. Бу эса, унга ўзига бўлган ишончни қайтарган эди. Бошқариш, ҳукм юргизиш ва идора қилиш ишлари унга бегона эмасди. Устига-устак, унинг оиласи мўғуллар оёғи остида ҳалок бўлган ҳамда ёшлигида мўғулларнинг қилмишларини ўз кўзлари билан кўрган эди. Бу эса мўғуллар фожиасини яхшироқ тушунишига катта туртки бўлганида шубҳа йўқдир. Юз марта эшитгандан бир марта кўрган бошқа, дейдилар. Бу омилларнинг барчаси тўпланиб, Қутуз раҳимахуллоҳни қийинчиликларни енга оладиган, душманларидан –ҳар қанча кўп ва кучли бўлса ҳам– умуман кўркмайдиган мардлик тимсоли бўлишига олиб келди. Исломий тарбия Қутуз раҳимахуллоҳ ҳаётида катта ижобий таассурот қолдирган эди.

³ Намл: 50

Нуруддин Али ҳокимлиги даврида Мисрдаги аҳвол

Подшоҳ Муъиз ўлимидан сўнг, унинг ўрнини 15 ёшли ўғли Нуруддин Али эгаллади. Сўнгра ёш султоннинг ўрнига Сайфуддин Қутуз раҳимахуллоҳ волий бўлди, чунки Сайфуддин Қутуз подшоҳ Муъиз даврида Муъиззия мамлукларининг армия кўмондони эди. Миср ҳокимиятига аёл киши бошлиқ бўлганида Мисрда ва Ислом оламида қаттиқ норозилик ва кўзғолонлар юз берди. Энди Миср тахтига ёш бола ўтиргани учун яна айни норозилик ва кўзғолонлар юз бера бошлади. Бу норозилик намоишларини баъзи Баҳрий мамлуклар келтириб чиқарди. Ҳолбуки, Баҳрий мамлукларнинг бошлиқлари ва аксарияти подшоҳ Муъиз даврида Шомга кочиб кетган эди. Бу кўзғолонларни чиқараётганлар уларнинг Мисрда қолганлари томонидан амалга оширилди. Уларга Баҳрий мамлуклардан бўлган Санжар Ҳалабий исмли шахс бошчилик қилди.

Санжар Ҳалабий Иззуддин Ойбекнинг ўлимидан сўнг, ўзининг султонликка лойиқ эканлигини даъво қилди ва ҳукуматни ағдаришга ҳаракат қилди. Қутуз раҳимахуллоҳ уни ушлаб, ҳибс қилишга мажбур бўлди⁴. У билан бирга бошқа кўзғолончилар ҳам ҳибсга олинди.

⁴ Саллабий "ал-Мўғул" (322 - бет).

Баҳрий мамлукларнинг қолганлари Шомга қочиб қолишди. Улар у ерда бошлиқларига қўшилди ва Айюбий амирларни Мисрга уруш очишга тезладилар. Баъзи амирлар уларга ижобат қилди. Жумладан, Карак амири Муғисуддин Умар уларнинг фикрларини қабул қилди. Карак ҳозирги кунда Урдун⁵да жойлашган шаҳардир.

Карак амирининг Мисрга ҳужуми

Муғисуддин Умар ўта заиф, кучсиз аини пайтда ўта тамагир амир эди. У лашкарини олиб Мисрга қараб юрди ва 655 ҳ.с. зулқаъда ойида / 1257 м.с. ноябр⁶да Миср чегарасига етиб келди. Қутуз раҳимахуллоҳ уни Мисрга киришидан тўсди ва уни тор-мор қилди. Шундай қилиб, Муғисуддин мағлуб ҳолатда юртига қайтди, бироқ Мисрга қайта ҳужум қилиш фикридан қайтмади. 656 ҳ.с. рабиъул-охир ойи / 1258 м.с. апрелда яна Мисрга ҳужум уюштирди. Бу сафар ҳам хунук мағлубиятга учради⁷.

Шу ўринда эътиборга лойиқ нозик бир нуқта бор. У ҳам бўлса Муғисуддин Умар Айюбий Мисрга иккинчи

⁵ Рус. Иордания.

⁶ Сиржоний "Қиссатут-татар" (241 - бет). Саллабий "ал-Мўғул" (323 - бет).

⁷ Сиржоний "Қиссатут-татар" (241 - бет). Саллабий 656 ҳ.с. рабиъл-аввал ойида юз берган, деб хабар беради. "ал-Мўғул" (323 - бет).

бор ҳужуми, яъни 656 ҳ.с. рабиъул-охир оии / 1258 м.с. апрел оии Боғдод маҳв этилганидан икки ой ўтар-ўтмас юз берганлигидир. Маълумингизки, Боғдод 656 ҳ.с. сафар ойида ишғол қилинган эди. Муғисуддин Умар Айюбий кучини тўплаб мўғулларга қарши сафарбар қилиш ўрнига, бор кучини мусулмонларга уруш очишга йўналтирди! Бу ҳақиқатан, ҳам иймоний, ҳам маънавий, ҳам сиёсий тубанликдир. Муғисуддин Умар Айюбий бу хатарли маразга гирифтор бўлган шахс эди. Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллааҳ.

Ўтган дарсларимизда баён қилганимиздек, Ҳулагу Шомга ҳужум қилишга тайёргарликни бошлади, унинг ўғли Ашмут 656 ҳ.с. ражаб ойида / 1258 м.с. июлда Майяфариқин⁸ шаҳри қамалига киришди. Ҳулагу 657 ҳ.с. / 1259 м.с. Форсдан Шомга Ироқнинг шимолидан йўлга отланди. Нусайбин, ар-Роҳа⁹ ва ал-Бира¹⁰ шаҳарларини эгаллади. Ҳозирда бу шаҳарлар Туркиянинг жанубида жойлашган. У Ҳалабга яқинлашиб қолди. Ҳулағунинг Шомни ишғол қилгандан кейинги қадами Миср эканлиги кундай равшан эди.

⁸ Турк. Meyafarkin. Ҳозирги кундаги номи Силвандир.

⁹ Ҳозирги кунда Туркиянинг Şanlıurfa шаҳридир.

¹⁰ турк. Birecik.

Сайфуддин Қутузнинг волий бўлиши

Қутуз раҳимахуллоҳ Мисрни амалий суратда бошқарсада, Миср тахтида ёш султон Нуруддин Али ўтирар эди. Бу эса ҳокимиятнинг ҳайбатини пастлатар ва одамларнинг ҳукуматга ишончини йўқотар эди. Шунингдек, тахтда ёш болани кўрган душманларнинг тамаълари ортар эди. Баҳайбат мўғулларнинг қўрқинчли хатари соя солиб турган бир пайтда, Мисрда ички муаммолар, намоишлар ва кўзғолонлар авжига чиққан ҳамда Шомдаги Айюбий амирлар Мисрга кўз олайтириб турар эди. Шунда Қутуз раҳимахуллоҳ минтақадаги энг муҳим давлат бўлган Миср тахтида ёш султон Нуруддин Алининг қолишида манфаат кўрмагач, жиддий қарор қабул қилди. Бу қарор ёш султон Нуруддин Алини тахтдан олиб, ўзи тахтга ўтириши эди. Қарор жуда ҳам ажабланарли эмас. Қутуз давлатни амалий суратда бошқарар, бунинча нафақат халқ, ҳатто Нуруддин Алининг ўзи ҳам яхши биларди. Кучсиз 15 ёшли султоннинг ортида дунё ва унинг жўғрофий ҳолатини ўзгаришига ҳамда тарих саҳифаларида катта бурилиш юз беришига сабабчи бўлган арслон Сайфуддин Қутуз турар эди. Қутуз раҳимахуллоҳ бу жиддий қарорни 657 ҳ.с. 24 зулқадда куни / 1259 м.с. 19 ноябр куни ижро қилди¹¹. Ўша куни Муъиззий ва Баҳрий мамлукларнинг амирлари амир Сайфуддин Баҳодир ва амир Аламуддин

¹¹ Саллабий "ал-Мўғул" (325 - бет).

Санжар Ғотмийлар бошчилигида Аббосия минтақасига овга кетишди. Шу фурсатдан фойдаланиб, Қутуз раҳимахуллоҳ султон Нуруддин Алини, унинг укаси Қокон ва онасини ҳибс қилди. Ва ўша куннинг ўзида Жабал қалъасида подшоҳнинг тахтига ўтириб, ўзини Миср подшоси деб эълон қилди, ҳозир бўлганларнинг барчаси бунга рози бўлишди ва унга малик (подшоҳ) Музаффар деб лақаб қўйишди. У Миср тахтига ўтирган учинчи турк миллатига мансуб султон эди¹².

Султон Нуруддин Али ибн Иззуддин Ойбек 2 йил 8 ойу 3 кун Мисрга волий бўлган эди¹³.

Хулагу Ҳалабга келишидан бир неча кун олдин, Қутуз раҳимахуллоҳ Миср тахтига кўтарилиб оқ мўғулларни қаршилаш учун тайёргарликни бошлаб юборди. Миср диёрида муҳим ҳодисалар юз берди. Ўша замонда янги бурилиш содир бўлди, янги байроқ кўтарилди. Қўшин катта ҳозирлик кўрди. Келинг, бу ҳодисаларга яқиндан назар солайлик. Оллоҳ таоло бугунги ҳодисаларни ҳам, ўшандай нусратларга боғласин.

¹² Макризий "ас-Сулук" (1/507 - бет), Саллабий "ал-Мўғул" (325 - бет).

¹³ Макризий "ас-Сулук" (1/507 - бет).

Сайфуддин Қутуз даврида Мисрнинг аҳволи

Мўғуллар Шомга ҳужумни бошлаб, Миср диёрига яқинлашиб қолган кезде, Миср жуда таҳликали ҳолатда эди. Қутуз раҳимахуллоҳ давлатни барқарор ва тинч ҳолатда эмас, аксинча тамоман бетартиб ва бекарор ҳолатда қабул қилган эди.

Ички сиёсатнинг ҳолати

Мисрнинг ички сиёсати тахт учун кураш натижасида қаттиқ танглашган ва бесаранжом бир ҳолатда эди. Бу ҳолат охириги ўн йил ичида жуда авжига чикди. Подшоҳ Муъиз Иззуддин Ойбек даврида етти йил мобайнида вазият нисбатан барқарорлашди. Аммо унинг, сўнгра Шажаратуд-Дурнинг ўлдирилиши ва 15 ёшли Нуруддин Алининг тахтга ўтириши, вазиятни яна кескинлашишига олиб келди. Сўнгра Қутуз раҳимахуллоҳ Нуруддин Алини тахтдан олиб, ўзи тахтга кўтарилди.

Қутуз раҳимахуллоҳ айна дамда бошқарув курсисида ўтирган бўлсада, тахтга иштиёқмандлар ҳам етарли эди. Қутузга шахсий адовати бўлганлар кўп бўлишида ҳам шубҳа йўқ эди. Бу ҳасадчи, тамаъгир, тахт ишқибозлари қулай фурсатда, энг камида Қутуз раҳимахуллоҳни тахтдан олишга ҳаракат қилишлари

табiiй холдир. Йўқса, мамлуклар одатига кўра уни қатл қилишлари ҳам эҳтимолдан холи эмасди.

Шажаратуд-Дурни кўллаган Баҳрий Солиҳий мамлуклар билан ўша пайтлар Сайфуддин Қутузни қувватлаган Муъиззия мамлуклари ўртасидаги фитна давом этаётган эди. Маълумингизки, Баҳрий мамлукларнинг аксарияти Шомга қочиб кетишган ва у ерда бошқа амирликлар билан бирлашган эди. Мисрда қолганлари доимий назоратда ва таъкиб остида эдилар. Мамлуклар орасидаги бундай бўлиниш, Мисрнинг аскарий қувватини заифлаштирди. Зеро, Баҳрий мамлуклар Миср армиясининг тақрибан асосий қисмини ташкил қиларди.

Ташқи сиёсат

Юртда ички вазият ва армиянинг ҳолати бундай хатарли кўринишда бўлса, ташқи сиёсий ҳолат ҳам ундан қолишмас эди. Мисрнинг атрофдаги давлатлар билан алоқаси бутунлай узилиб бўлган, Шом амирликлари билан дипломатик алоқалари барбодгина эмас, улар ўртасида кучли адоват ҳосил бўлган эди. Мисрнинг шимолий Африка, Ливия ва Судан билан ҳам айтарлик, суянса бўладиган алоқаси йўқ эди. Миср худди ваҳший мўғуллар ямламай ютиши мумкин бўлган, подадан ажралиб қолган якка қўзи мисоли эди.

Иқтисодий ҳолат

Мисрдаги иқтисодий аҳвол, сиёсий ва ижтимоий ҳолатга яраша эди. Мамлакатда мунтазам салиб юришлари, Шом амирликлари билан урушлар ҳамда ички низо ва қўзғолонлар оқибатида юртда иқтисодий бўҳрон ҳукм сурарди. Халқ ички ва ташқи фитналар билан овора, бу эса иқтисодни энг сўнгги даражага қадар ёмонлаштирди. Бошқа жиҳатдан, Мисрдаги ички низолар ва подшоҳларнинг бирин-кетин қатл қилинишини четдан кузатиб турган ғарб салибчилари, қасос ва интиқом олишга ҳаракат қилишлари шубҳасиз эди. Чунончи, улар бундан 10 йил олдин "Мансура" ва "Фарискур" жангларида хунук мағлубиятга учраган эди. Шунингдек, Фаластинда ўн йиллар давомида илдиз отган салиб амирликлари Мисрга жуда яқин эди. Мисрнинг бундай қийинчилик кунларида улар ҳам уруш очишни фикр қилиши турган гап эди. Буларнинг барчаси бир томон, шарқдан ёпирилиб ҳамла қилиб келаётган мўғул бўрони иккинчи томондан Мисрни ларзага соларди.

Қутуз раҳимахуллоҳнинг сай-ҳаракати

Қутуз раҳимахуллоҳ жуда муҳим ва оғир меросни қабул қилган эди. Бу вазиятда у киши нима ишлар қилди? Йиртқич мўғул ҳужумини қандай қаршилади? Бу мавзу, "мўғул-татар киссаси", деб номланган ушбу

дарсларимиз орасидаги энг муҳим дарс ҳисобланади. Бу дарс умматнинг қайта бунёд бўлиши, қайта оёққа туриши ҳақида баҳс юритади. Қутуз раҳимахуллоҳ бизга сиёсий, ижтимоий, иқтисодий, ҳатто ахлоқий қийин вазиятда ислоҳни қаердан бошлашимизни таълим беради. У киши юртни ислоҳ қилди, Миср қисқа бир замонда ер куррасидаги энг кучли давлатга айланди. Қутуз раҳимахуллоҳнинг қилган ишларига назар солинса, хайратда қолмасликнинг иложи йўқ!

Ички вазиятнинг барқарорлашиши

Қутуз раҳимахуллоҳ биринчи ўринда Мисрда ички вазиятни барқарорлаштиришга киришди. Бунинг учун у ўзи ўтирган тахт ишқибозлари ишини бартараф қилиш керак эди.

Уларнинг тамаъларини ҳийла йўли билан эмас, доҳиёна гўзал хулқ билан бартараф қилди. Қутуз раҳимахуллоҳни юксак даражага кўтарган нарса ҳам балки унинг гўзал хулқи эди. У Мисрдаги амиру аъёнлар, кибор уламолар ва халқ орасида етакчиларни Жабал қалъасига жамлади. Улар халқнинг турли табақалари орасида ҳаракат қилар, шу билан бирга халққа ўз таъсирларини ўтказа олар эди. Бир қатор амирлар Қутузнинг султон Нуруддин Алини тахтдан олиб, ҳибс қилганини инкор қилишди. Қутуз уларга юзланиб очиқ-ойдин мақсадини баён қилиб: *"Мен Миср*

*тахтига ўтиришни эмас, балки мўғуллардан миллатимизни озод қилишинигина қасд қилдим. Бу эса, подшоҳсиз амалга ошмайди!"*¹⁴ - деди.

Куруз раҳимхуллоҳ мантиқан ҳам асосли эди. Тахтда 15 ёшли бола билан, унинг орқасида туриб, ер юзидаги энг кучли давлат, мўғул давлатига қарши урушишни кимса ақлига сиғдира олмасди. Ёш боланинг подшоҳлиги, мўғуллар назарида Миср давлатининг ҳайбатини йўқотарди. Куруз раҳимахуллоҳнинг Миср тахтига кўтарилишидаги биринчи ва асосий мақсади, мўғулларга қарши урушиш ва Оллоҳ йўлида жиҳод қилиш эди.

Куруз раҳимахуллоҳ сўзида давом этди: *"Агар жангга чиқиб, бу душманни енгсак, иш ўзларингга ҳавола, истаган одамни бошлиқ қилинглар!"*¹⁵

Буни эшитган мажлис аҳли тинчланди ва барчаси бунга рози бўлди.

¹⁴ Макризий "ас-Сулук" (1/507, 508 - бет).

¹⁵ Макризий "ас-Сулук" (1/508 - бет).

Мусулмонларнинг жиҳод байроғи остида жамланиши

Қутуз раҳимаҳуллоҳ тахтга ўтиришининг сабаби бўлган ушбу доҳиёна тадбирини ошкор қилди. Бу билан у бостириб келаётган мўғуллар хатарини умматга кўрсата олди. Уммат бошидан кечираётган қийинчилик, мусибат ва бўҳронлар катталашиши мумкин эди. Одамлар кўрққан нарса ҳам шу эди. Ва мана шу кўрқув сабаб уларнинг бирилашиши осонлашди. Қутуз раҳимаҳуллоҳ одамлардаги кўрқувдан мўғулларга қарши курашда фойдаланди ва уларни битта байроқ остида, жиҳод байроғи остида бирилаштирди.

Қутуз раҳимаҳуллоҳ Мисрга волий бўлган кун иш муайян бир қабила ёки фақат Мамлукларнинг ўзигагина чекланмаганини очиқчасига эълон қилди.

Ғарблик шарқшунос таҳлилчилар ёки ўзларининг таҳлилларида ғарб мадрасаларига таянувчи баъзи мусулмон таҳлилчилар айтаётган сўзларга биз қўшилмаймиз. Улар: Қутуз бу каломни мусулмонларнинг жиҳодга бўлган муҳаббатидан фойдаланиб, муҳолифчиларни бостириш ҳамда тахтда мустаҳкам ўрнашиш учун эълон қилди, дейишади.

Қутуз раҳимахуллоҳ айтган бу сўзлардан ҳеч қачон ёмон гумонда бўлмаймиз. Мўминлар хусусида яхши гумонда бўлиш, шариат матлабидир.

"Сўзлар ва қилмишлар, ҳар доим шахснинг сийрати ва ҳаётига қараб баҳоланади". Ҳақиқатни ўз ичига олган бу жумла, жуда катта аҳамиятга эга. Киши битта гапни гапиради, ундан муайян бир маъно тушунилади. Айни гапни бошқа бир киши сўзлайди, ундан бутунлай бошқа бир маъно англанади. Қутуз раҳимахуллоҳ сўзлаган жиҳод калимасидан муайян бир маънони фараз қилсак, бундан олдин шу калимани айнан ўзини сўзлаган Носир Юсуф Айюбийнинг сўзидан мутлақо бошқа маънони фаҳмлай олмаймиз. Бу икки ўрин орасида жуда катта фарқ бор. Ҳар иккиси ҳам Оллоҳ йўлида жиҳод қилишини айтди. Бироқ, ҳозир биз бу калимага Қутуз раҳимахуллоҳнинг сийрати асосида баҳо беришни истаймиз. Унинг Мисрга волий бўлганидан кейинги ҳаёти, Айн-Жалутгача бўлган саъй-ҳаракатлари ва "Айн-Жалут" маъракасидаги ҳамда ундан кейинги ҳаёт тарзига асосланиб, унинг жиҳодга даъватини таҳлил қилмоқчимиз. У кишининг асосий ғояси Оллоҳ йўлида жиҳод қилиш, мўғулларга қарши савашиш ва диннинг носири бўлиш эди. Булар, юқоридаги босқичларнинг барчасида унинг подшоҳликка бўлган рағбатидан устун бўлганини гувоҳи бўламиз. Оллоҳ азза ва жалла унинг қўли билан умматга нусратини берганига – иншааллоҳ келажак дарсларимизда – шоҳид бўламиз. Одатда Оллоҳ

таоло мунофиқ ва бузғунчи кимсалар қўли билан умматга нусрат бермайди.

"Зеро, Оллоҳ бузғунчи кимсаларнинг ишини ўнгламайди"¹⁶

Мусулмонлар тарихида қалбидаги нияти, нафс-ҳавоси билан аралашиб кетган кишиларнинг номи қолмаган. Қутуз раҳимахуллоҳ ҳақида фақат яхши гумон қиламиз. Оллоҳ таолонинг олдида бирор кимсани оқламоқчи эмасмиз. Ислом умматининг уламолари у кишининг адолати, фазли ва тақвосига бир овоздан гувоҳлик беради. У киши ҳақида кўп сўзлар айтишган, уларнинг баъзиларини –Оллоҳнинг изни билан– ҳали зикр қиламиз.

Шундай экан, ғарблик шарқшунос ва таҳлилчиларнинг *"Қутуз мулк ва салтанатни қасд қилган"*, деган ўринсиз сўзларига парво қилмаймиз. Ҳозирда баъзи мусулмон таҳлилчиларнинг бу борадаги айтган фикрлари эса ҳақиқатни ўзгартира олмайди. Умматимиз тарихида бундай ва бундан устун қаҳрамонлар, Умар, Халид, Салоҳиддин ва Нуриддин Зинкийлар сийрати порлоқ юлдузлар каби нур сочиб зийнат бўлиб туради. Шундай экан бу уммат Қутузлардан холи бўлиб қолмайди. Ҳоради, толади,

¹⁶ Юнус: 81

баъзан адашади, лекин Оллоҳнинг изни билан ўз йўлини топади. Оллоҳдан ҳар биримизни Расулуллоҳ байроқларини тик кўтариб Умар, Холид ва Абу Убайда каби ҳақ томонга шахдам қадам босадиган бандалари сафида қилишини сўраб қоламиз. Дарҳақиқат, Қутуз раҳимахуллоҳ умматнинг олдинги сафидан жой олган, уммат шодасида маржон бўлиб кўзга ташланган қаҳрамондир. Умматимиз Оллоҳнинг изни ила яхшилик узра давом этади.

Сайфуддин Қутуз раҳимахуллоҳнинг бошқарув маҳорати

Қутуз раҳимахуллоҳ олий хулқи билан улуғ мақсад йўлида қўмондон ва уламоларни жамлаш баробарида мамлакат бошқарувини четда қолдирмади. У нафақат ҳуснихулқ, ҳатто идора қилиш, бошқарув ва сиёсат борасида ҳам пешқадам ва қатъиятли эди. У Шажаратуд-Дурга садоқати билан танилган вазир Тожуддин Абдулвахҳоб ибн бинт Ал-Аъазни мансабидан четлатди ва унинг ўрнига қудрат ва имкониятларга эга бўлган ҳамда ўзига нисбатан садоқатли Зайнуддин Якуб ибн Абдуррофиъни вазир қилди¹⁷. Айни вақтда Миср армиясига Фарисуддин Ўктой ас-Соғийр Солиҳийни сардор этиб тайинлади¹⁸.

¹⁷ Макризий "ас-Сулуқ" (1/507 - бет).

¹⁸ Саллабий "ал-Мўғул" (326 - бет).

Бу сардор Баҳрий мамлукларнинг қўмондони Фарисуддин Ўқтой эмас. Чунончи, у 652 ҳ.с. яъни бундан 6 сана олдин подшоҳ Муъиз томонидан қатл қилинган эди.

Қутуз раҳимахуллоҳ Баҳрий ва Муъиззий мамлуклар ўртасидаги жиддий ихтилофлар бўлишига қарамай, Баҳрий мамлуклардан бўлган саркардани аскарий қобилият, сардорлик, садоқат ва бошқа лаёқатини кўргач уни ўз армиясига қўмондон этиб тайинлаган эди. Бу тасарруфда Қутуз раҳимахуллоҳнинг омонатга вафодорлиги ҳамда сиёсий донолигига гувоҳ бўламиз. Шом ва Туркияга қочиб кетган Баҳрий мамлукларнинг ўзларидан бири Миср армиясига қўмондон бўлиши катта ийжобий ўзгариш бўлиб, уларнинг қалблари Муъиззий мамлукларга нисбатан юмшаши ва шу тариқа ўртадаги низолар бартараф бўлиши каби муҳим мақсадни Қутуз каби дохийлар кўра олади. Шу сабаб Мисрда вазият барқарорлашибгина қолмай, Қутуз раҳимахуллоҳ Баҳрий мамлукларнинг етук аскарий малакаларидан баҳраманд бўлиши ҳамда улар билан ҳамкорлик қилишга йўл ҳам очилган эди.

Қутуз раҳимахуллоҳ агар одамлар жиҳодни четга суриб қўйсалар, ўзлари билан ўзлари овора бўлиб қолишларини яхши биларди. У тахтга ўтириб, ўзига вазир ва армиясига қўмондон тайин қилганидан сўнг, вазири Зайнуддин ва армия сардори Фарисуддин

Ўқтойларга қўшин ҳозирлашлари, сафларни тартиблаб, тайёргарликни бошлашларига амр қилди. Барча инсонлар улуғ мақсад – Оллоҳ йўлидаги жиҳодга бел боғлашди.

Қутуз раҳимаҳуллоҳнинг сиёсатидаги биринчи қадами – мамлакатнинг ички вазиятини барқарорлаштириш экани шу тарзда барчамизга маълум бўлди.

У одамларни уммат хизматига жалб қилди, султоннинг ҳақиқий вазифаси – подшоҳ бўлиш, дунё жамғариш ва тахтни фарзандларига мерос қолдириш эмас, балки шариатни қويم қилиш, юртнинг ҳимояси, халқ манфаатини кўзлаш, одамларнинг ҳуқуқларини риоя қилиш эканлигини очиқ-ойдин кўрсатди. Шу сабаб, Мисрда ички аҳвол барқарор бир ҳолатга келди ҳамда сафлар бирлашди.

Бу сўзларни айтарканман, ўзимга ва сизларга Оллоҳ таолодан мағфират тилаб қоламан.

Валлоҳу таъала аълам....

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ.

Мўғул татар қиссаси

20- қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: *Шамсиддин Дарғомий*

2012 - 1433

IslamHouse.com

قصة التتار- المغول

الحلقة العشرون

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Мўғул-татар қиссаси

Барча мактовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиффорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

Ўтган суҳбатимизда:

- Қутуз раҳимахуллоҳ ҳақида қисқача;
- Нуруддин Али ҳокимлиги даврида Мисрдаги аҳвол;
- Карак амирининг Мисрга ҳужуми;
- Сайфуддин Қутузнинг волий бўлиши;
- Сайфуддин Қутуз даврида Мисрнинг аҳволи;
- Қутуз раҳимахуллоҳнинг саъй-ҳаракати;
- Ички вазиятнинг барқарорлашиши;
- Мусулмонларнинг бир байроғи остида жамланиши;
- Сайфуддин Қутуз раҳимахуллоҳнинг бошқарув маҳорати кабилар мавзуимиз бўлган эди.

Мўғулларга қарши курашга тайёргарлик

Мисрда вазият тобора ижобийлашиб бораркан, Қутуз раҳимахуллоҳ асосий масалага қадам қўйди. Бу масала, мўғулларга қарши жангга ҳозирлик эди. Ўткир заковат талаб қилинадиган бу иш ҳикмат билан амалга оширилди. Қутуз раҳимахуллоҳ буюкларга мос олий хулқ билан Баҳрий мамлукларнинг ҳаммасини чин маънода афв қилиш қарорини берди. У макр қилишни ўзига эп билмади. Қутуз раҳимахуллоҳ мухлис, Оллоҳ учун борлиғини бахш этувчи ҳамда шарт-шароитни аниқ ҳисобини оловчи киши эди. Шу йўл билан у Баҳрий мамлукларнинг қувватини қўлга киритиш тадоригини олган эди. У Оллоҳга ихлоси, уммат ва юртга бўлган муҳаббати сабаб, юрт равнақи учун бу қувватга таянишни лозим деб билди. Бу билан у ўз тахтига ҳам зомин бўлиши ҳамда Мисрда ғалаён қайта қўзғалишига ҳам сабаб бўлиб қолиши мумкин эди. Баҳрий мамлуклар билан Муъиззий мамлуклар ўртасида бундан 6 йил олдин (652 ҳ.с.) Баҳрий мамлукларнинг бошлиғи Фарисуддин Ўқтой ўлдирилганидан кейин фитналар юзага келган, подшо Муъиз Иззуддин Ойбек ва ундан кейин Шажаратуд-Дурнинг қатл қилиниши, бу фитналарнинг аланга олишига сабаб бўлган эди. Иш шу даражага етганидан Рукнуддин Бейбарс бошлиқ кўпчилик Баҳрий мамлуклар Мисрдан Шомга қочишга мажбур бўлган эди. Уларнинг орасида Шомдаги амирларни Мисрга уруш очишга тезлаганлари ҳам

бўлган эди. Қутуз раҳимахуллоҳ Миср тахтига кўтарилганда Баҳрий мамлукларни кечириши ва уларнинг Мисрга қайтишларини эълон қилиши жуда қалтис қарор бўлсада, айти вақтда у ҳикмат йўлини танлашга муваффақ бўлган эди.

Бу қарор Қутуз раҳимахуллоҳнинг олий хулқ эгаси бўлгани, ўч олишга қудрати бўлатуриб ўтмишдаги душманликни унутгани, ҳамда чуқур сиёсий дунёқараш соҳиби эканини кўрсатади. Миср айти дамдаги ҳарбий кучи билан мўғуллар қаршисига чиқа оладиган ҳолатда эмасди. Баҳрий мамлуклар катта куч бўлиб, улар жуда кенг ҳарбий малака соҳиблари ва шу билан бирга кўп маъракаларда тажриба қозонган аскарлар эди. Жумладан, бундан 10 йил олдин (648 ҳ.с.) салибчилар билан бўлган машҳур жанглар: "Мансура" ва "Фарискур" жангларида улар қўшиннинг асосий қисмини ташкил қилган эди. Баҳрий мамлукларнинг Муъиззий мамлуклар билан бирлашиши, мўғулларни қарши олишга қуввати етадиган Ислом лашкарини пайдо қилар эди. Маълумингизки, бирлашиш нусратнинг энг муҳим омил ва сабаби, тарқоқлик эса мағлубият ва ўзаро фитна омилidir.

Қутуз раҳимахуллоҳ Шомга кетган Баҳрий мамлукларнинг ҳолати бекарорлигини яхши биларди. Улар Шомга мажбурликларидан қочиб кетган, уларнинг мулклари, қадр-қиймати ва эътибори Мисрда эди. Улар

Ўзларининг Мисрга қайтишлари ва бирор-бир зиён етмаслиги ҳақидаги беназир эълонни эшитишлари биланок, Салжуқийлар давлати, Карак, Дамашқ, Ҳалаб ва бошқа жойлардан Мисрга қайта бошладилар. Шу тариқа Мамлукларнинг янгидан бирлашишига шароит туғилди. Подшоҳ Қутуз уларни муносиб суратда, камтарона кутиб олди. Подшоҳ ўзининг мамлук эканини унутмаган эди.

Қутуз Баҳрий мамлуклар бошлиғи Рукнуддин Бейбарсни ҳам чақирди. У Баҳрий мамлуклар ичида Қутуз учун мутлақо хатарли шахс ҳисобланарди. Агар Қутуз макр, хиёнат ва сиёсий манфаатнигина кўзлаганида, уни ҳаргиз Мисрга чорламаган бўларди. Рукнуддин Бейбарс Мисрдан қочиб, Дамашққа Носир Юсуф Айюбийнинг ёнига борган эди. Носир Юсуф узоқ замонлар мўғулларга қуллуқ қилган, сўнгра шароит ўзгарганда уларга қарши жанг қилишини даъво қилган хоин эди. Рукнуддин Бейбарс унинг сафига қўшилганида, унинг мўғулларга қарши жанг қилишни эълон қилиб, уни амалга оширмасдан юрганини танқид қилди. Бирок, Носир Юсуф унинг гапига қулоқ солмади. Мўғуллар Дамашқ сари одимлаганида, у армияси билан жанубга қочиб қолди. Оллоҳ йўлида жиҳод руҳи билан тарбия топган Бейбарс ёлғизланиб қолди, сўнгра у ҳам жанубга – Фаластинга қочишга мажбур бўлди.

Мўғуллар Носир Юсуфнинг изидан Фаластинга келганида, у армияси билан бирга Каракка, сўнгра Сахрога қочди. Бейбарс эса, Ғазо ерларида ёлғиз қолди. У ҳар томондан яккаланиб қолган эди. Жанг қилай деса, чорасиз. У Ғазода ёлғиз, Баҳрий мамлуклар эса ернинг машриқу-мағрибига тарқалиб кетган, Миср Муъиззий мамлуклар қўлида. Ўшанда унга кенг ер тор бўлиб, жуда оғир вазиятда қолганди. Ҳолбуки, у Баҳрий мамлукларнинг каттаси, яъни мудофаа вазири манзилатида эди. Ҳозирчи, Ғазода ёлғиз! Шимолдан мўғуллар бостириб келяпти, Носир Юсуф Сахрога қочиб қолган, Мисрдан ўзи қочиб келган. У мана шундай қийин вазиятда турганда, Қутуз раҳимахуллоҳнинг Мисрга мукаррам, азиз, қадди рост ва ўз мансабига қайтиш таклифини эшитди.

Қутуз эътиборини тортган баъзи нуқталар:

Биринчи: У Рукнуддин Бейбарсдаги юксак аскарӣй қобилият ва юқори даражадаги етакчилик маҳоратини ҳамда бу саркардадаги олий исломӣй ҳамиятни кўра олди.

Иккинчи: Бошқалардан ажралиб турувчи заковатли Бейбарсдан мўғулларга қарши жангда фойдаланди. Йўқса, бу заковат Муъиззий мамлукларга қарши хизмат қилиши мумкин эди.

Учинчи: Яна Қутуз Бахрий мамлукларнинг Рукнуддин Бейбарсга содиқлигини яхши биларди. Бейбарс каби инсон қочоқ бўлса, Бахрий мамлуклар бир кунмас бир кун унинг атрофига йиғилмаслигига ҳеч ким қафолат беролмасди. Унинг Бейбарсни ўз сафига қўшилишига тарғиб қилиб қадрлаши, унинг қудрати ва имкониятларидан фойдаланиши юксак сиёсий ҳикмат жумласидан эди. Бу билан у вазиятнинг барқарорлигини қафолатлади ва мўғулларга қарши бор кучни жамлаш муқобилида ички низоларларга чек қўйди. Қутуз раҳимахуллоҳ Рукнуддин Бейбарсни чақиргандан кейин, у Мисрга келди. Қутуз уни яхши кутиб олди ва вазирлар қасрига бошлаб келди ҳамда унга амирлардек муомала қилди. Унга Қалюб¹ шаҳри ва унинг атрофидаги ерларни тақдим қилди².

Ҳа, Қутуз ўч олишга қодир бўлсада афвни танлаб, инсонларни ўз мақомига қўйиб, сиёсий теранлик ва бирдамликда намуна бўлди. Моҳир сиёсатчи бўлиш учун фақат кўзбўямачилик, инсонларга йўқни бор, жиноятни санъат, тўғрини эгри ва шахсий манфаатга эришиш йўлида барча чиркин қабоҳатларни сиёсат, деб аташ шарт эмас. Сиёсат инсонлар манфаатини кўриб, уни ўз манфаатидан устун қилиб, уларни дунё ва охират саодатига улаштиришга уриниш демак.

¹ Рус. Кальюб.

² Сиржоний "Қиссатут-татар" (251, 252 - бет).

Яна Кутуз, ўзига ишонган бошлиқ атрофидаги кучли шахсларни йўқотиш эмас, уларни қозониш муҳимлигини ўргатди. Бу билан у халқнинг ишончини ва муҳаббатини қозонди.

Албатта ҳозирги кунимизда афсонага айланган, аслида Ислом тарихи шодасида маржон-маржон терилган мухлис юртбошилар халқ розилиги ва уларнинг муҳаббатю, ҳурмат-этиборини қозонишигина ўзига мақсад қилиб қўймайди. Ҳақиқий юртбоши Оллоҳ билан ўз орасини тузатишга уринади. Шунда Оллоҳ таоло у билан халқ орасини тузатиб қўяди. Бундай юртбошилар шуҳратнинг ортидан эмас, шуҳрат уларнинг кетидан юради.

Ҳа, Кутуз бу қарорларни халқ муҳаббатини қозониш учун эмас, авваломбор Оллоҳ олдидаги ўз бурчини ўташ, сўнгра халқини мўғулларнинг қора ҳужумларидан қутқариш ва уларнинг бошқа манфаатларини қўриш мақсадиди берган эди.

Оллоҳ таоло Кутуз раҳматуллоҳи алайҳга ўз раҳматини ёғдирсин! Миллатини ҳалокатдан қўриган бошқа бошлиқларни ҳам Оллоҳ жаҳаннам фалокатидан қўрисин!

Шундай қилиб, моҳир саркарда Рукнуддин Бейбарс бошлиқ Баҳрий мамлуклар Миср армиясига бирлашди.

Бу иш Миср халқининг маънавияти ва руҳиятини жуда кўтарди. Баҳрий мамлукларни кечириш қарори Қутуз раҳимахуллоҳ ҳаётида босган энг муборак қадамларидан бири эди. Биз шу босилган қадам муқобилида у кишининг ҳар бир босган қадами эвазига Оллоҳ таоло ажр ёзишини сўраб қоламиз.

Хуллас, Қутуз раҳимахуллоҳнинг биринчи қадами – мамлакатнинг ички вазиятини барқарорлаштириш бўлса, иккинчи қадами – Баҳрий мамлукларни кечириб, улارнинг куч ва имкониятларидан фойдаланиш бўлди.

Миср ва Шомни бирлаштириш ҳаракати

Қутуз раҳимахуллоҳ амалга оширишга киришган учинчи масала – қўшни давлатлар билан дипломатик алоқани яхшилаш, яъни ташқи сиёсатни тиклаш амалиёти бўлди. Миср билан Шом амирликлари орасидаги алоқалар борасида бундан олдин батафсил айтиб ўтдик. Шом амирликлари бир неча бор Мисрга ҳужум уюштиришга, подшо Солиҳ Нажмуддин Айюб раҳимахуллоҳ даврида ўрнатилган келишувни бузишга ҳаракат қилди. Маълумингизки, Дамашқ ва Ҳалабнинг амири Носир Юсуф Боғдод махв этилгандан сўнг, Мисрга уруш очишида ёрдам бериши учун Ҳулагудан ёрдам сўраган эди. Мана шуларга қарамай, Қутуз раҳимахуллоҳ "Ўтган ишга салават" қабилида иш тутиб, бўлиб ўтган келишмовчиликларни унутишга ва Миср

билан Шом ўртасида ҳақиқий бирдамликни ҳосил қилишга ҳаракат қилди. Энг камида Шом амирликларининг бетараф бўлишига, яъни мўғуллар билан урушаётган пайтда фурсатдан фойдаланиб, ҳужум қилиб қолмасликлари ёки мўғуллар сафига қўшилмасликлари учун ҳаракат қилди.

Шом амирларининг тутган ўрни

Қутуз раҳимахуллоҳ Миср ва Шомнинг ўртасини бирлаштиришга қарор қилди. У Шомнинг каттаси, икки асосий шаҳар: Дамашқ ва Ҳалабнинг амири Носир Юсуф билан алоқа ўрнатишга киришди. У Шомнинг бошлиғи манзилатида эди. Қутуз раҳимахуллоҳ Носир Юсуфнинг кимлигини ва ўзини ёқтирмаслигини жуда яхши биларди. Шундай бўлса ҳам, Қутуз раҳимахуллоҳ унга ажойиб мактуб йўллади. У мактубда гўё энг яқин кишисига хитоб қилаётгандай эди. Бу мактуб мўғуллар Ҳалабга бостириб келишидан олдин йўлланган бўлиб, Носир Юсуф билан Қутуз ўртасида мўғулларга қарши бирлашиш имконияти туғилган эди. Ўша вақтлар Носир Юсуф мўғулларга жанг эълон қилган ва Дамашқда ҳарбий лагер ўрнатган эди. Қутуз раҳимахуллоҳ ундаги хато ва камчиликлардан кўз юмиб, сафларини бирлаштиришни хоҳлади. Қутуз раҳимахуллоҳ Носир Юсуфнинг асосий мақсади бошқарув курсисида қолиш эканини, уни бундан бошқа нарса қизиқтирмаслигини яхши билгани ҳолда муносиб мактуб битти ва унга

жўнатди. Мактубда Миср ва Шомни бирлаштириш ҳамда бунда Носир Юсуфнинг подшо бўлиши, Қутуз эса унга тобе бўлиши баён қилинган эди! Ваҳоланки, Қутуз раҳимахуллоҳ унга қараганда анчагина яхши саркарда ва сиёсатчи бўлиши баробарида, Миср ҳам Дамашқ ва Ҳалабдан мавқеи баланд эди. У мактубда подшо Носир билан салтанат талашмаслиги ва унга қаршилиқ қилмаслиги ҳамда ўзининг Миср диёридаги унинг ноиби бўлишини баён қилди. Носир қачон Мисрга келса, Миср ва Шомни бирлашиши учун дарҳол уни тахтга ўтиргизишини айтди. Бу афсонавий таклифни моддий сиёсат мезони билан ҳисоб қилувчи инсон тасаввурига ҳам сиғдира олмайди. Буни иймон тарозуси билан ўлчайдиган инсонларгина ҳазм қила олади.

Қутуз раҳимахуллоҳ Носир Юсуфнинг икки давлатни бирлаштиришда иккиланиши ёки унинг мутлақо Мисрга келишдан кўркишини билароқ, мўғулларга қарши урушда унга мадад беришини ўртага ташлади. У Носир Юсуфга шундай деб мурожат қилди: *"Бирлашишни истасанг, бирлашамиз. Бирлашмасдан мўғулларга қарши курашда ёрдам беришимни хоҳласанг, ёрдам бераман. Мақсадимиз бир. У ҳам бўлса мўғулларни тор-мор қилиш! Агар ёрдамимни ихтиёр қилсанг, хизматингдаман. Истасанг, ўзим ва аскарларим билан келажак жангда, яъни мўғулларга қарши жангда кўмакка бораман. Агар боришимдан хавотиринг бўлса, ўзинг ихтиёр қилган аскарларимни*

ҳузурингга йўллайман"³. Бироқ Носир Юсуф Қутуз раҳимахуллоҳ томонидан бўлган олийжаноб нидоларга ижобат қилмади ва бирлашишдан бош тортди⁴. Чунки у аслида мўғулларга қарши курашишни ният қилмаган эди. Шу сабабли қўшимча мададга ҳам эҳтиёжи йўқ эди. Мўғуллар етиб келгудек бўлса, қочиб қолишни фикр қилганди. Миллатини ҳимоя қилиш унинг хаёл кўчасидан ўтмаган эди, десак янглиш бўлмас. Кунлар ўтди, Ҳалаб ишғол қилинди ва Дамашқ таҳдид остида қолди. Носир режасига кўра Фаластинга қочиб қолди. У армияси билан Фаластинга етганида тақдирда ёзилиб, ўз вақтини кутаётган иш содир бўлди. Носир Юсуф армияси ундан ажралиб, мухлис, моҳир сардор Қутуз раҳимахуллоҳ сафига қўшилди. Носирнинг тахтинигина эмас, умматнинг келажагини қўриш – Оллоҳ йўлидаги жиҳод сари кетишди. Носир Юсуф сўққа боши билан Каракка, ундан сўнг Сахрога – Урдуннинг жанубида жойлашган ал-Жафр минтақасига – кетишга мажбур бўлди. Ҳали унинг оқибати нима билан якун топишига гувоҳ бўламиз.

Носир Юсуфнинг лашкари Қутузнинг сафига қўшилиши, унинг қувватини оширди. Қутуз фақат Носир Юсуф билан дипломатик алоқа тиклашгагина

³ Қосим Абдуҳ "Султон Музаффар Сайфуддин Қутуз" (86 - бет).

⁴ Саллабий "ал-Мўғул" (350 - бет).

чекланмади, балки Шомдаги бошқа амирликларга ҳам элчи жўнатди.

Хамаҳнинг амири Мансур унга ижобат қилди. Маълумингизки, Хамаҳ⁵ мустақил амирлик эди. Амир Мансур армиясини олиб, Мисрга келди ва Қутузнинг армияси сафига қўшилди⁶.

Қутуз Урдун⁷даги Карак амири Муғис Умарга мактуб йўллади. Мисрга икки марта: Боғдод ағдарилишидан олдин ва ундан кейин икки марта ҳужум уюштирган шахс шу Карак амири Муғис Умар эди. Қутуз раҳимахуллоҳ қиёматда тарозида оғир келувчи гўзал исломий хулқларнинг татбиқи қандай бўлишини кўрсатиб берди. У олдин юзага келган барча ихтилоф ва келишмовчиликлардан кўз юмди. Мусулмонлар орасида юзага келган низоларни унутди. Бироқ Муғис Умар тамошабин бўлишни афзал кўрди⁸. У Носир Юсуф тарафдорларидан бўлиб, у уруш эълон қилганда унга ижобат қилган, у Сахрога қочиб кетгандан кейин, Карак қўрғонига кириб олган эди. У ҳам Носир ортидан юрди. Гумроҳлиги ҳақиқатни кўришдан тўсди. У Мамлуқларни ёқтирмас эди. Шунинг учун Қутузга қўшилмасдан ҳодисаларни ташқарида туриб кузатиш йўлини танлади.

⁵ Ёки Хама, "Қўрғон" деган маънони билдиради.

⁶ Гомидий "Жихадул мамалик" (106 - бет).

⁷ Иордан.

⁸ Саллабий "ал-Мўғул" (350 - бет).

Ғолиб ким бўлса, ўшанга қўл беришим лозим, деб билди.

Ҳимснинг амири Ашроф Айюбий Қутузга қўшилишдан кескин бош тортди ва мўғуллар билан ҳамкорликни афзал, деб билди. Ҳулагу унга Шом амирликларининг ҳаммасини мўғуллар номидан бошқарув мансабини тақдим қилди!⁹

Банияс амири Саъид Ҳасан ибн Абдулазиз ҳам мусулмонларни қўйиб мўғулларга қўшилди!¹⁰ Ва лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаҳ.

Ҳижрий 658 сананинг бошларигача бўлган босқич

Қутуз раҳимахуллоҳ билан бирга тарих саҳифаларини varaқлаб, турган нуқтамизни бир аниқлаб олсак:

Биринчи: Мисрда ички вазият барқарор, янги ҳукумат Қутуз раҳимахуллоҳга содиқ эди.

⁹ Саллабий "ал-Мўғул" (350 - бет).

¹⁰ Саллабий "ал-Мўғул" (350 - бет).

Иккинчи: Ўша дамларда давлатнинг биринчи ва асосий вазифаси очиқ-ойдин, равшан эди, у мўғулларга қарши жангга қўшин ҳозирлаш.

Учинчи: Баҳрий мамлукларни афв қилиш ва уларни Мисрга омонлик билан келишларига даъват. Бу нафақат мамлукларнинг, ҳатто Миср халқининг ҳам тинч ва осойишталигига олиб келди. Баҳрий ва Муъиззий мамлукларнинг бирлашиши Миср куролли кучлари қувватини бениҳоя оширди.

Тўртинчи: Миср армияси сафига кўплаб шомлик аскарлар қўшилди. Ҳалаб ва Дамашқ амири Носир Юсуфнинг катта сондаги армияси, амир Мансур бошлиқ Ҳамаҳ қўшини Қутуз армияси сафига кирди¹¹.

Булар 658 ҳ.с. / 1260 м.с.лар бошларида Мисрдаги аскарий ва сиёсий ҳолат эди. Ўша дамлар Ҳалаб, Дамашқ, Фаластин ва Ғазо мўғуллар томонидан ишғол этилди. Мўғуллар Мисрга жуда яқин келиб қолган эди. Улар Мисрдаги Сино ярим оролига атиги 35 км узоқликда эди.

¹¹ Сиржоний "Қиссатут-татар" (257, 258 - бет).

Миср халқининг аҳволи

Одатда иқтисодий тангликлар халқнинг яшаш тарзи ва кундалик ҳаётига катта таъсир қилади. Албатта кунлик лукмасига зўрға етишган, бир бурда нонга зор бўлган халқ, бундай оғир ва машаққатли синовга кириши учун фактгина ўлимдан қўрқмаган, умматини Оллоҳ ризоси учун ҳаёти эвазига бўлса ҳам кутқара оладиган инсонлар бўлиши керак бўлади. Бундай заҳматлар иймон қаршисида саодатга айланади.

Кутуз ҳукуматни ғоят қийин бир аҳволда қўлга олган эди. Ўн йил давомида юз берган тахт учун кураш, фитналар сабаб бошлиқ билан халқ орасида катта бўшлиқ ҳосил қилган эди. Тахтга мустаҳкам жойлашиш ташвишидаги юртбошилар халқ билан шуғулланишга вақт ажрата олмадилар. Алҳол, Миср халқи баҳайбат мўғул қувватини қарши олиши ва улар билан жанг қилиб, уларни енгиши мумкинлиги тасаввурга ҳам сиғмайди. Миср халқи ҳам бошқа мусулмонлар сингари мўғуллардан қўрқар, мўғул лашкарини кўриш у ёқда турсин, уларнинг хабарини эшитганларида қўрқувдан титроқ тутадиган даражада эди. Мўғуллар Мисрга яқинлашган сари уларнинг қўрқувлари ва хавотирлари ортиб борарди.

Бу ҳолатда халқнинг маънавияти ва руҳиятини кўтарадиган, уларнинг ўй-фикрини ўзгартирадиган,

дини, ватани, умматини ҳимоя қилиш ғурурини уйғотадиган туртки, далда лозим эди. Бу иш Қутуз раҳимахуллоҳ вазифалари орасида энг қийинларидан бири эди. Зеро, халқ билан қувватланмаган қўшин ҳаргиз кучли бўлолмайди. Бошлиқ ҳам, армия ҳам халққа суяниши шарт. Йўкса, нусратга эришиш амри маҳолдир. Жанг ҳақиқий суратдаги жанг бўлиши учун эркак-аёл, ёшу-қари бир тан, бир жон бўлиб, бир ёқадан бош чиқариб, оёққа турмоғи лозим. Бунинг учун халқ комил тайёргарлик кўриши даркор эди.

Қутуз раҳимахуллоҳнинг олдида ўта муҳим вазифа, халқни Оллоҳ учун, Ислом дини учун жонларини фидо қиладиган мужодала руҳида тарбия қилиш эди. Бу иш ўзига яраша машаққат эди. Бироқ ўша вақтлар Оллоҳ таоло Миср халқига неъмат қилиб берган икки нарса бор эди. Бу икки нарса Қутузнинг ишини нисбатан енгиллаштирди. Бу икки бебаҳо нарса халқда топилар экан, Оллоҳнинг фазли билан гирифтор бўлган тангликдан чиқиб, янгидан ҳаракатга келиши, умматни оёққа турғизиши ва душман ким бўлишидан қатъий назар у билан кураша олиши мумкин бўлади.

Биринчи: Шаръий билим ва уламолар

Миср халқида сақланиб қолган илм ва уламолар борлиги Қутузга яхши дастак эди. Салоҳуддин Айюбий хабис Фотимийлар давлатини ағдариб, Мисрда сунний

мазҳабни қарор топтиргандан буён омма инсонлар ва ҳокимлар назарида олимларнинг мавқеи баланд бўлиб келди. Маълумингизки, Шажаратуд-Дур Мисрга ҳокима бўлганида уламолар қаттиқ норози бўлган, ҳатто маликанинг ўзига ҳам инкор маъносидаги мактубларини ёзишган эди. Олимлар аёл кишининг бошлиқ бўлиши мумкинмаслигини баён қилиб, халқни унга қарши оёққа тургизган эдилар. Шажаратуд-Дур ҳам, унинг аъёнлари ҳам олимларни тинчитишга қодир бўлмаган, уларнинг ҳур фикрларига қаршилиқ қила олмаган эдилар. Оллоҳнинг изни билан, фақат Ўзи учун ҳақни баралла айта олган бу олимларнинг на дарслари ва на хутбаларидан манъ қилишга ҳеч ким журъат қила олмаган эди.

Шунингдек, Айюбийлар мамлукларнинг тарбия услубларида аввало диний тарбия, сўнгра чавондозлик, қиличбозлик, мерганлик каби ҳарбий билимларни беришда уламоларга эҳтиёжи бўлган эди. Бу тарбия Мамлукларга етарлича ижобий таъсир этган, натижада улар илмни ва уламоларни қадрлайдиган бўлиб улғайишган эди. Агар киши Оллоҳ ва Расулининг (саллоллоҳу алайҳи ва саллам) сўзидан баҳс этса, ҳокиму- маҳкум, унинг атрофига тўпланиб, кулоқ солар эдилар.

Миср халқи динни мутлақо қадрлар ва Исломга чексиз муҳаббатли эди. Миср халқининг илм ва

уламоларга нисбатан бундай юксак хурмати ўз юртларида одамларга таълим беришдан четлатилган олимлар учун бошпана бўлишига сабаб бўлган эди. Шу сабаб Миср ва Азҳар уламолари иши авжида эди. Азҳари шариф ўша пайтлар тамоман сунний мазҳабда бўлиб, Ислом оламининг турли ўлкаларидан олимлар оқиб келар ва Мисрда илм савияси ортишига ўз ҳиссаларини қўшар эдилар.

Мисрликлар ва Мамлуклар ҳаётида шайх Иzz ибн Абдуссалом раҳимахуллоҳнинг тутган ўрни

Миср ҳақида сўз борар экан уни бундай равнақиға ўзининг катта ҳиссасини қўшган олим Иzz ибн Абдуссалом ҳақида қалам сурмай иложимиз йўқ. Илм нур бўлгани каби Мисрға нур сочган олимимиз билан қисқача танишиб ўтсак мақсадға мувофиқ бўлади, деб ўйлайман ҳамда китобхондан бу борадаги тасарруфимизға мавзудан четға чиқиш, дея баҳо бермасликларини умид қиламан.

Ўша вақтлар Мисрға келган машҳур олимлардан бири Иzz ибн Абдуссалом¹² раҳимахуллоҳ эди. У киши Абдулазиз ибн Абдуссалом ибн Абул Қосим ибн Ҳасан

¹² Иззуддин Абу Муҳаммад ас-Сулабий ад-Дамашқий аш-Шофиъий, Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/441).

ас-Суламий (асли) Мағрибий (туғилган жойига нисбатан) Дамашкий (вафот этган ерига нисбатан) Мисрий (мазҳабига кўра) аш-Шофиъий¹³ бўлиб, куняси Абу Муҳаммад, халқ орасида танилган лақаблари: Иззуддин, имом Изз, Султонул-уламо, Шайхул-ислом бўлган¹⁴. У 577 ҳ.с. / 1181 м.с.да Дамашкда дурадгор оиласида таваллуд топган¹⁵, яъни Қутуз раҳимахуллоҳ Мисрга волий бўлган кезларда 80 ёшдан ошган эди. Изз ибн Абдуссалом раҳимахуллоҳ улуғ олимлардан бўлиб, маломатдан заррача кўркмай, ўз замонаси подшоҳларигача ҳақни журъатла етказиб, амру маъруф қилиб, мункардан қайтаргани учун унга "Уламолар султони", деган лақабни шогирди Тақийюддин Ибн Дақиқ ал-Ийд раҳимахуллоҳ қўйган эди¹⁶. Дарҳақиқат, шайх ибн Абдуссалом раҳимахуллоҳ илмга амал қилган, суннатга қаттиқ эргашган, зарурат ҳолатида масалаларда ижтиҳод қилиш, ибодат ва ақидавий масалаларда фатво ҳамда ижтимоий ва сиёсий ишларда ҳам фатво бера оладиган буюк олим эди. Ҳатто Заҳабий раҳимахуллоҳ шайх ибн Абдуссалом раҳимахуллоҳнинг мужтаҳид даражасига етганлиги хабарини берган¹⁷. Шайх раҳимахуллоҳ илмни ёшлигидан эмас, 20 ёшдан кейин олишга киришган бўлсада, у нафакат ўз замони

¹³ Заҳабий "Сияру Аълам ан-нубула" (3037 - р).

¹⁴ Муҳаммад Зухайлий "Изз ибн Абдуссалом" (39 - б).

¹⁵ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/441).

¹⁶ Муҳаммад Зухайлий "Изз ибн Абдуссалом" (39 - б).

¹⁷ Заҳабий "Сияру Аълам ан-нубула" (3037 - р).

олимлари, хатто бутун Ислом тарихида кўзга яққол ташланувчи етук олим даражасига чикди.

Устозлари:

1. Фахруддин ибн Асокир (620 х.с. вафот этган).
2. Жамолуддин ал-Харастоний (614 х.с. вафот этган).
3. Сайфуддин ал-Омадий (550 - 631 х.с.).
4. Қосим инб Асокир (600 х.с. вафот этган).
5. Абдулатиф ибн Шайх аш-Шуюх (596 х.с. вафот этган).
6. Аш-Хушуйй (597 х.с. вафот этган).
7. Ханбал Рософий (604 х.с. вафот этган).
8. Умар ибн Тобарзод (607 х.с. вафот этган).
9. Шиҳобуддин Сухрурдий (632 х.с. вафот этган).

Шогирдлари:

1. Шайхул-ислом ибн Дақиқ ал-Ийд (625 - 702 х.с.).
2. Аҳмад ибн Абдулрахмон Қорофий (684 х.с. вафот этган).
3. Жалолуддин Дашнавий (615 - 677 х.с.).
4. Аҳмад ибн Фарах Ишбилий (625 - 699 х.с.).
5. Шарофуддин Абу Муҳаммад Думётий (613 - 705 х.с.).
6. Шиҳобуддин Абу Шомах (599 - 665 х.с.).
7. Тожуддин Фаркоҳ (624 - 690 х.с.).

8. Садруддин ибн бинт ал-Иъазз (625 - 680 х.с.).
9. Абу Аҳмад ибн Зайтун (691 х.с. вафот этган).

Шайх раҳимахуллоҳ бир неча шаръий билимларга оид китоблар ёзган. Жумладан, тафсир, ҳадис, сийрат, иймон, эътиқод, тавҳид, фикҳ, усули фикҳ, фатво ва тасарруфга тааллуқли уммат учун манфаатли бўлган ўнлаб китоблар муаллифидир.

Шайх Изз ибн Абдуссалом раҳимахуллоҳ Дамашқда подшоҳ Солиҳ Исмоил Айюбий даврида яшаб, амру-маъруф наҳий-мункар¹⁸ қилар эди. Солиҳ Исмоил Миср подшоҳи Солиҳ Нажмуддин Айюбнинг укаси бўлиб, ундан тамоман ўзгача шахс эди. У салибчилар билан ҳамкорлик қилиб, юртига хоинлик қилди. Салибчилар билан Мисрга биргаликда урушга кириш ва уларга қурол-аслаҳа сотишга ҳамда Сафад, Сайда ва Шакиф қалъа(шаҳар)ларини таслим қилишга битм тузди. Бу ҳодиса 638 х.с. юз берган эди¹⁹. Шайх Изз ибн Абдуссалом раҳимахуллоҳ подшоҳ Солиҳ Исмоилнинг бу ишини кескин инкор қилди ва минбарда хутба қилиб, подшоҳнинг бу ишини қоралади. Ислом диёрига салибийларни олиб киргани ва уларга қурол сотишга изн

¹⁸ Яхшиликга буюриб ёмонликдан қайтариш дегани, бу истилоҳ аксар китобхонларга тушунарли бўлсада баъзи ёшларимизга бу эски терминлар ёд бўлсин, дея таржима қилмасдан айнан нутқини ёздик.

¹⁹ Саллабий "Сафҳат матвийя мин ҳаёти султони улама" (19 - бет) китобидан нақл қилган, Саллабий "Шайх Изз ибн Абдуссалом".

берганини инкор қилди. Шайх золим подшоҳга ҳақ калимани баралла айтди²⁰. Бунга чидолмаган подшоҳ Солиҳ Исмоил Изз ибн Абдуссалом раҳимахуллоҳни қозилик мансабидан четлатди, хутба қилишини манъ қилди ва охири зиндонга ҳам ташлади. Маълум вақтдан кейин уни маҳбусликдан озод қилди-да, каттароқ зиндонга ташлади. Бу зиндон гапирмаслик, дарс бермаслик ва хутба қилмаслик зиндони эди²¹. Олим киши учун бундан каттароқ зиндон ҳам борми?! Сўнгра шайх раҳимахуллоҳ Дамашқда ҳақни айтишдан сукут қилгандан кўра динни тарқатиш учун Қуддусга кетишни лозим топди. Қуддусда бир муддат қолгач, подшоҳ Солиҳ Исмоил Қуддусга салибчилар билан бирга келди ва шайхга чопар жўнатди. Унга марҳамат кўрсатиши, ҳатто олдинги мансабига қайтаришини ваъда қилди. Бунинг эвазига олимлар султониға ўта оғир шартларни қўйди, акс ҳолда зиндонбанд қилинишини айтди. Чопар олимлар султонининг олдиға келиб, *"Илгариги мансабингизга қайтишингиз ва ундан зиёда нарсаларга эришинингиз учун фақатгина подшоҳга таъзим бажо келтириб, бориб унинг қўлларини ўпишингиз кифоя!"* – дея хабар берди. Шайх Изз ибн Абдуссалом раҳимахуллоҳ бунга *"Эй нотавон! Мен унинг қўлини ўпишим эмас, у менинг қўлимни ўпишиға ҳам рози эмасман! Эй қавм! сизлар тоғда бўлсангиз мен*

²⁰ Зухайлий "Изз ибн Абдуссалом" (176 - бет).

²¹ Зухайлий "Изз ибн Абдуссалом" (176 - бет).

боғдаман, сизларга бало бўлган - бу кунингиздан мени саломат сақлаган Оллоҳга ҳамд бўлсин!" – дея кескин раъд жавобини берди. Шунда элчи *"ундай бўлса, мен сизни қўлга олишим ва қамашим керак"*, деди. Шайх раҳимахуллоҳ унга *"Сиз вазифангизни бажаринг"*, деди. Бундан дарғазаб подшоҳ Солиҳ Исмоил ўзининг чодирига ёнма-ён шайх учун чодир курдириб, ўша ерда зиндонбанд қилди²². Олимлар султони раҳимахуллоҳ ўзи учун бунёд қилинган чодирли камоқда куръон тиловат қилар, подшоҳ Солиҳ эса, ўз чодирда уни тинглаб ўтирар эди. Кунлардан бир кун подшоҳ Солиҳ ҳузурига салибий подшоҳлар ташриф буюрдилар. Солиҳ Исмоил Айюбий уларга хушомад билан тилёғламачилик қилиб, гўё уларни рози қилмоқчи бўлгандай: *"Куръон ўқиётган одамни овозини эшитаяпсизми?"* – деди. Салибий подшоҳлар: *"Ҳа"*, – дедилар. *"Бу мусулмон олимларининг катталаридан, у менинг сизларга мусулмонлар қўргонларини таслим қилганимни инкор қилгани учун дастлаб Дамашқда қамадим ва мансабидан четлатиб, хутбадан манъ қилдим. Сўнгра Дамашқдан қувиб солдим, Қуддусга келди. Сизларни деб мана яна ушлаб, зиндонбанд қилдим"*, – деди. Салибий подшоҳлар унга: *"Агар бу киши насроний қиссислардан бўлганда эди, оёқларини ювиб, ундан тушган сувни ичган*

²² Саллабий "Сафҳат матвийя мин ҳаёти султони улама" (26 - бет) китобидан нақл қилган, Саллабий "Шайх Изз ибн Абдуссалом".

бўлардик!", – деб жавоб бердилар²³. Субҳаналлох!! Ҳа, олимнинг ҳурмати оёқ ости қилган подшоҳ Солиҳ Исмоил ҳатто ўзи илтифот кўрсатиб турган насронийлар томонидан ҳам бу қилмишига қораланди. Оллоҳ ҳақиқатда улуғлаётган инсонга нисбатан унинг душманлари қалбига ҳам вақор солиб қўйиши ана шундай бўлади.

Подшоҳ Солиҳ Нажмуддин Айюб 643 х.с. / 1245 м.с. Қуддусни ва байтул Макдисни озод қилганида Изз ибн Абдуссалом раҳимахуллоҳни ҳам маҳбусликдан озод қилди, сўнгра шайх Мисрға борди²⁴. Подшоҳ Солиҳ Нажмуддин Айюб унга "Амр ибн Ос" номидаги масжидда имом хатиблик қилиш ва қозилик мансабини берди²⁵.

Мисрда подшоҳ Нажмуддин Солиҳ Айюб сотиб олган мамлуклар юқори мансабларга кўтарилган бўлиб, аксарият ишлар ўша мамлуклар томонидан бошқарилар, подшоҳдан кейинги ноиби ҳам мамлуклардан эди. Буни кўрган шайх раҳимахуллоҳ шариятда қулларнинг ҳақ-ҳуқуқларини баён қилишга киришди. У қуллар хур кишилар устидан бошлиқ бўлолмаслиги ва уларнинг

²³ Саллабий "Сафҳат матвийя мин ҳаёти султонил улама" (26 - бет) китобидан нақл қилган, Саллабий "Шайх Изз ибн Абдуссалом".

²⁴ Саллабий "Сафҳат матвийя мин ҳаёти султонил улама" (26 - бет) китобидан нақл қилган, Саллабий "Шайх Изз ибн Абдуссалом".

²⁵ Саллабий "Шайх Изз ибн Абдуссалом".

тасарруфотлари саҳиҳ эмаслиги борасида фатво чиқарди. Мамлукларнинг юқори мансабга ўтириб, хурлар устидан ҳукм юргизиши халқ ғазабини оширгани ортидан шайх Изз ибн Абдуссалом раҳимахуллоҳнинг бу фатвоси Мисрда вазиятни янада кескинлаштирди. Бундан сўнг мамлуклар шайхнинг олдига келиб, фатвони бекор қилишини талаб қилишди, ҳатто таҳдид ҳам қилдилар. Шайх Изз ибн Абдуссалом раҳимахуллоҳ ҳақ калиманинг бадалига ҳеч нарсани алмаштирмади ва уларга раъд жавобини берди. Иш султон Солиҳ Айюбга етиб борди. Султон Солиҳ Нажмуддин Айюб бу фатводан ажаблана уни раъд қилди²⁶. Бу ҳақдаги гап-сўзни йиғиштиринг, деди. Шунда шайх Изз ибн Абдуссалом раҳимахуллоҳ аччиқ бўлсада бу ҳақиқатга қулоқ солинмагани учун бу масъулиятни тарк қилиб, Қоҳирадан бутунлай кетишга қарор берди. Муфтий гапирган ҳар бир сўзи учун Оллоҳ ҳузурида жавоб бериши, ботилни кўриб инкор қилмагани учун сўралиши олимлар султони каби бир буюк олимга янгилик эмас эди, албатта. Олимларимиз айтганларидек фатво берувчи киши Оллоҳ номидан имзо отувчи кишидир. У истефога чиқди ва бир эшакка ўзи, бошқа эшакка аҳлини ўтқазиб, шаҳарни тарк қилар экан унга минглаб кишилар: олимлар, солиҳ кишилар, тижоратчилар, ҳатто аёллар ва болалар эргашишди. Улар: *"Агар Изз ибн*

²⁶ Саллабий "Сафҳат матвийя мин ҳаёти султони улама" (31 - бет) китобидан нақл қилган, "Султон Сайфуддин Қутуз ва маъракату айн жалут" (35 - бет).

*Абдуссалом ва у каби китоб ва суннатни қоим қилувчи, маъруфга буюриб, мункардан қайтарувчи, маломатдан қўрқмасдан Оллоҳнинг йўлида юрувчи олимлар бўлмаган Мисрда хайр йўқ", дейишди*²⁷. Бу ўринда ҳақиқий ислом олимларининг тақвosi ва дунёдан зуҳдлари намоён бўлади, шайх раҳимахуллоҳнинг аҳли ва кўчи икки эшакка юк бўлгани бунга ёрқин далилдир.

Бу ҳолатдан хабар топган Султон Солиҳ Нажмуддин Айюб дарҳол унинг ортидан бориб, уни орқага қайтишига кўндирди. Фатволари кучга киришига ваъда берди. Шайх раҳимахуллоҳ *"Дастлаб мамлук амирлар сотилади, сўнгра сотиб олган киши уларни озод қилади, агар илғари бу амирлар байтул молдан сотиб олинган бўлса, пули байтул молга қайтарилади"*, - деди. Бу иш мукамал бажарилиши учун шайх Изз ибн Абдуссалом раҳимахуллоҳнинг ўзи унга бош-қош бўлди. У мамлук амирларни сотиш учун чақирди. Шайхнинг чақириғини эшитган подшоҳ ноиби у ким бўлибдики бизни чақириб, сўнгра сотармиш, ҳолбуки, биз ер юзининг подшоҳлари бўлсак! Оллоҳга қасамки, мана шу қиличим билан уни ўлдираман, деб шайхнинг уйи сари равона бўлди. Шайхнинг уйига келиб, эшигини қокди, шайхнинг ўғли чиқиб, ҳаяжон билан отасининг ҳузурига кирди ва подшоҳнинг ноиби қора ниятда қиличини ялонғочлаб тургани хабарини берди. Шунда

²⁷ Саллабий "Султон Сайфуддин Қутуз" (35 - бет).

ибн Абдуссалом раҳимахуллоҳ: *"Эй болам! Отанг Оллоҳнинг йўлида ўлдирилишга арзирмаса керак"*, дея подшоҳ ноибини қарши олишга чикди. Подшоҳ ноиби уни кўргани он унинг ҳайбатидан ҳаяжонга тушиб қўли титраб, қиличи ерга тушиб кетди ва ўзи ҳам отидан тушиб, йиғлаганича *"Эй саййидим! Яхши, яхши, сиз айтганингиз бўлади! Нима қилайлик?"* – деди.

Шайх: *"Сизларни чақиряпман, келинлар! Сўнгра сизларни сотиб, пулини мусулмонлар манфаатига сарф қиламан"*, – деди²⁸.

Амирлар бирин-кетин келишди, шайх раҳимахуллоҳ уларга нарх тайин қила бошлади, биридан иккинчиси, иккинчисидан учинчисини нархини баландроқ қилиб қўйди, бу ҳодисага гувоҳ бўлиб турган халқ ҳам амирларга нарх қўйишда ўз ҳиссаларини қўшдилар. Амирларнинг нархи анчагина қимматлаб кетди, сўнгра подшоҳ Нажмуддин Айюб уларни сотиб олди ва озод қилди, уларнинг пуллари байтул молга қайтарилди. Шу тариқа Мамлуклардан бўлган амирлар сотиб олинди, сўнгра озод қилинди ва ўз мансабларида қолдирилди. Шу сабаб шайх Изз ибн Абдуссаломга

²⁸ Саллабий "Сафҳат матвийя мин ҳаёти султонил улама" (33, 34 - бет) китобидан нақл қилган, Саллабий "Шайх Изз ибн Абдуссалом".

"Бааиъул умаро"²⁹ (амирлар сотувчиси) деган лақаб нисбати берилди³⁰.

Мисрда қабих бир жаҳолат ҳолати бор эди. Миср подшоҳи ҳайит намозидан кейин Миср қалъасига келиб, тахтига ўтирар, Мисрдаги бутун амирлар, аскарбошилар ва аскарлар жамланиб, ғалати бир урф амалга оширилар эди. Яъни бу расм-русмга кўра ҳамма Миср подшосининг олдига келиб, йиқилиб ерни ўпиб ўтарди, бошқача қилиб айтганда сажда қилиб ўтарди. Буни ўз кўзлари билан кўриш учун шайх Изз ибн Абдуссалом раҳимахуллоҳ ҳайит тонгида Миср қалъасига келади, не кўз билан кўрсинки, амирлар, аскарбошилар ва аскарлар подшоҳ қаршисида ерни ўпиб ўтмоқда!! Шунда шайх раҳимахуллоҳ бутун амирлар, аскарбошилар ва аскарлари олдига бор овози билан қичқириб: *"Эй Айюб! Оллоҳ таоло: сени Мисрга волий қилгандим, сен унда ароқларни сотилишини мубоҳ қилдингми?! – деб сўраса, Унинг ҳузурида ҳужжат топиб бероласанми?"* – деди.

Султон Айюб ўзини билмасликка олиб *"ээ, шундаймикан?"* – деди.

²⁹ "Бааиъул мулук".

³⁰ Зуҳайлий "Изз ибн Абдуссалом" (182 - бет).

Шайх раҳимаҳуллоҳ янада овозини баландлатиб:
*"Ҳа, фалон-фалон жойда хамр сотилади ҳамда бошқа
мункар ишлар ҳам содир бўлади. Сен эса мамлакатингда
неъматларга бурканиб юрибсан",* – деди.

*Эй Саййидим! Уларни нима қилишга ҳайронман,
чунки улар отамнинг давридан буён бор"* – деди султон.

Шунда Шайх раҳимаҳуллоҳ: **"Сен: Албатта бизлар
ота-боболаримизни бир миллат – дин устида
топганмиз ва албатта бизлар уларнинг изларидан
бориб ҳидоят топгувчидирмиз"**³¹, *дегувчилардансан",* –
деди.

Шу дамда подшоҳнинг қалбига кўрқув тушди ва
ароқ сотиладиган барларни ёптириб ташлади!³²

Шайх ибн Абдуссаломдан подшоҳ, унинг
вазирлари, кўрбошилари ва барча аскарлари ҳузурида
кўрқмай, журъатла хитоб қилгани ва подшоҳни
шайхнинг ҳайбати босиб, унинг талабини ижобат
қилгани сабаби сўралганда шайх раҳимаҳуллоҳ:
"Подшоҳни катта дабдабада кўрдим ва ўзига ортиқча

³¹ Зухруф: 22

³² Саллабий "Сафҳат матвийя мин ҳаёти султони улама" (28 - бет)
китобидан нақл қилган, Саллабий "Шайх Изз ибн Абдуссалом";
Шайх Муҳаммад ибн Мусо аш-Шариф "Ахбарус-салаф ас-солиҳ".

бино қўйиб кибрланмасин, дея уни пастга тушириб қўйиши керак, деб билдим", деди.

Ундан кўркмадингизми? – дейилди. Шайх раҳимахуллох: *"Оллоҳнинг ҳайбатини ёдимга олдим, шунда подшоҳ қаршимда эътиборсиз бўлиб қолди",* – деди³³. Шайх Изз ибн Абдуссалом раҳимахуллох журъат, шижоат, амру-маъруф наҳий-мункар майдонида уммат тарихида зарбулмасал бўлган намоёнда олим эди.

У киши раҳимахуллох 643 ҳ.с. / 1245 м.с.дан ҳозиргача, яъни 658 ҳ.с. / 1260 м.с.гача 15 йил давомида Мисрда истиқомат қилиб келди. Ва Мисрда ўз фаолиятини – яъни Дамашқда манъ қилинган даъватларини – давом эттирди.

Шайх Изз ибн Абдуссалом раҳимахуллоҳнинг қиссасидан маълум бўладики, ўша пайтлар Мисрда илм ва олимларнинг қадри жуда баланд бўлган. Миср халқи кучли бўлишининг асосий сири илм ва олимларнинг қадрланишида эди. Зеро, Оллоҳ йўлида қурбон бўлишни орзу қилиш каби маънавиятни халққа ҳар доим уламолар улашиб келгандир. Бу даъватни халқ онгига етиб бориши учун уламоларнинг бўлиши шарт! Агар

³³ Саллабий "Сафҳат матвийя мин ҳаёти султонила улама" (28 - бет) китобидан нақл қилган, Саллабий "Шайх Изз ибн Абдуссалом"; Шайх Муҳаммад ибн Мусо аш-Шариф "Ахбарус-салаф ас-солиҳ".

илм, олимлар ва диннинг қиймати бўлмаса, уммат учун нусрат умиди узокдир.

Иккинчи: Оллоҳ йўлидаги мужодала

Оллоҳ йўлидаги мужодала руҳи Миср халқининг иккинчи кучи эди. Ўша дамлар мисрликлар ҳақиқий маънода яшаш учун Оллоҳ йўлда курашиш лозимлигига иймонлари комил эди. Тахт учун кураш, фитналар авж олган, иқтисодий танглик ҳукм сурган пайтларда ҳам халқ назарида жиҳоднинг қиймати камаймаган эди.

Миср ва Шомга уюштирилган мунтазам салиб юришлари уруш руҳини мисрлик мусулмонлар онгига муҳрланиб қолишига сабаб бўлган эди. Мисрликлар доимий тинчлик бўлишини ақлларига сиғдира олмасдилар. Зеро, ҳақ аҳли билан ботил аҳлининг ўртасидаги кураш то Қиёмат давом этажаги Оллоҳ таолонинг ер юзида жорий бўлувчи қонунларидандир. Ҳақ билан ботил бор экан улар ўртасида кураш ҳеч қачон тўхтамаган. Оллоҳ таоло ҳақни зоҳир қилгунга қадар тўхтамайди ҳам.

Мисрдаги мусулмонлар Оллоҳ йўлидаги жиҳод калимасини жуда улуғлар ва ҳар доим Оллоҳ таолога боғлиқ эдилар. Салиб юришларида салибчилар доимо мусулмонлардан кўп бўлган, шу сабаб мусулмонлар жангда Оллоҳга кўпроқ ва қаттиқроқ боғланиб, унга

муножот қилардилар. Бу эса ўз навбатида Оллоҳ йўлидаги жангнинг қийматини анча баланд бўлишига олиб келган эди.

Миср армияси бирор вақт шаҳар ободончилиги каби ишлар билан овора бўлмади. Улар аскарий тайёргарлик, қуrollарни янгилаб бориш, ҳарбий режаларини ишлаб чиқиш, моҳир саркардаларни етиштириш ҳамда мамлакатнинг машриқу-мағрибидан ҳимоя қилиш ишлари билан банд эдилар.

Қутуз раҳимахуллоҳ бутун ҳаёти, ёшлиги, армия қўмондони ва Миср волийси бўлган кунларида ҳам ўз олдига қўйган мақсади Оллоҳ йўлида курашиш эди. Мўғулларнинг тор-мор бўлиши унинг кўз ўнгида гавдаланарди. Унинг Миср армиясини кучайтириши ва ички қувватларни бирлаштириш режаси қандай бўлганига ҳали гувоҳ бўламиз.

Ички қувватларни жамлаш ва ташқи алоқаларни яхшилаш қисқа бир замонда амалга ошмаслиги тайин. Тайёргарлик босқичи ҳам вақт талаб қилади. Шунинг учун уммат ҳар доим тайёр ҳолатда бўлиши лозим! Қутуз раҳимахуллоҳ тайёргарлик учун бир неча ойга муҳтож бўлиб турган пайтда Ҳулагунинг элчиси келди. Жанг у ўйлагандан ҳам қисқа фурсатда юз бериши кутилаётган эди. Қутуз, унинг армияси ва халқ жанг қилишни хоҳлайдими ёки хоҳламайдими йиртқич

мўғуллар Мисрга бостириб келаётган ва Мисрга жуда яқин келиб қолган эди. Ўша замонлар ер юзидаги энг кучли ва катта мўғул давлати билан Мисрда яшовчи оз сондаги ва кучсиз мусулмон давлати ўртасида тўқнашув кунлари яқинлаб қолганди.

Қутуз раҳимахуллоҳ ўз нафсини, халқни, армияни ва уламоларни яқинда юз беражак буюк ишга қандай ҳозирлади? Бу саволга келаси дарсларимизда жавоб топамиз иншааллоҳ....

Оллоҳ субҳанаҳу ва таолодан Ислом уммати ичидан Қутуз раҳимахуллоҳ каби собитқадам риждолларни чиқаришини сўраб қоламиз. Бу сўзларни айтарканман, ўзимга ва сизларга Оллоҳ таолодан мағфират тилаб қоламан.

Валлоҳу таъала аълам....

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ.

Мўғул татар қиссаси

21- қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: *Шамсиддин Дарғомий*

2012 - 1433

IslamHouse.com

قصة التتار- المغول

الحلقة الحادي والعشرون

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Мўғул-татар қиссаси

Барча мактовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиффорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

Ўтган суҳбатимизда:

- Мўғулларга қарши жангга тайёргарлик;
- Миср ва Шомни бирлаштириш ҳаракати;
- Шом амирларининг тутган ўрни;
- Ҳижрий 658 йилнинг бошларигача бўлган босқич;
- Миср халқининг аҳволи;
- Мисрликлар ва Мамлуклар ҳаётида шайх Изз ибн Абдуссалом раҳимахуллоҳнинг тутган ўрни;
- Оллоҳ йўлидаги мужодала кабилар мавзуимиздан ўрин олган эди.

Хулагунинг малик Музаффар Қутузга йўллаган мактуби

Ўтган дарсимизда Қутуз раҳимаҳуллоҳнинг Мисрга волий бўлиши, умматни оёққа турғизиш ҳаракати, Мисрнинг ички вазиятини барқарорлаштириши, Баҳрий мамлукларни афв қилиши, Муъиззий ва Баҳрий мамлукларни бирлаштириш йўлида амалга оширган ишлари, Шом амирларига элчилар юборгани, Носир Айюбийнинг ва Ҳамаҳ амирининг армияси Миср лашкарига қўшилгани ҳақида айтиб ўтгандик.

Қутуз тайёргарлик кўраётган бир пайтда Хулагунинг тўрт элчиси унинг таҳдид маъносини ўз ичига олган мактубини унга келтирди. Хулагу қуйдагиларни битган эди: *"Машриқу-мағрибнинг шоҳаншоҳи буюк Хондан....*

*Еру-заминни тўшак, осмону-фалакни бино қилган
Оллоҳ номи билан бошлайман. Бизнинг қиличларимиздан
қочиб Миср ерларига борган, ундан сўнг "Тузини еб,
тузлигига тупуриб" султонларини ўлдирган
мамлукларнинг бири султон Музаффар Қутузга!*

*Султон Музаффар Қутуз, унинг амирлари, халқи ва
Мисрнинг атрофидаги халқлар билиб қўйсинларки, биз
Оллоҳнинг ердаги аскарларимиз, У бизни қаҳр-ғазаб
жумласидан қилиб яратди. Кимга ғазаб муҳаққақ*

бўлса, уларнинг устига бизни келтирди. Барча мўътабар шаҳарлар сизларники бўлсин. Биз азму-қароримиздан қайтмаймиз. Боиқаларга ҳам насиҳат қилинг ва пушаймон бўлмасдан олдин таслим бўлинг! Зеро, биз кўзёш қилганга раҳм қилмаймиз, зорланганга ачинмаймиз. Бизнинг мамлакатларни фатҳ қилиб, ер юзини ислоҳ қилганимизни, ютрларнинг аксар халқини ўлдирганимизни эшитганларинг аниқ. Бас, сизлардан қочини бўлса, бизлардан қувиш.

Қайси ер сизларга қароргоҳ, қайси йўл сизларга нажот бўлур ва қайси давлат сизларни ҳимоя қилур? Сизларга қиличларимиздан халос бўлиш, чанғалимиздан қутулиш йўқ. Зотан, суворийларимиз тенгсиз, қиличларимиз кескир, найзаларимиз ўткир, қалбларимиз бамисоли тоғ ва ададимиз қумларнинг ададичадир!

Бизга қўрғонлар ғов бўлмас, жангга кирган қўшинлар наф кўрмас, дуои баъдларинг бизга кор қилмас! Чунки сиз ҳаром ейсиз, аҳду қасамларни бузасиз, орангизда оқ бўлиш ва осийликни кенг ёйгансиз. Бас, сизларга хорлик ва шармандалик қуллуқ бўлсин! **"Энди бугун ерда ноҳақ кибру ҳаво қилганларингиз ва итоатсиз бўлганларингиз сабабли хорлик азоби билан жазоланурсизлар"**¹, **"Золим кимсалар эса**

¹ Аҳкоф: 20

яқинда қандай оқибатга қараб кетаётганларини билиб қолурлар"².

Ким бизга уруш очса надомат қилгай, ким омонлигимизни талаб қилса саломат қолгай. Шартимиз ва амримизга итоат қилсангиз, сиз ўз йўлингиздан, биз ўз йўлимиздан кетамиз. Борди-ю хилоф қилсангиз, ҳалок бўлурсиз. Шундай экан, ўз қўлларинг билан ўзингизни ўлдирманг!

Сиз бизни кофир деб билсангиз, биз сизни фожир деб биламиз. Сиз кўп деб билганлар бизнинг наздимизда оздир ва азизларингиз ҳузуримизда хордир. Подшоларингга хорликдан бошқа йўл йўқ. Уруш алангаси учқуни сиз томонга етмасдан жавобда пайсалламанг!....

*Элчи жўнатиб инсоф қилдик. Огоҳлантириб, уйғотдик. Зеро, сиздан бошқа мақсадимиз ҳам қолмади. Бизга, сизга ҳамда ҳидоятга эргашиганларга, қиргин оқибатидан қўрққан ҳамда буюк подшога итоат этганларга салом бўлсин!"*³.

Бу мактубни Ҳулагуга дини ва ватанини арзимас дунё матосига сотган мусулмон адиблар ёзиб берганди. Бу хайратомуз рисолада бирор бир дипломатик алоқа борасида сўз топиш маҳолдир. Мактубда учинчи йўл

² Шуъаро: 227

³ Мақризий "ас-Сулук" (1 - жилд, 514, 515 -бет).

йўқ, урушиш ёки таслим бўлиш, очиқ-ойдин эълон қилинган эди.

Кутуз раҳимахуллоҳ олий кенгаш қурди⁴. Бу кенгашга катта кўрбошилар, амирлар, вазирлар ва уламолар йиғилди. Уларнинг олдига хатарли масала қўйилган бўлиб, у ҳам бўлса икки йўлдан бирини танлаш эди. Кутуз олдида эса фақат битта йўл, у ҳам бўлса мўғулларга қарши жанг қилиш ғояси бор эди. Таслим бўлиш, омонлик сўраш ҳақида ўйлаб ҳам кўрмади. Зеро, у ҳақ-хукук бекордан-бекорга берилмаслиги, балки уни олиш лозимлигини яхши биларди. Бироқ Кутузнинг ёнидаги амирлар фикху-фаҳмда унингдек етук эмасдилар. Тўғри, улар исломни севувчи, динига ҳамиятли, юксак жанговор тажрибага эга эди-да, аммо синов ундан-да қийин ва оғир эди! Дарвоқе, шарқдан Кореядан бошланиб, ғарбдан Польшагача чўзилган мўғул давлатининг имкониятлари, қурол-аслаҳа ва тайёргарлиги Миср давлатиникига қараганда анча устун эди. Қолаверса, мўғул лашкари шу кунгача Хоразм, Арман, Гурж, Аббосийлар, Европа ва Шом қўшинларини тор-мор қилиб, уларни даҳшатли суратда қирғин қилганди. Бу воқеалар эл оғзида дoston бўлиб, мўғулларнинг даҳшати бутун дунёга таралган эди. Халқ орасида оғиздан-оғизга кўчиб юрувчи

⁴ Макризий "ас-Сулуқ" (1/515 - бет), Ғомидий "Жихадул мамалик" (120 - бет).

"Мўғулларнинг енгилгани ҳақида кимдан эшитсанг ҳам тасдиқлама, чунки улар енгилмайди!" қабилидаги сўзлар таъсирида бу амирлар ҳам Қутуз раҳимахуллоҳнинг фикрига бирдан қўшилишга иккиландилар.

Бу ўринда доно йўлбошчи нима қилди?

Қалблардаги қўркув ва тушкунликни қандай бартараф қилди?

Одамлари онгида "бўлиши мумкин бўлмаган" ишни амалга оширишга қандай ишонтирди?

Келинг! Буни қахрамонимиз Қутуздан таълим оламиз.

Қутуз олий тарбия қуролларидан иккитасини қўллади:

Биринчи: Ўрнак бўлиш йўли эди. Дарҳақиқат, "бир кишининг минг киши олдида қилган иши, минг кишининг бир киши олдида айтган сўзидан яхшироқдир". Қутуз раҳимахуллоҳ шижоат ва қатъийликка: *"керак бўлса якка ўзим мўғулларга қарши жанг қиламан"*⁵, деди. Қутуз урушга чикса, подшолиги ва мансабидан бирор манфаат кўролмаслиги мумкин,

⁵ Мақризий "ас-Сулук" (1/515 - бет).

бунинг устига у йигитлик даврида эди. У Қоҳирада қасрида ўтириб жангга лашкар йўлласса маломатга қолмасди. Бироқ Оллоҳ йўлидаги ўлимга, мўғулларни қарши олишга ўзи чиқажагини сўзлади. У давлатнинг бошида бўлиб, агар у ўладиган бўлса, уммат иши зое бўлиши мумкин эди. Лекин у кўркувдаги ва изтиробдаги қалбларни жонлантириш, илҳомлантириш, уларнинг руҳларини кўтариш учун бундан кўра афзалроқ йўл топмади.

У урушга, шаҳодатга ва жаннатга мушток бўлсада ҳаргиз Оллоҳ азза ва жалла белгилаб қўйган муҳлатдан олдин ўлмаслигини назарий билганларга амалий намуна бўлди. Ким назарий жиҳатдан билган бу ҳақиқатга воқеий ҳаётида амал қилиб яшамоқда?! Одамлар ризқ ва умрларини зиёда қилиш учун ҳар доим елиб югуради. Лекин кўпчилик инсонлар шижоат ҳеч қачон ризқни камайтирмаслиги ҳамда умрни қисқартирмаслигини, кўрқоқлик мол-дунёни кўпайтирмаслиги ҳамда бу ҳаётда абадий қолдирмаслигини билмайдилар!! Қутуз раҳимахуллоҳ одамларга бунинг ҳақиқатини ўргатди. Инсон бир лаҳза бўлсада азиз бўлиб яшаши, бир аср хору-зор бўлиб яшаганидан афзал эканини таълим берди.

Тахтда ўтириб, керак бўлса якка ўзим мўғулларга қарши жанг қиламан, деб турган Қутузни кўрган амирларнинг қалбларида ҳамиятлари кўзғалиб, қаттиқ

тўлқинланди. Ўрнак бўлиш дегани мана шу эди. Амирлар рухланиб, барчалари Қутузнинг мўғулларга қарши жанг қилиш фикрини ёқлашди.

Яқин ўтмишда халқ, қийинчилик ва танглик вақтида фақат ўз нафси ва яқинларининг омонлигини кўзлаб, халқни ташлаб жуфтакни рослаган амиру-подшоларни кўриб келарди. Алоуддин Муҳаммад ибн Хоразмшоҳ, унинг ўғли Жалолуддин Мангуберди ва бошқа бошлиқларнинг ҳолатларига қиссамизнинг аввалида гувоҳ бўлгандик. Аммо бошлиқнинг кўрбошилари, аскарлари ва халқи билан бир майдонда бўлиши, уларни шижоатлантириб ва рухларини тетик қиларди. Бу Қутузнинг одамларни Оллоҳ йўлида урушга тарғиб қилишда тутган йўли эди.

Бизга энг яхши ўрнак Расулуллоҳ саллоллоҳу алайҳи ва салламдир. Имом Бухорий Анас разияллоҳу анҳудан ривоят қилади: *"Набий саллаллоҳу алайҳи ва саллам инсонларнинг энг яхшиси, энг саховатлиси ва энг шижоатлиси эди. Мадина аҳли бир кеча ногаҳоний бир товушдан ҳузурсиз бўлди. Шунда одамлар овоз томонга қараб юрдилар. Улар йўлда ортга қайтаётган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга йўлиқдилар. У зот Абу Талҳанинг отини яйдоқ миниб, бўйинларида қиличлари билан ҳодиса хабарини билиб, қайтаётган эканлар. Одамларга: **"Кўрқманглар, кўрқманглар, ҳеч***

*ган йўқ!", дедилар"*⁶. Бундан кўринадики, Расулуллоҳ саллоллоҳу алайҳи ва саллам уммат орасида, унинг ғамида ҳатто ўз жонларини таҳликага қўя оладиган, шижоат ва жасорат майдонида умматга намуна эдилар.

Иккинчи: Қутуз, одамзотининг яратилиши ва ер юзида яшашига изн берилишига сабаб бўлган улуғ мақсад ва олий ғояни хотирлатди. У одамлар руҳиятини моддиятдан олий уфқларга кўтарди. Уларни Оллоҳ азза ва жалланинг ризолиги ва диннинг нусратига чақирди. Киши қалбида дин ишини кадрлар экан, у учун бу диннинг нусрати йўлида ҳар қандай йўқотиш, ҳар қандай қурбон кичик ва арзимас нарсага айланади.

Қутуз раҳимаҳуллоҳ одамларни дунёга, муайян бир шахсга эргашишга, миллатчиликка –Миср шаънига ёки арабларга ёки бошқасига–, ҳатто бу ҳаётда тирик қолишу, ўзига келаётган ўлимдан мудофаа қилишга тарғиб қилмади. Балки у халқни Оллоҳ йўлидаги ўлимнинг муҳаббати сари чақирди!! Ўлимдан кўркмаган аскар билан ўлимдан кўрккан аскар орасида, тирик аскар билан ўлик аскар орасидаги фарқ бор десак муболаға бўлмайди.

Қутуз раҳимаҳуллоҳ мусулмон амирларга қарата шундай деди: *"Эй мусулмонлар амирлари! Байтул*

⁶ Бухорий ривояти.

молдан еган пайтларингиз бўлди. Кўриб турибманки сизлар жангни ёқтирмайсиз. Мен сизларга мурожаат қиламан, ким урушни танласа менга ҳамроҳ бўлсин. Истамаганлар уйига қайтсин. Зеро, Оллоҳ ундан хабардордир. Мусулмонларнинг ҳурмати жангдан қолганларнинг зиммасига!"⁷. Яъни, мен сизларни ҳисоб-китоб қилмайман ёки сизларни кузатмайман, сизларни ҳисоб-китоб қилувчи ва кузатувчи Оллоҳ таолодир. Бу гап ниҳоятда мўътабар эди. Чунки масала иймон масаласи эди.

Расулуллоҳ саллоллоҳу алайҳи ва саллам мунофиқларни ҳеч қачон жиҳодга чиқишларига мажбурламасдилар, уларни чиқиш ёки чиқмаслик орасида холи кўярдилар. Улардан жиҳодга чиқишни истаганлари чиқарди, истамаганлари чиқмасди. Маълумингизки, Табук ғазоти ўзига хос шарт-шароит ва қийинчилик дамлари юз бергани учун мусулмонларга жуда катта имтиҳон бўлган эди. Чин мўминлар ушбу ғазотдан ўзларини четга олмасдан, ҳаммалари чиқдилар, ҳатто ундан қолиш мунофиқлик белгиси бўлиб саналиб қолди. Бирор киши ундан қолиб кетган бўлса, бу ҳақда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга хабар берилганида у зот: **"Кўяверинглар, агар у одамда яхшилик бўлса, Оллоҳ ўзи уни сизларга етказиб қўяди.**

⁷ Макризий "ас-Сулук" (1/515 - бет), Ғомидий "Жихадул мамалик" (120 - бет).

Агар бошқача бўлса, Оллоҳ ундан сизларни қутқарган бўлади", дердилар.

Қутуз раҳимахуллоҳ ҳам шундай қилди. Ким Оллоҳ йўлида жангга чиқишни хоҳласа чиқсин, чиқишни истамаса ортда қолсин ва дунёсини дўст тутсин. Оллоҳ ундан хабардор, мусулмонларнинг ҳуқуқлари уларнинг зиммасига эканлигини билиб қўйсин, деди.

Қутузнинг ишораси, яъни амирлар ва вазирларнинг йиллар давомида мусулмонлар байтул молидан еб яшашгани, ҳатто ундан ўмариб бойлик ҳам тўплаганлиги кундай равшан эди. Қутуз гўё уларнинг ичидагини ўқиётган эди. Улардан баъзиларининг мақсадлари фақат, мансабларидан имкон қадар фойдаланиб, ҳалолми ё ҳаромми мол-дунёларини кўпайтириб олиш эди. Вазир халқ олдида вазифаси борлиги, уларнинг хўжайини эмаслиги, балки улар хусусида Оллоҳ ҳузурида сўралажаги ва ҳисоб беражагини унутган эди. Қутузнинг бу сўзи ҳар бир вазир ва амирларга тегишли бўлиб, уларга зиммаларидаги ҳақларни хотирлатди, омонатни эгаларига топширишларига ишора қилди ва уларга қандай ўринда эканликларига ишора қилди.

Қутуз раҳимахуллоҳнинг калби юмшаб, тўлқинланди ва амирларга йиғлаган ҳолда хитоб қилиб:

"Эй мусулмонлар амирлари! Агар биз Ислом учун ҳаракат қилмасак, унда ким ҳаракат қилади?!" – деди.

Ҳақ устида айтилган ҳақ сўз нақадар гўзал. Агар ҳар бир мусулмон бу сўзни айтиб, ҳаётга татбиқ қилса, ислом уммати ҳамиша устивор, олий бўлади ва ҳеч қачон хор бўлмайди.

Баъзан кўшни хонадон ёки бошқа ўлкадан Салоҳуддин Айюбий ёки Холид ибн Валид ёки Қутуз ё бўлмаса Қоъқоънинг чиқишига интизор бўламиз. Ўзимиз эса, ҳаракат қилишни ҳаёлимизга ҳам келтирмаймиз.

Нима учун Салоҳуддин Айюбий ёки Юсуф ибн Ташфин ёки шаҳид Нуруддин Маҳмуд ўзимиз бўлишимизни фараз қилмаймиз? Улар фақат Оллоҳ азза ва жаллага иймон келтириб, Расулуллоҳ саллоллоҳу алайҳи ва салламнинг йўлларида юрган эдилар-ку. Олдимизда Оллоҳнинг азиз китоби ва Расули саллоллоҳу алайҳи ва салламнинг манҳажлари бор, нима учун ўзимиз турганда бошқалардан нусрат амалга оширилишини кутишимиз керак? Агар биз Ислом учун ҳаракат қилмасак, унда ким ҳаракат қилади?!

Бу калима амирларнинг қалбларини ларзага солди, бу ларза қотган дийдаларни очди, қалбларда иймон кучи қалқиб, кўзларига ёш пуркади, йиғладилар. Ҳа, кимнинг

қалбида Оллоҳдан қўрқув бор экан ундан ҳамма яхшиликни умид қилса бўлади. Баъзи амирлар ўрнидан туриб, яхши сўзларини илова қилди, қолганлари жанг тарафдори эканларини эълон қилди.

Қутуз жуда қийин ва буюк масалага гўзал ечим топди. Бу ечим жанг қарори эди. Шундай қилиб Миср давлати мўғулларга уруш эълон қилди, бу Миср тарихида мутлақо буюк қарорлардан бири бўлган эди.

Мўғул элчиларининг ўлдирилиши

Қутуз амирларнинг қалбларига ўрнак бўлиш, Оллоҳни ва бурчларни эслатиш ийжобий таъсир қилишини биларди. Қалблар иккиланиши, тараддудланиши мумкинлигини ҳам унутмади. Шунда у иккиланиш, орқага қайтиш ёки таслим бўлиш йўлини тамоман кесиш, ҳамда урушдан бошқа йўлни қолдирмаслик режасини қилди. Йиғилишдан сўнгра Хулагу жўнатган таҳдидий мактубни келтирган тўрт элчини қатл қилиб, бошларини Қоҳиранинг "Зувейла дарвозаси"га осиб қўйиш ва уларнинг орасида келган балоғатга етмаганини мамлуклар сафига қўшиш қарорини берди. Бу дарвозага илк бор мўғулларнинг боши осилиши эди⁸. Мўғул элчиларини ўлдириш

⁸ Макризий "ас-Сулук" (1/515 - бет), Ғомидий "Жихадул мамалик" (120 - бет).

фикрини Бейбарс ўртага ташлаган эди⁹. То Миср халқи уни кўриб, подшомиз мўғуллардан кўркмас экан, деб руҳиятлари кўтарилиши ҳамда мўғулларни қарши олаётган бу қавм мўғуллар илгари дуч келган қавмлардан буткул бошқача эканини эълони эди. Бу ҳодиса мўғулларнинг маънавиятига салбий таъсир қилгани, оз бўлсада уларнинг қалбларига кўркув ва тараддудни солгани табиий.

Элчиларнинг қатл қилиниши бир томондан омонлик сўраб, таслим бўлиш ишига кескин нуқта қўйган бўлса, иккинчи жиҳатдан жангга жиддий ва мукамал тайёргарлик кўришга ундарди. Зеро, бундан сўнг Миср аҳли таслим бўлишни истаса ҳам мўғуллар бунни қабул қилмаслиги турган гап эди. Битта йўл бор у ҳам бўлса жанг, бу Қутуз ва унинг амирлари ижтиҳоди эди.

Исломда эчилар ўлдирилишининг ҳукми

Бу ўринда тўхталиб ўтиш лозим бўлган нуқта бор. Бу элчиларнинг ўлдирилиш ходисасидир. Қутуз раҳимахуллоҳ ва унинг ёнидаги амирлар элчиларни ўлдириб хато қилишди. Чунки исломда элчи – хоҳ мусулмон, хоҳ кофир, ҳатто муртад бўлсин –

⁹ Саллабий "Диросат тарихийя" (85 - бет) китобидан нақл қилган, "ал-Мўғул" (355 - бет).

ўлдирилмайди. Абдуллоҳ ибн Масъуд разияллоҳу анҳудан ривоят қилинадики: *"Ибн Наввоҳа ва Ибн Усол Набий саллоллоҳу алайҳи ва салламга Мусайлима томонидан элчи бўлиб келишиди. Набий саллоллоҳу алайҳи ва саллам: **"Менинг Оллоҳнинг расули эканимга гувоҳлик берасизларми?"** – деб сўрадилар. Улар: **"Биз Мусайлима Оллоҳнинг расули деб гувоҳлик берамиз"**, – дея жавоб қилишиди. Шунда Расулуллоҳ саллоллоҳу алайҳи ва саллам: **"Оллоҳга ва расулига иймон келтираманки, агар элчини ўлдиришни дуруст санаганимда, қасамки, сизларни ўлдирган бўлардим"**, – дедилар. Абдуллоҳ ибн Масъуд разияллоҳу анҳу айтадилар: *"Шундан эътиборан элчини ўлдирмаслик суннат бўлиб қолди"*¹⁰. Ибн Наввоҳа ва Ибн Усоллар илгари мусулмон бўлишган, сўнгра Мусайлима каззобга имон келтириб, муртад бўлган эдилар.*

Аҳмад ва Абу Довуд раҳимаҳумаллоҳнинг Нуайм ибн Масъуд разияллоҳу анҳудан қилган ривоятларида: Расулуллоҳ саллоллоҳу алайҳи ва саллам: ***"Оллоҳга қасамки, (элчилар ўлдирилмайдиди) агар элчилар ўлдирилса эди, сизларни бўйинларингни узардим"***, – дедилар¹¹.

¹⁰ Аҳмад, Ҳоким, Абу Довуд ва Насоий ривояти.

¹¹ Аҳмад ва Абу Довуд ривояти.

Имом Шавкониё раҳимаҳуллоҳ "Найлул Автор" китобида айтадики, Абдуллоҳ ибн Масъуд ва Нуайм ибн Масъуд разияллоҳу анҳумодан келган бу икки ҳадис кофирлар томонидан келган элчини агарчи амир ва мусулмонлар ҳузурида куфр калималарни айтса ҳам ўлдириш ҳаром эканига далолат қилади¹².

Хуллас шариат ҳукмида элчига ўлим йўқдир. Қутуз раҳимаҳуллоҳ элчиларни ўлдиришга қаердан далил топган бўлса!? Нима учун ўша замондаги уламолар сукут саклашди?! Балки уламолар етказгандир-у, аммо бизгача китобларда етиб келмагандир. Балки Қутуз мўғуллар бирор бир қонун қоидага эътибор бермай ёшу қарини, эрқагу аёлни, жангчию оддий фуқарони бир чеккадан ўлдирганлари учун ижтиҳодан шундай қилгандир. Балки элчилар унинг ҳузурида беодоблик қилиб, ҳадларидан ошгандир. Агар мана шулар сабаб у бу ижтиҳодни қилган бўлса, биз кофирларнинг ахлоқларидан узоқ бўлишимиз лозим-ку. Кофирлар болаларни ўлдирса, улардан қасос оляпмиз деб болаларни ўлдириш, улар муслима аёлларни номусини бузса ва ўлдирса, кофира аёлларни ўлдириш ва номусини бузиш мусулмон кишига жоиз эмас. Агар кофирлар аҳдларига хиёнат қилса, мусулмон киши уларга берган аҳдларига хиёнат қилиши жоиз эмас.

¹² Шавкониё "Найлул автор".

Демак, нима бўлганда ҳам бу ҳодиса Қутуз раҳимахуллоҳ ва амирларнинг ижтиҳоддаги хатоси эди. Пайғамбарлардан бошқа ҳамма – гарчи ҳар қанча қадри баланд бўлса ҳам – хатокордир.

Ислом лашкарининг жангга ҳозирлиги

Бу йиғилишдан, хатарли ва оғир қарор - элчилар қатлидан кейин, Қутуз раҳимахуллоҳ зудлик билан қўшин ҳозирлашга киришди. Дарҳақиқат, душманни қаршилаш лаҳзаларига жуда оз вақт қолганди. Мўғулларга Мисрдаги мусулмонлар жангдан қочмаслиги ва уруш йўлинигина танлагани ҳақида мактуб етиб борди. Қутуз қаршисига бундан олдин дуч келган муаммолардан ҳеч қолишмайдиган мушкул масала чиқди.

Бир ёдга олайлик, Қутуз 657 ҳ.с. 24 зулқаъда куни / 1259 м.с. 19 ноябр куни Миср тахтига ўтирган эди¹³. Қутузнинг мактуби Ҳалаб ишғол қилинганидан бироз вақт ўтган, Дамашқ хануз ишғол бўлмаган, мўғулларнинг буюк ҳокони Мангухон ўлими сабаб Ҳулагу Мўғулистонга отланиш арафасида турганда етиб борган эди.

¹³ Саллабий "ал-Мўғул" (325 - бет).

Халаб 658 ҳ.с. сафар ойида / 1260 м.с. февралда¹⁴, Дамашқ эса Китбуга нойон қўли билан 658 ҳ.с. рабиъул аввал ойида / 1260 м.с. мартда ишғол қилинган эди¹⁵. Шундан кўринадики, Хулағунинг мактуби Қутузга сафар ойининг охири ёки рабиъул аввал ойининг бошларида, яъни февралнинг охири ёки мартнинг бошларида, Қутуз раҳимахуллоҳ тахтга ўтирганидан 3 ойдан кейин келган эди¹⁶. Қутуз амалга оширган ишларга бор-йўғи 3 ой вақт кетганди. Одатда бу ишларнинг ислоҳи учун йиллар керак бўлади. Баъзан эса ўнларча йилларда ҳам бундай ютуқларнинг ўндан бирига ҳам етиша олмайди, баъзан эса йиллар ўтиб ютуқ эмас, анча орқага кетиб, ютқазिशга дуч келинади. Лекин Қутуз Оллоҳ азза ва жалладан мадад сўраб, муаммо кетидан муаммони бор кучи билан, ҳаракат ва ҳамият билан бартараф қилишга киришган эди. Унинг ғояси равшан: ёввойи, йиртқич мўғул қувватини синдириш ва мусулмон ўлкаларни уларнинг исканжасидан озод қилиш эди.

Ички вазиятни барқарорлаштириш, сафларни бирлаштириш, Баҳрий мамлукларни кечириш, уларни Шом, Туркия ва бошқа ерлардан Мисрга чорлаш, Баҳрий ва Муъиззий мамлуклар орасини бирлаштириш,

¹⁴ Мақризий "ас-Сулук" (1/511 - бет), Ғомидий "Жихадул-мамалик" докторлик рисоласи (90 - бет).

¹⁵ Сиржоний "Қиссатут-татар" (280 - бет).

¹⁶ Сиржоний "Қиссатут-татар" (280, 281 - бет).

Айюбий амирларига мактублар йўллаш, қўшин тўплаш, халқни жангга ҳозирлаш ва амирларни жанг сари руҳлантириш ишлари атиги уч ой ичида амалга оширилган эди.

Иқтисодий, моддий қийинчиликлар

Кутузнинг қаршисидан шунча қийинчиликлар устига янги ва улкан муаммо чикди. Бу муаммо иқтисодий, молиявий қийинчилик эди. Ислон лашкарини жиҳозлаш, озиқ-овқат таъминоти, кўприклар, қалъалар ва кўрғонларни тузатиш ва бошқа ишлар моддий таъминотга бориб тақалиши кундай равшан. Уруш учун керакли тайёргарлик кўриш, қамал юзага келгудек бўлса, халққа қамал кунларида кифоя қиладиган озиқ-овқат жамғариб қўйиш шарт эди. Ўша дамлар Мисрда оғир иқтисодий танглик ҳукм сураётган бўлиб, беш-ўн йиллик режалар учун фурсат йўқ, мўғуллар эса эшик қоқиб турарди. Улар Ғазода Мисрдан 35 км масофа узокда эдилар.

Кутуз бундай қийин вазиятдан қандай чикди? Катта қўшинни жиҳозлаш, кўрғонлар, қалъалар ва қурол-яроқларни ҳозирлаш, халқ учун озиқ-овқат захираларини тайёрлаш учун нима қилди? У 15 шаъбон,

яъни 2 август душанба куни маслаҳат кенгаши курди¹⁷ – у ҳаётида барча муҳим ишларни маслаҳат асосида амалга оширар эди –. Қутуз бу кенгашга катта аскарбошилар, амирлар, уламолар ва фақиҳларни чорлади. Уламоларнинг каттаси Изз ибн Абдуссалом раҳимахуллоҳ эди.

Улар мамлакатдаги иқтисодий тангликдан қандай чиқиш, армияни қандай таъминлаш мумкинлиги ҳақида фикрлай бошладилар. Мажлисни Қутуз раҳимахуллоҳ очиб берди, у мўғулларга қарши жангга отланувчи лашкар ҳозирлиги учун халққа солиқ солиш фикрини ўртага ташлади. Лекин бу қарор шаръий фатвога муҳтож эди. Ислом давлатида эса мусулмонлар закотдан бошқа бирор солиқ тўламайдилар. Закотдан ташқари бирон солиқ (ўлпон, бож) хос вазиятда ва маълум муддатгина шаръий далил ва асосга кўра тўланиши мумкин. Йўқса бу шаръан таъқиқланган солиқ жумласига кириб қолади. Уни халққа шарт қилиш эса, Оллоҳ таоло ҳузурида аламли азобга мустаҳиқ қилиб қўяди.

Имом Аҳмад ва Абу Довуд раҳимаҳумаллоҳ Уқба ибн Омир разияллоҳу анҳудан ривоят қилади, у киши деди: Расулуллоҳ саллоллоҳу алайҳи ва салламнинг: **"Солиқ солувчи киши жаннатга кирмайди"**, деганларини эшитдим¹⁸.

¹⁷ Мақризий "ас-Сулуқ" (1/515 - бет), Ғомидий "Жихадул мамалик" (120 - бет).

¹⁸ Аҳмад ва Абу Довуд ривояти.

Зино қилиб қўйган, сўнгра тошбўрон қилинган Ғомидийлик аёл қиссасида Расулуллоҳ саллоллоҳу алайҳи ва саллам шундай деган эдилар: ***"Жоним қўлида бўлган зотга қасамки бу аёл шундай тавба қилдики, агар солиқ йиғадиган одам шундай тавба қилса гуноҳи кечирилган бўларди"***¹⁹. Бу ҳадис Бурайда разияллоҳу анҳудан ривоят қилинган. Бундан ҳақсиз солиқ солиш неқадар қабих иш эканлиги маълум бўлади. Бу ўринда имом Нававий айтадики, солиқ солиш энг қабих маъсият ва ҳалок қилувчи гуноҳлардандир.

Қутуз раҳимаҳуллоҳ буюк иш, Оллоҳ йўлидаги жангга қўшинни тайёрлаш учун, мўғуллар ишини ҳал қилиш ва мусулмонларни уларнинг зулмидан озод қилиш учун солиқ солишни таклиф қилган эди. Лекин шунда ҳам у уламоларнинг фикри нима эканини кутиб турди.

Уламолар унга қандай фатво беришди? Бу фатво нима эди? Бу ҳақда келаси дарсимизда суҳбатлашамиз, иншааллоҳ.

Валлоҳу таъала аълам....

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ.

¹⁹ Муслим ривояти.

Мўғул татар қиссаси

22- қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: *Шамсиддин Дарғомий*

2012 - 1433

IslamHouse.com

قصة التتار- المغول

الحلقة الثانية والعشرون

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Мўғул-татар қиссаси

Барча мактовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиффорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

Ўтган суҳбатимизда:

- Ҳулағунинг малик Музаффар Қутузга йўллаган мактуби;
- Мўғул элчиларининг ўлдирилиши;
- Исломда эчилар ўлдирилишининг ҳукми;
- Ислом лашкарининг жангга ҳозирлиги;
- Мисрдаги иқтисодий, моддий қийинчиликлар кабилар мавзуимиз бўлган эди.

Шайх Изз ибн Абдуссалом раҳимахуллоҳнинг фатвоси

Иқтисодий танглик сабаб Қутуз раҳимахуллоҳ қўшинни ҳозирлаш учун халққа солиқ солишни таклиф қилди. Бу мажлисда шайх Изз ибн Абдуссалом раҳимахуллоҳ ҳам ҳозир эди¹. Бу нозик масаланинг шу тариқа ҳал этилишини шайх Изз ибн Абдуссалом маъкул кўрмади. У халққа солиқ солишнинг жоиз бўлиши учун иккита шарт мавжуд бўлгандагина амалга ошириш мумкинлигини баён қилиб шундай деди: *"Агар мамлакатга душман бостириб келса, ҳаммага яъни бутун ислом оламига душманга қариши жанг қилиш вожиб бўлади. Ислом ўлкаларидан бири таҳлика остида қолса, унда уруш эълон қилинади. Ҳамда ҳимояланиш фарзи кифояликдан, фарзи айниликка кўчади!*

Ва яна тайёргарлик учун халққа солиқ солиш иккита шарт юзага келгандагина жоиз бўлиши мумкин:

Биринчи шарт: Байтулмолда бирор нарса қолмаслиги. Агар давлатнинг бюджети сарфланиб тамоm бўлса ва армия таъминотига ҳеч бир нарса қолмаса, бу таъминотни тўлдириш учун халққа солиқ солса бўлади. Бинобарин, фақат армия таъминотига

¹ Ғомидий "Жихадул мамалик" (109 - бет)

яраша солиқ олинади, ундан ортиқ бирор нарса олинмайди.

Иккинчи шарт: Эй вазир ва амирлар! Эҳтиёжга яраша от-улов ва қуролларни олиб қолиб, қолган мол-мулк ва қурол-аслаҳаларни сотиб, ислом лашкарининг эҳтиёжига сарф қиласиз! Ва ҳар бир аскар ҳам омма халқ билан мулкда баробар бўлиши шарт. Лашкарбоши ва сардорларнинг қўлида мол-давлат ва ортиқча қурол-аслаҳа бўлатуриб, халқнинг мolidан олиш мутлақо мумкин эмас"².

Кескин журъатла айtilган бу фатво мажлисда иштирок этган Миср султони, амирлари, вазирлари ва катта лашкарбошиларни ҳайратда қолдирди.

Бу фатво хайратомуз бўлсада, Қутуз раҳимахуллоҳнинг бу фатвога дарҳол ижобат қилиши унданда ҳайратланарли бўлди. Қутуз шайх Изз ибн Абдуссалом раҳимахуллоҳ фатвосини қабул қилибгина қолмасдан амалий суратда кўрсатди ҳам. Дастлаб мол-мулкининг борини берди ҳамда вазирлар ва амирларни ҳам шунга амр қилди. Улар гап-сўзсиз, эътирозсиз бўйсундилар. Шу тариқа мусулмон лашкари шаръий йўл

² Гомидий "Жихадул мамалик" (110 - бет), Ибн Иёс "Бадаиъуз-зухур" (1 - жилд, 1 - қисм, 302 - бет).

билан вазир ва амирларнинг мол-мулки эвазига жиҳозланди, халққа солиқ солишга эҳтиёж ҳам қолмади.

Шу тарзда ташқаридан хокисоргина кўринган Миср аҳли ичида унинг армияси сармоясини қоплай оладиган даражадаги мол-давлатни ҳамёнида олиб юрган кишилари борлиги ўртага чиқди. Улардан баъзиларининг бойлиги баъзи кичик давлатларнинг бюджетига тенг келадиган, давлатнинг бутун қарзларини қоплайдиган, фақир ва мискинларнинг ҳожатларига етарли ва иқтисодий тангликдан кутқариб олишга кифоя қиладиган даражада кўп эди.

Минг афсуски, амирларнинг ҳамёнларига тушган беҳисоб мол-давлатнинг аксарияти ноҳақ ва ношаръий йўллар билан топилган эди. Улардан бу бойликларни ноҳақ ўзлаштириб олгани, порахўрлик ва зулм йўли билан топгани, ноўрин жойга сарф қилганлари ҳам бор эди. Шу тариқа буюк Миср давлатининг мол-мулки харжланиб, фақир ва ночор давлатга айланган эди.

Ибн Иёс шундай хабар беради, Қутуз шайх Изз ибн Абдуссалом раҳимахуллоҳ фатвосини куйидагича татбиқ қилди: "Миср ва Қоҳира халқига ҳар бир жон учун ёшу-қарига бир динордан, кўчмас мулк кираларидан бир ойлик пешин тўлов, бой ва тижоратчилар молларининг закотини муддатдан олдин, мерос қолдирганларнинг меросларини учдан бирини,

боғ ва сув омборларидан бир ойлик ижарасини олди. Тўпланган мол 600 минг динордан ортиб кетди"³.

Албатта, бу иш Қутуз ва унинг ёнидаги амирлари шайх Изз ибн Абдуссалом раҳимаҳуллоҳнинг олдига тилла буюмлари, тақинчоқлари ва барча пулларини қўйгандан кейин амалга оширилди⁴.

Қутуз раҳимаҳуллоҳ келиб, мамлакат низомини, инсонларнинг амаллари ва қалбларини поклай бошлади. Узоқ йиллардан буён юртбоши билан халқ ўртасида узилиб қолган алоқа яхшиланди, ислом лашкари ҳалол пул ҳисобига жиҳозланди. Бу иш ҳам Оллоҳнинг изни илоҳийси билан аъло даражада амалга оширилди. Халқ Ислам лашкари ва бошлиқ ҳаққига дуода бўлди. Қўшин жиҳозланган, тайёргарлик меъёрида, одамлар дуода... Бу каби қўшин нусратга лойиқдир!

"Эй мўминлар, агар сизлар Оллоҳга ёрдам берсангизлар, У зот ҳам сизларга ёрдам берур ва жанг майдонида қадамларингизни собит-барқарор қилур"⁵

³ Ғомидий "Жихадул мамалик" (110 - бет), Ибн Иёс "Бадаиъуз-зухур" (1 - жилд, 1 - қисм, 305, 306 - бет).

⁴ Сабкий "Тобақот аш-шафиъия" (5 - жилд, 83 - бет).

⁵ Муҳаммад: 7

Оллоҳнинг нусрати фақат ва фақат унинг шариъатини татбиқ ва қоим қилинган жамоагагина берилади. Шаръиатга муҳолиф мусулмон лашкарига нусратнинг келиши амри маҳолдир.

Шу тариқа Миср армияси ҳалол пул эвазига жиҳозланди ва буюк тайёргарлик кўра бошлади.

Қутуз ва амирларнинг мўғулларни қаршилаб олиш борасидаги фикрлари

Жанг режасини тузиш замони келди, Қутуз – одатига кўра – ҳарбий мажлис қурди. Ўртага лашкарнинг ҳаракатланиш харитаси қўйилди. Мўғуллар билан курашишнинг афзал йўли ва уларнинг устидан ғалаба қозониш мумкин бўлган лоиҳалар муҳокамага қўйилди. Қутуз ўзи ишлаб чиққан ҳарбий режани ўртага ташлади. Фикрини баён қилганидаёқ мажлис аҳли ўринларидан туриб кетди ва ҳаяжондан қайтиб ўтиролмай қолдилар. Унинг таклифи мажлисдагиларни ларзага солган эди!!

Қутузнинг режаси

Қутуз мўғуллар бостириб келишини кутмай, Фаластин сари лашкар тортишни режа қилди⁶. Аксарият

⁶ Ғомидий "Жиҳадул мамалик" (115, 116 - бет).

амирлар унинг фикрига қўшилмади, Мисрда қолиб, душманни кутиш фикрини ўртага ташладилар. Мўғуллар Мисрга бостириб келмаса, буюк қирғин-барот ва қатлиомдан қутуламиз. Борди-ю, хужум қилсак, урушдан ўзга чора қолмайди, яъни ўз оёғимиз билан жанг майдонига борган бўламиз, дедилар. Амирлар уммат ғами қолиб, ўз дардларида фақат Миср ҳимоясини ўйлаб хато қилган эдилар, десак муболаға бўлмайди.

Кутузнинг фикри амирларникидан теран эди. У амирлар билан ўз режасининг афзалликлари, фикрининг асрорларини муҳокама қилишга киришди. Урушдан кўзланган мақсад ва ислом лашкари зиммасидаги бурчларни эслатди. Узун йиллар давомида йироқлашиб кетган ҳақиқатларни уларга хотирлатди. Бу ҳақиқатлар жумласидан:

Биринчи: Миср мамлакатининг хавфсизлиги давлатнинг ичидан эмас, чегара-худудларидан таъминланиши. Биқини Фаластинда тажовузкор, қонхўр мўғуллар каби қўшниси бўлган давлат қандай хотиржам бўлсин?! Душман ҳар лаҳзада Мисрга хужум қилишга пайт пойлаб, фурсат бўлди, дегунча унинг шарқий чегарасидан бостириб кириб, Синони санокли кунларда махв қилиши, сўнгра Мисрнинг қолган қисмларига таҳдид солиши кундай равшан эди. Шундай экан, қўшни Фаластинга бориб босқинчи, мустабид, тажовузкор

қувватни – у билан курашиб ёки ҳеч бўлмаганда ўша ерда унга қарши урушаётганларга ёрдам бериш билан бўлса ҳам – синдириш керак. Бу фикр шаръий бурч бўлишлиги билан бирга, инсонийлик ва мантиқ тарозусида ўлчанса ҳам жуда ўринли эди.

Иккинчи: Ҳарбий қарашда ҳам тўғри фикр, ғаним устига юриш қилиш эди. Бу ҳаракат бир тарафдан душман қалбига кўрқув солса, бошқа томондан мусулмон қўшини мағлуб бўлгудай бўлса, ортга қайтиш имкони қолган бўлади. Мисрда жанг қилиб, ўша ерда мағлуб бўлсачи, Қоҳира сари йўл очиб беришдан, сўнгра бутун давлатнинг маҳв бўлишидан бошқа чора қолмайди.

Учинчи: Яна ҳарбий нуқтаи назардан, тўсатдан ҳужум уюштириб душманни ғафлатда қолдириш ҳамда ундан олдин жанг майдони ва замонини танлаш муҳим эди. Одатда қўққисдан қилинган ҳужум нафақат аскарий, ҳатто маънавий устунликни касб эттириб, душманни шоширибгина қўймай, тайёргарлик, ўзини ўнглаш каби жангда катта аҳамият касб қилган ҳаракатлардан чалғитади.

Тўртинчи: Миср мусулмонлари қўлига мўғул балосига мубтало бўлган Фаластин, Сурия, Ливан, Ироқ, Афғонистон, Азарбайжон, Чеченистон ва бошқа ислом диёрларидаги мусулмонларнинг қасосини олиб, уларни

зулмдан озод қилиб ўзларини оклаш ва бурчларини адо қилиш йўлида қочирилмас фурсат келган эди. Чунки бу диёрларда мусулмонлар қатл қилиниб, номуслар поймол этилганда, шаҳарлар вайронага айлантирилганда Миср аҳлидан ёрдам қўли чўзилмаганди. Энди айнаи фурсат, ўч олиш фурсати, биродарларини озод қилиш вақти, золимларни ер юзидан супуриб ташлаш замони келган эди. Миср аҳлига биродарларини зулмдан қутқариш ҳам қарз, ҳам фарз бўлган эди.

Шу тариқа Қутуз Фаластин, Сурия ва бошқа халқларга ёрдам бериш учун жангга чиқишни қарор қилди. У гарчи мўғуллар Мисрга мутлақо юриш қилмаган тақдирда ҳам бундай тадбир Миср аҳли зиммасига тушганини билдирди. Қутузнинг бу фикри тўғри ва шаръий эди. Миср уламолари унинг фикрини қўллаб-қувватладилар.

Бешинчи: Мусулмонларга ўз юртлари-ю номуслари, динлари-ю молу-мулкларини ҳимоя қилишлари фарз бўлган эди. Тоинки душман мусулмон юртларини тарк этсин. Бузуқ эътиқод ва ваҳшиёна урушларни касб этган мўғулларнинг мавжудлиги нафақат мусулмон ўлкалар, балки ер юзига улкан фитна уруғини сочиши мумкин эди. Мусулмонлар бу фитна уруғини янчиб ташлашлари лозимдир⁷. Амрумаъруф ва

⁷ Сиржоний "Қиссатут-татар" (285, 287 - бет).

наҳиймункар Қутуз ёки Миср аҳли зиммасигагина юкланган вазифа эмас, умматдан қодир бўлган ҳар бир мусулмон қилиши керак бўлган вазифадир.

"Одамлар учун чиқарилган миллатларнинг энг яхшиси бўлдингиз. Зеро сиз яхши амалларга буюрасиз, ёмон амаллардан қайтарасиз ва Оллоҳга иймон келтирасиз"⁸

Мисрда қолиб мўғуллар ҳужумини қарши олишнинг ҳам ижобий жиҳатлари бор эди. Жумладан, мўғуллар Мисрга Сино саҳроларидан келишдан ўзга чораси йўқ, нотаниш жойлар, айниқса саҳродан катта қўшинни олиб ўтиш учун озиқ-овқат, ем-хашак ва сабр-бардош керак бўлиб, саҳро лашкарга талайгина бошқа муаммолар чиқариши турган гап эди. Бироқ Қутуз мўғулларнинг турли табиий ғовлар: тоғу тош, совуқ ва иссиқ, саҳроларга чидамли эканини ҳамда ярим аср давомида зўр малака ҳосил қилганини биларди.

Хуллас, бу икки фикр тарозига қўйилиб таққосланганда, Фаластинга бориб, жанг қилиш фикри палласи оғир келди.

Шундай қилиб, ҳарбий кенгаш аҳли Қутузнинг далилларига ҳамда Фаластин ерларида жанг олиб

⁸ Оли-Имрон: 110

боришнинг муҳимлигига қаноат ҳосил қилдилар. Лашкарлар Сино саҳросини кесиб ўтиш ва Фаластин сари сафарбарлик учун тайёргарликни бошлаб юбордилар. Вазият жуда қалтис эди. Бу ҳамла биргина лашкарбоши ва армияга эмас, бутун Миср халқига ўта аҳамиятли эди. Ҳал қилувчи бу жангга халқ жиҳозланиши ва ўйин-кулгуни чеккага суриб, жидду-жаҳд билан киришмоғи лозим эди.

Бундай катта жанг аҳамиятини халққа етказиш уламолар ва фақиҳларнинг масъулиятларидан эди. Шайх Изз ибн Абдуссалом ва бошқа уммат олимлари масжид минбарлари узра барча инсонларни муқаддас жангга ундашга киришдилар. Одамларни жаннатга тарғиб қилиб, дунёни дўст тутмасликни, шаҳидларнинг мартабалари ва уларнинг ажрлари қанчалар улуғ эканини англатдилар. Уларга Холид ибн Валид, Қоъқоъ, Зубайр, Нўъмон, Ториқ ибн Зиёд, Мусо ибн Нусайр, Юсуф ибн Ташфин, Имодуддин Зинкий, Нуруддин Маҳмуд, Салоҳуддин Айюбий каби буюк қаҳрамонлар ҳақида сўзладилар. Бадр, Аҳзоб, Фатҳи Макка, Ярмук, Қодисия каби Оллоҳнинг нусрат берган кунларини ҳамда 75 йил олдин юз берган Ҳиттийн жангини, 10 йил олдин содир бўлган Мансура ва Фарискур жангларини хотирлатди. Қалблар уйғонди, кўзлар равшанлашди.

Зеро икки гуруҳ савашадиган кун учун халқни хозирлаш, ёшлар ва йигитларни Оллоҳ йўлида ўлимни

ардоқловчи, жаннат сари ошиқувчи қилиб тарбиялаш лозим эди.

Бу ташвиқотни бажариш учун хос тарбиячилар ва уламолар лозим эди. Азҳар уламолари бу олийҳиммат ишга бел боғладилар. Салоҳуддин Айюбий замонларидан буён "Азҳару шариф" уламолари салибчилар, французлар, инглизлар ва яҳудлар ҳамлаларига қарши мусулмонларни тайёрлашда катта ҳиссаларини қўшиб келдилар. Мана ҳозир мўғулларга қарши курашга халқни тарбия қилмоқдалар.

Миср халқи жангга шу тарзда тайёрланди. Армияни ҳозирлаш, уни жиҳозлаш, аскарларни ҳарбий машғулотлари беш ой, яъни 658 ҳ.с. рабиъул аввал ойидан – яъни Ҳулагудан мактуб келган ондан – ражаб ойининг охиригача / 1260 м.с. февралдан июлгача давом этди⁹.

Акко муаммоси

Шу аснода Қутузнинг қаршисидан янги муаммо чикди. Бу муаммо аслида янги бўлмасада, айти дамда ҳал қилиниши лозим эди. Фаластин, Ливан ва Суриянинг кўп қисмлари – хоссатан Ўрта ер денгизи соҳиллари – салибчилар томонидан босиб олинган

⁹ Сиржоний "Қиссатут-татар" (292 - бет).

бўлиб, Акко, Хайфа, Сайда, Сур, Байрут, Лазикия, Антокия ва бошқа шаҳарлар салиб амирликлари қўл остида эди. Бу салиб амирликларининг орасида энг қувватлиси Фаластин ерларидаги Акко амирлиги эди. Бу амирлик Қутуз раҳимахуллоҳнинг йўлида жойлашган эди.

Қутузнинг Акко ҳақидаги қарашлари:

Биринчи: Ақидавий ғояга кўра мусулмонларга душман бўлган Салибчилар фақат мулку-тахт, дунё пайида бўлган мўғуллардан душманлиги ошса ошардики кам эмасди. Қутуз бу икки душман, мўғуллар ва салибчиларнинг душман эканини эътибордан қочирмади.

Иккинчи: Мўғул ва салибийлар орасидаги ҳамкорлик узун тарихга эга. Мўғуллар Чингизхон давридан бошлаб мусулмонлар ерига салибчилар йўл-йўриғи ила юриш қилди. Боғдод ва Шомнинг ишғолида салибчилар Ҳулагуга катта ёрдам берган эди. Арманистон ва Гуржистон подшолари ҳамда Антокия амирининг мўғуллар билан ахдлашиб, иттифок қурганига кўп бўлмаганди. Мўғуллар Фаластин ва Шомдаги салиб амирликлари билан иттифок қуриш эҳтимоли катта эди. Булар Қутуз тасаввуридан узоқ эмасди.

Учинчи: Қутуз мўғуллар билан салибийлар ўртасида ҳамкорлик бўлсада, Аккодаги салибчилар мусулмонларни кўрарга кўзи бўлмасида, мўғуллардан нафратланишини биларди. Улар нафақат мўғулларни ёмон кўрар, балки улардан кўрқарди. Чунки улар мўғулларнинг бевафо, аҳдсиз эканини билар, Европа ва Россиядаги насронийлар қирғинини унутмаган, мўғуллар қиличи уларнинг беҳисоб инсонларини санаганини унутмаган эдилар. Бундан ташқари Ҳулагу Антокия католик канисасига ортодоксал патриархни бошлиқ қилиши тарихда кузатилмаган ҳодиса бўлиб, салибийларнинг Ҳулагуга нисбатан адоватларини янада орттирган эди. Католик ва ортодоксал оқимлар орасидаги адоват бу соҳада оз бўлсада маълумотга эга бўлганларга сир эмас. Акко насронийлари мутаассиб католиклар эди. Шу сабаб Антокияда содир бўлган бу ҳодиса уларнинг тасаввурларига ҳам сиғмас эди. Акко насронийлари мўғулларни қаттиқ ёмон кўрар ва улардан ашаддий кўрқар эдилар. Қутуз мўғуллардан олдин улар билан ҳамкорлик қилишни режа қилди.

Тўртинчи: Салибийлар 658 х.с. / 1260 м.с. ларда оғир ҳолатни бошдан кечираётган бўлиб, Акко амирлиги улар орасида энг қувватлиси бўлишига қарамай анча заиф эди. Улар 648 х.с. / 1250 м.с. рўй берган "Мансура жанги"дан сўнг ҳали ўзига келолмаган эди. Жангда катта сондаги йўқотиш бўлган, Людовик тўққизинчи Францияга қайтган, улар урушдан тирик қолганлар

ҳисобига сафларини сақлаб қолган эди. Қутуз бу душманнинг мусулмонларга нисбатан ашаддий адовати бўлсада айнаи дамда ўта заиф эканини тушуниб етди.

Бешинчи: Акко амирлиги жуда мустаҳкам қўрғонли бўлиб, умуман олганда Шом ва Фаластин ерларидаги энг зўр қўрилган шаҳар эди. Бу шаҳар 492 ҳ.с. / 1099 м.с. насронийлар қўлига кирган бўлиб, салибчилар бу шаҳарга ўрнашганига 160 йилдан ошган эди. Ўшандан бери ҳатто Салоҳуддин Айюбийдек баҳодирлар ҳам бу шаҳарни фатҳ қила олмаган эдилар¹⁰.

Қутуз Акко амирлигини ишғол қилиш жуда қийин эканини яхши биларди. Акко муаммосини ечмай мўғуллар билан жанг қилолмаслигини ҳам тушунарди. Борди-ю, мўғуллар билан салибчилар бирлашиб қолса, мусулмон лашкари тегирмоннинг икки тоши орасида қолиши мумкин.

Қутуз Аккога делегация йўллади¹¹. Делегация мусулмон ва салибийлар ўртасида маълум муддатга тинчлик битимини тузиш таклифини ўртага ташлади. Қутузнинг таклифи яқин тарихда бошидан қонли жанглар кечириб, ҳали оёққа тўлиқ тура олмаган салибийларга болдай ёқиб тушди. Яна салибийларнинг

¹⁰ Сиржоний "Қиссатут-татар" (292, 294 - бет).

¹¹ Ғомидий "Жихадул мамалик" (108 - бет).

бундай қарорига сабаб, мусулмонларнинг ғолиб бўлган ҳолларида улар устига юриш қилиш эҳтимолидан қўрққанликлари эди. Шунинг учун тинчлик битимини иккиланмай қабул қилдилар. Ҳатто уларнинг баъзилари мўғулларга қарши мусулмонлар билан иттифоқ бўлиш таклифини ҳам билдирдилар. Салибчиларнинг жанг майдонида хиёнат қилиши мумкинлигидан андиша қилган Қутуз бу таклифни қабул қилмади¹².

"Ҳар қачон бирон аҳдга аҳдлашсалар улардан бир гуруҳи бузаверадими? Ҳақиқатан уларнинг кўпи иймонсизлардир"¹³

"Улар бирон мўмин хусусида на аҳдга ва на бурчга боқадилар. Улар тажовузкор кимсалардир"¹⁴

Қутуз Акко амирлиги билан вақтинча аҳд тузди, уларга мўғуллар билан уруш асносида мусулмон лашкар таъминоти ва озиқ-овқатини етказиб туриш вазифаси юкланди. Улар буни қабул қилишди.

Шу тариқа Фаластин сари йўл бежавотир бўлиб, Қутуз раҳимахуллоҳ навбатдаги қадамни босишга ҳозирлик кўра бошлади.

¹² Ғомидий "Жихадул мамалик" (108 - бет)

¹³ Бақара: 100

¹⁴ Тавба: 10

Мусулмон кўшиннинг покланиши

Кутузнинг ҳар турли, моддий, дипломатик, маънавий ва иқтисодий тайёргарликларига қарамай, баъзи иймони заиф мусулмонлар ҳақиқатда жанг бўлишига кўзлари етмади. Улар жисмонан кучга эга бўлсада маънавияти заиф кимсалар эди. Улар бу шунчаки ҳиссиётга берилиш, Кутуз халқнинг кўйнига пуч ёнғоқ тўлдирадиганларнинг бири, деб баҳо бердилар. Жанг вақти-соати яқинлашган сари бу тоифа номард мунофиқларнинг жонлари бўғизларига кела бошлади. Бир тоифа яширин, бошқа бир тоифаси ошкора халқ сафидан суғурилиб чиқа бошладилар. Бошқа шаҳарларга кўчдилар. Улар орасида Ҳижозга, Яманга, ҳатто Мағрибга етиб олганлари бўлди¹⁵.

Баъзи таҳлилчилар бу ҳодисани катта йўқотиш деб ҳисобласада, биз буни ютуқ деб биламиз. Сафимизда бизни ғоямиздан чалғитган кўпчилигимиздан, бирликда жон беришга тайёр бўлган озимиз яхши.

"Агар улар сизларнинг орангизда чиққанларида ҳам, сизларга фақат ортикча зиён бўлган ва ўрталарингизда сизларни фитнага солиш учун югуриб-елиб юрган бўлур эдилар ҳамда ораларингизда уларга қулоқ солувчилар ҳам

¹⁵ Сиржоний "Қиссатут-татар" (297, 298 - бет).

(топилган) бўлур эди. Оллоҳ золим кимсаларни билгувчидир"¹⁶

Бу оятда Оллоҳ таоло бизга бундай тоифа инсонларни гўзал бир суратда баён қилиб берди. Шу тариқа Миср армияси яна бир сира сараланди.

Мусулмон армия Қоҳира атрофидан, машғулот жойларини тарк қилиб, бир жойга йиғила бошлади. Миср ҳарбий лагерларидан 40 минг аскар жамланди¹⁷. Мусулмон лашкар тўплангандан сўнг, Қутуз раҳимахуллоҳ кўзғалишга, яъни шарққа, Фаластин тарафга қараб юришга ишора қилди.

Бу сўзларни айтарканман, ўзимга ва сизларга Оллоҳ таолодан мағфират тилаб қоламан.

Валлоҳу таъала аълам....

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ.

¹⁶ Тавба: 47

¹⁷ Ғомидий "Жихадул мамалик" (107 - бет), Ибн Иёс "Бадаиъуз-зуҳур" (1 - жилд, 1 - қисм, 305 - бет).

Мўғул татар қиссаси

23- қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: *Шамсиддин Дарғомий*

2012 - 1433

IslamHouse.com

قصة التتار- المغول

الحلقة الثالثة والعشرون

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Мўғул-татар қиссаси

Барча мактовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиффорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

Ўтган суҳбатимизда:

- Шайх Изз ибн Абдуссалом раҳимахуллоҳнинг фатвоси;
- Қутуз ва амирларнинг мўғулларни қаршилаб олиш борасидаги фикрлари;
- Акко муаммоси;
- Мусулмон қўшиннинг покланиши кабилар мавзуимиз бўлган эди.

Миср лашкарининг Ғазога отланиши

Кутуз раҳимахуллоҳ мўғулларга қарши жанг қилиш қарорини берган, Фаластинга бориб жанг қилишга бел боғлаган эди. Миср лашкари бир жойга жамланди, сўнгра Фаластин сари одимлай бошлади. (18 - х). Бу ҳодиса 658 ҳ.с. шаъбон ойининг бошлари / 1260 м.с. июлнинг ўрталарига тўғри келган, яъни бу йўлчилик ёзнинг жазирама иссиқ кунларида, Синонинг курғоқ саҳроси орқали бўлган эди¹.

Мусулмон лашкар шимоли-шарққа, Сино томонга, сўнгра Синонинг шимоли бўйлаб Ўртаер денгизи соҳили қаршисидан Ғазогача саҳро узра йўл юришди.

"Парвардигоро! Биз сендан бу сафаримизда яхшилик ва тақвони, амаллардан эса ўзинг рози бўладиганини насиб этишингни сўраймиз! Парвардигоро! Бизларга бу сафаримизни енги қилгин! Узоқлигини яқин қил! Парвардигоро! Сен сафаримизда йўлдош, аҳлимизда эса халифасан! Парвардигоро! Бизни сафар машаққатларидан, сафарда қайгули кўнгилсиз ҳодисалар содир бўлишидан ва молу аҳлимизга зиён заҳмат этишидан ўзинг асрагин".

¹ Сиржоний "Қиссатут-татар" (298, 299 - бет).

Йўл ўта машақатли эди. Мусулмон жангчилар сабрла Табук ғазотини ёдга олдилар. Ҳақиқатан бу ғазот айна Табук ғазотидаги қийинчиликларни хотирлатарди. Табук ғазоти ҳам жазирама иссиқ кунларда, Мадинада иқтисодий танглик замонида, узун сахро орқали бўлган сафар ва ўша замондаги энг қувватли Рум давлатига қарши бўлган жанг эди. Бу сафарги жангда ҳам мусулмонлар худди шундай жазирама кунларда, сахро орқали юриш, иқтисодий танглик дамлари ҳамда ер куррасидаги бахайбат ва қувватли Мўғул давлатига қарши бўлаётган эди. Тарих такрорланмокда, фақат Табук кунда мусулмонлар Рум лашкарини топмаган ва жанг содир бўлмаган эди. Аммо бу ғазотда мўғуллар мусулмонларни кутиб турарди.

Қутуз раҳимахуллоҳ мусулмон лашкарнинг сафларини тартиблашга киришди, зеро олдинда буюк жанг бор. Мусулмон лашкар мўғул қўшинидан бир бўлагига дуч келса ҳам жанг қилишга тайёр турарди. Қутуз лашкарнинг бошига етук қўмондон Рукнуддин Бейбарсни тайин қилди. Уни лашкарнинг олдинги сафларига қўйилишидан мақсад, биринчи зарбада мўғулларни ер тишлатиш эди. Мўғулларнинг оз қисмини бўлсада биринчи зарбада енгилиши мусулмон лашкарнинг руҳиятини кўтарарди. Қутуз лашкарнинг олдинги сафига энг кучли жангчилар гуруҳини қўйиш билан бирга, бу гуруҳни лашкардан ажратди ва уни анча олдинда юришига амр қилди. Бу эса мўғул

разветкачиларининг кўзини шамғалат қилиш учун қилинган эди, тоинки мўғуллар бу гуруҳни кўриб, мусулмон лашкари шу экан деб, шунга яраша ҳаракат қилган вақтда орқадаги асосий кўшин қақшатқич зарбани бериши учун эди. Кутузнинг бу режаси мўғулларнинг хаёлига ҳам келмади.

Ғазо жанги

Рукнуддин Бейбарс раҳимахуллоҳ 658 х.с. 8 шаъбон / 1260 м.с. 26 июл куни Миср ҳудудларидан ошиб, Фаластин ерларига кирди². Мусулмон лашкарининг асосий қисми йўлда эди. Бейбарс Фаластин ерларига кириши билан Ғазодан 30 км жанубда жойлашган Рафах, сўнгра унинг шимолида жойлашган Хон-Юнус ва Дайр ал-Балах³дан ўтиб, Ғазога яқинлашиб қолди. (19 - х) Шундагина мўғуллар Рукнуддин Бейбарснинг лашкарини кўришди. Кутуз раҳимахуллоҳ гумон қилганидай улар мусулмон лашкарининг бори шу, деб тахмин қилдилар ва Ғазодаги мўғул лашкари бошқа шаҳарлардаги мўғуллардан мадад ҳам сўрамай уларни қарши олишга киришди. Ғазода мусулмон лашкари билан Байдер бошлиқ мўғул кўшини ўртасида тўқнашув

² Рошидуддин "Жомийут-таварих" (2 - жилд, 1 - қисм, 313 - бет), Ғомидий "Жихадул мамалик" (121 - бет).

³ Рус. Дейр эль-Балах.

содир бўлди⁴. Маълумингизки, мусулмон лашкарининг муқаддимаси анча кучли, Ғазодаги мўғул гуруҳи эса нисбатан кучсиз эди. Мўғул қўмондони Китбуга ва асосий мўғул лашкари эса бироз олисда - марказий ҳарбий лагерда, яъни Ғазодан 300 км узоқда Ливан ерларида жойлашган Бақоъ водийси – Баълабаккада⁵ эди⁶. Барча шарт-шароитлар мусулмонлар фойдасига хизмат қилаётган, кичик бўлсада ғалаба нишонлари кўринаётган эди. Воқеъда ҳам Рукнуддин Бейбарс бошлиқ қўшин Ғазодаги мўғуллар устидан ғалаба қозонди, уларнинг бир қисмини ўлдирди, қолганлари шимолга қочиб қолишди⁷. Шимолга қочганлари Китбуганинг ёнига етиб келиб, Ғазодаги аянчли мағлубиятлари ва мусулмон лашкарининг шимол тарафга қараб келаётгани хабарини беришди.

Мўғул армияси эсанкираб енгилди. Уларни нима эсанкиратди?! Уларни тасодифий ҳужум, ёки пухта ҳарбий режа додиратмади, балки уларга мусулмонларнинг жон-жаҳдлари билан, ортга қайтмай жанг қилишлари янгилик бўлганди.

⁴ Рошидуддин "Жомиъут-таварих" (2 - жилд, 1 - қисм, 313 - бет), Ғомидий "Жихадул мамалик" (121 - бет).

⁵ Рус. Баальбек.

⁶ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/401), Ғомидий "Жихадул мамалик" (122 - бет), Сиржоний "Қиссатут-татар" (301 - бет).

⁷ Рошидуддин "Жомиъут-таварих" (2 - жилд, 1 - қисм, 313 - бет), Мақризий "ас-Сулуқ" (1/516 - бет).

Мусулмонлар динлари, ватанлари, шарафлари ва номусларини сақлаш учун кураш бошлаган эди. Мўғуллар йилларча мусулмонларнинг кўрқиб қочишларига гувоҳ бўлиб келар, мусулмон бошлиқларидан доимо куллуқ ва мулозаматни топар эди. Ҳа! Уммат заифлашиши мумкиндир, бироқ ўлмайди, улардан кимлардир ғанимларга куллуқ қилса, бошқалари Оллоҳнинг амри келгунга қадар динни ва умматни ҳимоя қилиб борадилар.

"Саҳиҳайн"да ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ саллоллоҳу алайҳи ва саллам айтганлар: ***"Умматимнинг бир тоифаси ҳақ узра зоҳир бўлиб қолаверади, то қиёмат уларга қарши чиққанлар ҳам, ёрдамсиз қўйганлар ҳам – уларга ёрдам беришда ёки улар билан бирга туришда қосирлик қилганлар ҳам – зарар етказолмайди"***. ***"Улар қаердалар, ё Расулуллоҳ?"***, деб сўралганда: ***"Улар Шомда"***, деб жавоб берганлар⁸.

Имом Аҳмад Абу Умома разияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда, ***"Улар қаердалар, ё Расулуллоҳ?"***, деб сўралганда: ***"Улар Байтул-Мақдисда ва Байтул-Мақдиснинг атрофида"***, деганлар⁹. Байтул Мақдис Фаластинда, унинг атрофи эса Фаластин ва Шом ерларидир.

⁸ Бухорий ва Муслим ривояти.

⁹ Аҳмад ривояти.

Фаластин – ғалабалар диёри

Ғазо жанги, сўнгра Айн-Жалут жанглари байтул Макдис ва Фаластин халқига бошқа жанглардан кўп ҳам фарқ этмасди. Оллоҳ таоло Фаластин ерларини мусулмонлар учун буюк ғалабалар макони қилгандир, буни тарихга шунчаки назар солган киши ҳам кўра олади. Тўғри бу жойларда ҳам енгилиш ва мағлубиятлар рўй берган, лекин бу ерларда мусулмонлар қийинчиликка дуч келган замонларда буюк ғалабалар юз берган.

Мусулмонлар Фаластин ва Шом ерлари: Ажнадин, Бейт-Шеан ва Ярмукда Рум императорлигига қарши; Хиттин, Табария ва Байтул Макдисда салибчиларга қарши; Ғазо, Айн-Жалут ва Бейт-Шеанда мўғулларга қарши қаттиқ ва аччиқ жанглар олиб борди. Бундан сўнг мусулмонлар Акко, Асқалон, Ҳайфа ва бошқаларда салибчиларга қарши; Аккода французларга қарши; турли даврларда ва хоссатан 1936 м.с. да 4 йил давомида инглизларга қарши жанглар олиб борди. Шунингдек, бу ерларда яҳудларга қарши жанглар давом этмоқда, Оллоҳнинг изни билан яҳудларнинг ҳалокати бу муборақ ерларда юз беради. Бу орзу ёки тахмин эмас, балки набавий башоратдир, имом Бухорий ва Муслим Абу Ҳурайра разияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбар саллоллоҳу алайҳи ва саллам айтганлар: ***"То мусулмонлар яҳудларга қарши урушмагунларича***

*қиямат қоим бўлмайди. Шунда мусулмонлар уларни ўлдирадилар. Яхудлар ҳатто тош ва дарахт ортига яшириниб олишади. Шунда тош ва дарахт: "Эй мусулмон, эй Оллоҳнинг бандаси, ортимда яхудий бор, кел, уни ўлдир", дейди. Фақат гарқад (ундай демайди), чунки у яхудларнинг дарахтларидан"*¹⁰.

Ғазо ғалабасининг аҳамияти

Мусулмонлар Ғазода мўғуллар устидан нусратга эришдилар, гарчи бу ғалаба жузъий бўлсада муҳим аҳамият касб қиларди. Баъзи тарихчилар Ғазо жангини кўп ҳам эътиборга олмаса, баъзилари мутлақо аҳамият бермайдилар! Ҳолбуки, бу жанг мусулмонлар тарихидаги энг муҳим маъракалардандир¹¹. Унинг аҳамияти кўп сондаги мўғулларнинг қатл қилингани, Ғазонинг муҳим стратегик жойлиги ва бошқа ҳарбий масалалар жиҳатидан эмас. Унинг аҳамияти мусулмонлардаги рухий тушкунликнинг бартараф бўлганидадир. Мусулмонлар "Енгилмас" деб ном олган мўғулларнинг тумтарақай қочишларига кўзлари билан гувоҳ бўлдилар. Мусулмонларнинг руҳияти бағоят кўтарилди, "кимнингдир мўғуллар енгилибди, дегани қулогингга чалиниб қолса, ишонма!" каби эл оғзида дoston бўлган чўпчаклар бекорга чикди. Ўз ўринда бу

¹⁰ Бухорий: 6/75, Муслим: №2922.

¹¹ Ғомидий "Жихадул мамалик" (121 - бет).

воқеа узоқ йиллардан бери мағлубият кўрмаган мўғул армиясига салбий таъсир қилди. Зоҳиран тор доирадаги ушбу устунлик буюк маънавият ғалабаси эди.

Мусулмонлар билан Акко салибчилари орасидаги тинчлик

Мусулмонлар Ғазодаги ғалабадан кейин, шимол тарафга Ўртаер денгизи бўйлаб йўналди. Қутуз ўз лашкари билан ислом шаҳарларидан бирин-кетин ўтиб борар эди. Улар Аскалондан, сўнгра Яфа¹²дан ўтиб, шимолга юришни давом эттирди. Тулкарм¹³ шахрининг ғарбидан ўтиб, Ҳайфа шаҳрига етиб келишди. У ердан салиб амирлиги қўл остидаги Акко шаҳрига йўл олишди. (19 - х)

Қутуз Акконинг ташқарисида Акко кўрғонига лагер қурди. У салибийларни илгариги тинчлик аҳдларида турган ёки турмаганини билишни истади. Шу боис мусулмон амирлардан иборат делегацияни Аккога йўллади. Қутуз ва Акко салибий амирлари ўртасида элчилар воситасида мулоқот бошланди. Салибийлар мусулмон амирларни чиройли қаршилаб олишди ва икки тараф ҳам илгариги аҳдларида содиқликларини таъкидлашди. Зиёратлар бир неча бор такрорланди.

¹² Ёки Яффа.

¹³ Рус. Тулкарм.

Хатто иккала тараф ҳам вазият барқарор эканидан хотиржам бўлдилар. Сўнгра Қутуз мўғулларни қаршилаш мумкин бўлган муносиб жойни танлаб, йўлга чиқишга қарор қилди¹⁴.

Қутуз Акко минтақасини тарк қилишга шайланган замон делегация сафида бўлган мусулмон амирлардан бири Акко амирлигининг ўта заиф ҳолатда экани ва улар мусулмонларнинг аҳдларидан хотиржамлиги ҳамда жангга тайёргарлиги йўқлиги, агар уларга тўсатдан ҳужум қилинса, мусулмон ўлкани насронийлардан озод қилиш мумкинлигини сўзлади. Бу мусулмон шаҳар 166 йил олдин босиб олинган эди. Амир Қутузга *"Бу мустамлака шаҳарни озод қилиш фурсати"*, деди. Қутуз раҳимахуллоҳ унга жавобан *"Биз аҳдларга хиёнат қилмаймиз!"* деди¹⁵. Ҳа, Қутуз ҳақиқий нусрат сабабларини топган эди. Оллоҳнинг шариъатига эргашиш, аҳдларга вафо қилиш шу сабаблар жумласидандир. Аҳдларга риоя қилиш шариъатимиз асосларидандир.

"Эй мўминлар, ақдларга (ўзаро келишган битимларга) вафо қилингиз!"¹⁶

¹⁴ Ғомидий "Жихадул мамалик" (121, 122 - бет).

¹⁵ Сиржоний "Қиссатут-татар" (305 - бет).

¹⁶ Моида: 1

Имом Термизий ва Абу Довуд раҳимаҳумаллоҳ Амр ибн Абаса разияллоҳу анҳудан ривоят қилади, у киши деди: *"Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг шундай деганларини эшитганман: "Кимнинг бошиқа бир қавм билан аҳдномаси бўлса, у ниҳоясига етгунигача ёки у қавм аҳдни бузганини билмагунича аҳдномани бузмасин!"*"¹⁷

Китбуганинг мусулмонлар қаршисидаги аҳволи

Куруз Аккони ортда қолдириб, олдиндаги жанг учун муносиб жой кўзлаб жануби-шарққа томон йўл олди. Айни вақтда лашкарбоши Китбугага Ғазодаги мағлубият хабари етиб келди. У бу машъум хабарни эшитиб, қаттиқ ғазабнок бўлди. Бу минтақада мўғулларнинг илк бор енгилиши эди. У дарҳол қўшин ҳозирлаб, жанубга Фаластин сари йўлга отланди. У турган жой, яъни Бақоъ водийси билан Фаластиннинг шимоли, яъни Ливан-Фаластин чегараси орасидаги масофа 100 км атрофида эди. Одатда бу масофани лашкар икки ёки уч кунда босиб ўтарди. Бироқ Китбуга бу масофани бир ойдан ортиқроқ муддатда босиб ўтди. Фаластин ерларида жангга отланган риждолларни эшитиб, қалбига қўрқув кирган, у ерларга боришга

¹⁷ "Саҳиҳу Аби Довуд": 2397; 2 / 528. "Саҳиҳу Сунанит-Термизий": 1285; 2 / 113 - 114.

юраги бетламай қадами оғирлашган эди. Расулуллоҳ саллоллоҳу алайҳи ва саллам: **"бир ойлик масофадан (душманларим қалбига тушажак) қўрқув билан нусратландим"**¹⁸, деб хабар берганлар. Бу қўрқувни Оллоҳ ўз душманларининг қалбига жо қилгандир, **"Мен кофир бўлган кимсаларнинг дилларига қўрқув солажакман. Бас, уларнинг бўйинларини узинглар, бутун-ҳамма бармоқларини чопинглар"**, деб ваҳий қилган эди"¹⁹.

"(Илоҳлигига) ҳеч қандай ҳужжат-далил келмаган нарсани (яъни жонсиз бутларни) Оллоҳга шерик қилганлари сабабли кофирларнинг дилларига қўрқув солажакмиз"²⁰.

Оллоҳ таоло, беҳисоб лашкар қалбига – Оллоҳ йўлида жанг қилувчи мусулмон лашкарни қаршиларида кўргани замон – қўрқувни туширади. Бу мусулмонлар билан кофирлар ўртасидаги барча жангларда кузатилган ва бундан кейин ҳам кузатиладиган, ўзгармас ҳақиқатдир.

Китбуга Ливан тоғлари бўйлаб юриб, Фаластинга унинг шимоли-шарқидан ва Голан тепалигининг ғарбидан кирди. Сўнгра Урдун дарёсини кесиб ўтиб,

¹⁸ Бухорий: №2977.

¹⁹ Анфол: 12

²⁰ Оли-имрон: 151

шаркий Жалиле²¹ минтақасига кирди. У бу минтақага Ғазодаги ҳодисадан хабар топганидан бир ой ўтгандан кейин етиб келган эди. Мўғулларнинг бу минтақага етиб келганидан хабар топган мусулмон разветкачилар бу ҳақда Қутузга хабар берди²².

Ислом лашкарининг Айн-Жалут сари йўналиши

Қутуз раҳимаҳуллоҳ Носира шахридан ўтиб, жануби-шарққа то "Айн-Жалут водийси", деб аталган минтақага тезроқ етиб олишга ҳаракат қилди²³. Айн-Жалут водийси тахминан икки шаҳар: жанубдан Набулус билан шимолдан Бейт-Шеан шаҳарларининг ўртасида жойлашган минтақа эди. Ҳозирги кундаги Жанин²⁴ минтақасига жуда яқин жойдир. Жанин минтақасида бундан бир неча асрлардан кейин Фаластин мужоҳидлари билан яҳудийлар ўртасида катта жанг рўй берган бўлиб, унда мусулмонлар ғоят матонатла сабр қилдилар ва 500 дан ортиқ шаҳид бердилар. Бу водийнинг ўрни беназир бўлиб, Ҳиттин минтақасидан 65 км жанубда жойлашган. Маълумингизки, бу минтақада 583 ҳ.с. / 1187 м.с.да, яъни бундан 75 йил олдин улуғ Ҳиттин жанги юз берган эди. Шунингдек,

²¹ Рус. Галилея.

²² Сиржоний "Қиссатут-татар" (306 - бет).

²³ Гомидий "Жихадул мамалик" (122 - бет).

²⁴ Рус. Дженин.

Айн-Жалут водийси бундан 6 аср олдин буюк баҳодирлар Холид ибн Валид ва Абу Убайда ибн Жарроҳ разияллоҳу анҳумолар бошчилик қилган улуғ Ярмук жанги содир бўлган Ярмук минтақасидан 60 км ғарбда жойлашгандир.

Қутуз раҳимаҳуллоҳ Айн-Жалут водийсини жанг учун энг қулай ва муносиб макон деб билди. Зеро, бу водий ясси майдон бўлиб, тахминан ҳамма томондан ўрта баландликдаги адирлар билан ўралган, фақат шимолий томонигина очиқ эди. Яъни худди тақасимон кўринишда бўлиб, атрофдаги адирлар бута ва дарахтлардан иборат чакалакзор эди. Бу эса мусулмон лашкарни чакалакзорга яшириш ва катта-катта пистирмалар қўйиш ҳамда водийнинг ўртасида мўғул лашкарини қуршаб олиш имкони берар эди.

Китбуга келмасдан бурун Қутуз раҳимаҳуллоҳ бу водийга етиб келди ва лашкарини тартиблади. Водийнинг очиқ томони, яъни шимолий қисмига Рукнуддин Бейбарс бошчилигидаги энг кучли гуруҳни жойлаштирди. Қутуз бутун қўшинни водийнинг шарқ, ғарб ва жануб томонидаги чакалакзорларга беркитди. У лашкарни 658 ҳ.с. 24 рамазон / 1260 м.с. 9 сентябр пайшанба куни тартиблаб бўлди. Маълумингизки, Бадр жанги, Макка ва Андалус фатҳлари рамазон ойига тўғри келган эди.

24 рамазон кечаси, Ислом уммати ҳарбий кучлари билан Мўғул ҳарбий кучлари ўртасида даҳшатли кураш юз беришига санокли соатларгина қолган. Китбуганинг лашкари манманлик, ғурур ва мутакаббирлик билан мусулмонлар томон келарди.

"Дарҳақиқат, улар ўзларига бино қўйдилар ва жуда катта кетдилар"²⁵.

Мўғул лашкари Бейт-Шеаннинг ғарбидан ўтиб, жанубга – ўзларини интиқлик билан кутиб, сафларини тартиблаб турган мусулмон лашкари тарафга –, яъни Айн-Жалутга йўналди.

Қутуз раҳимахуллоҳ Айн-Жалут водийсида турган дамда Фаластин халқидан шаҳар ва қишлоқлардан мусулмонларнинг катта гуруҳи аскарлар сафига келиб қўшилди. Яқинда ҳақиқий жанг бўлишига ишончлари комил эди. Бу ихтиёрий кўнгилли жангчилар мўғулларнинг бир гуруҳи Фаластинга келиб, унинг шимолидан жанубига қараб тўлиқ эгаллаган ва ниҳоят Ғазони ҳам босиб олган кезларда қаерда эдилар? Бундан олдин улар қаерда ўтирган эдилар? Ҳозир қаердан чикиб келдилар? Яқин тарихда мухлис бошлиқлари бўлмаган бу халқ, бир томондан Қутуздай мухлис бошлиқдан таъсирланса, иккинчи томондан эса юқорида зикр

²⁵ Фурқон: 21

қилганимиз маънавий ғалабадан илҳомланарди, десак янглиш бўлмайди. Бундан олдин динга хизмат, Ислом қадрини олий қилишни истаган содиқ мўминларнинг аксарияти эргашишга салоҳиятли, ўрнак бўлишга лойиқ, мухлис йўлбошчи йўқлиги боис қўл қовуштириб ўтиришдан бошқа чора топмасди.

Тўғри, улар мунтазам армия каби кучли ва маҳоратли бўлмасаларда, лекин Оллоҳ йўлида бирор бир амал қилиб қолишга мушток эдилар. Бу иштиёқ жанг майдонида катта рол ўйнаши табиий ҳол. Қутуз улардан қурол-яроқ ташиш ва аскарларга хизмат ишларида фойдаланди. Шу билан бирга улар мусулмонларнинг қорасини кўпайтирар, бу эса ўз навбатида кофирлар қалбига қўрқув соларди. Ўшанда касаллиги ёки ожизлиги ёки қарилиги сабаб жанг ҳам, хизмат ҳам қилолмайдиган ожизлар, аёллар ва болалар қишлоқлардан Айн-Жалут водийси сари чикиб келишган эди. Улар водийнинг атрофига тўпланиб, баралла баланд овозда такбир айтиб, мусулмон лашкарининг ҳаққига дуолар қилишарди. Қўллар, тиллар ва қалблар дуо билан банд, улар Исломга ва мусулмонларга нусрат сўраб, ширк ва мушрикларни хор бўлишини тилаб, оламлар Раббиси субҳанаҳу ва таолога илтижо қилишар эди²⁶.

²⁶ Ғомидий "Жихадул мамалик" (122 - бет).

Бу ҳодисалар 658 ҳ.с. 24 рамазон / 1260 м.с. 9 сентябр пайшанба куни, катта жанг олдидан юз берган эди.

Соримуддин Ойбекнинг мусулмонларга йўллаган элчиси

Яна шу куннинг ўзида, яъни жангдан бир кун олдин ғаройиб ҳодиса юз берди. Бу Оллоҳ таолонинг ишидир. Ислом лашкари Айн-Жалут водийсида турган замон Шом аҳлидан бир киши шошилинич Кутуз ва унинг атрофидаги амирлар билан зудлик билан кўришмоқчи эканини билдирди. У ўзининг Соримуддин Ойбекнинг элчиси эканини сўзлади. Соримуддин Ҳулагу Шом ерларига ҳужум қилганда асир тушган мусулмонлардан бири бўлиб, кейинчалик у мўғул лашкари сафида хизмат қилишни қабул қилган эди. Соримуддин мўғуллар сафида кўпгина жангларда иштирок этган ва ҳозир улар билан бирга Айн-Жалутга келаётган эди. Нафсига эргашиб мўғулларга ёрдам беришни қабул қилганми ёки пайтини пойлаб мусулмонларга ёрдам беришни қасд қилиб мажбурликдан уларнинг сафига қўшилганми, номаълум эди. Бу у билан Оллоҳ таоло орасидаги сирдир. Бизга маълум бўлгани у Айн-Жалут жангидан олдин қўлидан келгунича мусулмонларга ёрдам беришга қарор берган эди.

**"Парвардигорингизнинг қўшинларини ёлғиз
Унинг Ўзигина билур"²⁷.**

Соримуддин Ойбекни Қутуз раҳимахуллоҳ ҳам, мусулмон амирлар ҳам танимас эдилар. Уни бу ўринга – мусулмонларга улкан хизматларни қилиши ва Оллоҳнинг нусрати мусулмонлар ўйламаган тарафдан келиши учун – олиб келган Оллоҳ таоло эди. Бундан олдин Аҳзоб ғазотида асосий нусрат сабабчиси Нуъайм ибн Масъудни олиб келгани каби Соримуддин Ойбекни бу ўринга келтирган Оллоҳ барча айбу-нуқсонлардан пок зотдир.

**"Парвардигорингизнинг қўшинларини ёлғиз
Унинг Ўзигина билур"²⁸.**

**Соримуддин Ойбекнинг элчиси учта
маълумот билан келган эди:**

Биринчи: Мўғул лашкари ҳар доимгидек қувватли эмас. Мўғул хони Мангухоннинг ўлимидан кейин Хулагу бир қисм қўшинни ўзи билан олиб, Табризга кетган, айти вақтда мусулмонлар қаршисидаги мўғул лашкари Шомга бостириб кирган аввалги ҳолатидан оз. Бу хабар жуда муҳим эди. Мўғул қўшини Шомга кирган

²⁷ Муддассир: 31

²⁸ Муддассир: 31

ҳолатидан кам бўлса, уларнинг устидан ғалабага эришса бўлади, деб мусулмонлар руҳан тетиклашди.

Иккинчи: Мўғул лашкарининг ўнг қаноти, чап қанотига нисбатан қувватлидир. Бунга кўра мусулмонлар чап қанотни кучайтириши лозим эди. Бу ҳарбий маълумот ҳам ғоят муҳим эди.

Учинчи: Мўғуллар сафида Ҳимснинг амири Ашроф Айюбий ҳам бор. Бироқ у мўғулларга ёрдам бераётгандай кўриниш берса ҳам, аслида эса жангда мусулмонларга енгилиб беради²⁹.

Бу ўринга ислом лашкарининг ҳарбий таҳлилчилари ҳам жамланган эди. Улар бу хабарларнинг барчаси мўғулларнинг ҳийласи бўлишидан қўрқиб, бу мўғулларнинг навбатдаги найранги, улар бизни бу хабарларга алданиб, керакли тадбирни олмаслигимизни мақсад қилган, шундай экан огоҳлигимизни кўрайлик дедилар. Лекин амалда эса, бу маълумотларни ростдай эътибор қилиб, сафларни шунга кўра тартибладилар. Кейин Соримуддиннинг гаплари мутлақо рост экани маълум бўлди.

²⁹ Сиржоний "Қиссатут-татар" (312, 313 - бет).

Ҳижрий 658 йил 25 рамазон куни воқеалари

Рамазоннинг 24 куни ниҳоясига етди, аксар мусулмонлар кечани қиём, дуо, илтижо, умид билан бедор ўтказдилар. Бу кеча шу йилнинг энг улуғ кечаларидан эди. Чунки аввало бу кеча охириги ўн кунликнинг тоқ кечаси бўлса, иккинчидан Оллоҳ йўлидаги жангдан олдинги кеча эди. Тонг отганда ваҳший мўғуллардан миллионлаб мусулмонлар қасоси олинажак. Оллоҳдан жанг майдонида собитқадамлардан айлашини сўраймиз!

Субҳ яқинлашди. Бомдод вақти ҳам кирди, мусулмонлар тонг намозини хушў билан адо этдилар, сўнгра сафларини тартиблай бошладилар. Тонг отди, қуёш ҳам ҳаялламасдан ҳар кунги ўзининг топшириғини бажариб, борлиққа нуруни таратар эди. Бу кун осмонда ҳам, ер юзида ҳам байрам бўлган жума куни эди, шу билан бирга мусулмонлар учун буюк нусратга эришажаклари сабаб янада улуғ байрам бўлди.

658 ҳ.с. 25 рамазон / 1260 м.с. 10 сентябр жума куни Ислом тарихида мутлақо улуғ кун бўлгани учун барча мусулмонлар бу санани ёдларида сақлашлари лозимдир.

Қуёш чиқиб, оламни ёритганида мусулмонлар узоқдан водийнинг шимол тарафида мўғул лашкарини кўрдилар. Бутун оламга қирғин келтирган ваҳший мўғул

лашқари водийга жуда яқин келди, водийнинг шимолий томони остонасида улкан ва баҳайбат мўғул лашқари тўхтади. Водийда бирор тирик жон кўринмасди. Барча мусулмонлар, ҳатто Рукнуддин Бейбарс бошлиқ лашқар муқаддимаси ҳам бу тонгда тепаликлар ортига беркинган эдилар.

Ислом лашқари муқаддимасининг Айн-Жалутга тушиши

Ислом лашқари Қутуз раҳимахуллоҳ тайин қилиганидек, унинг ишорасидан кейин Айн-Жалут водийсига мўғуллар қаршисига туша бошлади. Лашқарнинг кучли муқаддимаси бирдан тушмади, балки босқичма-босқич жангга кирди. Соримуддин Ойбек жанг майдонида мўғул қўмондони насроний Китбуганинг ёнида турарди. У Ислом лашқари муқаддимасининг жанг майдонига кириб келишини шундай васфлайди: тонг отиши билан ислом лашқари кўрина бошлади, унинг биринчи гуруҳи қизил ва оқ кийимда эди. Жанг майдонига биринчи бўлиб кирган гуруҳ соф ранглар: оқ ва қизил рангли либосда эди. Мусулмонларнинг ҳар бир гуруҳи ўзига хос либосда, яъни уст-бошлари, қилич ва қалқонлари ва отлари гўзал кўринишда эди.

Соримуддин Ойбек қонхўр Китбуга ҳақида гапириб, шундай дейди: буни кўрган Китбуга ва унинг атрофидаги мўғул лашкари эсанкираб қолди.

"Шунда бу инкор қилувчи довдираб қолди. Оллоҳ золим кимсаларни ҳидоят қилмайди"³⁰

Дарҳақиқат, у мусулмон лашкарини биринчи маротаба бундай кўринишда кўраётган эди. Бундан олдин у ҳамиша мусулмонларни қалъа ва кўрғонлар ортида кўрқиб, даҳшатга тушган ёки мўғулларни кўриб, ортига қарамай қочаётган ёки хор бўлиб бошларини мўғулларнинг қиличига тутиб турган ҳолатда кўравериб ўрганиб қолган эди. Аммо ҳозирчи, у довдираб қолди, у мусулмонларни бундай ҳайбатли кўринишда кўраман деб ҳечам ўйламаган, етти ухлаб тушида ҳам кўрмаган эди. Китбуганинг қалбига кўрқув тушди, у Соримуддин Ойбекдан сўради: Эй Сорим! Бу ранг, бу гуруҳ кимники? Ҳақиқатан гуруҳ беназир кўринишда эди. Соримуддин Ойбек унга жавобан: Мамлуклар амирларидан бири, Сункар Румий гуруҳи, деди³¹.

Мамлуклар бир-биридан ўзига хос ранглар билан ажралиб турарди. Ҳар бир гуруҳнинг ўз ранги бўлар, баъзиси оқ ва қизил бўлса, бошқаси кўк ва яшил, яна

³⁰ Бақара: 258

³¹ Сиржоний "Қиссатут-татар" (316 - бет).

бошқаси янада бошқа рангда бўлар эди. Ўша ранг шу гуруҳга ишора қиларди, уларнинг Мисрдаги омборлари ва уйлари ҳам шу рангда бўларди. Бу ранглар орқали улар бир-бирларидан ажралиб турарди³².

Қонхўр, золим мўғул қўмондонининг қалбига кўрқув солган гуруҳ ҳали ислом лашкари муқаддимасининг ҳаммаси эмасди. Ваҳший мўғул сардори ва мўғул лашкари қалбига кирган кўрқувни фақат қуйидаги ҳадис замирида шарҳлашимиз мумкин. Расулulloҳ саллоллоҳу алайҳи ва саллам: **"бир ойлик масофадан (душманларим қалбига тушажак) кўрқув билан нусратландим"**³³, деб хабар берганлар. Зеро нусрат фақат Оллоҳ таолонинг ҳузуридандир. Уларнинг қалбларига бу кўрқувни жо қилган зот фақат Оллоҳ субҳанаҳу ва таолодир.

Бир мунча замон ўтгандан сўнг иккинчи гуруҳ жанг майдонига тушди, улар сариқ либосда эди. Уларнинг савлатлари ва гўзаликларини таърифлаш қийин эди. Китбуга титраб кетди ва Соримуддиндан сўради: Бу кимнинг гуруҳи? Соримуддин деди: Бу яна бир мамлуклар амири, ливанлик ар-Рошид гуруҳи³⁴.

³² Сиржоний "Қиссатут-татар" (317 - бет).

³³ Бухорий: №2977.

³⁴ Сиржоний "Қиссатут-татар" (317 - бет).

Сўнгра Рукнуддин Бейбарснинг қолган гуруҳлари жанг майдонига тушди. Ҳар бир гуруҳ бошқача рангда эди. Ҳар бир гуруҳ жанг майдонига тушганда Китбуга Соримуддиндан сўрар, у эса ўзидан тўқиб, асли бўлмаган турли номларни зикр қиларди. Бу билан у Китбуганинг Мамлуклар бениҳоя кўп экан, Миср, Шом ва бошқа жойдаги мамлуклар қуввати жамланибди, деб ўйлашини ва охир оқибат унинг қалбига қўрқув солишни қасд қилган эди.

Бундан сўнг жанг қандай кечди? Китбуга нима қилди? Мусулмонлар ғалабага эришдимиз? Мусулмонлар қандай талофат кўрди? Бу каби мавзуларни келаси дарсларимизда зикр қиламиз, иншааллоҳ.

Бу сўзларни айтарканман, ўзимга ва сизларга Оллоҳ таолодан мағфират тилаб қоламан.

Валлоҳу таъала аълам....

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ.

Мўғул татар қиссаси

24- қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: *Шамсиддин Дарғомий*

2012 - 1433

IslamHouse.com

قصة التتار- المغول

الحلقة الرابعة والعشرون

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Мўғул-татар қиссаси

Барча мактовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиффорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

Ўтган суҳбатимизда:

- Миср лашкарининг Ғазога отланиши;
- Ғазо жанги;
- Фаластин – ғалабалар диёри;
- Ғазо ғалабасининг аҳамияти;
- Мусулмонлар билан Акко салибчилари орасидаги сулҳ;
- Китбуганинг мусулмон лашкар қаршисидаги аҳволи;
- Ислом лашкарининг Айн-Жалут сари йўналиши;
- Соримуддин Ойбекнинг мусулмонларга йўллаган элчиси;
- Ҳижрий 658 йил 25 рамазон куни воқеалари;

- Ислом лашкари муқаддимасининг Айн-Жалутга тушиши кабилар мавзуимиз бўлган эди.

Довулчилар гуруҳининг жанг майдонидаги ўрни

Рукнуддин Бейбарс бошчилигидаги лашкар муқаддимаси жанг майдонига кириб бўлгандан сўнг, навбат ҳарбий навога келди. Довулчилар довуллари урар, бурғучилар бурғуларини чалар, мисқайроқлар жаранги ўзига хос ҳайбатли наво ҳосил қилар эдилар. Бу Айн-Жалут жангида ўзгача аҳамият касб этди. Ҳар бир оҳанг алоҳида маъно касб қилар ва аскарлар шунга кўра бошқарилад эдилар. Душман эса бундан ғафлатда. Маълум оҳангдаги зарба уришлари лашкарнинг чап қаноти учун, бошқаси ўнг қаноти учун, яна бири жойларни ўзгартириш учун бўлса, яна бири ҳужум ва яна бири ортга чекиниш маъноларини билдирар эди. Яъни ҳар бир ҳарбий ҳолатнинг ўзига хос наво оҳанги бўлиб, мусулмон лашкари қўмондони Қутуз масофадан туриб, шу зайлда лашкарни бошқариб турарди. Шу билан бирга лашкар ҳам бошлиқларини ўзлари билан эканини ва ҳар бир ҳолатни кузатиб турганини ҳис қилиб турар эдилар. Бу нағмалар: довул зарбалари, бурғунинг чалиниши, мисқайроқларнинг жаранглаши мусулмонларни дадиллаштира, айни замонда

душманнинг қалбини титратар ва унга кўркув солар эди¹.

Амир Рукнуддин Бейбарс ўз қўшини билан водий остонасига келиб тўхтади, водийнинг орқа томонида бирор тирик жон қолмаган, ислом лашкарининг қолган асосий қисми дарахтзор, бутазор ва тепаликлар ортида пистирмада эдилар. Жанг майдонида фақат Рукнуддиннинг гурухигина турарди. Китбугага Ғазо жангидан етиб келган маълумотлар ҳам фақат шу гуруҳ ҳақида бўлгани сабаб, у ислом лашкарининг бори шу бўлса керак, деб ўйлади.

Лекин минг афсус, мўғуллар қиссасини ривоят қилган манбалар Айн-Жалут жангида иштирок этган мусулмон лашкарининг ҳам, мўғул лашкарининг ҳам саноғини аниқ зикр қилмаган. Ҳар иккала тараф ҳам улкан ададда бўлгани эса табиий ҳолдир.

Айн-Жалут маъракасининг бошланиши

Мўғул қўмондони Китбуганинг назарида Ислом қуввати оз бўлиб кўрингани сабаб жанг бошланишидаёқ мусулмонларни бартараф қилиб, масалани ҳалламоқчи бўлди. Рукнуддиннинг лашкари зўр кўринишда бўлиб, Китбуга ва мўғул лашкари қалбига кўркув солсада,

¹ Сиржоний "Қиссатут-татар" (318 - бет).

душманнинг сони оз деган тушунча уларга далда бўлди. Мўғул лашкари Рукнуддиннинг лашкарини бир ҳамладаёқ қириб ташлаймиз, дея ҳаммалари жанг майдонига тушишди. Бу Қутузнинг режасига айна муддао бўлди.

Мўғул кўмондони Китбуга лашкарига жангга киришларига ишора қилди, улар ваҳший ҳайвонлар мисоли бор овози билан қичқириб, мусулмонлар устига бостириб келарди. Ҳақиқатан уларнинг сони жуда кўп эди. Лекин Рукнуддин Бейбарс ва унинг атрофидаги ботир риждоллар ўрниларидан қўзғалмасдан мардоновор душманга тик қараб турарди.

"(Эй мўминлар), Оллоҳ қилинадиган ишни амалга ошириш учун тўқнашган пайтингизда сизларнинг кўзингизга уларни кам қилиб кўрсатганини, уларнинг кўзларига эса сизларни оз қилиб қўйганини эслангиз! Барча ишлар Оллоҳга қайтарилур"²

Мўғул лашкари мусулмонларга яқин келганларида Рукнуддин Бейбарс ўз қўшинига жангни бошлашларига ишора қилди. Мусулмонлар шиддат ва шижоат билан мўғулларга ташланди. Икки тараф ўтрасида қўрқинчли ва шиддатли тўқнашув юзага келди. Жанг майдонидан

² Анфол: 44

чанг-гўзон кўтарилди, мамлукларнинг барабанлари, бурғуларининг овозлари, водийнинг четида турган мусулмон деҳқонларнинг такбир овозлари оламни тутди. Қисқа фурсат ичида жанг майдонини инсон аъзолари, узилган бошлар, жасадлару тупрокка қоришган қонлар қоплади. Ҳамма томон даҳшатга айланди, баланд кўтарилиб, ҳавода ўйнаётган қилич, шамшир, найза, қалқондан нима бўлаётганини англаб олиш қийин эди. Улар ҳам бошқалар сингари бутун ҳаётида бу каби даҳшатга гувоҳ бўлмаган эдилар. Дарҳақиқат, бу жанг ер куррасидаги энг катта жанглардан бири бўлиб, ўша кунда Мамлуклар жамоаси мусулмонлар ичида энг афзал гуруҳ бўлган эди.

Мусулмон лашкарининг муқаддимаси оз бўлишига қарамай сабр қилиб, собит турди ва бемисл довчилик³ кўрсатдилар. Буни кўриб турган Китбуга бирорта аскарини орқада олиб қолмасдан барчасини жанг майдонига туширди. Ҳодисани Қутуз узоқдан кузатиб турар ва пистирмадаги асосий лашкар ҳам Қутузнинг ишорасини сабр билан кутар эдилар. Дақиқа ва соатлар, бамисоли кун ва ойлардек ўтарди! Мўғулларнинг силласи қурий бошлади, улар мусулмонлардаги шижоат, жасорат ва қувватни кўриб, руҳиятлари анчагина синган эди. Бу Қутуз режасининг бошланғич босқичи бўлиб, унда Рукнуддин бошлиқ аскар мўғул лашкари

³ Қаҳрамонлик.

дармонсизлангунига қадар имкон борица сабр билан собит туриши керак эди.

Мўғул қувватининг Айн-Жалут водийсига тамоман кириши

Ҳарбий режанинг иккинчи босқичини амалга ошириш вақти келди ва довул овози гумбурлай бошлади. Бу товушни эшитиб Рукнуддин Бейбрас Қутуз режанинг иккинчи босқичига ўтишга буйруқ қилаётганини англади. Режанинг иккинчи босқичи мўғул лашкарини водийнинг тўрига бошлаб бориш эди. Агар мўғул аскарлари водийнинг ичкарасига бошлаб кирилса, улар тўлиқ мусулмонлар қопқонига тушиб, ҳар томондан қуршаб олинар ва битта қўймай кириб ташлашга имкон туғилар эди. Рукнуддин жуда қийин вазифани бажаришга киришди, у мўғуллар кўзига гўё енгилаетган ва ортга чекинаётган бўлиб кўриниши керак эди. Чекиниш бирдан амалга оширилмаслиги лозим, чунки мўғуллар пистирма борлигини пайқаб қолишлари мумкин эди. Режани амалга ошириш учун ҳушёрлик билан жанг асносида орқага бир маромда чекиниш керак эди. Акс ҳолда, мусулмон гуруҳ катта талофат кўриши турган гап. Бу вазифани амалга ошириш учун катта маҳоратга, ундан олдин оламлар Раббиси субҳанаҳу ва таолонинг тавфиқига муҳтож эдилар.

Ҳижрий 19 йилда Форс қувватига қарши жангда ҳам айни вазият юзага келган эди. Ўша жангда Рукнуддин Бейбарснинг ўрнида саҳобий жалил Қоъқоъ ибн Амр ат-Тамимий разияллоҳу анҳу, Қутуз раҳимахуллоҳнинг ўрнида эса Нуъмон ибн Муқрин разияллоҳу анҳу эди. Қоъқоъ ибн Амр ат-Тамимий разияллоҳу анҳу ўша жангда баҳайбат форс қувватини мусулмонларнинг хатарли пистирмаси сари бошлаб келган ва охир оқибат улкан форс қуввати тор-мор қилинган эди. Бу ўринда Айн-Жалут жангида Қутуз раҳимахуллоҳ тарихдан, салаф мусулмонларнинг тажрибаларидан гўзал ибрат ва намуна олган эди.

Рукнуддин Бейбарс аста-секин ортга чекинар, чекинган сари, мўғул лашкари унинг ўрнини эгаллаб борарди. Мусулмонлар "мағлубият" ўйинини худди ҳақиқийдек ўйнаб бердилар. Китбуга ва мўғул лашкари борган сари мусулмонларни тўлиқ янчиб ташлаш иштиёқида водийнинг ич-ичига кириб борарди. Гўё вақт ҳам ҳодисани кузатиш илинжида ўтишдан чалғигандай чўзилиб кетди. Ва ниҳоят мўғул лашкари Айн-Жалут водийсига тўлиқ кириб бўлди. Рукнуддин бошлиқ лашкар муқаддимаси водийнинг остонаси, яъни водийнинг шимолидан жанубий жабҳасигача чекинди. Китбуга бор лашкари билан водийга кириб бўлган эди⁴.

⁴ Сиржоний "Қиссатут-татар" (322 - бет).

Китбуга бундай катта ва кўпол ҳарбий хатога қандай йўл қўйди?! У жуда моҳир ва малакали саркарда бўлиб, узок йиллардан бери жанг майдонида эди-ку. Олтмиш ёки етмиш ёшдан ошган Китбуга 34 йил муқаддам ўлган Чингизхон мўғул давлатини барпо қилишида иштирок этган шахслардан бири бўлиб, шундан бери жанг майдонида эди.

"Ҳар йўрғанинг бир тойиши бор"⁵, деганларидек, малакали сардор водий киришида эҳтиётий бир гуруҳ аскар қолдирмай катта хато қилган эди. Биринчидан бу, уруш жараёнини кузатиш, бордию мағлубият аломатлари кўринса, ортга хотиржам чекинишни тامينласа; иккинчидан, мусулмон лашкарига ташқи ёрдамчи кучни водийдан тўсиш учун керак эди. Лекин ундай бўлмади. Жанг майдонида бундай нозик ва қалтис вазиятда мўғул ақли шошди. Баъзи таҳлилчилар бу ҳодисани Китбуга мусулмонларни буткул кириб ташлашга рағбат қилганидан шу хатога йўл қўйди десалар, яна бошқалари Китбуганинг айғокчи, разведкачилари кучсизлиги сабаб ислом лашкарини ҳақиқий баҳолай олмаганидан, дейдилар. Баъзи таҳлилчилар Китбуганинг ҳаддан зиёд мағрур ва катта кетганидан шу аҳволга тушди, деб шарҳласалар, яна бошқа бирлари кекса саркарда Китбуганинг ақлида бошқа тактик мақсади бўлган, деб фараз қиладилар.

⁵ Арабча мақол таржимаси. (لكل جواد كيو) Ликулли жавадин қабва.

Бироқ бу таҳлилларнинг бирортаси Китбугадай моҳир саркарданинг бундай қўпол хатосини оқлай олмайди.

"Қадар келса басар кетар"⁶, деганларидек, Китбуганинг бу ҳолатга тушушини англаш учун биз мусулмон фарзандига сиёсий таҳлилчи, ёки тарих мутахассисининг фикри жудаям зарурмас. Атрофимизда бўлаётган ҳар қандай ҳаракат, кимнинг қўли билан бажарилмасин фақат ва фақат Оллоҳ таолонинг буйруғини бажараётгани бизга сир эмас. Агар шу ҳолат 100 марта такрорланса ҳам, ўша ҳолатда айти шаҳс, айти қарорни қабул қилишини Оллоҳ истаса, ундан бошқасини қилолмайди. Бу ўринда Оллоҳ таоло мўмин бандаларига нусрат беришни хоҳлади, шунинг учун кучли малака соҳиби, моҳир саркарда Китбуганинг қалбига бу ўринда унинг малакасига мутлақо номуносиб қарор қабул қилишини ўрнаштирди. Бу Оллоҳ таолонинг ишидир.

"Улар макр қилурлар, Оллоҳ ҳам «макр» қилур. Оллоҳ макр қилувчиларнинг зўридир"⁷

Буюк "Бадр жанги"ни эсланг, ҳамманинг эътирозига қарамасдан, Абу Жаҳл ўз лашкарини ҳалокат сари бошлаб бормаганмиди!? Ўшанда Абу Жаҳл қатъий

⁶ Арабчадан таржима. (إذا جاء القدر عني البصر) Иза жаалқадар амиял басар. Оллоҳнинг тақдири келса басар-яъни кўз кўрмай қолади.

⁷ Анфол: 30

туриб олганди, оқибатта ўзи билан бирга қурайшнинг 70 зодағони, мусулмонларнинг ашаддий душманларини бошини еган эди. Айн-Жалутда Китбуга ҳам шундай қилди. **"Эй мўминлар, агар сизлар Оллоҳга ёрдам берсангизлар У зот ҳам сизларга ёрдам берур ва қадамларингизни собит қилур"**⁸, дея марҳамат қилган Оллоҳ таоло барча айбу нуқсонлардан покдир. Нусрат берувчи ёлғиз Оллоҳдир.

Шундай қилиб, Китбуга ўз лашкарини Айн-Жалут водийсига бошлаб кирди ва мусулмонлар режасининг иккинчи босқичи мувоффақиятли амалга ошди⁹.

Мўғул лашкари қуршовда

Режанинг учинчи босқичи ғоят муҳим эди. Қутузнинг ишорасидан сўнг, муайян маънони касб этган довул урилди, бурғулар чалинди ва ислом лашкарининг катта бўлаги водийнинг ҳамма томони: шарқ, ғарб ва жануб томонларидан жанг майдонига қуйилиб туша бошлади. Лашкарнинг бир гуруҳи зудликла водийнинг кириши, ҳам чиқиши бўлган шимолий қисмини тўсишга шошилдилар. Шу тариқа санокли дақиқалар ичида мўғул лашкари қуршаб олинди. Китбуга мусулмонларнинг пистирмасига тушганини фаҳмлади,

⁸ Муҳаммад: 7

⁹ Сирожий "Қиссатут-татар" (324 - бет).

лекин вақт ўтган эди. Дарҳақиқат, Айн-Жалут водийси қўйнида Китбуга ва мўғул лашкари тўрт тарафдан ўраб олинган эди. Қочишнинг ёки хийла ишлатишнинг умуман имкони йўқ эди. Водий текис ва очик майдон, қилич ёки қалқоннинг ортига беркиниб ҳимояланилмаса, бошқа жойнинг ўзи йўқ эди. Курашишдан ўзга чора йўқ! Мўғуллар бор кучлари ва малакаларини ишга солиб, жон-жаҳдлари билан жанг қиларди, мусулмонлар сабр қилишди ва собит туришди. Ҳолат ўта муҳим бўлиши билан бирга ўта хатарли ҳам эди. Энди масала ғалаба масаласи эмас, балки ҳаёт-мамот масаласи эди.

Қутузнинг жанг майдонига тушиши

Мўғул лашкарининг ўнг қаноти, ислом лашкарининг чап қанотидан устунлик қила бошлади. Соримуддин Ойбек элчиси хабар берганидек, мўғул лашкарининг ўнг қаноти анча қувватли эди. Мусулмон лашкарининг чап қаноти мўғул лашкарининг ўнг қаноти босими остида аста-секин чекинишга мажбур бўлди. Мўғуллар мусулмонларнинг чап қанотидан ёриб чиқа бошлади. Мусулмонлар сафида шаҳидлар ортиб борарди, мўғуллар бироз жадаллади. Агар улар ислом лашкарининг чап қанотини тўлиқ ёриб чиқсалар, ислом лашкарига янада жипслашган ва мўғуллар томон

кучлироқ ҳолатга кўчган ва водийнинг берклиги муслмонларнинг зарарига бўлиши мумкин эди¹⁰.

Музаффар Қутуз тепадан, сафларнинг ортида туриб вазиятни назорат қилиб борарди. Лашкарнинг чап қаноти дуч келган ҳолатни кўриб, катта-ю кичик гуруҳларни мўғуллар ёриб чиқаётган жойга тўғанок қилди. Шунга қарамай, мўғулларнинг босими тўхтамади, баъзи муслмонлар вазиятнинг қийинлашганини ҳис қилиб, руҳиятлари тушди ва нусратдан умидлари узила бошлади. "Мўғуллар енгилмайди", қабилидаги гап-сўзлар ҳали тўлиқ унитилиб улгурганича йўқ эди.

Қутуз раҳимаҳуллоҳ бу вазиятнинг ҳаммасини кўриб турарди. У чап қанотга қўшимча куч йўллади, лекин вазият жуда кескинлашди. Бу ўринда у жанг майдонига ўзининг ҳам тушишидан бошқа чорани топмади. Қутуз жанг майдонига туша бошлади. У майдонга комил аскарый ҳолатида эмас, Оллоҳ йўлида ўлимдан кўрқмаслигини намоён қилиб, бошидаги дубулғасини ечиб, ерга улоқтирди ва жанг майдонига отилди. У жангга кираркан бутун маърака майдонидаги вазиятни остин-устин қилиб юборган машҳур сўзини баланд овозда баралла айтиб борарди. Қутузнинг ҳамма

¹⁰ Мақризий "ас-Сулуқ" (1/516 - бет), Ғомидий "Жихадул-мамалик" (123 - бет), Саллабий "ал-Мўғул" (261 - бет)

ёқни тутган *"Во Исламааҳ! Во Исламааҳ!"*¹¹ – деган овози қулоқлар орқали қалбга бориб урилди¹². Султон Музаффар Қутуз раҳимаҳуллоҳ башар тўлқини ичига ўзини отди. Ислом лашкари Султон Музаффар Қутузни ўзлари билан бир сафда кўриб, янада илҳомланди. Барчанинг кўз ўнгида олдиларига қўйган ғоялари янада равшанлашди. Мақсадлари салтанатни қўлга киритиш эмас, Ислом ғояси эканлигини, ёш султон ўлим билан олишиб, аскарлари ва халқи билан бир сафда туриб ўз вужудини намоён қилди.

Мусулмон лашкарнинг ҳамияти, ғурури жўш уриб, тўлқинланди, қаршиларида турган йиртқич каби пишқираётган мўғул лашкари улар учун ҳеч нарса бўлмай қолди. Исломни йўқ қилишга бел боғлаган ваҳший мўғул ҳамласига жонларини фидо қилароқ ташландилар. Айн-Жалут водийсида уруш авжига чикди, жанг майдонига жасадлар тўшалди, водийнинг атрофидаги халқнинг такбир садоси осмонгача етарди. Мусулмонлар рамазоннинг бу улуғ кунда сидқидилдан Оллоҳга дуо қилиб, ёлвордилар. Қутуз довларча жанг олиб борарди. Балоғатга етмагани учун ўлимдан олиб

¹¹ "Во Исламааҳ!", калимасидаги "ا" юкламаси афсус, ҳайрат, шодлик туйғуларини ифодаловчи юклама бўлиб, "ا" кўшимчаси билан тугайдиган отлардан олдин ишлатилади. Унга ўзбек тилида "Исломгинам!" "Вой Исломим!" маънолари тўғри келади. "Аннаим" арабча-ўзбекча лугат, "вов" ҳарфи қисми (892 - бет).

¹² Мақризий "ас-Сулуқ" (1/516 - бет), Ғомидий "Жихадул-мамалик" (123 - бет), Саллабий "ал-Мўғул" (261 - бет).

қолинган, Хулагунинг тахдидий мактубини келтирган беш мўғул элчисининг бири мамлуклар сафида жангга олиб келинган эди. У жанг авжида Қутузни мўлжалга олиб найза отди, бироқ найза Қутузга эмас, унинг отига тегди. От ерга жон ҳолатда йиқилди, Қутуз оёқда қолди, лекин ҳеч иккиланмай, ортига қарамасдан жангни давом эттирди. Мўғул болани Қутузга найза отганини кўрган мусулмонлардан бири уни ўлдирди. Мусулмон амирлардан амир Фахруддин Қутузнинг пиёда жанг қилаётганини кўрган заҳоти у томонга шошилди ва унга отини тақдим қилди¹³, лекин Қутуз раҳимахуллоҳ "муслмонларни сендан маҳрум қилайми", деган маънодаги сўзини айтиб, уни қабул қилмади ва то бир эгасиз от ўз оёқлари билан ёнига келмагунича пиёда ҳолатда жанг қилди. Жанг майдонида бу ҳолатга кўзи тушган бир амир жангдан сўнг Қутуздан: *"фалончининг отини минмадингиз? Агар душманларнинг баъзиси сизни шу ҳолатда кўришганда сизни ўлдирар ва сиз сабаб ислом ҳалокатга учраган бўларди-ку!"* – дея сўради.

Қутуз раҳимахуллоҳ вазмин оҳангда, яқийн ишонч билан: *"Мен ўлдирилсам Оллоҳ изн берса жаннатга борарман, Исломнинг эса зое қилиб қўймайдиган Раббиси бор! Фалончи ва писмадончилар ўлдирилди, дея Умар, Усмон ва Али разияллоҳу анҳум қатори подшо ва амирлардан бир қанчасини санади. Оллоҳ таоло*

¹³ Макризий "ас-Сулук" (1/516 - бет)

Исломни зое қилмади, балки улардан бошқалар билан уни қоим қилди", – деб жавоб берди¹⁴. Дарҳақиқат, умматнинг қадди шу кабиларнинг елкаларида ростланади.

Бу ҳолатга гувоҳ бўлган мусулмонлар бутун имкониятларини ишга солиб жанг қилдилар. Мўғуллар сингари жонсақлаш учун эмас, ё нурсатга эришиш ёки шаҳодат учун жанг қилдилар. Оллоҳнинг фазли марҳамати билан уруш янгидан мусулмонлар фойдаси томон ҳал бўла бошлади. Чекиниш навбати мўғулларга келган эди.

Мўғул қўмондони Китбуганинг ўлдирилиши

Бир вақтлар Носир Юсуфнинг лашкари таркибида бўлиб, мўғуллардан қочган, бироқ кейинчалик Айн-Жалут жангидан олдин келиб, Кутуз раҳимахуллоҳнинг сафига қўшилган моҳир Шом амирларидан бири Жамолуддин Оқуш Шамсий олдинга чикди. У жанг майдонида зўр матонат кўрсатиб, мўғуллар сафини ёриб борди ва мўғул саркардаси насроний Китбугага етиб келди. Мардонавор шамширини кўтарган Жамолуддин ва жон-жаҳдида қилич ўйнатган мўғул қўмондони

¹⁴ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/411, 412).

ўртасида олишув бошланди. Жанг якунида Оллоҳ таоло у мўғулнинг руҳини амирга ҳадя қилди¹⁵.

"Бас, уларни сизлар ўлдирмадингиз, балки Оллоҳ ўлдирди. Отган пайтингизда, сиз отмадингиз, балки Оллоҳ отди"¹⁶

Ерга биринчи бўлиб тушган, боши танидан жудо бўлган мутакаббир тоғут Китбуга жасадими ёки унинг лашкарлари маънавиятимиди ёлғиз Оллоҳга аён.

Мўғулларнинг мағлубияти ва Айн-Жалутдан қочиши

Китбуганинг ўлими урушга ҳал қилувчи нуқтани қўйган ва мўғулларга вазият бутунлай ўзгарган эди. Уларнинг олдидаги асосий мақсадлари Айн-Жалут водийсининг кириш қисмини ёриб чиқиш ва қочиб жонсақлаш эди. Мўғулларнинг асосий қисми мусулмонларнинг оёқлари остида худди чириган

¹⁵ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/401), Мақризий "ас-Сулук" (1/516 - бет), Ғомидий "Жихадул-мамалик" (123 - бет). Тарихшунослар орасида биргина Рошидуддин, мўғул сардори Китбуга жангнинг аввалида асирга тушиб, у билан Қутуз ўртасида савол-жавоб бўлгани, сўнгра ўлдирилгани ҳақида хабар беради. Рошидуддин "Жомиъут-таварих" (2 - жилд, 1 - қисм, 315, 316 - бет). Бу ўринда биз кўпчилик тарихшунослар, жумладан Ибн Касир, Мақризий, Саллабий каби олимларнинг ривоятини асослироқ кўрдик.

¹⁶ Анфол: 17

дарахтдек кулаб, ҳалок бўлиб ётарди. Уларда на ҳайбат ва насавлат қолди. Баҳайбат мўғул лашкари парча-парча қилиб ташланган эди. Улар тиш тирноқлари билан мусулмон гуруҳнинг орасини ёриб чиқишга киришдилар. Қаттиқ уриниш ва кўп қурбонлар эвазига тирқиш пайдо бўлди. Бу тирқишга ўзларини жон талвасида уриб, Айн-Жалут водийсидан чиқиб, шимол томонга қоча бошладилар. Мусулмонлар мўғулларни таъқиб қилиб, бир қисмини ўлдирдилар ва яна бир қисмини асир олдилар. Асир олинганлар орасида Банияс амири Саъид Ҳасан ибн Абдулазиз ҳам бор эди. Қутуз раҳимахуллоҳ уни бошини танасидан жудо қилишга амр қилди. Ҳимс амири Ашроф Айюбий эса, ундан омонлик сўради. Унинг жанг майдонида енгилиб бериши ҳақида Соримуддиннинг элчиси ҳам хабар берганди. Қутуз унга омонлик берди¹⁷.

Мусулмонлар ўз олдиларига қўйган мақсадлари жангда ғолиб бўлиб, минтақада сиёсий мавқега эга бўлиш эмас, балки Ислом ўлкаларни мўғуллар зулмидан тамоман қутқариш эди.

¹⁷ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/401), Мақризий "ас-Сулуқ" (1/516 - бет), Ғомидий "Жихадул-мамалик" (123 - бет).

Бейт-Шеан жанги

Мўғуллар шимол тарафга қочиб, Бейт-Шеан минтақасига етиб олдилар¹⁸. Бейт-Шеан минтақаси Айн-Жалут водийсидан 20 км шимоли-шарқда жойлашган эди. Мусулмонларнинг таъқиб қилиб келаётганини кўрган мўғуллар, жанг учун сафларини қайта тартиблашга ва яна урушишга мажбур бўлди. Тарихчилар Бейт-Шеан жангини Айн-Жалут жангидан қийин ва машаққатли бўлган ҳамда Айн-Жалутдагидан кўпроқ мўғул лашкари ҳозир бўлган, деб хабар берадилар¹⁹. Унда мўғуллар даҳшатли жанг қилдилар, бор кучлари билан жон сақлашга ҳаракат қилиб, мусулмонларга каттиқ зарба бердилар. Ана ўшанда мўминлар яна бир бор имтиҳон қилиндилар ва бу даҳшатдан каттиқ ларзага тушдилар. Бу лаҳзалар мусулмонлар учун энг оғир дамлар бўлган эди. Буни кўрган Қутуз раҳимаҳуллоҳ мусулмонларни собитқадамликка чақирди ва яна бир бор ўзининг унутилмас сўзлари билан хитоб қилиб, *"Во Исламааҳ! Во Исламааҳ! Во Исламааҳ!"* – дея бор овози билан

¹⁸ Мақризий "ас-Сулук" (1/517 - бет), Ғомидий "Жихадул-мамалик" (123 - бет).

¹⁹ Мақризий "ас-Сулук" (1/517 - бет), Ғомидий "Жихадул-мамалик" (123 - бет).

қичқирди. Сўнгра тавозе билан "Эй Оллоҳим! Банданг Қутузни мўғулларга холиб қил!" – дея дуо қилди²⁰.

Бу ўринда Қутуз бандалигини эътироф қилди. У ўзини подшо Музаффар ёки Миср султони ёки амир ал-муслимин эмас, банданг Қутуз деб убудиятини ёдга олди, бу қандай ҳам яхши! Банда Раббисига сидқидилдан ялиниб, ёлворса, Оллоҳ таоло у бандасини қандай ташлаб қўйсин?! Оллоҳ таоло шундай зотки, банда Унга икки қўлини очиб дуо қилар экан, У унинг қўлларини қуруқ қайтаришдан ҳаё қилади. Қутуз раҳимахуллоҳ садоқат билан қоқилса, албатта очилажак эшикни қоққан эди. У осмонлар ва ернинг подшоҳлиги унинг қўлида бўлган зотга жуда яқин бўлган эди. Ер юзидаги подшолар тавозе ила итоат қилса, осмонлар ва ернинг Подшоси унга раҳм қилади. Қутузнинг содиқ тавозеси гўё мўғул лашкарининг устига тушиб, уни буткул яксон қилган тоғ эди. Қутуз раҳимахуллоҳ дуосини тугатар-тугатмас мўғул лашкари кучsizлана бошлади, суҳаналлоҳ! Бундан олдин ер куррасига ўзининг даҳшатини солиб турган мўғул лашкари, Бейт-Шеан ерларида ночор ҳолатда руҳsiz ётар эдилар. Мусулмонлар бешафқат урушиб мўғул лашкарини енгдилар ва Ислом байроғини баланд кўтариб,

²⁰ Макризий "ас-Сулук" (1/517 - бет), Ғомидий "Жихадул-мамалик" (123 - бет).

мўғулларнинг байроғини йиқитдилар. 40 - 43 йилдан бери орзиқиб кутган орзулар ушалгандай бўлди.

"Ўша кунда мўминлар Оллоҳ ғолиб қилгани сабабли шодланурлар. (Оллоҳ) Ўзи хоҳлаган кишини ғолиб қилур. У қудрат ва раҳм-шафқат эгасидир"²¹

Бир тасаввур қилинг, ер юзининг ярмини эгаллаган, миллионлаб инсонларнинг ҳаётига зомин бўлган, юзлаб шаҳарларни харобага айлантирган, ер юзини фасодга тўлдирган мўғул лашкари битта қўймай қириб ташланди! Ислом лашкари буюк ғалабага эришди. Мевани узадиган вақт келди. Кутуз раҳимахуллоҳ мўғулларнинг жасадларини Бейт-Шеан ерларида қалашиб ётганини кўриб, қаддини тик кўтариб, фахрланмади, уни ғолиблик ғурури олмади, кибрланмади ҳам. Балки энг биринчи қилган иши, отидан тушиб, оламлар Раббиси субҳанаҳу ва таолога шукр саждаси учун пешонасини ерга қўйди ва уни ўпди, сўнгра икки ракаът шукр намози ўкиди²². Мусулмонлар бу жангда беҳисоб ғаниматларни қўлга киритдилар²³. Зеро фазл ва миннат Оллоҳдан ва Унинг ўзи нусрат неъматини унга инъом қилган ва уни ихтиёр этиб, жанг

²¹ Рум: 4, 5.

²² Мақризий "ас-Сулук" (1/517 - бет), Ғомидий "Жихадул-мамалик" (123 - бет).

²³ Мақризий "ас-Сулук" (1/517 - бет), Ғомидий "Жихадул-мамалик" (123 - бет).

майдонида собитқадам қилган эди. Ҳикматни унга илҳомлантирган ва тўғри қарор қабул қилишида мадад берган ҳамда уни Ўзининг ҳақ йўлига ҳидоят қилган Оллоҳ таоло эди. Ҳар бир инсон билиши лозимки, Оллоҳнинг ёрдами билангина нусратга эришасан, Унинг раҳмати билангина нажот топасан ва Унинг иродаси билангина ҳаракат қиласан.

"Аввалу-охир барча иш Оллоҳнинг (измида)дир"²⁴

Қутуз раҳимаҳуллоҳ Ислом мезонида

Қутузнинг Исломдаги қийматини билишни истаганлар, ер юзида фахр, кибр ва манманлик билан бошқалардан ўзини юқори санаб юрган, одамлар орасида димоғини баланд тутадиган, худди бутун ер юзини эгаллаб олган ёки улкан тоғларга тенг келгандек ерда керилиб юрувчиларга назар солсин! Улар уммат учун бирор нарса қилиб қўймаган, балки халқининг бошига битган балодирлар. Шундай шахсларга назар солинса, Қутуз раҳимаҳуллоҳнинг ҳақиқий қадри намоён бўлади. Ана ўшанда Қутузнинг ғалабаси ва "енгилмас" душманнинг мағлубияти уни ажаблантирмайди. Зеро Оллоҳ таоло бирор кишига зулм

²⁴ Рум: 4

қилмайди, У зот ўзининг карим китобида марҳамат қилади:

"Ва Биз уни икки баландликка йўллаб қўйдик-ку!"²⁵

Қутуз раҳимахуллоҳ омон-омон замонда, тўкин-сочин ва яхши вазиятда ҳокимият тепасига келмаган эди. Билакс ҳамма вазият тақрибан бунинг акси эди, лекин у Оллоҳ таолодан мадад сўраб, садоқат ва ихлос билан амал қилди ва бошқаларни ҳам ўзининг сафига қўшилишларига тарғиб қилди. Мусулмонлар ҳам Қутуз раҳимахуллоҳ қилганидай амал қилишганларида, маррага етдилар. Ваҳолангки, Мисрдаги ҳолатнинг ўзгариши учун йиллар ёки асрлар керак эди. Айн-Жалут жанги эса, Қутуз раҳимахуллоҳ тахтга ўтирганидан ўн ойдан кейин содир бўлган эди. Энг муҳими мухлис, содиқ, билувчи ва билганига амал қилувчиларнинг мавжуд бўлишидир. Оллоҳ таоло ваъдасига ҳаргиз хилоф қилувчи эмас. У зот ўзининг карим китобида марҳамат қиладики:

"Албатта Биз пайғамбарларимизга ва иймон келтирган зотларга ҳаёти дунёда ҳам, гувоҳлар

²⁵ Балад: 10

(ҳозир бўлиб) турадиган Кунда (қиёматда) ҳам ёрдам берурмиз"²⁶

Айн-Жалут жанги Ислом тарихидаги жангларнинг энг буюкларидандир. Бу жанг ер юзида айниқса, мусулмонлар ҳаётида чуқур из қолдирди. Унинг оламга таъсирини келаси дарсимизда шарҳлашга ҳаракат қиламиз, иншааллоҳ. Бу сўзларни айтарканман, ўзимга ва сизларга Оллоҳ таолодан мағфират тилаб қоламан.

Оллоҳ субҳанаҳу ва таолодан унинг ер юзида жорий қилган қонунларини билдиришини, манфаатли бўлган илмни таълим бериб, таълим бергани билан фойдалантиришини ва тарихни бизларга ибрат қилишини сўраймиз, албатта у Оллоҳнинг қўлида ва У бунга қодир зотдир.

Валлоҳу таъала аълам....

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ.

²⁶ Ғофир: 51

Мўғул татар қиссаси

25- қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: *Шамсиддин Дарғомий*

2012 - 1433

IslamHouse.com

قصة التتار- المغول

الحلقة الخامسة والعشرون

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Мўғул-татар қиссаси

Барча мактовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиффорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

Ўтган суҳбатимизда:

- Довулчилар гуруҳининг жанг майдонидаги ўрни;
- Айн-Жалут маъракасининг бошланиши;
- Мўғул қувватининг Айн-Жалут водийсига тамоман кириши;
- Мўғул лашкарининг қуршовда қолиши;
- Қутузнинг жанг майдонига кириши;
- Мўғул қўмондони Китбуганинг ўлдирилиши;
- Мўғулларнинг мағлубияти ва Айн-Жалутдан қочиши;
- Қутуз раҳимаҳуллоҳ Ислом мезонида кабилар мавзуимиз бўлган эди.

Айн-Жалут жангидан олдин мўғулларнинг мусулмонлар устидан ғолиб бўлиши сабаблари

Бутун оламга катта ўзгариш киритган Айн-Жалут жангидан олинадиган дарс ва ибратлар беҳисобдир. Ўша кундаги мусулмонларнинг, айниқса Малик Музаффар Сайфуддин Кутузнинг ҳар бир қадами, чизган режаси узундан узоқ шарҳларга лойиқдир. Айн-Жалут жангида ер юзида бузғунчилик ва ваҳшийликлар сиёсатини қўллаб келаётган мўғул лашкари тор-мор қилинди. Оллоҳ таоло бузғунчиларнинг ишини ўнгламайди. Мўғул истибдоди узоқ йиллар, яъни 40 йилдан ортиқ муддат муттасил мусулмонлар устидан ғолиб бўлиб келди. Бу даврда мусулмонлар қаҳр, жабр-зулм ва қаттиқ босим остида яшадилар. Мусулмонлар ўнлаб, ҳатто юзлаб жангларда мағлубиятга учрадилар. Кун келиб, бу жабр-зулм, хорлик ва истибдодга Айн-Жалут маъракасида нуқта қўйилди. Мусулмонлар улкан ғалабага эришдилар. Оллоҳ таоло марҳамат қиладики,

"Бу кунларни (яъни ғалаба ва мағлубият кунларини) одамлар орасида айлантириб турамиз"¹

Ушбу ўринда иккита савол туғилиши мумкин, у иккисининг ҳам ечими бир.

¹ Оли-имрон: 140

Биринчи савол: нима учун мўғул лашкари Ислом умматга ғолиб бўлди? Ҳолбуки, мусулмонлар яхши, афзал уммат эдику! Гарчи Ислом уммати ўз манҳажига хилоф иш тутсалар, зиммаларидаги вожиботлардан узоклашиб, косирлик қилсалар ҳам, охир-оқибат барибир Ислом уммати эдику! Шундай экан, нима учун Оллоҳ азза ва жалла бузғунчи мўғулларни Ислом умматига ғолиб қилди?

Иккинчи савол: нима учун мўғул лашкари собиқ жангларда мусулмонлар устидан ғалабага эришдилар-у, Айн-Жалут жангида мағлубиятга учрадилар? Ҳолбуки, мўғул лашкари ўша ўша эдику! Нима сабабдан ўтган жангларда ғолиб бўлиб келган кўшин, Айн-Жалут жангида ғаройиб суратда батамом ҳалокат узра юз тутди?

Бу икки саволга саҳобий жалил амирул-муъминин Умар ибн Хаттоб разияллоҳу анҳунинг ҳаётидан жавоб топамиз. У киши буюк "Қодисия жанги"да ислом лашкарига сардорлик қилган Саъд ибн Абу Ваққос разияллоҳу анҳуга куйидагича хитоб қилади: *"Сени ва аскарларингни ҳарқандай ҳолатда Оллоҳдан тақво қилишга буюраман, зеро, Оллоҳдан тақво қилиш душманга қарши тайёрланишнинг энг афзали ва ҳийланинг энг кучлисидир. Сени ва ёнингдагиларни душманингиздан кўра гуноҳингиздан эҳтиёткор бўлишингизга чақираман, чунки гуноҳ сизлар учун*

душманга қараганда хафвлироқдир. Муслмонлар душманлари устидан уларнинг Оллоҳга қилган маъсиятлари сабаб нусратланадилар. Шундай бўлмаса, бизнинг уларга қувватимиз етмаган бўларди, чунки биз улардан оз ҳамда тайёргарлигимиз уларникидай эмас. Бордию маъсиятда улар билан баробар бўлсак, улар биздан қувватда устунлик қилади. Фазилатимиз ила нусратга эришмасак, қувватимиз билан уларни енголмаймиз. Билингларики, сафарингизда қиладиган ишларингизни билиб турадиган Оллоҳ азза ва жалла томонидан сақлаб турувчи фаришталар бордир, шундай экан улардан ҳаё қилинглари! Оллоҳнинг йўлида бўлган ҳолларингда Оллоҳга маъсият қилманглари! Душманимиз биздан ёмонроқ, шунинг учун бизга голиб бўлолмайди, деманглари! Қанчадан қанча қавмлар устидан улардан ёмонроқ бўлганлар голиб бўлишди. Аҳли китоб Бани Исроил Оллоҳнинг газабини келтирувчи амалларни қилганларида мажусий кофирлар улар устидан голиб бўлдилар.

Улар (Бани Исроилни ҳалок қилиш, асир олиш учун) ҳовли-жойларни оралаб кездилар. Бу адо қилингувчи ваъда бўлди^{2н3}.

² Исро 5- оят.

³ Сирожний "Қиссатут-татар" (333, 334 - бет).

Яъни Умар разияллоҳу анҳунинг сўзи, мўғуллар мусулмонлардан ёмонроқ, шунинг учун ҳаргиз мусулмонлар устидан ғолиб бўлолмайди ёки яҳудийлар мусулмонлардан ёмонроқ, демак улар ҳам мусулмонларга ҳукмрон бўлолмайди ёки мажусийлар ёки насронийлар ва бошқалар мусулмонлар устидан ҳукм юргизувчи бўлолмайди, деган сўзимизга равшан жавобдир. Яҳудийлар аҳли китоб эдилар, бироқ улар ер юзида бузғунчилик қилиб, Оллоҳнинг ғазабига сабаб бўлган маъсиятларни қилдилар ва Оллоҳ азза ва жалланинг шариъатидан узоклашдилар, шунда Оллоҳ уларнинг устига оловга сиғинувчи мажусийларни ҳукмрон қилди. Ҳолбуки, яҳудийлар мажусийлардан яхши ва афзал уммат эди.

Умар разияллоҳу анҳунинг бу мактуби нақадар гўзал. У агар мусулмонлар гуноҳ ва маъсият ишларни қилсалар, мағлуб бўлиб, кофирлар уларга ҳукмрон бўлишига ишора қилмоқда. Агар улар Оллоҳга такво қилсалар ва Раббилари ва унинг Расули йўлидан юрсалар, ғолиб бўлиб келган ҳарқандай душманни енгадилар. Улар душманларидан кучли бўлганлари, ададларининг кўплиги, тайёргарликнинг зўрлиги билан нусратга эришмайдилар, балки улар Раббиларига боғланганлари ҳамда душманлари эса оламлар Раббисидан узоқ бўлганлари учунгина душманлари устидан нусратга эришадилар. Мана шу ўринда нима учун 40 сана давомида мўғулларнинг мусулмонлар

устидан ғолиб бўлиб келганлиги ва айнан шу мўғул лашкари Айн-Жалутда мусулмонлардан енгилганининг сабабини фаҳмлаймиз. Шунингдек, тарих ва воқеликда жуда кўплаб ҳодисалардаги ўхшашлик ва такрорланишни англаймиз.

Умматнинг мажолсиз заифлиги, баъзида ғарбга, баъзан эса шарққа тобе бўлганини руҳан тушкун, ҳайбатини йўқотган, баъзан қолоқ, баъзида нўнокликда айбланиб хўрланган, тирноқ остидан айб қидирилиб унга ҳар хил лақаблар ёпиштирилганини, конимизга ташналарни дўст тутилаётгани, мусулмон диёрларини вайрон, хароб қилаётганлар билан ҳамкорлик қилингани, мусулмонларни ўз юртларидан қувғин қилаётганларга садоқат билан ёндошаётгани, иқтисодларини синдираётганларга мадад бераётганлари, қўйингки хиёнатнинг барча турини кўрсангиз; буюк ислом умматининг душманлари назарида ҳеч бир қийматга эга бўлмай қолгани, яҳуд ва салибчилар ёки сигирга сиғиниб юрган бутпарастлар ҳам уларга золимона босимлар ўтказа олаётганининг сабабини кўрасиз. Ҳа, уммат Оллоҳдан узоқлашди, Уни унутди, амрларига хилоф қилди, қайтарганидан тийилмади. Оллоҳнинг назаридан тушган уммат устига Оллоҳнинг ўзи яҳудий, салибий, ҳиндус, атеист ва бошқа золимларни келтириб қўйгандир. Буларнинг барчасига гувоҳ эканмиз, тушкунликка тушиб, ноумид бўлиш эмас, балки тарихдан ибрат олиб, нажотимиз унинг

қўлида бўлган зот Оллоҳ таолога қайтиш ва атрофдагиларни бундан воқиф қилиб қайтариш, амал қилиш лозим бўлади. Зеро, тарих ўз-ўзини такрорлайди. Минг йилларча тарихнинг бу қоидаси ўзгармади, ўзгармайди ҳам. Ҳақ ва ботил орасидаги кураш то қиёмат давом этади. Оллоҳнинг марҳамати ва саодатига лойиқ кишилар тарихдан тўғри хулоса қилишга муяссар бўладилар. Оллоҳ барчамизни ўшалар сафидан қилсин.

Анас ибн Молик разияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: Расулуллоҳ саллоллоҳу алайҳи ва саллам айтдилар: ***"Оллоҳ бандасининг тавбаси билан, кимсасиз саҳрода озиқ-овқати ортилган туяси қочиб кеган кишидан ҳам кўпроқ хурсанд бўлади. (тасаввур қилинг) Туяни топишдан умиди узилгач, ноумид бўлиб бир дарахт соясига бориб (ўлимини кутганича) ётиб олди. Бир вақт қараса, туяси олдида турибди. Унинг тизгинидан тутганича қаттиқ хурсанд бўлиб кетганидан тили адашиб: «Эй Парвардигор! Сен бандамсан, мен роббингман», деб юборди⁴. (Оллоҳ бандасининг тавба қилишидан ана шу кишидан кўра ҳам кўпроқ хурсанд бўлади)"***.

Кўриб турганингиздек ғалаба ёки мағлубиятнинг асоси тақводир. Агар мусулмонлар Раббиларига боғлансалар нусратга эришадилар, Ундан узоқлашганда

⁴ Имом Муслим ривояти.

эса мағлубиятга дучор бўладилар. Оллоҳ таоло бирор кишига зулм қилмайди, лекин инсонлар ўзларига зулм қилурлар. Оллоҳ таолодан динимизга гўзал суратда қайтаришини ҳамда Ислом ва мусулмонларга азизлик ва нусрат беришини сўраймиз.

Дамашқнинг мўғуллардан озод қилиниши

Айн-Жалут жангида улуғ ғалабага эришган Қутуз ва унинг лашкари ўз олдларига қўйган мақсадлари энди бошланди, десак ҳам бўлади. Мўғуллар Шомнинг бошқа шаҳарлари Дамашқ, Ҳимс, Ҳалаб ва бошқа жойларида ҳали ҳукмрон эди. Шунингдек мўғуллар, Ироқ, Туркия, Форс ва бошқа Ислом мамлакатларда тарқалиб кетган эди. Ислом ўлкалари мўғуллардан тамоман тозаланмасдан ёзнинг жазирама иссиғида Сино саҳросини кесиб ўтган, саноксиз шаҳидлар берган, мислсиз аламлар чекиб, жароҳатлар олган Ислом лашкари ва қаҳрамон Қутузнинг кўнгли хотиржам бўлмаслиги аниқ эди.

Дарҳақиқат, Ислом лашкари июл ойида Сино саҳросини кесиб ўтиб, Ғазода мўғуллар билан жанг қилган, сўнгра Фаластиннинг жанубидан шимолига томон босиб ўтиб, Аккога етиб борган, сўнгра Айн-Жалутга қараб ортга қайтган эдилар. Айн-Жалутда мўғуллар билан катта тўқнашувдан кейин, Бейт-Шеанда

уларнинг қолган қисми билан ҳам жанг қилди ва ғалаба қозонди.

Кутузнинг бундан кейинги қадами бевосита Дамашқ бўлди. Лашкар бир муддат ҳам дам олмасдан шимолга Дамашқ сари отланди. Айн-Жалут билан Дамашқ орасидаги масофа тахминан 150 км эди. Мўғулларнинг катта мағлубиятидан унумли фойдаланиш, уларнинг қайта оёққа туришига йўл қўймаслик, зудлик билан ёндош мусулмон шаҳарларни ҳам улардан озод қилиш айтилиб муддао эди. Агар вақтни бой берилса, Хитой, Мўғулистон, Европа, Форс ва бошқа жойлардан мўғулларга мадад келиб, ўзларини тиклаб олиши мумкин эди. Мохир саркарда Қутуз раҳимахуллоҳ Дамашқни мўғул гуруҳларидан тозалаш сари одим қўйди. У Айн-Жалутда мўғул лашкарининг биттаси ҳам тирик қолмаганини яхши биларди. Яъни Дамашқдаги мўғулларга Айн-Жалут фожиаси хабари етиб бормаган. Қутуз раҳимахуллоҳ 658 ҳ.с. 27 рамазон / 1260 м.с. 12 сентябр якшанба куни Табарияга келди ва Дамашқ аҳлига Айн-Жалут жангидаги улкан ғалаба муждасини ўз ичига олган мактуб билан элчи жўнатди⁵. Бу хабар Дамашқдаги вазиятни остин-устин қилиб юборди. Мусулмонлар маънавияти қанчалар юксалса, мўғулларники эса шунча тушди. Мўғулларнинг босими остида бирор ҳаракат ва қаршилик қилмасдан жимгина

⁵ Макризий "ас-Сулуқ" (1/517 - бет).

юрган мусулмонларга нусрат хабари келиши билан ўзларини ҳимоя қилишга киришдилар. Баъзилар насронийлардан ўч олишга бел боғладилар, уларнинг жойларини ва канисаларини вайрон қилиб, бир қанча насронийларни қатл қилдилар⁶.

Бу мактуб 658 ҳ.с. 27 рамазон / 1260 м.с. 12 сентябр якшанба кечаси етиб борган эди⁷. Дамашқда катта қўзғолон, инқилоб бошланди, мўғулларнинг бир қисми ўлдирилди, бир қисми асир олинди ва яна бир қисми шимол томонга қочиб қолишди. Халқ ўша ночор халқ, мўғуллар ҳам ўша мўғуллар! Лекин Айн-Жалутдан келган хушxabар вазиятни буткул ўзгартирган эди. Айн-Жалутдаги намуна натижасида халқ қаршилиқ қилиш, ҳимояланиш ва Оллоҳ йўлида жанг қилишга қодир эканини англади. Ҳукуматни бошқариб турган мўғулларнинг умуман ҳайбати қолмади ва инқилобчиларга қарши туришга тоқат қилолмади. Дамашқ бир неча лаҳзалар ичида мўғуллардан озод қилинди⁸. Мўғуллар Дамашқни босиб олганига 7 ойу 10 кун бўлган эди⁹.

⁶ Мақризий "ас-Сулуқ" (1/517 - бет).

⁷ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/402),

⁸ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/402),

⁹ Мақризий "ас-Сулуқ" (1/517 - бет).

Қутуз раҳимахуллоҳ 30 рамазон куни, яъни мактуб келганидан уч кундан кейин Дамашққа келганида шаҳарда битта ҳам мўғул қолмаган эди.

Қутуз ва Миср лашкарининг Дамашққа келиши

Қутуз раҳимахуллоҳ 30 рамазон / 15 сентябр чоршанба куни Дамашққа келиб, ҳарбий лагерини ўрнатди, сўнгра 2 шавволда Дамашққа кирди¹⁰. Йўл атрофига безаклар осилган, эркак, аёл ва болалар пешвоз чиқиб қаҳрамон малик Музаффарни кутиб олдилар. 40 йилдан бери мусулмонлар бу қадар севинмаган, хурсанд бўлмаган эдилар. Ҳа, бу ҳақиқий хурсандчилик эди!

"(Эй Муҳаммад), айтинг: «Оллоҳнинг фазлу марҳамати ва раҳмат-меҳрибонлиги билан – мана шу (неъмат) билан шод-хуррам бўлсинлар. (Зеро), бу улар тўплайдиган мол-дунёларидан яхшироқдир»¹¹

Бу шодлик - Оллоҳ динининг нусрати, бу дунё лаззатларидан ҳеч бирига қиёслаб бўлмайдиган Исломнинг олий ва мусулмонларнинг азиз бўлиш хурсандчилиги, буюк шодлик эди.

¹⁰ Мақризий "ас-Сулуқ" (1/517 - бет), Ғомидий "Жихадул мамалик" (126 - бет).

¹¹ Юнус: 58

Мумлуклар лашкари Дамашққа кирди ва юртга ҳақиқий омонлик берилди, ҳатто насроний ва яҳудийларнинг жонию молига ҳам тўлиқ омонлик берилди.

Дамашққа Нажмуддин Абу Бакр ибн Суннийнинг қози этилиши

Қутуз раҳимахуллоҳ Дамашққа мўғуллар қози этиб тайин қилган Ибн Закийни мансабидан четлатиб, унинг ўрнига Нажмуддин Абу Бакр ибн Суннийни қози этиб тайинлади¹². Янги қози мусулмонлар ва насронийлар орасидаги келишмовчиликлар устида ҳукм чиқарди ва ихтилофларга чек қўйди. Бу ҳукмга кўра бирорта насронийга мусулмон ўлкада зулм қилинмади. Ҳолбуки, насронийлар мўғуллар даврида мусулмонларнинг бошига не-не кулфатларни солган эди!

Шомнинг мўғуллардан озод қилиниб, Миср билан бирлашиши

Қутуз раҳимахуллоҳ Дамашққа келган куннинг эртасига рамазон ҳайити бўлиб, бу байрам мусулмонларга 40 йилдан бери ўтган байрамларнинг энг улуғи, нафақат рамазон ҳайити, шу билан бирга нусрат ва тамкин билан қўшалок байрам бўлган эди.

¹² Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/405).

"кофир бўлган кимсаларнинг сўзларини тубан қилиб қўйди, Оллохнинг сўзигина олий сўздир. Оллох қудратли, ҳикматлидир"¹³

Кутуз вақтни бой бермасдан Ислом лашкари муқаддимасини Рукнуддин Бейбарс бошчилигида Шомнинг бошқа шаҳарларини ҳам мўғуллар исканжасидан озод қилиш мақсадида қочиб қолган мўғуллар ортидан юборди. Бу Ислом лашкари Ҳимсга етиб келди ва мўғулларнинг ҳарбий лагерига ҳужум қилишди, мўғуллар саросимага тушиб, ҳовлиққанларича қочиб қолишди. Вазият бутунлай алмашган эди. Мусулмонлар минглаб биродарларини асирликдан озод қилдилар ва мўғулларнинг ортидан тушиб, аксариятини қиличдан ўтказдилар ва қолганларини асир олдилар. Мўғуллардан тирик қолганлари бошпанасиз, қувғинда қолдилар. Ҳа, Ҳимс ҳам қисқа фурсат ичида озод қилинди¹⁴. Сўнгра Ислом қуввати Ҳалаб томон отланди. Мўғуллар, ҳуркиб ўзига тешик ахтарган сичқон мисоли шаҳардан қочиб қолишди. Мусулмонлар уларнинг кетидан тушиб, бир қисмини ўлдирдилар ва яна бир қисмини асир олдилар. Оллоҳ таоло кўз очиб юмгунча бир ҳолатни иккинчи ҳолатга ўзгартириб қўйди. Мусулмонлар Шом¹⁵ диёрини бир неча ҳафталар ичида

¹³ Тавба: 40

¹⁴ Мақризий "ас-Сулук" (1/517 - бет), Саллабий "ал-Мўғул" (365 - бет).

¹⁵ Шом - Сурия, Ливан, Фаластин ва Урдунни ўз ичига олади.

мўғуллардан озод қилишди. Шом янгидан мусулмонлар қўлига кирди¹⁶. Оллоҳ азза ва жалладан шу кунларда Шомнинг қалби Сурияда бўлаётган қирғинларни ҳам мусулмонлар фойдасига ҳал қилиб, Шом ва бошқа Ислом ўлкаларини ҳамиша озод ва иззатда бўлишини сўраб қоламиз.

Сўнгра Қутуз энг улуғ масалани ҳал қилишга киришди. Бу масала Шом ва Мисрни қайтадан бирлаштириш режаси эди. Шом Мисрдан 648 ҳ.с. Солиҳ Нажмуддин Айюб вафотидан сўнг ажралиб кетган ва улар ўртасида тўлиқ ўн йил давомида кескин ихтилоф ва келишмовчиликлар давом этиб келган эди. Бу ислом ўлкаларини Қутуз янгидан бирлаштириб, бир бутун давлатга айлантирди. Мусулмонлар бахтиёр онларни бошдан кечира бошладилар¹⁷.

Шомга амирлар тайинлаш

Қутуз шаҳарларга волийлар тайин қилишни бошлади. У дохийлигидан баъзи Айюбий амирларни ўз мансабларига қайтарди. Қутуз энди уларнинг хиёнатларидан қўрқмас, чунки улар Қутуз ва унинг лашкарига тенглашадиган кучга эга эмаслигини яхши

¹⁶ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/402).

¹⁷ Саллабий "ал-Мўғул" (365 - бет), Сиржоний "Қиссатут-татар" (340, 341 - бет).

биларди. Қутуз Ҳимс амирлигини Ашроф Айюбийга тақдим қилди. У бир пайтлар мўғуллар билан иттифокдош бўлган, лекин кейин надомат қилиб, тавба қилган ва мусулмонлар сафига қайтган эди¹⁸.

Ҳалаб амирлиги Алоуддин ибн Бадруддин Луълуъга берилди¹⁹. Маълумингизки, унинг отаси Мосулнинг амири Бадруддин Луълуъ мўғулларга ўта садоқатли киши эди. Унинг оламдан ўтганига кўп бўлмаган эди. Аммо унинг ўғли Алоуддин эса, Қутузни ва мусулмонларни қўллади ва унга садоқатли бўлди. Қутуз раҳимахуллоҳ қора ҳарфлар билан битилган отанинг тарихини ўғлига ғов қилмади.

Бу ўриндаги нозик нуқта, Қутуз Рукнуддин Бейбарсга агар Ҳалабни мўғуллардан озод қилсанг, волийлигини сенга бераман, дея ваъда берган эди. Лекин Бейбарс Ҳалабни озод қилганда, юқорида зикр қилганимиздек Алоуддинга берди. Бу эса Рукнуддиннинг Қутузга нисбатан адоватига сабаб

¹⁸ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/401, 404), Мақризий "ас-Сулуқ" (1/517 - бет).

¹⁹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/401, 404), Мақризий "ас-Сулуқ" (1/517 - бет).

бўлди. Қутузнинг озгина эътиборсизлик ила ваъдасида турмагани ўз ҳаётига зомин бўлди!²⁰

Қутуз ҳар бир кишини қудратига яраша муомала қилиб, Ҳамаҳ амирлигини ўз эгасига, яъни Айн-Жалут жангида мусулмонлар томонида туриб жанг қилган амир Мансурга топширди²¹. Китбугани ўлдирган амир Жамолуддин Оқушни Фаластин ва Ғазога волий этиб тайинлади²². Дамашқни Аламуддин Санжар Ҳалабийга берди²³. Шу тариқа Шомдаги вазият барқарорлашди ва Исломнинг шавкати ортди. Яҳудий ва насронийларнинг мусулмонларга таҳдид солишга мажоли ҳам қолмади.

Шом шаҳарларига волийларни тайин қилиш ва мамлакатда тартиб ўрнатиш учун 25 кун атрофида вақт кетди. Султон Қутуз раҳимаҳуллоҳ 658 ҳ.с. 26 шаввол / 1260 м.с. 11 октябр душанба куни Мисрга пойтахт

²⁰ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/404), Ғомидий "Жихадул мамалик" (128 - бет).

²¹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/401, 404), Мақризий "ас-Сулуқ" (1/517 - бет).

²² Мақризий "ас-Сулуқ" (1/517 - бет), Ғомидий "Жихадул мамалик" (126 - бет).

²³ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Нихоя" (17/405), Мақризий "ас-Сулуқ" (1/518 - бет), Ғомидий "Жихадул мамалик" (126 - бет).

Қоҳирага бир қатор сиёсий ишларни тартиблаш ва идора қилиш мақсадида йўлга отланди²⁴.

Ортга бир назар қилсак, Қутузнинг ҳокимият тепасига келганига атиги 11 ой бўлган эди, холос. Чунончи у 657 ҳ.с. 24 зулқаъда куни / 1259 м.с. 19 ноябрда тахтга ўтирган эди. Мана ҳозир 658 йил шавволнинг охирида Қоҳирага қайтаёпти.

Шу тариқа мусулмонлар мўғуллар устидан ғалаба қозондилар.

Айн-Жалут маъракаси самаралари

Айн-Жалут жанги гарчи қисқа муддатда юз берган ва бир кунда нихоясига етган бўлсада, унинг самараларини қанчалар катта ва улуғ эканини тасаввурга сиғдириш қийин. Бу ўринда унинг самараларини тўлиқ ўрганиб чиқишга вақтимиз етмасада, енгил зикр қилиб ўтишни мақсадга мувофиқ деб билдик. Бу мавзу таҳлилчилар учун ғоят аҳамиятлидир.

Биринчи самара: Оллоҳ таоло амридан йироқлашган мусулмонларнинг Оллоҳ азза ва жаллага қайтишлари. Мусулмонлар бу жангга ҳозирлик кўриш

²⁴ Мақризий "ас-Сулуқ" (1/519 - бет), Ғомидий "Жихадул мамалик" (128 - бет).

асносида, жанг пайтида ва ундан кейин Раббиларига қайтдилар. Улар Оллоҳга қайтганларида кўпчилик таҳлилчилар ҳақиқий мўъжиза, деб эътибор қилган нусрат рўёбга чиқди. Буни одамлар яхши тушуниб етдилар. Мусулмонлар Айн-Жалут маъракасидан сўнг, урушдаги ҳақиқат Оллоҳнинг амри асосига кўра бўлишини англадилар.

Иккинчи самара: Айн-Жалут ғалабаси узок вақтлардан бери уларни кийнаб келаётган рухий тушкунликни бартараф қилди. Оллоҳ таолодан умидвор бўлиб, ноумид бўлмаслик шарт эканлигининг маъносини англадилар. Кофирлар қуввати ҳарқанча кучли бўлсада бир кун келиб завол топажагини тушуниб етдилар. Ва улар Оллоҳ таолонинг қуйидаги каломининг маъзини чақдилар,

"Сизни кофирларнинг юртларда (бир неъматдан иккинчисига шўнғиб) кезишлари алдаб қўймасин! (Бу елиб-югуриш, ғолибона кезишлар) озгина матодир. Сўнгра жойлари жаҳаннам бўлғай! Нақадар ёмон жой у!"²⁵

Мусулмонлар Оллоҳ таолонинг амрига қайтиб, Маҳдий ёки бошқанинг лашкарини кутмай, ўзлари нусратга эришишлари ва душманга ғолиб бўлишлари

²⁵ Оли-имрон: 196, 197

мумкинлигини аниқ идрок қилсалар, Оллоҳ таоло нусрат беради. Тавба сурасида Оллоҳ таолонинг мусулмонлар тилидан айтган сўзига диққат қилинг:

"Биз эса сизлар учун Оллоҳ сизларга Ўз даргохидан ёки бизнинг қўлимиз билан бир азоб етказишини кутмоқдамиз"²⁶

Демак, мусулмонлар ўзлари ҳаракат қилиб, амал қилишлари лозим, сўнгра Оллоҳ таоло ўзи истаган бандаларига нусратини нозил қилади.

"Агар Оллоҳ сизга бирон зиён етказса, уни фақат Ўзигина кетказа олур. Агар сизга бирон яхшилик (етказишни) ирода қилса, Унинг фазлу марҳаматини қайтара олгувчи йўқдир. У Ўзи хоҳлаган бандаларига яхшилик етказур. У мағфиратли, меҳрибондир"²⁷

Валлоҳу таъала аълам....

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ.

²⁶ Тавба: 52

²⁷ Юнус: 107

Мўғул татар қиссаси

26- қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: *Шамсиддин Дарғомий*

2012 - 1433

IslamHouse.com

قصة التتار- المغول

الحلقة السادسة والعشرون

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Мўғул-татар қиссаси

Барча мактовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиффорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

Ўтган суҳбатимизда:

- Айн-Жалут жангидан олдин мўғулларнинг мусулмонлар устидан ғолиб бўлиш сабаблари;
- Дамашқнинг мўғуллардан озод қилиниши;
- Дамашққа Нажмуддин Абу Бакр ибн Суннийнинг қози этилиши;
- Шомнинг мўғуллардан озод қилиниб, Миср билан бирлашиши;
- Қутузнинг Шомга амирлар тайин қилиниши;
- Айн-Жалут маъракасининг самаралари кабилар мавзулар ҳақида суҳбат қурган эдик.

Айн-Жалут ғалабасининг учинчи самараси:

Ислом уммати қайтадан ҳайбат либосини кийди. Бу ҳайбат қўлдан бой берилганига олтмиш сана бўлган эди. Ҳижрий VI - асрнинг охирларида Ислом уммати шарқда – Фаластиндаги "Ҳиттин" ғалабаси ва ғарбда – Андалусдаги "Ал-арок" ғалабасидан кейин обрў-эътиборда юксак даражага етган эди. Ундан сўнг уммат Оллоҳдан узоқлашиши сабаб бир сира чўкди. Халқаро ҳайбати қолмади. Айн-Жалут жангидан кейин Ислом уммати ўз ўрнига қайтди. Ҳатто Форс диёрини ўзига қароргоҳ тутган Ҳулагу улкан мўғул лашкари бўлишига қарамай Шомни қайтариб олишга ҳадди ҳам сиғмади.

Тўртинчи самара: Шом, Туркия ва Фаластинда мўғул қувватига барҳам берилиши. Айн-Жалут жангидан сўнг бир неча ўн йиллар давомида бу ўлкаларда мўғулларнинг номи ҳам қулоқларга чалинмади. Бу диёрларга зулму - истибодод бир юз қирк йилдан узоқроқ муддатгача қайтмади. Мусулмонлар жонлари, моллари, ерлари ва номусларидан хотиржам омонликда яшадилар.

Бешинчи самара: Мамлуклар давлатининг тан олиниши. Мамлуклар султонликни 648 ҳ.с. / 1250 м.с.да, яъни Айн-Жалут жангидан ўн йил олдин Шажаратуд-Дурнинг ва ундан сўнг унинг умр йўлдоши Иззуддин Ойбекнинг султон бўлиши билан бошланган эди. Лекин Айн-Жалут жанги Мамолийк давлатини барча

мусулмонлар томонидан тан олинисига сабаб бўлди. Мамлуклар охириги ўн йиллар ичида икки буюк ғалабаларни амалга оширдилар. Биринчи: Мансура ва Фарискурда Людовик тўққизинчи бошчилигидаги салиб лашкарини ер тишлатган бўлса; иккинчи ғалаба: Айн-Жалутда баҳайбат мўғул қўшинини тор-мор қилган эди. Шу тариқа Мамлуклар давлати пайдо бўлди. Бу давлат ўша замонда уммат душманлари бўлган мўғуллар ва салибийлар ҳамласига кўксини тутиб берди. Мамлуклар давлати Айн-Жалут жангидан бир йилдан кейин, Зоҳир Бейбарс даврида Қоҳирадаги бани Аббос оиласига нисбатланди, лекин шунга қарамай бу давлат бутун мусулмонлар учун ҳақиқий халифалик манзилатига етолмади. Сабаби Мамлуклар давлати Ислом оламининг муайян ҳудудигагина ҳукм юргизар, қолган минтақалар эса турли тоифаларга ажралиб, бўлиниб кетган эди. Мамлуклар Миср, Шом, Ҳижоз, Яман, Ироқнинг баъзи қисмлари ва Ливиянинг маълум бўлагига ҳукмрон эди. Мусулмонлар то буюк Усманийлар хилофати оёққа туриб, умматни бирлаштирамагунича халифаликнинг ҳақиқий юзини кўрмади.

Айн-Жалут жангидан кейин мамлуклар давлати гўё қайта дунёга келган эди. Улар Ислом байроғини 270 йил

давомида, яъни уни Усмонийлар хилофатига топширгунича кўтариб келдилар¹.

Олтинчи самара: Миср ва Шом ўртасидаги бир бутунликнинг тикланиши. Миср ва – Фаластинни ўз ичига олган – Шом Ислом оламининг стратегик, диний, сиёсий, жўғрофий, маданий ва тарихий қалби ҳисобланади. У иккисининг бирлашиши, барча минтакалар учун буюк омонлик омили бўлиши билан бирга ислом оламига тамаъ қилувчиларнинг иштиёқларини сўндиради.

Шом диёрларини бундан илгари Нуруддин Махмуд ва Салоҳуддин Айюбий бирлаштирган эди, улардан кейин буюк Усмонийлар хилофати ҳам шундай қилди.

"Ва барчангиз Оллохнинг арқонига (Қуръонга) боғланингиз ва бўлинмангиз!"²

Еттинчи самара: Айюбий амирларининг майдондан четга чиқиши. Ўша даврда Айюбийлар боболари Салоҳуддин Айюбий раҳимахуллоҳ қолдириб кетган катта омонатни кўтаришдан ожизлик қилиб, уни зое қилдилар. Уларнинг бутун дардлари тахт учун кураш, мол-дунё жамғариш, тахтталаш бўлди. Ёлғон ва

¹ Саллабий "ал-Мўғул" (372 - бет).

² Оли-имрон: 103

макрга берилдилар. Улар бу курашлар натижасида фазилатлар, чиройли ахлоқларини йўқотдилар ва ўз манфаатлари йўлида душмандан баъзан насронийлар, баъзан мўғулларни ўзларига дўст тутдилар, ҳатто бу ислом душманларидан мусулмон биродарларига қарши ёрдам сўрадилар. Гоҳида туғишган ака-укалар ўртасида урушлар рўй берди. Бу амирлар халқларига жабр-ситам, зулм ва хиёнатда бўлдилар. Улар узоқ йиллар давомида Мамлуклар давлатига қарши курашди ва уни ағдариш учун салибчилар билан иттифоқчилик қилди. Бу ҳолат Айн-Жалут жанги содир бўлгунича давом этди, сўнгра халқ олдида бу сохта амирларнинг ҳақиқий башаралари очилиб қолди. Улардан ҳар бир бошлиқ ўзининг ҳақиқий қудрати қанчалик эканини билди ва ўзига берилган мансабида Қутузнинг ҳукмида бўлишга рози бўлди. Айн-Жалут жанги нафақат ташқи душман - мўғулларга, ҳатто мусулмонларнинг разил ва қабих йўлбошчилари - ички душманларига ҳам якун ясаган эди.

Саккизинчи самара: Шомнинг Салибий амирликлардан тозаланиши. Бу масала ғоят муҳим аҳамият касб қилсада ушбу сатрларга унинг баёнини сиғдира олмаймиз, мавзунини иншааллоҳ салиб юришлари борасидаги дарсларда батафсил баён қиламиз.

Айн-Жалут жангидан сўнг, Мамлуклар Шом ва Фаластин ерларида 166 йилдан, яъни 491 х.с.дан бери

ажирік мисоли илдиз отган салибий амирликлари илдизини кўпариб ташлашга бел боғладилар. Салибийлар Шом, Фаластин, Ливан, Сурия ва Туркия минтақаларида мустаҳкам ўрнашган, Имодуддин Зинкий, Нуруддин Махмуд ва Салоҳуддин Айюбийлар бу минтақаларни салибчилардан озод қилишга бор имкониятларини сарф қилган бўлсаларда, мақсадларини тўлиқ амалга ошира олмаган эдилар. Устига-устак уларнинг фарзандлари озод қилинган жойларнинг кўпини қўлдан бой берган ва салибийлар у ерларга қайтадан ўрнашган эди.

Мамлуклар бу минтақаларни бирин-кетин озод қилишга киришдилар. Қутуздан сўнг Миср волийлигини қўлга олган Зоҳир Бейбарс 659 ҳ.с. / 1261 м.с.дан бошлаб, яъни Айн-Жалут жангидан бир неча ойдан кейин бирма-бир салибий амирликларини ағдара бошлади. 664 ҳ.с. / 1266 м.с.га келиб, бир қатор ислом ўлкалари, жумладан, Фаластиннинг кўпгина шаҳарлари: Қайсария³, Ҳайфа, Ҳусн, Арсуф озод қилинди. 664 ҳ.с. 18 шаввол / 1266 м.с. 30 июлда Фаластиннинг шимоли-шарқидаги Сафад⁴ озод қилинди⁵. Зоҳир Бейбарс раҳимахуллоҳ Фаластин ерларини салибий амирликларидан тозалаётган бир пайтда буюк саркардаларидан бири Сайфуддин Қолавун Туркиядаги

³ Рус. Кесария.

⁴ Рус. Цфат.

⁵ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/465).

Киликияни озод қилди. Мазкур ерда у кичик Арманистон подшоси Ҳайсум устидан ғалаба қозонди. Сайфуддин Қолавун насронийлар устидан катта ғалабага эришиб, беҳисоб ғаниматларни қўлга киритди ҳамда салибчилар ва армани насронийлардан 40 минггини асир олди.

Зоҳир Бейбарс 665 - 666 ҳ.с. / 1267 - 1268 м.с.да Йафа⁶ни озод қилди. 666 ҳ.с. 4 рамазонда / 1268 м.с. 25 майда Антокия озод қилинди, насроний амир Бухманд мағлубиятга учради⁷. Маълумингизки, мусулмон ўлкаларидан энг биринчи Антокия 491 ҳ.с. / 1098 м.санада салибчилар қўлига кирган эди. Зоҳир Бейбарс вафот этганда ислом мамлакатларидан саноклиларигина мустамлака ҳолатда эди. Жумладан, Акко, Сур, Сайда, Байрут, Тартус, Лазикия кабилар хануз салибчилар ҳукмида эди.

684 ҳ.с. / 1285 м.с. Тарабулус Мамлуклар султони Мансур Қолавун қўли билан озод қилинди⁸. Бу киши мусулмонларнинг улуғ султонларидан бўлиб, салибий подшоҳликлар ҳукмида бўлган, қолган мусулмон ўлкаларни ҳаммасини озод қилди. 690 ҳ.с. / 1291 м.с.

⁶ Рус. Яффа.

⁷ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/476).

⁸ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/597).

кўрғонли Акко озод қилинди⁹. У икки аср атрофида салибийлар ҳукмида бўлган эди.

Акко амирлиги ишғол қилингандан сўнг, Шомдаги салибий амирликларнинг мажоли қолмади. Акко ишғолидан кўп ўтмасдан Сайда, Сур, Байрут, Жубайл¹⁰, Тарабулус ва Лазикия озод қилинди¹¹. Шундай қилиб, Айн-Жалут жангидан 32 йилдан сўнг, Шомда бирорта салибий амирликлар қолмади. Бу ютуқлар Айн-Жалут ғалабасининг самараларидан эди. Йилларча куйибош бўлган мусулмонлар қисқа вақт ичида бошларини кўтариб яна азиз бўлдилар!

Тўққизинчи самара: Айн-Жалут ғалабаси ва Мамлуклар давлати шакллангандан кейин, Мисрнинг пойтахти Қоҳиранинг қадри кўтарилди. Ўша замонда Мамлуклар давлати минтақадаги энг буюк давлат мавқеида бўлса, Қоҳира ўша давлатнинг пойтахти эди. 636 ҳ.с. / 1238 м.с.да Куртуба шаҳри, 656 ҳ.с. / 1258 м.с. Боғдод вайрон қилингандан сўнг, мусулмон ўлкалари орасида Қоҳира шаҳридан бошқа илм-маърифат, куч-қувват марказлари қолмаган эди. Қоҳира бу шаҳарларнинг энг улуғига айланди. Унга олимлар ва адиблар ташриф қила бошлади. Илмий изланишлар авж олди, Азҳарнинг мавқеи кенгайди. Оллоҳнинг фазлу

⁹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/631).

¹⁰ Рус. Джебейль, Библ.

¹¹ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/635).

марҳамати ила Ислом оламидаги университетларнинг энг улуғига айланди. Оллоҳга ва унинг динига даъват, илм маърифат кучайди, султонларга ҳақни очик ва жаҳрий сўзлай оладиган олимлар етишди ва бу илмлар ҳозирги кунимизгача авлодларга мерос бўлиб келмоқда.

Ўнинчи самара: Бу самара алоҳида аҳамиятга эга бўлиб, ҳар қандай муфаккир этиборини жалб қилмай қолмайди. Одатда мустамлакачилар босиб олган ерларига ўз маданиятларини ҳар хил услуб билан олиб кирадилар, сингдирадилар. Бунинг баёнида она тилларини-да унутаёзган ўзбек, қозок, қирғиз, қипчоғу озар ва бошқа туркий миллатларнинг русийзабонга айланганини мисол қилишга ҳожат йўқ. Уларни айблаш ўрни ҳам эмас. Чунки бу бир ҳаёт қондасидирки, унда заифлар кучлиларга эргашади. Аслида инсонларни нималаргадир сиғиниб кетишига ҳам асосий сабаб ана ўша кучдир. Ҳа, барча инсон кучлига истаса истамаса интилади. Шунинг учун биз ягона ва мутлақ куч эгаси бўлган Оллоҳга сиғинамиз. Мўғул мустамлакачиларининг маданияти ислом маданиятига бардош бера олмади. Мўғуллар ўзлари босиб олган ерларининг маданиятида эриб кетган илк қавм бўлди, десак адашмасмиз. Мўғуллардан ислом динини яқиндан кўрган, унинг асослари ва қонун-қоидаларини ўқиган ва ундаги одоб ва фазилатларга озроқ назар ташлаган ақл эгалари бу порлоқ ҳақиқат ва кучли маданият қаршисида ўз маданиятларида собит тура олмадилар.

"Заҳабия қабиласига" (Олтин Ўрда) мансуб мўғул бошлиқларидан бири иймонга келди. Бу қabila мўғул қабилаларининг катта тармоқларидан бири бўлиб, у Ҳулағунинг бевосита амакисининг ўғли ва саркарда Ботухоннинг укаси, яъни Жўжихоннинг ўғли - Чингизхоннинг невараси эди. Бу мўғул бошлиғи 650 х.с. / 1252 х.с. Исломга киргандан сўнг, Берке исми билан лақабланди. У 655 х.с. / 1257 м.с. Заҳабия қабиласига бош бўлди¹² ва "Беркехон" деб атала бошлади. Айн-Жалут жангидан бир неча йил олдин бошлиқ бўлган Беркехон мўғуллар давлатидан ташқарида Каспий денгизининг шимолий минтақаларида мустақил равишда ҳукм юргизар эди. У Исломга киргандан кейин, унинг қабиласидан кўпчилик Исломни қабул қилишган эди. Бу ҳодиса Айн-Жалут жангидан олти йил олдин, муғул маданияти устун бўлган бир замонда юз берди¹³. Бир қарашда қувват эгаси бўлганлар заифларнинг динига кирган эди. Айн-Жалут жангидан кейин эса, Заҳабия қабиласининг барчаси мусулмон бўлди. Уларга ғалаба ва Исломнинг қуввати таъсир қилган эди. Улар вақти келиб, Зоҳир Бейбарс билан Ҳулағунинг зиддига иттифок қуришди¹⁴.

¹² Муҳаммад Сухайл Токуш "Тариху мўғул ал-қобилатуз-заҳабия вал-ҳинд".

¹³ Сиржоний "Қиссатут-татар" (351 - бет).

¹⁴ Ғомидий "Жихадул-мамалик" докторлик рисоласи (157 - бет).

Заҳабия қабиласи ҳозирги кунимизгача давом этиб келгандир. Улар жумласига, Қозон, Қирим, Астрахан, Ногай, Хоразм амирликлари дохилдир. Совет иттифоқи парчалангандан кейин ҳам бу минтақалар Россиянинг мустамлакаси сифатида қолмоқда¹⁵.

Айн-Жалут жангининг бундан бошқа кўплаб самараларини санашигиз мумкин, уларни таҳлилчи ва илмий изланувчиларга ҳавола қиламиз.

Дарҳақиқат, бу жанг бутун ер курутлари тарихидаги энг улуғ жанглар жумласидан бўлган, десак муболаға бўлмайди.

Нусрат сабаблари

Ислом лашкарининг тайёргарлик босқичлари ҳақида етарлича гапирдик. Бу ўринда қисқача нусрат сабаблари зикрига чекланамиз.

Биринчи сабаб: Иймон, у нусрат сабабларининг энг биринчи ва энг улуғидир. Нусрат фақат Оллоҳ таоло ҳузуридан дир. Шунинг учун ҳам Қутуз ислом лашкари ва умматнинг иймоний жиҳатига катта эътибор қаратди. У мўғулларга қарши курашда халқнинг исломий бурчини уларга англатди. Ёдингизда бўлса, Қутуз жанг

¹⁵ Сиржоний "Қиссатут-татар" (352 - бет).

майдонида "Во Мисреей!" ёки "Подшолигимеей!" ёки "Во Арабоо!" демади, балки *"Во Исломах!"* - деган эди. Нусратнинг буюк сабаби мутлақо иймон экани, Қутузнинг жанг майдонида, аҳвол жуда қийинлашганда Оллоҳга ёлворганида янада равшан бўлди. Ўша ўринда у: *"Эй Оллоҳ! Банданг Қутузни мўғуллар устидан ғолиб қилгин"*, дея муножот қилган эди. Дуо ибодатдир. Инсон бандалигини Яратувчисига эътироф қилиши, Унга мухтожлигини билдириши дуонинг ижобат бўлиш сабабларидандир. Оллоҳ аzza ва жалладан мунтазам, илҳоқ қилиб, хушув ва тазаррув билан Ислому муслмонларга нусрат сўраш ҳар бир муслмон бурчидир.

Иккинчи сабаб: Муслмонлар ўртасидаги бирдамлик. Тарқоқ уммат ғолиб бўлолмайди. Қутуз раҳимахуллоҳ Мисрга волий бўлган дастлабки кунлардан бошлаб қўлидан келганича муслмонларни бирлаштиришга ҳаракат қилди. У Баҳрий мамлукларни афв қилиб, уларни Муъиззий мамлуклар билан бирлаштирди. Шомдаги Айюбий амирликларини бирлашишга чорлаб элчилар юборди. Ҳолбуки, улар узоқ йиллар давомида Мисрга уруш қилиб келарди. Шунга қарамай уларни бирлашишга чақирди ва келганларига бағрини очиб кутиб олди. У ўз сафига Шом ва Хоразм армияларини ва ўз ихтиёри билан келган кўнгилли аскарларни қўшиб олди.

Учинчи сабаб: Умнатдаги жиход руҳини жонлантириш. Қутуз мусулмонларнинг ҳуқуқларини қайтариб олишнинг муҳим йўли мужодала эканига, Ислом дини тинчлик ва омонлик дини бўлиши билан бирга у мужодала, қувват, каромат ва иззат дини эканига ишончи комил эди. Қутуз баъзида уруш йўлини танлаш, ягона ечим бўлишини равшан идрок қилди.

Тўртинчи сабаб: Жанг учун муносиб тайёргарлик кўриш. Қутуз раҳимаҳуллоҳ лашкарни қувватлаш мумкин бўлган барча сабабларни амалга оширди. Жумладан, у қурол-аслаҳа ҳозирлаш, аскарий машғулотлар, сафларни тартиблаш, муносиб режалар тузиш, жанг майдонини тўғри танлаш, дипломатик алоқалар ўрнатиш ишларини амалга оширган эди.

Бешинчи сабаб: Ўрнак – намуна бўлиш. Қутуз раҳимаҳуллоҳ ислом лашкари ва уммати учун барча амалларда ўрнак бўлди. Ўрнак бўлиш, қуруқ кўтаринки сўз ва хитоблардан минг марта афзал тарбиядир. Қутуз ҳулқда, ҳалол касб қилишда, жанг майдонида, иймонда, афв қилишда ҳамма-ҳамма нарсада умнатга намуна бўлган эди.

Олтинчи сабаб: Умнат душманларини дўст тутмаслик. Қутуз мўғуллардан қувватда ва тайёргарликда кучсиз бўлса ҳам, уларни дўст тутмади, яъни улардан омонлик сўрамади. Шунингдек, Шомдаги

насронийлар иттифоқчилик кўлини чўзиб турса ҳам, уларнинг ёрдамига муҳтожлиги бўлса ҳам, уларни дўст тутмади, яъни улар билан ҳамкорлик қилмади. Ундан олдин баъзи мусулмон амирлар ва подшоҳлар, сўнгра уларнинг ортидан халқ ҳам кофирларни дўст тутди, улардан омонлик сўради ёки ҳамкорлик қилди, оқибатда эса кофирлар уларнинг бошларига қора кунларни солди. Улар шаръий хатога йўл қўйган эдилар. Чунки ҳимояланиш лозим бўлиб турганда уни тарк қилиш бир хато бўлса, халқни Ислом душманларига бўйсундириш иккинчи хато ва душманни дўстлик қилади, деб билиш учинчи хатодир. Лекин Қутуз Оллоҳнинг шариъатини маҳкам ушлагани учун буларни теран фаҳмлар ва мусулмонлар зарарига ҳеч қачон кофирларни дўст тутмаган эди.

Еттинчи сабаб: Уммат ва лашкарда умид руҳини жонлантириш. Уммат қаттиқ тушкунликка тушган ва нусратдан умиди узилган эди. Руҳан тушкун умматнинг нусратга эришиши амри маҳолдир. Лекин ноумидлик, тушкунлик мўминларнинг сифати эмас. Оллоҳ таоло марҳамат қиладики,

"Оллоҳнинг раҳматидан фақат кофир қавмгина ноумид бўлур"¹⁶

¹⁶ Юсуф: 87

Кутуз раҳимахуллоҳ лашкарнинг ва умматнинг руҳиятини кўтаришга ҳаракат қилди. Ва уларга Оллоҳ йўлида юрганларга Унинг ўзи нусрат беражаги таъкидланган экани ва бу иш ақийдавий масала эканини англатди. Оллоҳ азза ва жалла айтадики,

"Оллоҳ (Лавҳу-Маҳфузга): «Шак-шубҳасиз Мен Ўз пайғамбарларим билан бирга ғолиб бўлурман», деб ёзиб қўйгандир. Албатта Оллоҳ кучли, қудратлидир"¹⁷

Саккизинчи сабаб: Кенгаш-маслаҳатга асосланиш. Кутузнинг тақрибан барча режалари маслаҳат асосида бўлган эди. Маслаҳатлашиш Ислом ҳукмларининг асосларидандир. Уммат бу асосга эътиборли бўлмоғи лозим.

Тўққизинчи сабаб: Ишларнинг ўз эгаларига топширилиши. Кутуз раҳимахуллоҳ малака ва омонат сифатларига эга бўлганларни волий этиб тайинлади. Оллоҳ таоло марҳамат қиладики,

"Зеро, сен ёллаган энг яхши киши кучли, ишончли кишидир"¹⁸

¹⁷ Мужодала: 21

¹⁸ Қасос: 26

Яъни ишга яроқли, қобилиятли ва илгари шу каби ишларни қилган, Оллоҳнинг ҳақлари ҳамда уммат ва ўз нафси олдигаги омонатларни риоя қилувчиларни волий қилди. Кутуз раҳимахуллоҳ Баҳрий мамлуқлар билан алоқа кескин бўлган бир пайтда улардан бўлган Фарисуддин Ўқтой ас-Соғирни армия қўмондони мансабига қўйди. Айн-Жалутда лашкар мукаддимасига Руқунддин Бейбарсни сардор қилди. Шунингдек, Шомга ўзининг яқинларини амир қилмади, балки Шом амирларини ўзларини амир қилиб тайинлади.

Ким омонатни муҳофаза қилса, оламлар Раббиси ҳам уни ҳимоя қилади.

Ўнинчи сабаб: Дунёдан парҳез қилиш. Ҳар қайси замонда ва маконда дунёга кўзини тиккан бошлиқлар, эзгуликни унутганлар енгилишлари турган гапдир. Муҳаммад ибн Хоразмшоҳ, Жалолуддин Мангуберди, Мустаъсим Биллаҳ, Бадруддин Луълӯъ, Носир Юсуф Айюбий ва бошқаларнинг қиссалари зикр қилинди. Улар дунёни дўст тутиб хатога йўл қўйдилар. Кутуз аксарият бошлиқлар гирифтор бўлган дунёдан зоҳид бўлди ва унга фитналанмади. Кўлига беҳисоб ғаниматлар, бойликлар кирди, лекин унга қиё ҳам боқмади. У дунёни сотиб, эвазига жаннатни сотиб олган эди. Бор мулкини мўғулларга қарши ҳозирлик кўраётган мусулмон лашкарга сарфлади, тахт учун ҳарис бўлмади, ҳатто Миср ва Шомни бирлаштириш илинжида Носир

Юсуфга тахтни топшириши ва ўзи унга ноиб бўлишини айтган эди. Айн-Жалут жангида душман ҳаммадан ҳам унинг ўлимига ҳарис бўлишига қарамай, у жанг майдонида жонбозлик кўрсатган ва Оллоҳ йўлида ўлишни орзу қилган эди.

Қутуз раҳимаҳуллоҳ азиз, улуғвор, қадди рост, диндор, халқига муҳаббатли ва душманига ҳайбатли ҳолатда яшади. Оллоҳ таоло у кишини жаннатда шаҳидлар саййидлари билан бирга қилсин!

Мўғул-татар қиссасини Айн-Жалутгача бўлган қисми, яъни мўғулларнинг тарих сахнасида пайдо бўлишидан то қуввати синдирилгунича бўлган ҳодисаларни зикр қилиб ўтдик. Лекин қиссадаги баъзи воқеаларни батафсил баён қилиш билан бирга бошқа кўпларини енгил айтиб ўтишга кифояландик. Чунки ҳамма ҳодисаларни батафсил зикр қилишимиз кўп вақт талаб қилар эди. Аслида бу қисса янада эътибор бериб, диққат билан ўрганишга лойиқ. Қиссанинг ниҳоясида баъзи масалаларга тўхталиб ўтмоқчимиз. Бу қиссадан фақатгина ер юзида ва тарих саҳифаларида юз берган ҳодисаларни шунчаки билиб қўйиш ёки унга назар солиш ёки беамал таҳлил қилишни мақсад қилмадик. Балки тадаббур ва тафаккур қилиш, ибрат ва фойда олиш, келажакка тарих кўзи билан назар солиш ва бугуннинг кечаги кунга ўхшашлигидан дарс олиш мақсадида зикр қилдик. Ҳозирги кунимиздаги

мусулмонларнинг аҳволи мўғуллар замонидаги мусулмонларга бунчалар ўхшаш бўлмаса! Бугунги кун мусулмон ҳокимлари мўғуллар кунидагиларга ўхшашлигини айтмайсизми! Ислом диёрларининг кофирлар томонидан эгаллангани мўғуллар томонидан босиб олинганига бунчалар ўхшамаса! Ҳа, тарих такрорланаверади, лекин ундан ибрат олувчилар қани?!

Оллоҳ субҳанаҳу ва таолодан унинг ер юзида жорий қилган қонунларини билдиришини, манфаатли бўлган илмни таълим бериб, таълим бергани билан фойдалантиришини ва тарихни бизларга ибрат қилишини сўраймиз, албатта у Оллоҳнинг қўлида ва у бунга қодир зотдир.

Валлоҳу таъала аълам....

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ.

Мўғул татар қиссаси

27- қисм

[Ўзбекча – Uzbek – الأوزبكي]

АБУ АБДУЛЛОҲ аш-ШОШИЙ

Нашрга тайёрловчи: *Шамсиддин Дарғомий*

2012 - 1433

IslamHouse.com

قصة التتار- المغول

الحلقة السابعة والعشرون

« باللغة الأوزبكية »

أبو عبد الله الشاشي

مراجعة: شمس الدين درغامي

2012 - 1433

IslamHouse.com

Бисмиллаҳир роҳманир роҳим

Барча мактовлар Оллоҳга хосдир. Унга ҳамду сано ва истиғфорлар айтамиз, Ундан ёрдам сўраймиз, нафсларимиз ҳамда ёмон амалларимиздан паноҳ тилаймиз. Оллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен шериксиз, ягона Оллоҳдан ўзга илоҳ йўқ ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман.

Ўтган суҳбатимизда:

- Айн-Жалут маъракасининг самаралари;
- Айн-Жалутда нусрат сабаблари мавзуимиз бўлган эди.

Мағлубиятимиз сабаблари

Асримиздаги кофирлар ва мўғуллар ўртасидаги ўхшашлик оз бўлсада тафаккур қилган кишига осонликча кўринади. Замон ва макон фарқли бўлсада куфр миллати ва уларнинг мақсади бирдир. Бугун асримиз кофирларининг мўғулларга ўхшашлиги бизни кўрқитмасда ўзимизнинг ўша асрлардаги мусулмонларга ўхшашлигимиз таҳликалидир. Мусулмонлар нусрат сабабларини бажарсалар душмани

ким –мўғул, яҳуд, насоро, хиндус ёки оташпараст– бўлсада енгилмайдилар.

Мусулмонлар мўғуллар асрида нусрат сабабларидан ғофилликлари натижаси ўлароқ мағлубияту муваффақиятсизликка юз тутдилар. Улар ахлоқий касалликлар исканжасида на тарихга ва на маданиятга эга бўлган мўғуллар қаршисида мағлуб бўлдилар. Бугунги кунимиз кечаги кечмишимизга нақадар ўхшаш!

Сони миллиарддан зиёд бўлган мусулмонлар устига бугун бир ҳовуч золимлар ҳар турли мусибатларни ёғдирмоқда. Нима сабаб Оллоҳ таоло душманлари қалбидан мусулмонлар ҳайбатини олиб қўйиб, мусулмонлар қалбига ваҳн, заифлик ва лоҳасликни солди? Бу каби саволлар жавоби тарих саҳифаларида баён қилинган, улардан баъзиларига воқиф ҳам бўлдик.

Кутуз –рахимаҳуллоҳ– даврида амалга оширилган нусрат сабабларини зикр қилдик. Расулуллоҳ – соллаллоҳу алайҳи ва саллам– кунларидан ҳозирги кунимиз ва то қиёматга қадар нусрат сабаблари ўзгармас илоҳий қонунлардан биридир.

"(Бу) илгари ўтган зотлар ҳақидаги Оллоҳнинг йўли-қонунидир. Оллоҳнинг йўлини эса ҳаргиз ўзгартира олмасиз"¹.

Мусулмонлар мағлуб ва заиф бўлган замонларга диққат қилинса, бунга сабаб уларнинг нусрат сабабларидан йироқ бўлиши ёки маънавий иллатларга мубтало бўлганлигига гувоҳ бўламиз. Шундай экан, бу иллатлар нима эканлигига қисқача тўхталиб ўтсак:

Биринчи иллат: Мақсаднинг равшан эмаслиги. Оллоҳнинг нусрати унинг шариатини татбиқ қилиш ва ягона Ислом байроғи атрофида жамланиш билан амалга ошади. Айн-Жалут жангидан кейин маълум бўлган асл исломий қоида:

"Агар сизлар Оллоҳга ёрдам берсангизлар (яъни Унинг динини барпо қилсангиз), У зот ҳам сизларга ёрдам берур"², қоидадир.

Иккинчи иллат: Мусулмонлар ўртасидаги бўлиниш, тарқоқлик. Мусулмонларнинг мўғулларга мағлуб бўлишининг асосий сабабларидан бири ҳам шу эди. Бугунги кунимизда ҳам тарқоқлик иллатига дучор бўлган мусулмон уммати бу иллат оғриғидан инграмоқда.

¹ Аҳзоб: 62.

² Муҳаммад: 7.

"Ва Оллоҳ ҳамда Унинг пайғамбарига итоат қилингиз ва (ўзаро) талашиб-тортишмангизки, у ҳолда сустлашиб, куч-қувватингиз кетур. Сабр-тоқат қилингиз! Албатта, Оллоҳ сабр қилгувчилар билан биргадир"³, бу ояти карима душманлар қаршисидаги мағлубиятимизни тафсир қилади.

Учинчи иллат: Дунёга хирс қўйиш. Мўғуллар замонида мусулмонлар дунё билан қаттиқ фитналанганидек, бугун ҳам унга ружуъ қўймоқдалар. Аксинча, асримизда бу ҳақир дунё ўлчами, афсуслар бўлсинки ҳар қандай қадриятлардан устун келмоқда. Ёшларимиз фахри уммат қаҳрамонлари Холид ибн Валиду Салоҳиддин Айюбийлар эмас Марадонау Роналдо бўлиб қолди. Ўзимиз эса ҳақини эмас нафси тусаганини, ҳалолми-ҳаромми ундира олган ёшларимизни "учар йигит", "шоввоз" ("шустрый бола") дея мақтайдиган бўлиб қолдик. Олди-берди, куда-андачилигимиз ўлчови ҳам фақат дунё ва пулга айланди.

Мусулмонларнинг бу аҳволи жуда ачинарли! Биз ўзимиздаги бу хато ва камчиликлар, иллатларга эътибор беришимиз ва уларни тузатишимиз лозим. Мусулмонлар ўзларини ислоҳ қилмагунича ва Раббилари Оллоҳга қайтиб, Унинг шариатини татбиқ қилмагунларича

³ Анфол: 46.

улардан нусрат кечикаверади. Бунга тарих ва воқелик очик гувоҳдир.

Тўртинчи иллат: Оллоҳ йўлидаги курашни тарк қилиш. Бу дунёга шўнғиб ҳар ким ўз ғамида яшаши натижасидир. Мусулмонлар Оллоҳ йўлидаги курашнинг барча: маданий, маърифий, илмий, ижтимоий, ҳарбий ва иқтисодий турини тарк қилиб, умматни бошқариш вазифасини қўлдан олдириб, элатларга тобеъ бўлишга рози бўлди, натижада душманнинг чизган чизигидан чиқмайдиган бир миллатга айландик. Ўз ҳуқуқларимизни талаб қилиш эса жиноятга айланди. Бу иллат тузалмайди деями ёки кўникиб қолдикми, ҳар ҳолда иллатнинг давоси бизни қизиқтирмай ҳам қўйди.

Тарихда умматимиз шу иллатдан холий, соғлом ва бақувват бирлиги билангина оёққа турган ва динни қоим қилганига гувоҳ бўламиз. Тарих ибратларга бойдир...

Бешинчи иллат: Курашга тайёргарлик йўқлиги. Афсуски курашга тайёргарлик ҳақида сўз юритадиган ҳолимиз ҳам йўқ. Чунки ўзини ўзи ҳимоя қилиш ҳақида ўйламаган тоифа курашга қандай тайёргарлик кўрсин. Атрофга назар солинг, ўзимизни ҳимоя қиламиз деганлар армияси-ю, қурол-аслаҳа ҳамда уларни такомиллашишига сабаб бўлган барча асосларни етиштириб бормоқда. Ҳамда ўзларининг чегараларида эмас, биз мусулмонлар ерида ичимизга кириб,

минтакада урушлар юзага келтириб, миллатимизни қириб, еримизни босиб олиб, энг ачинарлиси ўз еримизда ўзларини ҳимоя қилаётган эканликларига бизни ишонтиришларидир. Демак, улар хужумни ҳимоя санадилар. Ҳа! Албатта шундай санайдилар. Биз қачон хулоса қиламиз!? Бизга ҳуррият дея қулликни, адолат дея зулмни олиб келиб, бунга қарши жонларини фидо қилган ота-боболаримизга босмачи (террорист) тамғасини ўз ўғлонлари тилида жорий қилганларчи. Улар ҳам шу тариқа ўзларини ҳимоя қилган эдиларми!? Биз ҳамон уйкудамиз...

Улар ўз мақсадларига эришдилар. Биз динимиздан узоқ бўлиб ғоямизни утутдик. Энди дунёга машҳур олимлару ихтирочилар ўрнига кўшиқчи хонандалар, раққосалар, созандалару, қизикчи-масхарабозларлик билан шуҳрат қозонмоқдамиз.

Умнат бу аҳволда бўлса, қандай қилиб нусратга эришсин?!

Олтинчи иллат: Намуна-ўрнакнинг йўқлиги. Қутуз халқини унга чақирган барча шиорларини амалга оширишда унинг ўзи биринчи сафда тура олди — ўрнак бўлди. Оллоҳ таоло бизнинг элатларга ҳам ана шундай ўрнак бўладиган бошлиқлар насиб қилсин.

Еттинчи иллат: Уммат душманларини дўст тутиш.⁴ Душманларни дўст тутиш ҳалокатга етакловчи хатарли иллатдир. Бу иллат Ислом умматини мағлуб бўлишига олиб келадиган бевосита сабаблардан ҳисобланиб, дунё шармандалиги ва охират азобига ҳам сабаб бўлади,

"Эй мўминлар, сизлардан илгари китоб берилганлар ичидан динингизни ҳазил-масхара қилиб олган кимсаларни ва кофирларни дўст қилиб олмангиз! Агар мўмин бўлсангизлар, Оллоҳдан қўрқингиз!"⁵

Қиссамизда мўғулларни ёки насронийларни дўст тутган амирлар ва халқларнинг шу дунёдаги шармандаликларига гувоҳ бўлдик.

"(Яҳудийларни мўминларга қаршилик қилишга гиж-гижлаётган мунофиқлар) худди шайтоннинг ўхшашидирлар. Эсланг, у инсонга «Кофир бўл», деган эди. Энди қачонки (инсон) кофир бўлгач, (шайтон унга) «Албатта мен сендан безорман. Зеро мен барча оламлар Парвардигори бўлмиш Оллоҳдан қўрқурман», деди. Бас иккисининг (шайтон ва унинг

⁴ Танбех. Душманларни дўст тутиш ва душманлар билан сулҳ, битиб тузиш орасида катта фарқ бор. Буни махсус манбалардан ўқиб ўрганиш мумкин.

⁵ Моида: 57.

сўзига кириб, кофир бўлган инсоннинг) оқибати дўзахга кириб, унда мангу қолишлари бўлди. Золим кимсаларнинг жазоси шудир!"⁶

Носир Юсуф Айюбийнинг ниҳояси

Носир Юсуф мўғуллар Дамашқ сари келаётганини эшитиши билан 658 ҳ.с. сафар ойида ўзига эргашганларни олиб, Барзадан Ғазога қочиб қолди. Унинг армияси Қутуз сафига кетгандан сўнг, сўкка боши билан Каракка, ундан сўнг Сахрога –Урдуннинг жанубида жойлашган ал-Жафр минтақасига– кетишга мажбур бўлди. У баъзи араб амирлари билан тил бириктирди. Бу хабар мўғулларга етиб борди. Мўғуллар ўша диёрга Носирни ахтариб, бостириб келди. У ердаги каттаю кичик барчани қатл қилиб, ҳамма жойни вайрон қилишди ва 658 ҳ.с. шаъбон ойининг ўрталарида Биркату Зазо деган жойда Носирни асирга олишди. Носир билан унинг кичик ўғли Азизни Ҳулагунинг ҳузурига жўнатишди. У Айн-Жалутда мўғуллар мағлубиятигача асирликда қолди. Мағлубият хабари келиши билан 18 шаввол куни Ҳулагу Носирни ва у билан бирга бошқа амирларни ҳам қатл қилди. Носирнинг ўғли Азиз ёш бола бўлгани учун қатл қилинмади⁷. Носир Юсуф умматга хоинлик ва

⁶ Ҳашр: 16, 17.

⁷ Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/400, 401), Мақризий "ас-Сулук" (1/519-бет).

душманни дўст тутиш билан бирор нарсага эришмади. Аксинча хорларча қатл қилинди. Ва ла ҳавла ва ла қуввата илла биллаҳ.

Саккизинчи иллат: Ноумидлик. Ноумид ва руҳан тушкин умматнинг нусрати амри-маҳолдир. Ноумидлик мўминларга ёт.

"У деди: "Парвардигорининг фазлу раҳматидан фақат гумроҳ кимсаларгина ноумид бўлурлар"⁸.

Ислом душманлари мусулмонлар қалбига қўрқув солишга уринишлари тарихда ҳам, ҳозирги кунимизда ҳам, бундан кейин ҳам учрайдиган бир ҳолат. Биз тарихимизга қалб кўзи билан назар солсак бундай ҳолатлар муолажаси, бу иллатлар шифосини яққол кўрамыз.

"Ёмон макр-ҳийлалар қиладиган кимсалар учун эса қаттиқ азоб бордир ва уларнинг макрлари ҳам ҳалок бўлур (яъни беҳуда кетур)"⁹.

"Ва Оллоҳ ҳаргиз кофирлар учун мўминлар устига йўл бермагай"¹⁰.

⁸ Ҳижр: 56.

⁹ Фотир: 10.

¹⁰ Нисо: 141.

Ер юзига ўзининг қора соясини солиб турган баҳайбат мўғул қувватининг синдирилиши кўз ўнгимизда. Қутуз –раҳимахуллоҳ– халқни ва лашкарни маънан ва руҳан жонлантирди. "Арслон боласини тутмоқ учун арслон инига кирмоқ лозим" деганларидек ҳар бир мақсадга етиш учун ўшанга лойиқ сабабларини қилиш керак бўлади. Аҳвол қанча қийинлашиб, мусибатлар қанча ортса, нусрат ҳам шунча яқин келади.

"Ёки (эй мўминлар), сизлардан илгари ўтган зотлар ибрати сизларга келмай туриб жаннатга киришни ўйладингизми? Уларга бало ва мусибатлар (устма-уст) келиб, шундай ларзага тушган эдиларки, ҳатто пайғамбар ва иймонли кишилар: «Ахир қачон Оллоҳнинг ёрдами келади?» дейишган эди. (Шунда) уларга бундай жавоб бўлган эди: "Огоҳ бўлингизким, Оллоҳнинг ёрдами яқиндир"¹¹.

Кулфат, мусибатлар энг охириги нуктага келганда Оллоҳнинг нусрати келади, бу эса Раббул-оламинининг кавний (*қоинотда жорий қилган*) қонунларидандир.

Тўққизинчи иллат: Ишни ўз эгаларига топширилмаслиги. Бунини бир томондан омонатсизлик десак ҳам бўлади. Жамиятда ҳар бир касб ва ҳар бир лавозимнинг ўз эгаси, устаси бўлиб ҳар бир инсон ўз

¹¹ Бақара: 214.

масъулиятини ҳис қилган ҳолда иш юритиши лозим. Бу қоидадан чиқишлик ҳар доим тартибсизлик ва муваффақиятсизликка олиб келади.

Ўнинчи иллат: Кенгаш йўқлиги. Исломда маслаҳатлашиш шаръий ҳукм асосларидандир. Ишларни маслаҳат асосида қилмаган киши, хоссатан бошлиқ хато ортидан хатога йўл қўйиши турган гап. Ҳаммасидан ҳам бу Оллоҳнинг қуйидаги буйруғига муҳолиф иш тутишдир,

"Ва ишларингизда уларга маслаҳат солинг!"¹²

Бу ўнта иллат –ҳамма даврда ҳам– мағлубиятнинг асосий сабаблари жумласидан ҳисобланади.

Уммати хорликдан чиқиб, азиз бўлишини истаган мухлис банда юқорида зикри ўтган ва бошқа иллатлардан сақланиб, нусрат сабабларини ушлаши лозим.

Оллоҳга қасамки, кунлар ўтади, замон эса ўзгаради ва Ислом уммати албатта нусратга эришади. Мўғуллар даврида бугунги кунимиздан янада мазлумроқ бўлган бу уммат елкасидаги бу зулм тоғларини ирғита олади,

¹² Оли-имрон: 159.

иншааллох. Ишончимиз комилки аждодларимизга Қутуз туғиб берган бу уммат пушти ҳали қуриганича йўқ.

"Албатта сизлар унинг хабарини (озгина) вақтдан сўнг билиб олурсизлар"¹³.

"Бу кунларни (яъни ғалаба ва мағлубият кунларини) одамлар орасида айлантириб турамиз"¹⁴.

Мўғул-татар қиссасида тарих йўналишини муайян бир шахс таъсирида батамом ўзгарганига гувоҳ бўлдик. Бу шахслар Чингизхон ва Қутуздир. Улар ер куррасининг жўғрофий ҳолати ва инсониятга катта таъсир ўтказган ҳамда тарихни жумбишга келтирган бўлсаларда, бироқ улар орасида улкан тафовут бордир. Қутуз ўз қувватини иймон ва Ислом шариатидан, ҳа, ўша зилол манбадан олди. Сув жисмоний ҳаёт манбаи бўлгани каби шариат маънавий ҳаёт манбаидир. У адолат, самимият, мурувват, ҳурмату иззат борингки барча эзгулик манбаидир. Уларсиз ҳар қандай тирик жонга тириклик ортиқчадир. Аммо Чингизхон эса ўз кучини беаёвлик, бешафқатлик, қурол-аслаҳа ва ваҳшийлик қонунидан олди. Маълумингизки, бузиш осон, лекин бунёд қилиш қийин; зулм қилиш осон, бироқ адолат қилиш қийин; қаҳр-ғазаб қилиш осон, аммо афв қилиш машаққатдир.

¹³ Сод: 88.

¹⁴ Оли-имрон: 140.

Баъзи тарихчилар тарихни ўзгартирувчи ва уни ҳаракатга келтирувчи –Оллоҳдан кейин– инсоннинг ўзи эканини тан олмайдилар. Ҳолбуки, буни тарихнинг ўзи тасдиқлайди. Турли давр ва маконларда муайян шахслар пайдо бўлиши билан тарих ҳаракатга келган ва тубдан ўзгарган. Масалан, Абу Бакр Сиддик, Умар ибн Хаттоб – разияллоҳу анҳумо– даврларида тарих ҳаракатга келди, катта футуҳотлар бўлди. Умар ибн Абдулазиз, Мусо ибн Нусайр, Абдуррахмон ад-Дохил, Абдуррахмон Носир, Имодуддин Зинкий, Нуруддин Махмуд, Салоҳуддин Айюбий, Муҳаммад Фотих, Абдуллоҳ ибн Ёсин, Юсуф ибн Ташфин, Сайфуддин Қутуз –раҳимаҳумуллоҳ– ва бошқалар тарихни жумбишга келтирдилар.

Ҳолбуки, улар турли замонларда яшаб ўтган эдилар. Муттафакун алайҳи ҳадисда, Абдуллоҳ ибн Умар – разияллоҳу анҳумо– ривоят қиладики: "Мен Расулуллоҳ –соллаллоҳу алайҳи ва саллам–нинг: *"Одамлар бамисоли орасида бирорта ҳам минишга яроқлиси йўқ юзта туяга ўхшайдир!"* – деб айтганларини эшитганман, дедилар"¹⁵. Лекин шу минишга яроқлиси топилса, ер аҳлининг бахтидир. Абу Довуд –раҳимаҳуллоҳ– Абу Ҳурайра –разияллоҳу анҳу–дан ривоят қиладики, Расулуллоҳ –соллаллоҳу алайҳи ва саллам– дедилар:

¹⁵ Бухорий (6498) ва Муслим (2547).

*"Албатта Оллоҳ бу умматга ҳар юз йил бошида унинг динини янгилайдиган кишини юборади"*¹⁶.

Қутузнинг ўша янгиловчилардан бўлганида шубҳа йўқ. Имом Заҳабий ўзининг "Сияру Аълам ан-Нубула" китобида Қутузни шундай васфлайди: "У довярак, устамон, диндор, эл ардоқлаган, Айн-Жалут куни мўғулларни енгиб, Шомни озод қилган, оқ-сарикқа мойил, серсақол ва серсавлат навкирон йигит эди. Оллоҳ йигитлигини жаннатла эвазласин ва ундан рози бўлсин!"

Ибн Касир Қутузни "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя"да шундай сифатлайди: "У серсаховат, шижоатли қаҳрамон, Ислом ва мусулмонларга насихатгўй эди. Одамлар уни яхши кўриб, унинг ҳаққига мудом дуои хайрда эдилар". Мусулмон тарихчиларнинг одамларнинг бирор кишига, хоссатан бошликқа муҳаббатли бўлганини зикр қилишлари эътиборга лойиқ нозик нуқтадир. Зеро, умматнинг солиҳ кишилари фақат солиҳ кишиларнигина яхши кўргани, бузғунчи ва фосиқ кимсаларни эса ёмон кўргани кундай равшандир. Солиҳ кишиларнинг бир кишини яхши кўриши, унинг Оллоҳ таолонинг яхши кўрган бандаси эканилигига, шунингдек, уларнинг бир кишини ёмон кўриши, унинг Оллоҳ таолонинг ёмон кўрган бандаси эканилигига ишора бўла олади.

¹⁶ Абу Довуд ривояти.

Имом Муслимнинг ривоятларида келишича, Абу Хурайра –разияллоҳу анҳу– ривоят қилади, Расулуллоҳ –соллаллоҳу алайҳи ва саллам–: *"Агар Оллоҳ таоло бирор бандасини яхши кўрса, Жаброил алайҳиссаломни чақириб: "Мен фалон кишини яхши кўраман, сен ҳам уни яхши кўргин", дейди. Кейин Жаброил алайҳиссалом ҳам уни яхши кўради ва осмон аҳлини чақириб: "Оллоҳ таоло фалон кишини яхши кўрди, сизлар ҳам уни яхши кўринглар", деса, осмон аҳли ҳам ўша кишини яхши кўришади. Кейин бу нарсани ер аҳли ҳам қабул қилиб олишади. Агар Оллоҳ таоло бирор бандасини ёмон кўрса, Жаброил алайҳиссаломни чақириб: "Мен фалон кишини ёмон кўраман, сен ҳам уни ёмон кўргин", дейди. Бас, Жаброил алайҳиссалом ҳам уни ёмон кўради. Кейин осмон аҳллари чақириб: "Оллоҳ фалон кишини ёмон кўради, сизлар ҳам уни ёмон кўринглар", деб айтади. Кейин бу ёмон кўриш ер аҳлида ижро бўлади (яъни, бу киши ер юзида ҳамманинг кўзига ёмон кўрина бошлайди)", дедилар¹⁷.*

Воқеи ҳаётимизда Қутуз каби жонкуярлар ва мўғуллар сингари бузғунчиларнинг ҳодисалар сахнаси тўридан жой олиши табиий ҳолдир,

"Лекин Оллоҳ ҳалок бўлгувчилар очик ҳужжат билан ҳалок бўлсинлар, тирик қолгувчилар ҳам очик

¹⁷ Муслим ривояти.

ҳужжат билан тирик қолсинлар, деб қилиниши керак бўлган ишни амалга ошириш учун (тўкнашдингиз)"¹⁸.

Қутузнинг ўлими қиссаси

Сайфуддин Қутуз қиссасининг охири ва аянчли саҳифалари ҳарфларини ўқувчини ҳайрат тўлкинида қолдирсада теришга мажбурмиз. Бу қиссанинг аянчли томони Қутуз –рахимахуллоҳ– Миср тахтида 11 ойу 17 кунгина ўтиргани, холос¹⁹. Гўё у бир вазифани — умматга ўзлигини танитиб қўйишгагина тахтга ўтиргандай, Айн-Жалут ғалабасидан 50 кундан сўнг оламдан ўтди.

Рукнуддин Бейбарс ўзига Ҳалаб волийлигини берилмагани натижаси ўлароқ эски адовати кўзғалиб, амир Сайфуддин Булбон Рошидий, амир Сайфуддин Баҳодир Муъиззий, амир Бадруддин Муъиззий, амир Байдагон Рукний, амир Булбон Ҳоруний, амир Бадруддин Анас Исбаҳонийлар билан подшоҳ Музаффар Қутузни ўлдиришга яширинча келишиб оладилар. Бу иш бўлиши керак экан, бўлди. Қутуз Мисрга келганидан бироз вақт ўтиб, бу амирлар билан бирга овга чиқади ва овдан қайтган чоғида Рукнуддин ундан асирга тушган

¹⁸ Анфол: 42.

¹⁹ Макризий "ас-Сулук" (1/519-бет).

бир мўғул қизни беришини сўрайди. Қутуз унга қизни тақдим қилади, миннатдорчилик билдирган Рукнуддин, Қутузнинг қўлини ўпади, бу унинг амирларга ишораси эди. Амирлар бирдан Қутузга ҳамла қилиб, уни қатл қилдилар...

Аскар қўмондони Фарисуддин Ўқтой ас-Соғир Қутузни ким ўлдирди, деб сўраганда, Рукнуддин мен ўлдирдим, деб жавоб беради ва шу тариқа Рукнуддин Мисрга подшоҳ бўлади. Шу кундан эътиборан у подшоҳ Зоҳир лақабини олади. Бу воқеа 658 ҳ.с. 16 зулқаъда / 1260 м.с. 30 октябр шанба куни юз берди²⁰.

Шайх Изз ибн Абдуссалом Қутуз вафотидан сўнг, мусулмонлар унинг қўли билан қўлга киритган буюк нусратнинг заволи бўлишидан кўрқиб, шундай дея йиғлаган эди: "Раҳматлик йигит! Агар узоқроқ яшаганида Исломни ёшартириб янгилаган бўларди"²¹.

Гарчи Қутуз узоқ умр кўрган бўлмасада, Мамолийк давлати салкам уч асрга қадар давом этди. Дарҳақиқат, Қутуз Мамлуклар давлатига мустаҳкам асос қўйган эди. Қолганлар шу асос устига мустаҳкам бино қурдилар. Шайх Изз ибн Абдуссалом –раҳимаҳуллоҳ– шундай деди: "Мусулмонларга Умар ибн Абдулазиз –

²⁰ Мақризий "ас-Сулуқ" (1/519-бет), Ибн Касир "ал-Бидаяту ван-Ниҳоя" (17/412, 413).

²¹ Сиржоний "Қиссатут-татар" (367 - бет).

рахимахуллоҳ—дан кейин Қутуздек салоҳият ва адолат билан ҳукм қилувчи киши волий бўлмади"²². Бу Қутуз — раҳимахуллоҳ—нинг Ислом майдонидаги қадр-қийматидир.

У бу даражага Оллоҳнинг китоби ва Расули — соллаллоҳу алайҳи ва саллам—нинг суннатларини татбиқ қилиш билан эришди. Йўқса, Ислом бўлмаса Умар ким эди? Ислом бўлмаса Холид, Торик ибн Зиёд, Қутуз ким эди? Оллоҳ таолога ҳамду санолар бўлсинки, Унинг китоби олдимизда бўлганидек, Расулуллоҳ —соллаллоҳу алайҳи ва саллам—нинг суннатлари ҳам кўз ўнгимизда. Оллоҳ таоло уларни сақлади ва то Қиёмат ҳимоя қилажак. Умнат уни ушласа ҳаргиз йўлдан озмайди. Имом Молик —рахимахуллоҳ— "Муваддоъ"да ривоят қилади, Расулуллоҳ —соллаллоҳу алайҳи ва саллам—дедилар: *"Мен сизларга икки нарсани қолдирдим. Агар уни маҳкам ушласангиз ҳаргиз адашмайсиз. У — Оллоҳнинг китоби ва Набийийнинг суннатидир"*²³.

Холид, Қоъқоъ, Торик, Салоҳуддин ва Қутузларни яратган Оллоҳ таоло, бу умнат ичидан воқеликни ўзгартирадиган, динини янгилайдиган, уларда умид учқунларини пайдо қиладиган, Оллоҳнинг изни билан

²² Сиржоний "Қиссатут-татар" (367 - бет).

²³ Имом Молик ривояти.

бутун олам ва умматларга пешволик ва жаннатлар сари етаклайдиган риждолларни яратади.

Шу тариқа "Мўғул-татар қиссаси" ва "Айн-Жалут қиссаси" ниҳоясига етди. Солиҳлар ҳам, толиҳлар ҳам, золим ва мусулмон лашкар ҳам ўлди. Йиллар, асрлар ўтди; диёрлар, қалъа ва қўрғонлар ўзгарди; шоду-хуррамлар бир томону, ғурбатдагилар бир томонда ўтди; ҳамма-ҳамма нарса ўтиб кетди, фақат ундаги ибратларгина қолди.

"Дарҳақиқат, уларнинг қиссаларида ақл эгалари учун ибрат бордир. (Ушбу Қуръон) тўқиб чиқариладиган сўз эмас, балки ўзидан аввалги нарсаларни (яъни самовий китобларни) тасдиқ этувчи, унга иймон келтирадиган қавм учун барча нарсаларни муфассал баён қилиб берувчи хидоят ва раҳмат (бўлган бир Китобдир)"²⁴.

Имом Бухорий ва Муслим ўзларининг саҳиҳларида хабар берадилар, Абу Ҳурайра –разияллоҳу анҳу– ривоят қилади: "Расулуллоҳ –соллаллоҳу алайҳи ва саллам– бундай деб марҳамат қилдилар: *"Оллоҳ Ўзининг йўлида чиққан одамга қафолат бериб; Уни уйидан чиқарган нарса фақатгина –Менга иймон келтириб, элчиларимни тасдиқлаб, менинг йўлимда жиҳод қилиш*

²⁴ Юсуф: 111.

*учун— бўлса, уни (шаҳид қилиб) жаннатга киргизмоқ ёки чиққан маконига қўлга киритган ғаниматлари ёки ажри билан қайтармоқ кафолати Менинг зиммамгадир, — (дейди)*²⁵.

Ўзгартирилмайдиган ва алмаштирилмайдиган илоҳий қонунлар ва кавний суннатлар боқий қолади,

"Агар сизларга Оллоҳ ёр бўлса, ҳеч ким сизлардан ғолиб бўлмас"²⁶.

Оллоҳ таолодан бутун ҳаётимизни ўзининг йўлида қилишини; сўзларимиз ва воқеимиз Расулуллоҳ — соллаллоҳу алайҳи ва саллам— ва унинг саҳобалариники каби қилишини сўраймиз. Улар пайғамбаримиз — соллаллоҳу алайҳи ва саллам—га байъат бердилар ва бу байъатларида содиқ қолдилар.

Оллоҳ субҳанаҳу ва таолодан унинг ер юзида жорий қилган қонунларини билдиришини, манфаатли бўлган илмни таълим бериб, таълим бергани билан фойдалантиришини ва тарихни бизларга ибрат қилишини сўраймиз, албатта у Оллоҳнинг қўлида ва у бунга қодир зотдир.

²⁵ Бухорий ривояти (3123).

²⁶ Оли-имрон: 160.

"Ҳали мен сизларга айтаётган сўзларни эслайсизлар. Мен ўз ишимни Оллоҳга топширурман. Зеро, Оллоҳ бандаларини кўриб тургувчидир"²⁷.

1433 ҳ.с. 19 рамазон / 2012 м.с. 7 августда якунланди.

Валлоҳу таъала аълам....

Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ.

²⁷ Ғофир: 44.